

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV

Disertační práce

**ARCHEOLOGICKÉ PRAMENY K POHŘBÍVÁNÍ VE MĚSTĚ ČESKÉ
BUDĚJOVICE OD ZALOŽENÍ DO NOVOVĚKU**

Autor práce: Mgr. Zuzana Thomová, Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích

Vedoucí práce: prof. PhDr. Rudolf Krajíc, CSc., Filozofická fakulta Jihočeské univerzity
v Českých Budějovicích

Studijní program: ARCHk

České Budějovice 2023

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

V Českých Budějovicích 27. srpna 2023.....Mgr. Zuzana Thomová

Poděkování:

V první řadě bych chtěla poděkovat svému školiteli Rudolfovi Krajíčkovi, že mi poradil a nasměroval mě k tématu disertační práce. Dále bych chtěla poděkovat Lence Kovačkové, která mě provedla úskalími izotopových analýz, stejně jako Jaromírovi Benešovi, který mě přesvědčil o důležitosti přírodovědných analýz. Také děkuji Danielu Kovářovi, který mi pomohl zpracovat archivní materiály. Velké poděkování patří celému archeologickému oddělení Jihočeského muzea v Českých Budějovicích, které mi prakticky pomohlo se zpracováním obrazové dokumentace a formální stránkou práce, a to včetně Veroniky Hanušové, která mi umožnila pracovat s fotografiemi, kterými je autorkou. Děkuji Janě Pikousové za opravy českého jazyka.

Jako poslednímu bych chtěla poděkovat svému manželovi Jurajovi Thomovi za podporu a za trpělivost, kterou mi prokazoval po celou dobu mého studia.

Anotace:

Tato disertační práce s názvem Archeologické prameny k pohřbívání ve městě České Budějovice od založení do novověku se zabývá dvěma zaniklými středověkými a raně novověkými hřbitovy, na základě hmotných pramenů. V příkladových studiích analyzuje pohřební areál farního kostela sv. Mikuláše a klášterního kostela Obětování Panny Marie. Základními prameny jsou archeologické nálezy, které byly na těchto hřbitovech nalezeny při archeologických výzkumech. Práce využila také zpracované archivní materiály. Pilotním projektem se staly izotopové analýzy. Výsledkem práce je tak konkrétní výpověď archeologických pramenů k pohřbívání ve městě České Budějovice od založení do novověku.

Klíčová slova: zaniklé hřbitovy – hmotné prameny – archeologické nálezy – archivní materiály – izotopové analýzy – výpověď archeologických pramenů – středověké a raně novověké město

Annotation:

This dissertation, entitled Archaeological sources for burials in the city of České Budějovice from its foundation to the modern age, deals with two defunct medieval and early modern churchyards, based on material sources. In example studies, it analyzes the burial grounds of the parish church of St. Nicholas and the monastery church of the Sacrifice of the Virgin Mary. The basic sources are archaeological finds that were found in these churchyards during archaeological research. The work also used processed archival materials. Isotope analyzes became a pilot project. The result of the work is thus a concrete statement of archaeological sources for burials in the city of České Budějovice from its founding to the modern era.

Keywords: defunct churchyards - material sources - archaeological finds - archival materials - isotopic analyzes - statement of archaeological sources - medieval and early modern city

OBSAH:

1. Úvod	1
2. Smrt a její chápání ve středověké a novověké společnosti na základě historických a hmotných pramenů	4
2.1. Smrt ve středověkém a novověkém myšlení	5
2.2. Místopis posmrtného života – prostorový a sociální kontext	7
2.3. Od pohřebního ritu a hmotné kultury k osobnosti a způsobu myšlení	9
2.4. Bioarcheologie za prvé individuality a za druhé společnosti	11
3. Archeologické výzkumy zaniklých hřbitovů – některé případové studie	13
3.1. Stav bádání v Evropě	13
3.2. Stav bádání na území ČR	23
4. České Budějovice – přírodní poměry	28
5. České Budějovice – stručná historie města a hřbitovů	32
6. Zaniklé hřbitovy ve městě – příkladové studie	36
6.1. Pohřební areál farního kostela sv. Mikuláše ve zpracovaných archivních materiálech	37
6.2. Archeologické výzkumy	39
6.2.1. Stavby na hřbitově	40
6.2.2. Pohřební místa a krypty v interiéru kostela	42
6.2.3. Druhotně uložený pohřeb katakombálního světce sv. Auraciána	44
6.3. Pohřební ritus	46
6.3.1. Hrobové jámy a pozůstatky dřevěných schránek	47
6.3.2. Způsoby uložení pohřbů	49
6.4. Hmotná kultura	50
6.4.1. Charakteristika sledovaného souboru	51
6.4.2. Devocionálie	52
6.4.3. Součásti oděvů a osobní šperky	58
6.4.4. Ostatní nálezy	60
6.4.5. Mince	61
6.4.6. Náhrobníky	63
6.5. Antropologická a paleopatologická charakteristika jedinců, exkurs	64
6.5.1. Izotopová rekonstrukce stravy	67
6.6. Závěr a časové zařazení pohřbů z pohřebního areálu u farního kostela sv. Mikuláše	68
6.7. Pohřební areál klášterního kostela Obětování Panny Marie ve zpracovaných archivních materiálech	75
6.8. Archeologické výzkumy	77
6.8.1. Stavby na hřbitově	79
6.8.2. Pohřební místa a krypty v interiéru kostela a kláštera	81
6.8.3. Druhotně uložený pohřeb Jindřicha zvaného Librarius	84
6.9. Pohřební ritus	86

6.9.1. Hrobové jámy a pozůstatky dřevěných schránek	87
6.9.2. Způsoby uložení pohřbů	90
6.10. Hmotná kultura	91
6.10.1. Charakteristika sledovaného souboru	92
6.10.2. Devocionálie	93
6.10.3. Součásti oděvů a osobní šperky	94
6.10.4. Ostatní nálezy	95
6.10.5. Náhrobníky	95
6.11. Antropologická a paleopatologická charakteristika jedinců, exkurs	97
6.11.1. Izotopová rekonstrukce stravy	100
6.12. Závěr a časové zařazení pohřbů z pohřebního areálu u klášterního kostela Obětování Panny Marie	101
7. Výpověď archeologických pramenů k pohřbívání ve městě České Budějovice od jeho založení do novověku - závěr.....	108
7.1. Smrt ve středověkém a novověkém myšlení ve městě	109
7.2. Místopis a topografie posmrtného života ve městě.....	111
7.3. Pohřební ritus a hmotná kultura ve středověku a novověku ve městě ...	114
7.4. Bioarcheologie individuality a městské společnosti	117
8. Diskuse	120
9. Seznam pramenů a literatury	
10. Obrazová dokumentace	

1. Úvod (obr. 0)

Zabývat se pohřebním ritem v archeologických pramenech a hmotnou kulturou znamená v širším měřítku zabývat se uzavřením života člověka, jeho reálné existence na zemi, obecně smrtí a vším, co je s ní spojené. Smrt a pohřbívání přechází do historických věd, filozofie a náboženství. Archeologie se stává jedním z mnoha oborů, které k tématice přechodového rituálu – pohřbívání, má co říci z hlediska hmotných pramenů. Tomuto tématu byla vždy v archeologii věnována značná pozornost, ať již pro období pravěku a středověku, tak v posledních letech i novověku.

V Českých Budějovicích se podařilo na základě archeologických výzkumů nashromáždit velký objem dat a informací, které v součinnosti s dalšími vědními obory umožňují hlubší poznání způsobů pohřbívání ve městě od jeho založení až do téměř stávajícího novověku. Předmětem zájmu práce jsou dva zaniklé středověké a raně novověké hřbitovy na území města – u kostela sv. Mikuláše a u kostela Obětování Panny Marie. V těchto příkladových studiích se práce zabývá především shrnutím a podrobným zhodnocením archeologických pramenů k pohřebnímu ritu a hmotnou kulturou od založení města ve 13. století do novověku, tedy značně dlouhým časovým úsekem, kdy dochází k proměně nahlížení na umírání a smrt.

Cílem práce je kontextuální zhodnocení významu pohřebišť jako míst, kde se setkává ve středověkém městě svět živých a mrtvých a vedle pohřební funkce jsou hřbitovy využívány i k nefunerálním, čistě světským účelům – jsou součástí celého středověkého města a obyvatel, kteří žijí v jeho hradbách. Výsledkem je přesah do širších historických souvislostí života a smrti ve městě v proměnách času, vztahu měšťanské společnosti k pohřebnímu ritu a sociálním modelům v městském prostředí. Tedy to, co dlouholetý archeologický výzkum přinesl pro poznání dějin města a jeho obyvatel, s přesahem do širokého rámce studia historických společností.

Dizertace pracuje již s výsledky autorských výzkumů a není pojata jako zpracování archeologických výzkumů do nálezových zpráv. Ty byly zpracované autorkou. Pramenná základna byla získána při jednotlivých výzkumech a bude popsána zvláště jako charakteristiky sledovaných souborů.

Záchranné archeologické výzkumy dvou sledovaných zaniklých hřbitovů v intravilánu města probíhaly od 90. let až do současnosti. Tomu odpovídají i jednotlivé postupy, které lze použít při zpracování. Zatímco hřbitov u klášterního kostela Obětování Panny Marie byl podroben klasickému antropologickému výzkumu bez přítomnosti antropologa při výzkumu, tak archeologický výzkum hřbitova u farního kostela sv. Mikuláše poskytl řadu dalších údajů, které jsou z hlediska pohledu na pohřební ritus ve městě ve sledovaném období novým přínosem.

Práce sleduje prostorovou topografii a sociální kontext, hřbitovy mohou být porovnány i mezi sebou v městském prostředí, bude sledována i topografie hřbitovů z hlediska umístění v podle plánu vznikajícím městě, lze pracovat s rozložením jednotlivých pohřbů na hřbitově, sledovat orientaci pohřbů ve vztahu ke kostelu a další údaje, které souvisí s pohřebním ritem - hloubka hrobů, přítomnost rakve, hmotné předměty v podobě devocionálií, které mají chronologickou vypovídací hodnotu, způsob uložení pohřbů - poloha těla, rukou, nohou, hlavy. Práce zahrnuje i pohřby v kryptách a hrobkách v interiéru kostela sv. Mikuláše a druhotně uložený pohřeb ostatků sv. Auraciána a blahoslaveného Jindřicha Libraria, který je uložený v klášterním kostele Obětování Panny Marie.

Kromě klasického antropologického výzkumu na obou pohřebištích (Hájek 1994; Kuchař 2006; Průchová 2018) byla provedena další bioarcheologická sledování na základě získaného antropologického materiálu - výskyt epigenetických znaků (Jungerová 2012), výskyt symptomů degenerativně - produktivních chorob u dospělých jedinců (Smetanová 2012), sérologické antropologické analýzy (Voráčková 2013) a sledování poruch růstu kostní a zubní tkáně (Brázdová 2012), přičemž výsledky analýz byly porovnávány s jinými pohřebišti.

Všechny analýzy se věnují výzkumu pohřebního ritu a výpovědní hodnotě tohoto typu pramene, kterým jsou dva zaniklé hřbitovy v městském prostředí. Tím se práce zaměřuje i na středověkou a novověkou společnost a její vnímání smrti. V dizertaci jsou použity deskripční a analytické postupy a metody komparativní, především u písemných pramenů.

Práce obsahuje 7 kapitol, diskuzi, seznam pramenů a literatury a obrazovou dokumentaci popisovaných situací. Na úvod navazují základní údaje o smrti a jejím chápání ve středověké a novověké společnosti, topografie posmrtného života a část o nových metodách v bioarcheologii. Tyto kapitoly jsou metodickým rámcem dizertace. Další kapitola se zmiňuje o některých případových studiích v evropském prostoru a zabývá se i dějinami bádání

na území Čech a Moravy se zapojením jihočeské archeologie. Ve čtvrté a páté kapitole jsou zmíněny i přírodní poměry a historie města. Oba tyto činitele ovlivnily jeho rozvržení, včetně umístění hřbitovů, stejně jako společenské poměry, které ve městě panovaly od doby založení. Následuje podrobné rozpracování jednotlivých příkladových studií pohřebních areálů, včetně antropologických a paleopatologických charakteristik jedinců a exkurs do izotopové rekonstrukce stravy. Vždy je zpracována podrobná analýza sledovaných pohřebních areálů, staveb na hřbitově a dalších pohřebních míst a analýza pohřebního ritu a hmotné kultury. Pro dokreslení vlivů na pohřební ritus a hmotnou kulturu jsou zmíněné i některé druhotně uložené pohřby v interiérech sledovaných kostelů.

Závěrečná kapitola je výsledkem celé dizertační práce a shrnuje poznatky o pohřebním ritu a hmotné kultuře a začlenění těchto poznatků do širších historických souvislostí se vztahem k životu ve městě a dobové společnosti v proměnách času. I proto je rozdělena na podkapitoly, ze kterých je zřejmý dopad získaných informací na studium historických společností. Historicko – topografický kontext, vliv působnosti církve, vliv městské správy, život se smrtí ve městě, projevy epidemií a nemocí v pohřebním ritu a hmotné kultuře, jak vypadal středověký a novověký hřbitov a pohřby a co se měnilo v průběhu času, co lze v archeologii zjistit o pohřebních rituálech a co o pohřebním ritu.

Diskuze je o dalších perspektivách archeologických výzkumů středověkých a novověkých pohřebišť, včetně metodologických postupů, kam patří i diskuze o etice pohřební archeologie. Seznam pramenů a literatury je citován podle běžných standardů humanitních oborů a obrazová dokumentace obsahuje obrázky celků a nálezů, které jsou zmiňovány v textu.

2. Smrt a její chápání ve středověké a novověké společnosti na základě historických a hmotných pramenů

Smrt byla nedílnou součástí středověké a novověké společnosti. V Českých Budějovicích to byla většinou katolická komunita, a i když pohřební ritus byl po celý středověk a novověk pod vlivem církevní moci uniformní, lze hledat na základě archeologických výzkumů zaniklých pohřebišť proměny v čase a místních zvyklostech.

Dějinám smrti se vždy věnovala především francouzská historiografie (nejznámější například Ariés 2000), ale s rozvojem přírodních věd a s užitím jejich metodiky při zpracování archeologických výzkumů se objevila řada archeologů, kteří se věnují výzkumům pohřebišť a výpovědním hodnotám tohoto typu pramene i u nás (například Unger 2000; 2006; Králíková 2007; tedy moravští archeologové, v Čechách se pohřebním ritem ve středověku a novověku ve světle archeologických výzkumů zabývá například Čechura 2010 a výpovědním hodnotám hmotné kultury spojené s pohřebním ritem například Omelka – Řebounová 2017 – podrobnější dějiny bádání budou rozpracované v následující kapitole).

Významný pokrok v českém prostředí při výzkumu pohřebišť nastal v průběhu 2. poloviny 20. století, kdy se na základě nových podnětů ze zahraničí začaly hledat nové metodické postupy a nové okruhy otázek (například Hrdlička – Richter 1974; Lutovský 1998 a řada dalších, viz následující kapitola). V současné době je metodika výzkumů pohřebišť zpracovávána „za pochodu“ při záchranných archeologických výzkumech větších ploch nebo celých hřbitovů. Topografie posmrtného života, prostorový a sociální kontext středověkých a novověkých pohřebišť a řada dalších metodologických postupů zůstávala donedávna prozatím bez povšimnutí (Čechura 2010, 115).

V archeologii pravěku „pohřební ritus odráží maximálně to, co si lidé o sobě mysleli, a nikoliv to, co ve skutečnosti byli“, tedy v co věřili a jak komunikovali s nadpřirozenem (Neustupný 2010, 257). Sociologie tento fakt zobecňuje na postojích ke smrti. V nich se odrážejí základní životní zkušenosti, životní hodnoty, kulturní zvyklosti a společenské praktiky (Malý 2011, 16). Ve sledovaném období středověku a novověku pohřební ritus ovlivňovalo náboženství, v tomto případě křesťanství, pod jehož vlivem byly všechny aspekty života (Daniell 1997, 12). Celý lidský život byl nahlížen prostřednictvím náboženství, které bylo kolektivní záležitostí, a do určité doby nebyla možnost volby. To s sebou neslo i jistá specifika,

kteřá se projevují v pohřebním ritu – existovaly rozdíly mezi oficiální církevní mocí a laickým přístupem, přičemž mezi oficiálním učením "církevních otců" a církevních autorit a laiky ještě stáli většinou bezejmenní řadoví kněží nebo členové řádů, kteří laické přístupy přes výslovné zákazy tolerovali, například nepokřtěné osoby, děti (Hausmair 2017, 222). Ti, co zemřeli bez křtu, neměli naději na vzkříšení. Tomáš Akvinský uvádí, že nebeské děti budou věčně omezeny na izolované místo na okraji pekla (limbus puerorum) (více o této problematice Le Goff 1990, 220 - 221). Znamenalo to, že nepokřtění nemohou být pohřbeni v posvěcené zemi na hřbitově, stejně tak sebevrazi. Sebevražda se v křesťanském prostředí chápala jako výrazné přestoupení Božího zákona a popření víry ve Zmrtvýchvstání a takto zemřelí neměli právo být pohřbeni na hřbitově. Obdobně tomu bylo u popravených, odsouzených městským právem. A nebyly to pouze teoretické úvahy. Při úmrtnosti ve středověku se pohřby dětí staly praktickým problémem každé rodiny (Hausmair 2017, 210). Proto pohřby kojenců představují cennou příležitost k prozkoumání postojů ke smrti v laické kultuře, neboť s pohřby dětí se setkává každý archeolog, který realizuje archeologické výzkumy na zaniklých hřbitovech, i když interpretace bývá složitá a nejasná. O to obtížnější jsou interpretace nestandardních pohřbů dospělých jedinců, přičemž pod pojem zvláštnost lze zahrnout cokoliv netypického (Králíková 2007, 123 - 129).

2.1. Smrt ve středověkém a novověkém myšlení

Klíčem k pochopení středověkého náboženství je osud duše jednotlivce po smrti, kdy duše opustí smrtelné tělo. Církev "opravovala" hříchy pokáním, oddanou modlitbou, almužnou a poutí, v tom nejhorším případě upálením, aby hříšná duše nenakazila ostatní. Čas na zemi byl přechodný a krátký ve srovnání s životem duše po smrti. Důležité bylo uvědomit si přechodnou povahu života. Proto byla všudypřítomná dominance nebe, pekla, očištěnce a limbu (Daniell 1997, 11 - 19). Velmi důležitý pro pochopení středověkého pohřebního ritu je očištěnce. Zatímco před 12. stoletím cesta duše po smrti nebyla jasná (i když na některé otázky odpovídá již sv. Augustin v díle O Boží obci), tak pozdější doktrína očištěnce dala duši postup od života k poslednímu soudu a jakákoliv opozice proti pojmu očištěnce, i ta praktická, se do roku 1300 zhroutil (více o tématu očištěnce Le Goff 1990). Důležité bylo modlení se za duše v očištěnci, kde duše byly páleny, vařeny, zahazovány skalami, nořeny do ledové vody. Proti těmto útrpným procedurám existovaly kromě modliteb i praktické rituály, projevující se v pohřebním ritu,

keré lze archeologicky zachytit. Například na zaniklém hřbitově z 11. až 13. století v německém Schleswigu byla zachycena situace, kdy jedna z dřevěných rakví ležela na vrstvě dřevěného uhlí, což byl obecně ochranný prostředek proti pálení duše v očištění (více k tomuto archeologickému výzkumu Lüdtke 1997, 9 - 84). Živí na zkrácení pobytu duše v očištění věnovali mnoho energie, peněz a úsilí a všichni se modlili za všechny – za kláštery, za zakladatele, za přispěvatele, taktéž farní kostely, a naopak zakladatelé a přispěvatelé špitálů měli zaručené modlitby od trpících. V 11. a 12. století šířila mnišská hnutí standardizované pohřební liturgie v Evropě a na rozdíl od laických pohřebních jednání existují z těchto klášterních prostředí i doklady o pohřební praxi, většinou v písemných pramenech. Například o deskách mrtvých, což byly vstupní klášterní dveře, které se používaly v případě úmrtí člena klášterní komunity. Tento zvyk se později přenesl do laického prostředí a pohřební prkna, mnohokrát zmiňovaná při archeologických výzkumech, jsou nejspíše pozůstatkem tohoto rituálu (podrobně zde již zmiňovaný Daniell 1997).

Všechny akty kolem pohřebního ritu ve středověku, ať již pro laické nebo církevní prostředí, byly pokusy pomáhat duši dosáhnout požadovaného cíle – nebes. A všechny archeologické doklady týkající se pohřebního ritu s těmito pokusy většinou bezprostředně souvisí.

Odlišná se jeví situace pro období novověku (obecně ke smrti v novověku jako historickému tématu také více Král 2004), což v případě pohřebního ritu v intravilánech měst představuje období od konce 15. století do roku 1800. Z tohoto dlouhého časového úseku lze oddělit období druhé poloviny 15. století až první poloviny 17. století, kdy se v pohřbech objevuje minimum pohřební výbavy, kterou však lze celkem spolehlivě datovat. Historicky se jedná o objevení amerického kontinentu až do konce Třicetileté války (1618 – 1648) (rozdělení na jednotlivá časová období nejnověji Omelka - Řebounová 2017, 117 - 120). Je to také doba, kdy se křesťanská společnost rozdělila do dvou táborů, historici ji nazývají konfesijním obdobím. Reformace s sebou přinesla změny i v oblasti liturgie a zasáhla tak i do pohřebního rituálu, pro archeologii pohřebního ritu – byl popřen očištec, zádušní mše a přímluvné modlitby, které původně vytvářely osobní pouta mezi živými a zemřelými. Pohřeb byl určen pozůstalým a cílem byla útěcha živým (více k rituálu a smrti ve věku konfesí Malý 2011, 15 - 33). Dva konfesní tábory - to se promítlo i do pohřebních zvyklostí oddělováním nekatolíků od katolíků (Unger 2006, 141 - 142). Dalším časovým úsekem je doba první poloviny

17. století až druhá polovina 18. století, což je doba plošné rekatolizace v Čechách, která se projevovala pompézností pohřbů (Čechura 2010, 115). Pohřební ritus se stává v katolickém prostředí pevně vymezeným obřadem, kodifikovaným Tridentským koncilem (1545 - 1563), ze kterého pak vycházely jednotlivé normy. Toto období končí vydáním tolerančního patentu a sérií nařízení v oblasti pohřebnictví vydaných za vlády Josefa II. v letech 1781 až 1784 (Omelka - Řebounová 2017, 118 - 119). Pohřbívání v intravilánech měst bylo zakázáno, což ale vyvolávalo značný odpor obyvatelstva, pro které nebyla hrozba epidemie tak závažným problémem a argumentem jako jistota sounáležitosti s mrtvými, jak tomu bylo po celý středověk. Pro řadu zaniklých hřbitovů a farních kostelů existuje velké množství výjimek, jako tomu bylo například u farního kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích (Kovář - Thomová 2017, 644). V tomto období se nejspíše objevuje tendence úcty k mrtvému tělu, které bylo individualizováno, spojeno s konkrétním člověkem a jeho sociálním postavením (Malý 2011, 20 - 27). Pohřební ritus v období novověku je tak spjat s pomalou proměnou představ o smrti jako přechodu pravého křesťana do šťastnějšího blaženého posmrtného bytí a "ochočená" smrt středověká přechází ve smrt barokní "osudovou" a nakonec osvícenskou "privatizovanou" smrt (Ariés 2000).

2.2. Místopis posmrtného života – prostorový a sociální kontext

Chceme-li zasadit pohřby do prostorového a sociálního kontextu, je nutné pochopit to, co popisuje Eliade jako "posvátné a profánní" (Eliade 1994). Podle něj totiž lidé znovu vytvářejí božskou strukturu světa v různém měřítku ve svém hmotném prostředí - v domovech, v sousedství, dokonce i v krajině. Většina církevní architektury vytváří určitou strukturu (ve smyslu země – nebe – ráj – očistec - peklo) opět prostřednictvím architektonických prostředků a liturgických postupů (Hausmair 2017, 215). Ani vznik a zasvěcení nového hřbitova nebylo náhodné a je podobné zasvěcení nového kostela. Kříž měl být umístěn v každém rohu hřbitova a jeden uprostřed. Před každým křížem byly zapáleny 4 svíčky, biskup se vydal k jednotlivým křížům, vystoupal po žebříku, pokropil je svěcenou vodou a na každý položil zapálenou svíčku. Takovýto obřad musel být vždy znovu proveden, když došlo k znesvěcení hřbitova. Pro různá znesvěcení musela uběhnout různě dlouhá doba k opětovnému posvěcení (více Riley 1908). Obvod kostela a posvěceného hřbitova tak byl

hranicí mezi křesťanskou a nekřesťanskou smrtí (Daniell 1997, 104) a ani samotné umístění církevní architektury se hřbitovem v krajině nebylo náhodné (Hausmair 2017, 230).

O místě pohřbu rozhodovala celá řada faktorů. V první řadě to byl výběr kostela - zda farní nebo klášterní, tedy který kostel, a pak místo, tedy kde - na hřbitově nebo v kostele. To vše podléhalo přáním mrtvého, přáním pozůstalých podle sociálního postavení nebo vyhláškám církevních a světských úřadů. Vznikaly tak i konflikty mezi farními a klášterními kostely se hřbitovy, obzvláště ve městech. Z hlediska teologických úvah, nikoliv na základě archeologických pramenů, existovala jednotlivá svatá místa jak v kostele, tak na hřbitově, kde bylo žádoucí být pohřben. V rámci kostela to bylo nejbližší u oltáře a v jeho okolí, v lodi kostela u jednotlivých oltářů nebo v blízkosti nějakého svatého. Každopádně nejoblíbenější byl presbytář a je možné, že hřbitovy byly také rozdělené na více či méně požadované oblasti - například jižní strana, evangelijní, byla žádanější než severní strana, epištolní. Důležité na hřbitově byly bezesporu i kříže jako lokalizační značky.

V křesťanském pojetí byly možné i tzv. limitní pohřby mezi dvěma klíčovými oblastmi prahových hodnot - mezi vnějškem a vnitřkem kostela. Nebo vertikální hranice mezi nebem a zemí, kdy pohřeb u oltáře mohl symbolizovat místo, které má sílu čerpat svatý vliv z nebe, stejně tak pohřby pod okapy, kdy dešťová voda je posvěcená střechou kostela (Daniell 1997, 92). V období reformace se začínají v testamentech objevovat údaje o blízkosti rodiny.

Středověký prostor byl silně regulován církví, která jej používala k ukládání teologických nařízení laikům. Přesto a díky tomu mohl i laik komunikovat s Eliadeho "posvátným". Zároveň je to díky tomu i prostor, který je možné při velmi pečlivé dokumentaci archeologických výzkumů vysledovat i v archeologickém záznamu, a lze tak přispět k poznání podoby a proměn pohřebního ritu. Ten je možné sledovat buď na jednotlivém pohřebišti, nebo srovnáváním pohřebišť mezi sebou (Čechura 2010, 115 - 116).

Soubor problematiky středověkého a novověkého pohřebního ritu z hlediska archeologického záznamu pak s sebou nese celou řadu otázek - sleduje rozložení pohřbů na pohřebištech, orientaci pohřbů a jejich uložení vzhledem ke kostelu, hloubku hrobů, přítomnost nebo nepřítomnost rakve, její konstrukci a použitý materiál, výzdobu, oděv nebožtíka, hrobový inventář, který církevní prameny řeší pouze okrajově, uložení nebožtíka v hrobě, včetně polohy rukou. Dalšími kritérii jsou věk a pohlaví. Pro období novověku

se pro identifikaci a dataci v terénu staly klíčovými faktory z hlediska archeologického záznamu přítomnost pohřební výbavy a její charakter (Omelka - Řebounová 2017, 117).

Tato práce se zabývá dvěma zaniklými hřbitovy v městském prostředí, tedy v hradbami uzavřeném celku, kdy oba hřbitovy byly vyměřeny při založení města ve 13. století. Lze tak pracovat s topografií těchto hřbitovů - konkrétním umístěním ve městě a se sociálním kontextem při podrobné analýze archeologických záznamů. Místo pro kostel, orientace kostelů, nebožtíků, míst vymezených pro určité skupiny, to vše představovalo v městském prostředí ve středověku a novověku určitou strukturu, v níž každý účastník získal odlišné postavení založené na principu postavení ve společnosti - lze se tak zaměřit na pohřební praktiky v městském prostředí od 13. století do novověku nejenom z hlediska sociální topografie.

2.3. Od pohřebního ritu a hmotné kultury k osobnosti a způsobu myšlení (?)

Za účelem pochopení pohřebního ritu, v tomto případě rituálů smrti obecně, se archeologie dlouho spoléhala na teorie a koncepty vypracované v jiných oborech. Byly a jsou to stále etnografie, historické záznamy a dnes se k nim přidává sociologie a moderní archeologie. Všechny tyto obory mohou pomoci přispět k interpretaci smrti (více Bradbury - Scare 2017; Pearson 2010). Pod pojmem moderní archeologie se však rozumí využití nových přírodovědných metod, které se obecně nazývají bioarcheologie a jsou spojeny i s dalším oborem, a tím je antropologie (Čechura 2010, 116).

Ještě v nedávné minulosti nebyla kostrovým pozůstatkům ze hřbitovů věnována taková pozornost, obzvláště v souvislosti s hmotnou kulturou (Daniell 1997, 108). Dnes archeologie vychází z několika teoretických pozic, které z konkrétní identity vytvářejí osobnost, a to i v souvislosti s materiální kulturou, která se nachází na pohřebištích. „Archeologie pohřebního ritu tak pojímá tělo jako konkrétní tělesné tělo, společenské tělo a tělo jako místo prožitých zkušeností“ (Joyce 2005, 139).

Až do 18. století se mentalita lidí žijících v městském prostředí zaobírala otázkou duše člověka a smrt, tento bezpochyby i pro středověkého člověka traumatický zážitek, dávala smysl pohřebními rituály. Na jedné straně byl oficiální církevní status symbolické praxe, na straně druhé bylo možné vytvořit si vlastní soubor představ, avšak v mezích náboženství.

Rozpad těla, osud duše a společenské postavení, to není pouze biologická podstata jedince, ale právě sociální spojení s kolektivem. A artefakty související s pohřebním rituálem mohou být dokladem materializované paměti. Ve středověku a novověku pro věřící smrt není událostí, ale stále zůstává procesem přechodu. V etnologii přechodové rituály předávají jednotlivce z jednoho světa do druhého (Budja 2010, 43 - 54).

Pro pravěkou společnost a pochopení pohřebního ritu se většinou používají animistické a jiné alternativní vědy o bytí. Lze je však použít i pro archeologii středověku a novověku, obzvláště ve vztahu k pohřebnímu ritu. Mají sice omezený dopad na naše chápání středověkého světa, ale všechny tyto výkladové a vztahové argumenty jsou relevantní nejenom pro identitu a materiální kulturu, ale mohou poskytnout i informace o tom, jak lidé vnímali svět - tedy osobnost a mentalitu. Lidové myšlení tak lze pojmut jako „domorodou teorii“ (Herva – Nordquist – Herva - Ikähumo 2010, 609 - 611). Na jedné straně tedy oficiální dogma katolické církve a na straně druhé lidová víra v symboly.

Taková lidová víra se uplatňovala v 17. století například v případě Zachariášova požehnání a kultu svatého Kříže, jejichž symboly byly zobrazovány na medailonech (*obr. 1*), z nichž řada pochází z archeologických výzkumů zaniklých hřbitovů (Omelka - Řebounová 2012; Hanušová 2010). Zázračná moc tohoto medailonu s vyobrazením sv. Benedikta a sv. Kříže se původně vztahovala na ochranu před morem, před očarováním a ďábelskými úklady, zaorával se na poli, lidé jím léčili uhranutý dobytek, věřili, že pomůže při těžkém porodu (Fassbinder 2003, 399 - 402; dtto 237 - 238). Z těchto důvodů je lidé nosili s sebou uložené ve škapulíři (Omelka - Řebounová 2012, 985) a díky této lidové víře se vkládaly i do hrobů. A to přesto, že dlouho šlo o neoficiální kultu, část představitelů církve je odmítala a zakazovala kvůli pověrám, které byly spojovány s touto symbolikou. Oficiálního uznání se kult ze strany církve dočkal až v roce 1741 (Omelka 2006, 148).

Ve vnímání světa naopak středověkého člověka se silně projevovala například vysoká dětská úmrtnost. Vzhledem k tomu, že podle oficiálního manuálu, který platil pro střední Evropu od 13. století, kdy nepokřtěné děti byly úplně fyzicky vyloučeny z křesťanských hřbitovů, se tento teoretický fakt stal praktickým a velmi častým problémem rodiny, kde zemřelo nepokřtěné dítě. Byl to spor mezi laiky a oficiální církevní mocí. Pro archeology bývá právě interpretace částí hřbitovů, které jsou věnovány dětským pohřbům, velmi složitá a často nejasná, neboť nelze identifikovat děti bez křtu pouze na základě biologického věku (Hausmair

2017, 210 - 212). Relativní umístění, vzdálenost nebo blízkost ke zde již zmiňované topografii církevního prostoru nebo místního prostoru mohou naznačovat, jak lidé pojímali děti ve vztahu k jejich komunitě. Děti tak byly pohřbené například blízko vstupu do kostela, kde se setkává profánní s posvátným, nebo u zdi kostela, kde stéká dešťová voda, která nahrazuje křest. Kostely, třeba i zaniklé, u kterých se pohřbívaly nepokřtěné děti, v krajině představovaly dominanty s "dotekem nebes" (Hausmair 2017, 234). Rodiče tak měli starost o osudy svých zemřelých nepokřtěných dětí, a i v takto náboženském prostředí se pohřby dětí nevydělovaly, ale pohřby dětí tato prostředí naopak obsahovala. Otázkou pak zůstává, nakolik tito laici, obyčejní lidé se zkušeností problematiky s pohřbem nepokřtěného, mohli zpětně ovlivnit změny v oficiálním pohledu církve na pohřby nepokřtěných (Hausmair 2017, 236).

2.4. Bioarcheologie za první individuality a za druhé společnosti

Bioarcheologie nám v případě funerální archeologie umožňuje zrekonstruovat život minulých populací na základě kosterních pozůstatků. Díky široké škále nástrojů jako je kosterní analýza, včetně laboratorních analýz, rozboru DNA a v součinnosti s antropologií lze vytvořit profil života konkrétního jedince (více například Čechura 2010; Stodder - Palkovich 2014). Bioarcheologie se v souvislosti s pohřebním ritem tak stává historií o lidech a společnostech, nikoliv pouze o archeology nalezených kostech.

V kontextuálním rámci pohřební archeologie hovoříme o archeologii individuality a v rámci archeologických výzkumů pohřebišť se zabýváme otázkou, zda se tento přístup odráží i v pohřebním ritu (více o této problematice obecně a příkladovými studii Pankowska 2015, 35 - 36). Pracujeme však s archeologickým záznamem, který je ovlivněn reprezentativností kosterních souborů, vzhledem k tomu, že například u zaniklých hřbitovů v intravilánech měst jsou starší hroby porušeny mladšími nebo že některá onemocnění na rozdíl od zranění nezanechávají stopy na kostech. Změny na nalezených pozůstatcích mohou být obecně ovlivněny každodenními aktivitami, které jedinec za života vykonával, sociální rolí jedince ve společnosti, stravou, pohlavím a věkem (Pankowska 2015, 37). Vzhledem k tomu, že však archeologie neumí definovat normu v pohřebním ritu středověku a novověku, je problematika pohřební archeologie omezena také definicí - co to je netypický pohřeb. Lze souhlasit s A. Pankowskou, že „za netypické považujeme odchylky od polohy v hrobě, nestandardní

místo pro pohřeb nebo pohřebiště, hromadné hroby nebo odlišnou a netypickou hrobovou výbavu. Ne všechny tyto odchylky však souvisí pouze s chováním společnosti“ (Pankowska 2015; oproti tomu Králíková 2007, 123 – 129, která za nestandardní považuje všechny „zvláštní“ pohřby mimo hřbitov).

Tématem funerální archeologie u Pankowske je zcela správně to, jak pohřební ritus reflektuje život jedince a chování společnosti k němu. Všechny tyto informace může zjistit antropologie (Pankowska 2015, 35 – 38). Stejně tak na základě bioarcheologických dat lze zpětně vytvořit model v tomto případě středověké nebo novověké společnosti (opět více Pankowska 2015, 35 – 38).

Na základě nových poznatků bioarcheologie, kam náleží v první řadě antropologie, je možné zrekonstruovat život minulých populací a vytvořit jejich historii. Na základě toho vznikla celá řada jednotlivých praktických studií, které se věnují historii jednotlivce a historii společnosti na základě pohřebního ritu (Čechura 2010, 116). Mezi ně patří například zde již několikrát zmiňovaná práce Životní historie hendikepované ženy ze sídlištní jámy z Třebčína (Pankowska 2015) a řada dalších (například ve zmíněné studii Pankowske uvedeny: Sládek 2017; Velemínský - Dobisíková 2000; Prokeš – Vystrčilová – Shbat – Kanický - Otruba 2004 a řada dalších).

3. Archeologické výzkumy zaniklých hřbitovů – některé případové studie

V popředí zájmu archeologů vždy stála pohřebiště, hřbitovy, pohřby a s nimi spojený pohřební ritus, hmotná kultura a se smrtí spojené náboženské představy. Nejstarší doklad záměrného pohřbu pochází ze závěru středního paleolitu, tomuto období a pohřebnímu ritu je věnována práce J. A. Svobody z roku 2003 ze série Panoráma biologické a sociokulturní antropologie (Svoboda 2003). V prostředí západoevropském a středoevropském se v druhé polovině 20. století začali archeologové věnovat i pohřbívání v období středověku a raného novověku, což alespoň v Čechách souvisí s rozsáhlými stavebními aktivitami v centrech historických měst. Na straně jedné existuje řada škol, které se zabývají smrtí z hlediska historického, etnologického a sociálního, a na straně druhé archeologové, kteří pracují s velkým množstvím hmotných pramenů a dokladů o pohřebním ritu (obecně k tématu např.: Unger 2006; Hanuliak 1999; 2004; Králíková 2007). K tomu se v současné době setkáváme s využitím nejnovějších přírodovědných metod, které pracují s lidskými pozůstatky, s fyzickou strukturou jedince, která je podmíněna celou řadou faktorů, včetně přírodního prostředí (více k této problematice Larsen 2002; Kuna 2004; Knudson – Stojanowski 2008; Čechura 2010; Fetner 2017, 147 – 148; Mion – Herrscher – André – Hernandez – Donat – Fabre – Forest – Salazar-García 2018, nestránkováno).

Tato kapitola nemá za cíl obsáhnout veškeré archeologické výzkumy, ale byly vybrány většinou sousední země, kde probíhají nebo probíhaly nejnovější práce, včetně pohřebišť, které byly v evropském prostoru sledovány z hlediska přírodovědných metod. Jejich metodologické postupy jsem se pokusila uplatnit při zpracování dvou zaniklých hřbitovů v Českých Budějovicích. Tyto postupy najdou odezvu i při budoucích zpracováních archeologických výzkumů zaniklých hřbitovů. Pro popis stavu bádání na našem území jsou použity studie a text především pro metodologické postupy zpracování archeologických výzkumů hřbitovů, tedy obecnější povahy.

3.1. Stav bádání v Evropě

Vybrané studie se zabývají výsledky archeologických výzkumů na pohřebištích na Slovensku, v Polsku, Německu, Rakousku, Francii a Itálii, kde se pohřbívalo ve středověku a raném novověku. Tyto práce a množství literatury s ní spojené jsou velmi obsáhlé. Některé

studie se věnují konkrétním výsledkům archeologických výzkumů, obsahem jiných jsou výsledky v obecnější rovině, které se týkají pohřebního ritu, nebo velmi podrobné stati, věnující se výsledkům užitých přírodovědných metod.

Na Slovensku se od roku 2002 pořádají kolokvia v Archeologickém ústavu SAV v Nitře (Unger 2006, 18 - 19), které se týkají pohřebního ritu od pravěku po středověk a jsou publikovány s přestávkami od roku 2005 v periodiku Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV v Nitře (2005; 2006; 2007). Pohřbíváním v raném středověku v obecné rovině se zabývá na Slovensku Milan Hanuliak, který se na základě archeologických výzkumů dvou pohřebišť v Čakajovciach (9. – 12. století) a v Malých Kosihoch (10. – 11. století) pokusil v několika příspěvcích shrnout „orientačně využitelné znaky pro určení sociálního a majetkového postavení sledovaných jedinců na pohřebištech“ (Hanuliak 1999, 59 – 67) a místo pohřebišť v topografii krajiny (Hanuliak 2004, 37 – 51). Kromě těchto dvou nejlépe archeologicky zkoumaných lokalit sledoval více než 250 dalších, včetně hřbitovů u kostelů, přičemž archeologické výzkumy probíhaly pouze v částech hřbitovů, kde upozorňuje na fakt možnosti zkreslení informací (Hanuliak 1999, 59). Při těchto pracích byly sledovány osamocené dětské hroby, u dospělých ve venkovském prostředí vampyrické praktiky, hrobové jámy a jejich velikost, vnitřní úpravy hrobových jam, způsoby uložení zemřelých a hmotný inventář (Hanuliak 1999, 60 – 63). Výsledkem mohou být informace o způsobech života, sociálních vztazích a demografické informace (Hanuliak 1999, 60 – 63).

„Rekonstrukce minulosti a života člověka dnes již není možná pouze na základě studia artefaktů nebo ekofaktů a jejich nálezových okolností. Rozhodující je i vliv přírodního prostředí, ve kterém jedinec žil, takže chceme-li porozumět chování jedince v určitém kulturním kontextu, musíme být schopni postihnout i podstatu přírodního prostředí, jehož byl součástí“ (více Beneš – Pokorný a kol. 2008). K výsledkům lze dospět v archeologii pouze analytickou metodou a vyhodnotit kromě přírodního prostředí i topografii krajiny. Tomu všemu se musel člověk ve středověku přizpůsobovat (Hanuliak 2004, 37 – 51).

Většina archeologických výzkumů pohřebišť na území Slovenska, která jsou dnes publikována v literatuře, včetně zde uváděných lokalit, se zabývají raným středověkem. Přesto lze pracovat s některými výsledky i pro vrcholný středověk a raný novověk, s poukazem na velký vliv univerzálního náboženství a lidové víry, které velmi významně ovlivňovaly každodenní život jedince, včetně pohřebního ritu.

Rozsáhlé archeologické výzkumy a bádání, včetně specializovaných konferencí, probíhají i v Polsku. Například na pohřebišti v Dziekanowiciach u Poznaně, na kterém se pohřbívalo od poloviny 11. století do století 13., jsou archeologicky zachyceny některé „zvláštnosti“ (Unger 2006, 56). Zemřelí byli pohřbíváni na dřevěných deskách, které byly podkládané kameny, nebo byli zabaleni do textilu. V některých hrobových jámách jsou doloženy doklady očistných obřadů za pomoci ohně (stručná informace Unger 2006, 55 – 56).

Obdobně se dřevěné konstrukce objevují i na archeologicky sledovaném hřbitově u kostela sv. Vojtěcha ve Wroclavi. Tato původně románská stavba pochází z počátku 12. století a byl to první kostel vybudovaný na levém břehu Odry, postavený ještě před založením města. Archeologické výzkumy zde probíhaly s přestávkami v letech 1992 až 2004 a bylo prozkoumáno 202 pohřbů a 49 skupin hrobových vrstev. Pohřebiště bylo datováno do dvou fází od počátku 6. do 12. století a konce 13. a počátku 14. století. Zemřelí byli pohřbíváni pod různě upravenými dřevěnými konstrukcemi. Na spodní desce byl nebožtík přinesen na hřbitov již z domu. Vrchní deska pak celý pohřeb zakrývá a jejím úkolem je izolace od světa živých. Takto jsou kombinovány desky různě, i podélně, nebo se jedná o plné bednění (více k výsledkům archeologického výzkumu Wojcieszak – Wachowski 2010, 1 – 86).

V polském prostředí také poprvé upozornil Tomasz Kurasinski na klíče nalezené v hrobech, které mají konkrétní, symbolický význam. Těchto nálezů není mnoho a neexistují žádné zákonitosti v místě uložení v hrobech, stejně tak jsou u pohřbů mužů i žen. Nejspíše souvisejí s představami o smrti – klíče mohou souviset s kategorií lidí, kteří zemřeli náhle a nepřírozně, klíč měl u zemřelého dosáhnout řádného posmrtného života. Některé klíče byly používány, jiné zcela nové, nepoužité. Klíč tak mohl být původně prvek oblečení, ale mohl mít i rituální význam, byl chápán jako amulet. Tyto artefakty později vystřídaly vysloveně náboženské předměty a jejich používání vyvrcholilo v době raného novověku v podobě svátostků, přívěsků, křížků s vyobrazením různých svatých. Kurasinski uvádí, že „velký rámeček náboženských praktik se vytvořil kolem životního prostoru“. Významnou roli hrál dům, konkrétně práh. Ještě ve 20. století při vynášení rakve hospodáře z domu se praktikoval rituál tří bouchnutí rakve o práh. Smrt tedy podle lidových praktik neznamenal konec existence, ale pouze hranici. Nálezy klíčů z polského prostředí v hrobech jsou vesměs datovány do 12. století (více Kurasinski 2004, 225 – 237), (obr. 2).

Pohřebním ritem vyloučených jedinců na území Slezska z hlediska historických a archeologických pramenů v 15. – 19. století se zabývá publikace s názvem *Profane Death in Burial Practices of a Pre – Industrial Society*. Zkoumá pohřby nepokřtěných dětí, žen, které zemřely při porodu, sebevrahů, trestanců a obyvatel, kteří zemřeli při epidemiích. Byl jim buď odmítnut pohřeb ve vysvěcené zemi, což platilo pro období středověku, nebo v novověku byly tyto obřady vedeny za zvláštních podmínek. Jde tedy o neobvyklé pohřební postupy, které jsou v archeologickém kontextu ne vždy rozeznatelné (více Duma 2019).

V posledních letech se v Evropě studují středověká a raně novověká pohřebiště i metodikou a analýzami přírodovědných metod. Na základě izotopových dat jsou sledovány stravovací návyky obyvatel, migrace lidí, introdukce nových plodin, příslušnost k sociální skupině a řada dalších údajů. Například v Polsku na lokalitách Gruczno a Kalisz – Zawodie (*obr. 3*) byly v odlišném prostředí hradišť a předhradí pozorovány trendy ve výživě, související se sociálním statutem (více Fetner 2017). V Grucznu existovaly dva hřbitovy – na hradišti a na předhradí. Hradní hřbitov byl používán ve 12. století a v podhradí se pohřbívalo od 13. do 14. století (Fetner 2017, 154). Z Gruczna byly izotopové analýzy provedené na 56 jedincích. Oba hřbitovy nepřinesly výsledky statisticky významné. V tomto případě nelze hovořit o existenci dvou hřbitovů, z nichž jeden sloužil pro vyšší sociální vrstvu. Spíše byly využívány oba hřbitovy v časové následnosti od 12. do 14. století (Fetner 2017, 155 – 156). Nebylo tedy možné sledovat významné rozdíly mezi stravou obyvatel pohřbených na hradišti a na předhradí. Drobné rozdíly byly nalezené pouze mezi dospělými jedinci a mladistvými.

Na lokalitě Kalisz byly odebrány kosti a provedeny izotopové analýzy na 36 jedincích. Hřbitov se nacházel u kostela sv. Pavla na hradišti a pohřbívalo se na něm ve 13. století. Na předhradí u kostela sv. Vojtěcha se pohřbívalo od 11. do 12. století. Ani v tomto případě nebyly sledovány významné statistické rozdíly mezi stravou lidí pohřbených v kolegiátu na hradišti, pouze menší část jedinců vykazovala větší množství konzumace vysoce hodnotných druhů ryb jako štika, sumec, kapr (Fetner 2017, 157), což mohlo být způsobeno přítomností duchovenstva na tomto místě.

Strava ve středověku na sledovaných lokalitách byla tedy založena na rostlinách a živočišných proteinech doplněných rybami, přičemž neexistovaly velké rozdíly v sociálním statusu. Výše postavení nebo jiná sociální skupina jedli stejný druh, ale kvalitnějších potravin.

Všechny tyto informace dávají podrobné odpovědi na fungování společnosti na daném místě ve středověku.

Při rozsáhlých archeologických výzkumech v německém Berlíně bylo do roku 2012 nalezeno a zkoumáno přibližně 6500 dětských pohřbů, z toho bylo cca 1400 raně novověkých. Problematika dětských pohřbů je samostatnou kapitolou funerální archeologie, neboť přináší řadu odpovědí na pohled celé společnosti, včetně náboženství, na mrtvé děti. Podle Claudie M. Melisch (více Melisch 2015), která se podrobně ve své studii těmito pohřby zabývá, většina nalezeného materiálu z Berlína ještě čeká na podrobné zpracování humanitních a přírodních věd. V práci posuzuje a porovnává katolické pohřby dětí z raně novověkého hřbitova St. Hedwigs a špitálů Heilig-Geist a St. Petri, kde se pohřbívalo od poloviny 13. století do počátku 18. století (Melisch 2015, 45 – 51).

Kvalita půdy na sledovaných lokalitách je zásadní. Byla to půda s velmi vlhkým podložím, kde se díky tomu zachovaly především organické materiály a zejména kosterní materiál, který obsahuje velké množství kolagenu na radiokarbonové datování. Díky těmto podmínkám byly velmi dobře zachované i dětské pohřby. Na hřbitově St. Hedwigs byla vydělená celá část pro dětské pohřby. Těmi se rozumí věková rozhraní podle osteologického materiálu – 0 – 1 rok kojenecký, 1 – 6 let rané dětství a 7 – 12 let pozdější dětství (Melisch 2015, 43). Naopak na hřbitově u špitálu Heilig - Geist nebyly dětské pohřby oddělené od ostatních dospělých. Stejně tomu bylo i na hřbitově St. Petri, kde se díky vlhkému podloží dochovaly i některé další organické materiály. Byl tak nalezen pohřeb dospělého jedince zabaleného v rubáši s dítětem zabaleným v plátně. Není jasné, zda byli v nějakém vzájemném vztahu, ale vše tomu nasvědčovalo. V několika případech byl odkrytý novorozenec mezi nohama dospělého, což naopak nasvědčuje tomu, že se jedná o matku s dítětem zemřelým při porodu (Melisch 2015, 48). Na tomto hřbitově byly také nalezeny rakve, kde jsou pohřbené děti v oblasti nohou dospělého z důvodu prostoru (více dtto). Dále byla nalezena větší hrobová jáma, nejspíše pozůstatek po epidemii z roku 1501, kde mezi 12 jedinci byli pouze dva příbuzní, bratr a sestra.

Velký informační potenciál tedy má ukládání dětí do hrobů dospělých. Co nelze přesně rozeznat, obzvláště pro období raného novověku, je rozlišení mezi pokřtěnými a nepokřtěnými dětmi. Pro raně novověké období je zřejmé, že nepokřtěné děti uložené na hřbitovech měly pohřby v tichosti, pohřbíval je hrobník nebo byly uloženy na zvláštním místě, k tomu na hřbitově vyděleném. Dětem všeobecně byl v církvi přikládán malý význam

a předčasná dětská smrt byla považována za „osudovou“. Děti často pohřbívali hrobníci nebo porodní báby, nikoliv rodiče. Pro archeologii jsou dětské pohřby spolehlivým ukazatelem zdravotního stavu celé populace a z poměru umírajících dětí v populaci je možné odvodit závěry o rychlosti reprodukce a počtu obyvatel v daném čase (Melisch 2015, 43).

V letech 2010 až 2013 probíhal archeologický výzkum pohřebních míst v dominikánském klášteře v saském Freibergu v Německu. Ve 13. století se dominikáni rozšířili do celé oblasti Německa, obdobně jako při založení Českých Budějovic. Klášter ve Freibergu byl založen v roce 1236 a zrušen za reformace v roce 1537 (více Jungklaus 2018, 147 – 154). Hroby byly při archeologických výzkumech nalezeny v křížové chodbě, v rajském dvoře, v kapitulní síni a v presbytáři kostela. Ne všechny však patřily dominikánům (Jungklaus 2018, 147). Středověké hřbitovy, kde byli pohřbeni i laici, byly pod kontrolou církve. I oni chtěli být pohřbeni blízko ostatků svatých, které představovaly jednotlivé relikvie. Proto i čím blíže byl laik pohřben k oltáři, tím byl uložen na prestižnějším místě. Vysoce postavení jedinci z řad laiků si v kláštrech budovali hrobky. A to, že kláštery obvykle nebyly přístupné veřejnosti, pouze významným osobám, udělalo pohřbívání v nich ještě atraktivnějším (Jungklaus 2018, 148). Při archeologickém výzkumu bylo nalezeno 136 jedinců, kteří zemřeli v rozmezí 13. až první poloviny 16. století. 108 jedinců bylo vyzvednuto z křížové chodby a 16 skeletů z chóru kostela, zbytek pohřbů je ze „Starého hřbitova“ u klášterního kostela. V ambitu byli pohřbeni pouze muži, kteří zemřeli ve věku 40 až 59 let. V presbytáři kostela byly pohřbeny ženy jen zřídka, na rozdíl od klášterního hřbitova, kde byl poměr pohlaví téměř vyvážen (Jungklaus 2018, 151).

U předindustriální populace se hojně vyskytoval zubní kaz a s tím spojené vypadávání zubů jako důsledek různých patogenních procesů. To se ve velké míře projevilo u laických pohřbů. Nejnižší zátěž kazem se projevila u pohřbů mnichů z ambitu. Zřejmě se jejich strava lišila od laiků a obsahovala vysoký podíl bílkovin. Klášter zřejmě poskytoval vcelku dobré životní podmínky, což přispělo i k vysokému věku dožití jeho obyvatel. Při rozboru mikroskopických částic zubů bylo zjištěno, že strava dominikánů obsahovala pšeničný chléb, zelí, vepřové maso a maso zvěřiny, především divočáků (Jungklaus 2018, 151 – 153).

V Porúří, mezi Dortmundem a Paderbornem, se nachází hanzovní město Soest, kde v letech 2011 až 2012 probíhal archeologický výzkum v areálu dvou středověkých špitálů, u kterých se pohřbívalo od počátku 13. století. Vrcholu dosáhlo pohřebiště ve 14. století, kdy zde byli pohřbeni jedinci po epidemii moru, a pohřby zde pokračovaly do 16. století, kdy byl hřbitov

zrušen (více Melzer 2012, 188 – 191). Tyto dva hřbitovy jsou společensky zajímavé vzhledem k tomu, že se jednalo o pohřebiště vytvořená mimo městské hradby. Jedinci byli pohřbeni západovýchodním směrem, velmi blízko u sebe, i vzhledem k nedostatku místa. V nejstarším horizontu pohřbů byly odkryté zbytky dřevěných rakví, jejichž spodní části byly vyrobené z dřevěných lamel. Dendrodata je datovala do 1. poloviny 14. století a dochovaly se díky vlhkému prostředí. V letech 1348 až 1350 v Soest vypukla epidemie moru a pohřby tohoto horizontu v uzavřených rakvích nejspíše náležejí úmrtím na tuto epidemii (Melzer 2012, 191).

Poslední studií z území Německa je práce od Bettiny Jungklaus s názvem Sociální klasifikace pozdně středověkého obyvatelstva města v zrcadle pohřebních míst a antropologických studií (Jungklaus ??, 105 – 116) a i když v závěru sama přiznává, že výsledky jsou „pod zátěží mnoha otazníků“, pokouší se o rozbor sociální diferenciaci pozdně středověkého obyvatelstva na základě antropologických poznatků.

V pozdně středověkém městě byla populace strukturovaná na základě peněz a majetku a tato sociální klasifikace se vztahovala i na smrt. Hřbitovy byly na topograficky významných místech ve městě, byly jeho součástí a měly i vnitřní strukturu. Kostel – svatí – hrob byla „kultovní jednotka“ (Jungklaus ??, 105). Ve městech se pohřbívalo kolem i uvnitř farních kostelů a městských klášterů. Samostatnou jednotkou, ale součástí města, byly špitály a jejich pohřebiště. Tam byla pohřbívána většinou chudina, ale i poutníci a cizinci. Jako modelový příklad zde posloužilo Brandenbursko (Jungklaus ??, 105) a antropologie, která umožnila vhléd do struktury populace a životních podmínek (dtto).

Na farních hřbitovech se objevuje velké množství dětských pohřbů. Sledované období se vyznačovalo vysokou dětskou úmrtností, což bylo způsobeno podvýživou, špatnou hygienou, infekčními nemocemi, a tím celkově oslabeným imunitním systémem. V městském uzavřeném prostředí se infekce šířila velmi rychle. Běžný věk úmrtí byl 40 až 59 let, podíl obyvatel nad 60 let byl velmi nepatrný (Jungklaus ??, 108). Na základě výzkumů farních hřbitovů se zdá, že ve středověkých městech byl nadbytek mužů, což může souviset s tím, že města byla závislá na přistěhovalectví z venkova, neboť zajišťovala snadnější živobytí a společenský postup (dtto, 109). Klášterní hřbitovy se vyznačují poněkud odlišnou strukturou – podíl dětských pohřbů je minimální, vzrůstá podíl starších dospělých a objevuje se značný přebytek žen. Proč chybí dětské pohřby, zůstává otázkou, stejně jako větší počet ženských pohřbů. Špitální hřbitovy na základě věku a pohlaví nenesou stopy žádných zvláštností.

Paleopatologické rozdíly lze nalézt mezi jednotlivými hřbitovy na základě vyšetření zubů, které poskytuje důležité poznatky ve výživě historické populace. Jednotlivci pohřbení na hřbitovech se liší i výskytem kazů, včetně ztrát zubů. Frekvence kazů na farních hřbitovech byla 72 procent, na hřbitovech u špitálů 80 procent a na laických hřbitovech klášterních 43 procent. Bylo to způsobeno složením stravy, kdy konzumace obilných jídel ve špitálech značí společensky nízkou úroveň jejich obyvatel (dtto 110). Dalším patologickým jevem je i opotřebenění kloubů a obratlů díky namáhavé fyzické práci. Sociálně nejslabší museli fyzicky pracovat a žili v horších hygienických podmínkách. Naopak v prostředí mnišských komunit klášterních se téměř žádná osteoartróza neobjevuje, což mohla způsobit pouze lehká práce v těchto komunitách (dtto 113).

Další zpracovaná studie z Německa se zabývá izotopovou antropologií v tomto případě venkovské středověké populace, vzorky byly odebrány ze hřbitova v Dalheimu v severozápadním Německu (*obr. 4*). Archeologický výzkum zde probíhal v letech 1989 až 1990. Radiokarbonovou metodou byly vzorky datovány do 11. století, ale podle písemných pramenů se na tomto hřbitově pohřbívalo od 9. do 15. století, kdy zde byl vybudován augustiniánský klášter. Tato stabilní izotopová data byla porovnána s historickými údaji o stravě ve střední Evropě ve sledovaném období. Studie sledovala rozdíly ve stravě v závislosti na věku, pohlaví a sociální příslušnosti jedince (více Olsen – White – Longstaffe – Rühli – Wariner – Salazar – García 2018). Pokud se středověká společnost v obci Dalheim řídila stravovacími pokyny vydanými katolickou církví, nespolehala se na čerstvé ryby, ale na protein získaný ze sušených a solených ryb, které byly ve středověku významným obchodním artiklem v celé tehdejší Evropě. Nepodařilo se zjistit, jak byly potraviny distribuovány uvnitř komunity. Mladiství (7 - 12 let) v Dalheimu nekonzumovali protein z čerstvého masa na rozdíl od dospělých. Nedostatek mohl obecně přispět i k předčasným úmrtím mladistvých, stejně jako se může jednat o odraz hladomoru, který však nebyl zachycen písemnými prameny. Rozdíly v přísunu potravy nebyly ani mezi dospělými z hlediska pohlaví, zřejmě venkovské společné bydlení v izolované komunitě vylučovalo možnost rozdílné stravy. Její základ tvořila rostlinná složka a další živočišné produkty, včetně vajec a mléka, část potravy pocházela ze sladkovodního ekosystému. Rozdíly v potravě se tedy objevily na základě věku, nikoliv pohlaví (více Olsen a kol. 2018). V tomto případě je však třeba brát v úvahu prostorové a sociální omezení venkovské společnosti na rozdíl od měst nebo jiného typu osídlení.

Poslední tři zde uvedené studie jsou novějšího data a zahrnují pouze metodologické postupy, které lze uplatnit při archeologických výzkumech hřbitovů, neboť se jedná o historicky odlišné prostředí v jižní Evropě – Francie a Itálie.

Případová studie ze středověké Francie 5. – 13. století se zabývá vlivem „náboženské identity a socioekonomického postavení na změny stravovacích návyků v čase“ (Mion – Herrescher – André – Hernandez – Donat – Fabre – Forest – Salazar - García 2018). Studie se zabývá lokalitou Missignac – Saint Gilles le Vieux na jihu Francie. Opět se jedná nikoliv o městské, ale venkovské osídlení 15 kilometrů od Středozemního moře v rovině, v deltě řek Vidourle a Aubelle (*obr. 5*).

Archeologický výzkum zde probíhal v letech 1995 až 2013 a bylo zachyceno 852 pohřbů, sídlištní komponenty a několik set obilných jam. Rozpoznáno bylo celkem 6 fází osídlení, které korespondují s různými událostmi a změnami. První fáze z období kolem poloviny 5. století představovala malé, na sobě nezávislé zemědělské jednotky, organizované kolem původní římské stezky, která se stala významnou obchodní cestou. Z této fáze nebyly identifikovány žádné hroby. Druhá fáze kontinuálně navazovala na předcházející osídlení, z této etapy bylo nalezeno 20 hrobů. Třetí fázi náleželo několik rodinných jednotek, přičemž každá byla spjata s konkrétním pohřebním areálem. V 9. století se na tomto místě začala zvyšovat hustota obyvatelstva, začala se zvětšovat i osada a veškeré blízké osídlení se začíná stahovat do vesnice. Na konci 10. století dochází k výstavbě kostela, reorganizuje se i osídlení kolem něj a současně se pohřbívá u kostela i na rodinných pohřebních areálech, které kontinuálně pokračují. Na konci 11. století hustota osídlení dosáhla vrcholu, církevní hřbitov u kostela se stává hlavním pohřebištěm, ve 12. století došlo k rozsáhlé rekonstrukci kostela, zároveň však dochází k velkému a rychlému poklesu osídlení. Místo bylo definitivně opuštěno na počátku 13. století ve prospěch blízkého města Castra Aimargues. Následkem toho se snížil počet pohřbů, pohřby z této poslední fáze se nacházejí těsně u západního a severního zdiva kostela (více Mion a kol. 2018).

Pohřební ritus byl v průběhu všech 6 fází poměrně homogenní. Mrtví byli pohřbeni bez milodarů, celkem bylo odkryto 852 hrobů, které obsahovaly pohřby 900 jedinců. Demograficky se na lokalitě projeví dvě anomálie – populace vykazovala velký počet mužů a málo pohřbů dětí do jednoho roku. Zdravotní stav populace odrážel obecně nepříznivý

epidemiologický kontext – výskyt tuberkulózy, malomocenství a vysokou četnost traumatických poranění (Mion a kol. 2018).

Analýza izotopů uhlíku a dusíku z kolagenu z osteologického materiálu poskytla pohled na stravovací návyky a umožnila sledovat jejich proměnu v čase. Bylo odebráno 152 kostí od dospělých jedinců, kolagen byl extrahován z 225 vzorků a výsledky izotopových analýz ukázaly na využívání sladkovodních, mořských a suchozemských ekosystémů a také využití dálkového obchodu. Byla to divoká zvířata lovená v blízkém lese, mořské ryby ze středomoří, sladkovodní z místních řek. Domácí prasata se živila venkovní přírodní stravou, strava kuřat byla založena na lidském odpadu. Rozdíly izotopových dat nebyly ani mezi muži a ženami. K výrazným změnám v nárůstu hodnot dusíku a poklesu uhlíku došlo na počátku 10. století. To zároveň odpovídalo zavedení sladkovodních ryb do stravy a zřejmě mohlo souviset s rozvojem katolického náboženství, doktríny o dodržování půstu. „Christianizace tak měla větší vliv na stravovací návyky než na pohřební ritus“ (Mion a kol. 2018).

Pro raný novověk 16. – 18. století, kdy se do Evropy díky objevům z Nového světa dostávají nové plodiny jako například kukuřice, byla použita případová studie ze severní Itálie z lokality Roccapelago. Toto místo se nachází u města Pievepelago v oblasti Frignano u Modeny. Jde o údolí Pelago řeky Scolterna (*obr. 6*). Na skále se nachází kostel Obrácení sv. Pavla ze 14. století. Místo bylo původně opevněno. V roce 1585 ztratilo opevňovací funkci, stalo se farním kostelem a ve zdejší kryptě, která se nachází pod kostelem, byli od 16. do 18. století pohřbíváni lidé ze zdejší venkovské komunity. Jednalo se o klasickou odlehlou komunitu z horského údolí. V kryptě se nacházely kumuly z lidských kostí. Těla náležela dospělým, dětem, dokonce i kojencům. Některé části tkání byly mumifikovány díky prostředí s nízkou vlhkostí a prouděním vzduchu (Gruppioni a kol. 2017). Vedle archeologického výzkumu a izotopového složení lidských pozůstatků byla pozornost zaměřena i na místní faunu a floru. Bylo odebráno celkem 23 vzorků, z toho 7 zubů a 16 kostí z 11 jedinců. Dále byly provedeny analýzy pylu ze sledované krypty a byla provedena analýza stopových prvků a analýza stabilních izotopů (více Lugli – Brunelli – Cipriani – Bosi – Traversari – Gruppioni 2017, 1119 – 1134).

Profil, který charakterizoval sledovanou populaci, byl silně ovlivněn konkrétní geografickou polohou. Vždy to bylo místo, které sloužilo jako komunikační cesta k přesunu zboží, zvířat a lidí. Z archeobotanické analýzy 2 vzorků z krypty doložily přítomnost pylu kukuřice, jejíž

pěstování je v písemných pramenech zaznamenáno na sledovaném území až v 19. století. V Evropě se ale kukuřice rozšířila již v 16. století a v 17. století obzvláště v severní Itálii a ve střední Evropě vůbec. Kukuřice a proso se staly hlavními komoditami, a to zejména v době nepříznivých přírodních poměrů a hladomorů (Lugli a kol. 2017).

Poslední zde zmiňovanou studií, která pracuje s lidskými pozůstatky z pohřebišť a na základě které lze použít metodologické postupy na jiná pohřebišť, je studie z lokality Colona ve střední Itálii. Na tomto hřbitově se pohřbívalo od 8. do 10. století (Gismondi a kol. 2018). Na vzorcích odebraných ze 47 jedinců byl sledován zubní kámen a maxilární zbytky (více Gismondi – D'Agostino – Canuti – Di Marco – Martínez - Labarga – Angle – Rickards – Canini 2018, 556 – 564) (*obr. 7*). Byla odhalena konzumace semen bohatých na olej, konzumace potravy z vodních zdrojů jako ryby, řasy, konzumace živočišných derivátů jako vejce, mléko a byla zjištěna i přírodní farmaceutika (Gismondi a kol. 557 – 561). Populace Colony používala potraviny s vysokou energetickou hodnotou, například žaludy, které byly dostupné všude okolo a které se používaly pro vylepšení obilovin (více o tématu např. Šálková a kol. 2011). Luskoviny nahrazovaly maso, mrkev byla používána jako koření. Používání čaje je důkazem obchodu s Asií. Byly užívány také houby, které obsahují alkaloidy a mají analgetické vlastnosti. Tento fakt byl zjištěn u jedince, který měl zlomeninu pravé fibule. Léčivé rostliny jako Digitalis, který se používal na léčbu srdce, nebo Artemisia (pelyněk), který měl široké použití od zažívání až po léčbu malárie (Gismondi a kol. 2018, 559 – 561; více i Müldner – Richards 2005, 39 – 48).

Díky osteologickému materiálu z pohřebišť po celé Evropě lze takto získat řadu nadstavbových informací o celé společnosti. Záleží pouze na tom, jak s takovýmto materiálem metodologicky naložíme při dnešních možnostech různých přírodovědných disciplín a jejich spojení s humanitními obory.

3.2. Stav bádání na území ČR

Nejdále v bádání o pohřebním ritu je Masarykova univerzita v Brně, která publikovala v řadě Panoráma biologické a sociokulturní antropologie modulové texty pro studenty antropologie (ed. Malina 2006; dtto 2007), kde jsou shrnuty veškeré poznatky o problematice pohřebního ritu na základě evropské literatury a moravských archeologických výzkumů. První

část s názvem Pohřební ritus 1. až 20. století v Evropě z antropologicko – archeologické perspektivy (Unger 2006) se zabývá tímto fenoménem na území Evropy od 1. do 20. století, tedy ve značně dlouhém časovém úseku. V práci jsou shrnuty i výsledky bádání a archeologických výzkumů na základě sociálního postavení, antropologie, zvláštních způsobů zacházení s mrtvými těly mimo hřbitovy při epidemiích, válečných konfliktech a řady dalších. Z hlediska využití v dizertační práci je přínosná kapitola o pohřbech kupců, řemeslníků a měšťanů, tedy té části obyvatelstva, které žilo i ve středověkých Českých Budějovicích (více Unger 2006, 103 – 108, dále 146 a 172 – 175).

Tato badatelská pozornost je věnována pohřebnímu ritu městského obyvatelstva od 13. století, kdy vznikají v nové ekonomické situaci města i etážová pohřebiště, která jsou jejich součástí. Křesťanský pohřeb podle pravidel zajišťovalo farní a řádové duchovenstvo. Díky tomu však vznikaly spory mezi těmito dvěma „pohřebními“ institucemi. Proto papež Bonifác VIII. roku 1300 rozhodl pro Čechy, že na klášterních hřbitovech mají být pohřbeni jen ti, kteří si to přejí, ale z příjmů musí odvádět čtvrtinu příslušné farnosti (více Unger 2006, 106), což byl i spor, který se v Českých Budějovicích odehrával mezi farním kostelem sv. Mikuláše a klášterním kostelem Obětování Panny Marie (Kovář 2001; Vargová 2014, 37 – 39).

Hřbitov měl obecně ve středověku mnoho funkcí, i těch profánních – odehrávaly se na něm soudní spory, obchodovalo se, lidé se zde shromažďovali, na hřbitově a v kostele platilo i právo azylu (více Unger 2006, 104). Většina běžných obyvatel města byla pohřbena vně kostela, uvnitř byli pohřbíváni měšťané a šlechta. V textu je uvedeno, že čím blíže ke kostelu a k presbytáři, tím významnější místo pro pohřeb (dtto). Již od 14. století se na městských hřbitovech na Moravě objevují náhrobníky. Protože se hřbitovy rychle zaplňovaly, byly budovány kostnice, na jižní Moravě, jižním Slovensku a obecně v Podunají se budovaly karnery (Unger 2006, 106). Proces přesunů hřbitovů mimo město z hygienických a jiných důvodů se pak na Moravě odehrával od 16. století (Unger 2006, 108).

Na tuto práci navazuje v rámci modulových učebních textů další, s názvem Pohřební ritus 16. – 18. století na území střední Evropy (antropologicko – archeologická studie), (Králiková 2007). Obsáhlá a podrobná studie se na základě především archeologických výzkumů pohřebišť na Moravě zabývá pohřebním ritem v katolické střední Evropě, jednotlivými hřbitovy, úpravou hrobů, devocionáliemi a pohřby specifických skupin obyvatelstva – vojáků, kněží, dětí a jinověrců. Tato podrobná a obsáhlá studie navazuje na dizertační práci autorky

Pohřební ritus 16. – 18. století na Moravě a ve Slezsku s přihlédnutím k území střední Evropy (Králíková 2006).

Z nejnovějších archeologických výzkumů je publikován a zpracován hřbitov při kostele sv. Jakuba v Brně (Zúbek 2018). V tomto vyhodnocení archeologického výzkumu jsou použité moderní postupy zpracování, včetně historicko – topografického kontextu, rozboru archeologické pramenné základny, pohřebního ritu a hřbitovního mobiliáře.

V Čechách je rovněž celá řada archeologů, kteří se zabývají hmotnou kulturou a pohřebním ritem na základě archeologických výzkumů. Většina z nich publikuje své studie v pravidelném periodiku *Archaeologia historica*. Odborné a metodické základy archeologických výzkumů hřbitovů, pohřebního ritu a hmotné kultury jsou v současnosti založeny na výzkumech kostelů a hřbitovů v Čechách (např. Sommer 1989, 53 – 63; Čechura 2010, 111 – 134; Omelka – Řebounová – Šlancarová 2009, 591 – 602; Omelka – Řebounová 2017, 117 - 133 a řada dalších).

Jednou z těchto prací je studie s názvem *Pohřební ritus ve středověku a novověku ve světle archeologického a antropologického výzkumu* (Čechura 2010, 111 – 134). V úvodu v abstraktu je uvedeno autorem: „Příspěvek je zaměřen na bilanci stavu výzkumu středověkých a novověkých pohřebišť v Čechách“ (Čechura 2010, 111). Archeologické výzkumy hřbitovů jsou součástí i dějin oboru, ale v 19. století byla věnována pozornost pouze kosterním pozůstatkům a neprobíhala při archeologických výzkumech dokumentace. Pokud ano, tak se týkala zájmu o významné osobnosti – světců a panovníků. Jedním ze základních výzkumů, kde byly použity archeologické metody, byl například archeologický výzkum na pohřebišti v Radomyšli v jižních Čechách (Nechvátal 1965, 368 – 392; 1967, 478 – 489; 1999 a Blajerová 2000, 112 - 114). Z tohoto pohřebiště bylo vyzvednuto archeologickým výzkumem necelých 500 jedinců, pohřby bylo možné datovat do období od 12. do 17. století, většina pohřbů pocházela ze století 12. Značný časový rozptyl tak ukazuje průřez dlouhým časovým úsekem z pohledu antropologie (Blajerová 2000, 117). Ze sledovaného antropologického materiálu lze usuzovat na menší úmrtnost při porodech v období novověku, dále lze sledovat změny ve tvaru lebky, negativní vývoj ve zdravotním stavu chrupu a řadu dalších. Jedná se však o rozdíly časové, nikoliv o regionální odlišnosti (více Blajerová 2000)

Ve zde zmiňované studii (Čechura 2010) autor klade právě velký důraz na spolupráci archeologů a antropologů a dokumentaci hrobů, která musí být velmi podrobná, včetně dokumentace kresebné (Čechura 2010, 114). Nevýhodou záchranných archeologických výzkumů pohřebišť je jejich neúplnost, neboť při těchto pracích jsou zachyceny pouze některé hroby, nikoliv celý hřbitov. Dalším problémem je, že málo takovýchto archeologických výzkumů je publikováno v odborné literatuře. Každopádně pohřební ritus z hlediska metodiky výzkumu je téma, kterému je třeba věnovat pozornost. Archeolog většinou sleduje orientaci pohřbů, polohu horních a dolních končetin, hloubku hrobů, přítomnost či nepřítomnost rakve, eventuální hrobovou výbavu a řadu dalších podrobností (Čechura 2010, 115). Kromě toho je nutné sledovat rovněž sociální topografii pohřebišť, která podle autora má dvě roviny – rozložení pohřbů na každém jednotlivém pohřebišti a srovnávání pohřebišť mezi sebou. Zda tedy existovala nějaká pravidla, ať již nutná, nebo zvyková.

Dalšími zásadními texty pro téma novověkého pohřebního ritu jsou stati Martina Omelky a Otakary Řebounové, které vznikly především na základě jednotlivých zpracování hmotné kultury z archeologického výzkumu zaniklého hřbitova u kostela sv. Jana Křtitele v Oboře ve Šporkově ulici na Malé Straně v Praze (shrnutí, včetně další literatury Omelka – Řebounová – Šlancarová 2009, 591 - 602). V roce 2017 nastínili na základě rozvíjejícího se oboru postmedievální archeologie stav a perspektivy bádání novověkého pohřebního ritu, ve kterém přesně vymezili termíny a časové osy novověku na základě historických událostí a které tato práce také využívá (Omelka – Řebounová 2017, 117 - 133). Kromě shrnutí bádání o novověkém pohřebním ritu v Čechách v letech 2000 až 2016 je v jejich stati kompletně shrnuta publikovaná pramenná základna (Omelka – Řebounová 2017, 123 – 125).

V jižních Čechách se archeologové věnují výzkumu pohřebišť v rámci záchranných akcí od 80. a 90. let 20. století. Jedním z prvních, kdo si okrajově všímá jednotlivých pohřbů, je Vladimír Špidla při archeologickém výzkumu v kostele sv. Jana Křtitele v Jindřichově Hradci v letech 1981 – 1982 (více Špidla 1983, 129 – 139). Jde o krátkou zmínku nálezu několika pohřbů, které jsou však spíše použity k rámcovému zařazení vybudování původní Soukenické kaple ve 13. století (Špidla 1983, 129 – 132).

V roce 1986 došlo při přestavbě kostela sv. Anny v Českých Budějovicích k objevu krypty a spíše náhodou byl k tomuto nálezu přivolán archeolog zdejšího muzea, aby provedl základní výzkum. Ten byl publikován jeho autorem v roce 1989 (Zavřel 1989, 209 – 211). Obdobně

proběhl archeologický výzkum krypty Povýšení Svatého Kříže v Písku (Adámek – Fröhlich 1996, 167 - 180). Částí městského hřbitova u farního kostela Narození Panny Marie v Písku, kde probíhaly výzkumy v letech 1994 - 2006, se zabýval Jiří Fröhlich, který následně sledoval ve městě další pohřby a pohřební místa (více Fröhlich 2010, 47 - 61; 2014, 419 - 424). Další rozsáhlé archeologické výzkumy, včetně pohřebiště, probíhaly v Netolicích na hradišti Na Jánu, kde byly odkryty hroby z doby hradištní až po období baroka, tedy novověku (více například Beneš – Pták – Dobisíková – Hojerová – Houfková – Kubíková – Parkman – Šálková – Žďárský 2012, 265 – 297).

Archeologii nejen postmedieválního období, především poznatky o novověkém pohřbívání v jižních Čechách, celkově shrnul Rudolf Krajíc v roce 2007 (více Krajíc 2007, 137 – 174). Tyto archeologické výzkumy lze rozdělit na několik skupin – výzkumy pohřebišť a hřbitovů nebo jejich částí, nedestruktivní průzkumy hrobek a krypt a pohřby mimo hřbitovy, tedy válečné konflikty, epidemie, popraviště. Součástí této zde uvedené studie je i seznam dalších archeologických výzkumů a k nim náležející literatura (například: Krajíc 2000; Thomová 2004, 261 – 266; Chvojka – Kypta 2006, 325 – 338; Michálek 2006, 303 – 323). Významné poznatky o způsobech pohřbívání a hmotné kultuře přinesl archeologický výzkum zaniklého hřbitova v Českých Budějovicích u kostela sv. Mikuláše a u klášterního kostela Obětování Panny Marie. Výsledky těchto výzkumů jsou hlavními příkladovými studiemi této práce.

4. České Budějovice – přírodní poměry.

Oba sledované hřbitovy se nacházejí v intravilánu původních Českých Budějovic a jejich umístění bylo dáno umístěním obou kostelů ve městě, u kterých se tyto dnes již zaniklé hřbitovy nacházely (*obr. 8*). Hřbitov u klášterního kostela Obětování Panny Marie v západní části města v bezprostřední blízkosti dnes regulovaného vodního toku slepého ramene Malše a druhý hřbitov, u původně farního kostela sv. Mikuláše, ve východní části města ve značné vzdálenosti od obou řek i od Mlýnské stoky, která byla uměle vytvořena z bočního ramene Malše a protékala hradebním příkopem jako součást opevnění (více Trilč 1938).

Historické centrum je malým prostorem pro popis přírodních poměrů. Pro středověké město byl vždy volen geografický rámeček jedné dlouhé míle, a ta představuje území o velikosti 380 kilometrů čtverečních. Jde o středověké město a jeho zázemí. Pro České Budějovice má okruh 1 míle své opodstatnění až od roku 1351 od doby udělení mílového práva. Pro region byly v první řadě určující právě přírodní poměry (Čapek 2012, 150 - 151) (*obr. 9*).

České Budějovice byly založeny ve 13. století na strategicky výhodném místě v Českobudějovické pánvi. Tato část jižních Čech patří v geomorfologickém členění do provincie České vysočiny, soustavy Česko - moravské a podsoustavy Jihočeských pánví. Je vklíněna na jihozápadě mezi Šumavské podhůří a na severovýchodě Táborskou pahorkatinu. Na jihu se nachází Novohradské podhůří a na východě Lišovský práh. Českobudějovická pánev má protáhlý tvar, délku 60 km a maximální šířku 15 km. Opis linie českobudějovické pánve představuje vymezení lokalit: Hluboká nad Vltavou – Písek – Strakonice – Vodňany – Netolice - Plav (více Czudek a kol. 1972, 123 - 178).

Geologická stavba je na území Českých Budějovic jednoduchá, historické centrum města není příliš rozsáhlé. Geologickým podložím jsou na celém území sledované lokality ulehle písčité štěrky kvartérních říčních teras, které můžeme rozdělit na údolní terasy a nízké terasy. Jejich mocnost místy dosahuje až 7 metrů. Přítomnost soutoku dvou řek – Vltavy a Malše určila místo založení Českých Budějovic ve 13. století. V podloží se místy objevují zpevněné sedimenty klikovského souvrství, které tvoří největší část pánevní výplně. Jejich geologické stáří je svrchní křída (senon). V klikovském souvrství se horninové typy nepravidelně střídají ve svislém směru, přičemž naspodu bývají jílovce. Horniny často obsahují fosilní flóru a mikroflóru, což odpovídá teplému a vlhkému podnebí v období svrchní křídly. Na západní

okraj města směrem od Litvínovic zasahují mydlovarská písčitojílovitá souvrství, ve kterých byly vrty zjištěny krystalické horniny, většinou pararuly (více k tématu Novák 1987, 1 – 155; Novák 1997) (*obr. 10*).

Českobudějovickou pánev většinou pokrývají oglejené půdy (pseudogleje). V bezprostředním okolí města se nacházejí i hnědé půdy (kambizemě) na písčitéch substrátech. V okolí Vltavy a Malše se rozprostírají nivní půdy a okraje pánve směrem k Lišovskému prahu představují hnědé nasycené nebo hnědé kyselé půdy (více Tomášek 2003; Čapek 2012, 150 - 151) (*obr. 11*).

Na území města lze rozlišit dvě hlavní struktury geologického podloží – kvartérní terasové písčité štěrky a druhohorní nezpevněné pískovce a jílovce. Obě tyto struktury klikovského souvrství jsou z hlediska hydrogeologie, tedy výskytu a pohybu podzemních vod, významné. Z kvartérních říčních teras jsou nejvýznamnější dobře propustné kolektory písčité štěrky údolní terasy, mocné 3 - 7 m. Jejich podzemní vody byly původně užívané pro zásobování studen na území města, neboť zpočátku existence Českých Budějovic byly, co se týče kvality vody, studny vyhovující (Domáci a kol. 1981).

Základní charakteristikou Českých Budějovic z hlediska přírodních poměrů však zůstává jejich poloha v blízkosti dvou velkých řek. Ty zde netvořily po založení města pouze ochranný prvek hradebního systému. Na jedné straně usnadňovaly každodenní život obyvatel města v podobě dopravy, umožnily vybírání cla při provozu na řekách, tedy měly i ekonomický přínos pro město. Zásobovaly obyvatele rybami, byla zdrojem stavebního písku z říčních nánosů, sloužila pro stavbu mlýnů a podobně (Kovář 2015; Čapek 2010, 83 - 133). Na druhé straně představovaly problémy s povodněmi v tomto inundačním území, které se pravidelně opakovaly a které byly vždy zaznamenány v písemných pramenech. Hydrogeologická pozorování existují až od roku 1845 (více k povodním Köpl 1888, 85 – 91) (*obr. 12*).

Podnebí bylo vždy ovlivněno mnoha faktory sledovaného místa, včetně lidské činnosti. České Budějovice mají obecně podnebí mírně teplé, vlhké a s mírnou zimou, co může být jeden z faktorů, který také mohl ovlivnit výběr místa při založení města ve středověku. Město se nachází na dně mělké českobudějovické pánve a důsledkem může být zhoršené proudění vzduchu. Dalším významným faktorem, který ovlivňuje klima města, je horské pásmo Novohradských hor, Šumavy a blízkost a vliv Alp. Dokonce se při jižním proudění vzduchu

projevují fénové efekty a srážkový stín. To zvyšuje teplotu a snižuje vlhkost. Při proudění vzduchu ze severu jsou naopak srážky bohaté vlivem návětrné strany. Pro mikroklima sledované lokality jsou důležité i vodní plochy v okolí města, ovšem většina z nich byla vybudována až v období raně novověkém (více Hlaváč 1949).

V historickém centru města je teplota vzduchu v průměru o 0,6 stupně vyšší než v okolí sledovaného místa, což je dáno celkovou městskou zástavbou. Roční průměrné teploty vzduchu jsou 8 stupňů, v lednu -2,0 stupňů a v létě 17,9 stupně, což jsou velmi stabilní a příznivé podmínky pro sídlištní aglomeraci. Nevýhodou podnebí na sledovaném místě je pouze malý počet dnů se slunečním svitem v zimě. V zimě dochází na tomto místě k velkému výskytu mlh, které se objevují od podzimu až do začátku jara (více Vavruška 1990).

Pro sledované období středověku a raného novověku nelze pracovat s úhrnem srážek pro město, neboť tato měření byla zaznamenávána až od roku 1876 (Kovář 2015; Vavruška 1990). V období od druhé poloviny 19. století činí průměrný roční úhrn srážek 620 mm, přičemž podle těchto měření velká většina z nich propřeší v letních měsících (Vavruška 1990, 371). Vysoké hodnoty nejsou sledovány ani u rychlosti větru díky uzavřené poloze města a celkově Českobudějovické pánve, v písemných pramenech jsou však zaznamenány i vichřice, které přicházejí na území Budějovic obvykle ze západu (Quitt 1971; Vavruška 1990).

Geobotanická rekonstrukce Českých Budějovic je možná pouze částečně před rozsáhlejším projevem jakékoliv lidské činnosti, neboť se jedná o město založené ve 13. století a postupně se rozrůstající, se všemi důsledky na vegetaci a květenu (více Kovář 2002). Složení flóry a charakter vegetace je také dán přírodními podmínkami. Území Českých Budějovic je součástí střeoevropské květenné oblasti s převahou opadavého listnatého lesa (Kučerová 1974). V minulosti byla Českobudějovická pánev a okraj Lišovského prahu pokryta lesními společenstvy s převahou kyselých doubrav, což znamená přítomnost dubů, jedlí a chudě bylinné patro. Lišovský práh byl pokryt habrovými a lipovými doubravami s poněkud bohatším bylinným patrem (Kučerová 1974). Kolem řek a vodních toků se nacházely údolní luhy a olšiny s olší lepkavou, dubem, jasanem a s bohatým bylinným patrem (Vydrová 1988, 20 - 89). Se vznikem města ve středověku začala mít vliv na rostliny lidská činnost, která významně ovlivnila vegetaci. Odpověď na druhové složení flóry a vegetace ve středověku a raném novověku nám mohou dát právě pylové analýzy z vrstev zachycených při archeologických výzkumech, ale těch je v současné době z území Českobudějovické pánve a z území města

minimum (Jankovská 1999, 166 - 172; Pokorný – Kočár – Jankovská – Militký - Zavřel 2002, 813 - 839; Houfková 2014 a další) (*obr. 13, 14*).

5. České Budějovice – stručná historie města a hřbitovů

České Budějovice byly založené Přemyslem Otakarem II. na jihu Čech na soutoku Vltavy a Malše v druhé polovině 13. století nedaleko původní vsi zvané Budivojovice. Za oficiální datum založení města se považuje rok 1265 (více k založení města například Kovář 2015). Zvíkovský purkrabí Hirzo nechal vyměřit celý městský půdorys včetně kláštera dominikánů a farního kostela sv. Mikuláše se hřbitovy. Od samého počátku budování města „panovník narážel na odstředivé snahy Vítkovců“ (Bůžek – Dvořák – Novotný – Rameš – Sak 1996, nestránkováno). Také Stradonice, pozdější Rožnov, který původně náležel Vítkovcům, byl k městu připojen až na počátku devadesátých let 13. století za vlády Václava II. V roce 1296 se městské správy ujal králem dosazený dědičný rychtář z rodu Klariců (Kopáček a kol. 1998, 80). Od počátku výstavby města byla zahájena výstavba opevnění, včetně hradebního příkopu – Mlýnské stoky a městských bran, čímž byl vymezen areál města (*obr. 15*). Za vlády Karla IV. byly Budějovice nadány dalšími privilegii a ve městě byl vybudován špitál s kostelem sv. Václava náležející Řádu křížovníků s červenou hvězdou. I na tomto místě se mohl původně nacházet hřbitov, ale archeologickými výzkumy prozatím nedoložený. Město zbohatlo i v době husitství, kdy obchodovalo s Norimberkem, Lincem, Salcburkem, Cáhlovem a řadou dalších. Naplno pracovaly důležité obchodní spojnice mezi Prahou a Lincem a jižními Čechami a Bavorskem, kde probíhal čilý obchodní ruch. To se projevilo i v nárůstu velkého množství zámožných řemeslníků, a tedy bohatých měšťanů, kterým již nestačily původní budovy ve městě. V 16. století byly Budějovice a budějovičtí „ekonomicky zámožní“ (více Bůžek – Dvořák – Novotný – Rameš – Sak 1996, nestránkováno). K členité stavbě pozdně gotického farního kostela sv. Mikuláše přibyla v areálu hřbitova Černá věž (1550 – 1557) (*obr. 16*). V letech 1615 – 1621 byl na místě několika domů zničených požárem v jihozápadní části města vybudován kapucínský konvent u kostela sv. Anny (*obr. 17*). Pohřební místa kapucínů byla nalezena při rekonstrukci objektu v roce 1984 ve sklepích původních domů (více Zavřel 1989, 209 – 218). Ale již v červenci roku 1641 vypukl ve městě obrovský požár, při kterém byla zničena téměř polovina města, mezi jinými byl poničen farní kostel sv. Mikuláše se stavbami na hřbitově (Pletzer 1970, 18 - 21). Budějovice se dlouho vzpamatovávaly z tohoto požáru a jejich obyvatelé nejenom po této katastrofě, ale i po předcházejících válečných konfliktech, značně zchudli. V letech 1679 – 1680 ve městě řádila morová epidemie, která představovala zátěž pro zdejší městské hřbitovy z hlediska velikosti místa. Proto i nakonec

na základě rozhodnutí Josefa II. byly hřbitovy z hygienických důvodů v centrech měst zrušeny a byly přesunuty za městské hradby, ven z města (Bůžek – Dvořák – Novotný – Rameš – Sak 1996, nestránkováno).

V souvislosti s demografickým vývojem jsou zajímavé údaje o počtech obyvatel města v jednotlivých historických obdobích. Na konci 14. století to bylo 3000 obyvatel s 12 městskými vesnicemi a dvory. V první polovině 16. století žilo v Budějovicích okolo 4350 obyvatel, a ač se Budějovice uvádějí jako město s německy mluvícími, tak k velkému usazování německy mluvících řemeslníků docházelo až v 16. století. K populačnímu boomu a k většímu nárůstu populace došlo až ve století 19. (více Maur 1995, 169 – 206).

Nejstarší hřbitov, na kterém se ve sledované lokalitě pohřbívalo od první čtvrtiny 13. století, náležel k původní osadě Budivojovice a nacházel se u kostela sv. Prokopa a sv. Jana Křtitele. Tento hřbitov je však prozatím archeologicky nedoložený (Thoma 2004, 1 – 23). Dnes bývá označován jako „Staroměstský“. Se vznikem Budějovic byly ve městě vyměřeny dva hřbitovy, a to u farního kostela sv. Mikuláše a u klášterního kostela Obětování Panny Marie na dnešním Piaristickém náměstí. Zde se pohřbívalo od druhé poloviny 13. století až do zániku hřbitovů v druhé polovině 18. století. Poté se pohřby vrátily na Staroměstský hřbitov, který byl zvětšen, a byly k němu přikoupeny další pozemky. V 19. století došlo k nárůstu obyvatel, město se začalo zvětšovat, a tak byl v letech 1887 – 1889 zásluhou starosty Josefa Kneissla na severním okraji města vybudován hřbitov sv. Otýlie. Druhým hřbitovem, který se používá dodnes, je hřbitov v Mladém. Ten vznikl v roce 1889 a sloužil pro okolní obce Budějovic, které se později staly součástí města – Mladé, Staré Hodějovice, Rožnov a Vidov (více Kovář – Thomová 2017, 617 – 649) (*obr. 18*).

Místo pro farní kostel sv. Mikuláše se hřbitovem bylo vyměřeno severovýchodně od hlavního náměstí. Přešla na něj i farní správa ze staroměstského kostela sv. Prokopa a sv. Jana Křtitele. O prvotní dotaci farního benefícia nemáme bližší informace (Adámek 1995, 44). Nejstarší písemná zmínka o tomto kostele pochází z 3. dubna 1297, kdy konstantinopolský patriarcha Petr, tři arcibiskupové a deset biskupů vydali v Římě odpustkovou listinu, která uděluje odpustky všem, kteří přispějí na dostavbu kostela a další nezbytnosti (více Kolda 2003, 42 – 54). Zároveň zve k návštěvě kostela, z čehož jasně vyplývá, že kněžiště bylo v té době již vysvěceno (Adámek – Hansová – Kovář – Lavička – Mareš – Thomová 2014, 38). Na konci 13. století byl tedy dostavěn chór, obě chórové kaple a posvěcen hlavní oltář. Kolem poloviny

14. století byla dokončena i stavba trojlodí se západním věžovým průčelím se zaklenutou předsíní, nad kterou byla umístěna kruchta. V roce 1518 byla zahájena rozsáhlá přestavba, na jejímž konci byla velmi členitá, pozdně gotická stavba. Tu zachytil ještě v roce 1602 na své vedutě kreslíř a dřevorytec Johann Willenberg (1573 – 1613) (*obr. 19*). Z hlavní lodi se zvedala vysoká jehlancová střecha, která přecházela do štíhlé věže. V západním průčelí stála pouze jedna z věží, neboť druhá se zřítla v roce 1523. Na jižní straně trojlodí byly trojúhelníkové štíty, podobné těm v jižním průčelí dómu sv. Štěpána ve Vídni (Adámek – Hansová – Kovář – Lavička – Mareš – Thomová 2014, 65). Dlouhý chór kostela podpíraly vysoké opěráky a na severní straně se nacházela Willenbergem zachycená samostatně stojící věž. Poslední přestavbou prošel kostel sv. Mikuláše po zde již zmiňovaném velkém požáru v roce 1641 a podobu, kterou kostel získal po přestavbě v letech 1641–1650, si ponechal s menšími úpravami dodnes (více Kovář – Thomová 2017, 617 – 649) (*obr. 20*). V roce 1785 bylo zřízeno nové českobudějovické biskupství a původně farní kostel sv. Mikuláše byl povýšen na biskupskou katedrálu.

S historií kostela pak bezprostředně souvisí i historie hřbitova, který se u kostela nacházel a sloužil zde po celou dobu od doby výstavby a vysvěcení. Nejstarší písemná zmínka o hřbitově pochází až z druhé poloviny 14. století, konkrétně z roku 1377 a souvisí s kaplí sv. Jakuba, kdy byly vydány listiny na obdarování zmíněné kaple (více například Köpl 1901, 134 – 137; Thomová – Kovář 2017, 623). Při studiu archivních pramenů a jejich interpretaci vychází najevo fakt, „že organizace pohřbů byla z hlediska duchovního záležitostí faráře, po hmotné stránce spadala do kompetence městské správy jakožto vykonavatele patronátních práv“ (více Thomová – Kovář 2017, 623). V praxi to znamenalo, že městská rada rozhodovala o poplatcích za pohřby, kontrolovala účetnictví, byla garantem poslední vůle, schvalovala uložení nebožtíků do krypt a celou řadu dalších. Problémem nejenom tohoto hřbitova byla od 16. století jeho malá kapacita, a proto se pohřbívání soustředilo i na hřbitov u klášterního kostela Obětování Panny Marie. V roce 1784 došlo ke zrušení z hygienických důvodů v důsledku reformy Josefa II. Jeden z posledních pohřbů se zde konal 22. září 1784 a posledním nebožtíkem byl krejčí Jan Pokorný.

Dominikánský konvent u kostela Obětování Panny Marie byl také vyměřen spolu s městem, se kterým začal vznikat, a to na západním okraji Budějovic, jako součást městského opevnění. V okolí kostela na dnešním Piaristickém náměstí vznikl hřbitov, na kterém se pohřbívalo od doby založení města (například Thoma 1997, 49; Thomová – Kocina – John – Kovář 2019,

275 – 281) (*obr. 21*). Kostel, jeho presbytář, byl vysvěcen v roce 1274. Dokončení kostela do podoby trojlodní baziliky se protáhlo až do první čtvrtiny 14. století (více o architektonickém vývoji kostela například Denkstein 1933, 7; Kuthan 1975, 167; Čechura 1984, 57 – 67; Thoma 1997, 49 – 60; Vlček – Sommer – Foltýn 1998; nejnověji Kovář – Lavička 2017). Ve 14. a 15. století probíhala výmalba kostela, včetně 10 metrů vysokého sv. Kryštofa na východní stěně presbytáře (*obr. 22*). V první polovině 15. století se do budějovického klášterního kostela dostal z Itálie obraz Panny Marie Budějovické, která se až do doby baroka těšila velké úctě (Pavelec 1996, 296 – 305) (*obr. 23*). V polovině 16. století klášter zanikl a budovy byly převedeny pod správu města. Část kláštera byla použita pro kanceláře úředníků a na mincovnu. Dominikáni se do Budějovického kláštera vrátili ve druhé polovině 16. století. Velké úcty však požíval i nadále deskový obraz Panny Marie Budějovické. Baltasar Marradas (asi 1560 – 1638), císařský generál, který v Budějovicích pobýval, byl velkým ctitelem obrazu, pro který nechal upravit starší gotickou kapli sv. Markéty na kapli Mariánskou, kam byl obraz přenesen. Část jejího oltáře se dochovala v dnešní kapli sv. Anny na severní straně lodi kostela.

U kostela se nacházel hřbitov, na kterém se pohřbívalo od 13. století. Stejně tak se pohřbívalo i v křížové chodbě, kde byli nejspíše uloženi řeholníci, a v interiéru kostela, kde nacházela čestná místa šlechta. Nejstarší náhrobek nalezený v kostele, dnes uložený na druhotném místě, pochází ze 13. století (více Kovář – Lavička 2017, 100) (*obr. 24*). Pro dominikány byly pohřby také zdrojem příjmů, což vyvolávalo spory s budějovickým farářem z farního kostela sv. Mikuláše (tyto spory popsány více Kovář 2001, 4 - 5; Vargová 2014). Hřbitov v průběhu 16. století ale začal upadat a jeho plocha se postupně zmenšovala. V roce 1531 byla v areálu hřbitova vybudována budova Solnice (*obr. 25*), (více Thomová – Kocina – John – Kovář 2019, 275 – 277), po obvodě hřbitova byly vybudovány objekty v dnešní České a Hroznové ulici, které byly většinou přistavěny k hřbitovní ohradní zdi. Poslední pohřby pocházejí z morové epidemie v letech 1679 – 1681, kdy městská rada hřbitov nechala použít. Jsou zde kromě jiného uloženy i některé pohřby z této epidemie, dále kolem roku 1742, kdy obyvatelé Budějovic umírali na horečnatá onemocnění. Z tohoto období na hřbitov u dominikánů bylo uloženo celkem 55 zemřelých. Na hřbitově se přestalo fakticky pohřbívat na přelomu 17. a 18. století a po zboření hřbitovní zdi zcela zanikl (více Kovář – Lavička 2017, 177).

6. Zaniklé hřbitovy ve městě – příkladové studie

Tato práce obsahuje několik příkladových studií na základě archeologických výzkumů ve městě České Budějovice. V první řadě jde o zaniklý hřbitov u farního kostela sv. Mikuláše a o také zaniklý hřbitov u klášterního kostela Obětování Panny Marie (obr. 36).

Archeologická pramenná základna těchto dvou hřbitovů je značně rozsáhlá. Záchranný archeologický výzkum pohřebiště souvisejícího s farním kostelem sv. Mikuláše probíhal v létě 2001 na jižní a západní straně kostela a v přilehlé Kanovnické ulici. Na tuto etapu navazovaly další práce v roce 2005 na severní a východní straně (obr. 27), které byly porušeny výkopem pro parovod z roku 1971 (více k archeologickým výzkumům Thoma 2001, 2 – 5; Thomová 2005; Kovář – Thomová 2017, 617 – 649). Nalezený kosterní materiál z téměř 200 pohřbů byl antropologicky zhodnocen (Kuchař 2006, 6 – 82) a z jednotlivých hrobů a pohřebních vrstev bylo vyzvednuto větší množství artefaktů, které přímo či nepřímo souvisí s pohřebním ritem (kompletní katalog Hanušová 2010, 84 – 146). Další archeologické práce souvisely s celkovou rekonstrukcí interiéru kostela (obr. 28), která probíhala na přelomu let 2011 a 2012 (Thomová 2012, 1 – 36). V této etapě byly nalezeny podzemní pohřební prostory s téměř 150 pohřby církevních a světských osob a jednotlivé pohřby v interiéru kostela, především v presbytáři (detaily podrobně rozebrány Hlásek – Chvojka – Thomová – Zavřel 2015, 61 – 62). Poslední archeologickou akcí prováděnou v kostele sv. Mikuláše byl průzkum druhotně uložených ostatků v relikviáři, a to katakombálního světce sv. Auraciána, provedený v roce 2014 (více Svätý Auracián v českobudějovické katedrále 2015, 3 – 22), přičemž tímto tématem se velmi podrobně zabývala ve své diplomové práci s názvem Barokní svatí z římských katakomb v Čechách a jejich identita Gabriela Zemanová v roce 2020 (Zemanová 2020).

Záchranným archeologickým akcím v prostoru dnešního Piaristického náměstí a přilehlému okolí začala být věnována pozornost až v 90. letech 20. století a tato skutečnost souvisela se založením archeologického oddělení v Jihočeském muzeu. Ve sledovaném prostoru probíhaly archeologické práce v letech 1993 – 1994, a to na značné ploše zaniklého středověkého hřbitova (obr. 29), kdy na severní straně presbytáře kostela Obětování Panny Marie byl odkryt půdorys kaple s trojbokým závěrem a základem oltářní menzy v interiéru (více Militký 1995; Thoma 1996). Při tomto výzkumu bylo vyzvednuto téměř 300 pohřbů (Militký 1995, 77 – 85). Následovaly archeologické práce v roce 2007 v západním křídle křížové chodby (obr. 30), kde se také pohřbívalo (Chvojka 2007). Na samotný archeologický výzkum

hřbitova na Piaristickém náměstí navázaly výzkumy v letech 2016 a 2017 (obr. 31), kdy se na severním okraji budovaly podzemní kontejnery, a přes hřbitov bylo vedeno technologické zařízení pro budovu Solnice (Thomová 2016; Thomová 2017). Všechny archeologické zásahy zachytily pozůstatky zaniklého hřbitova v tomto prostoru. Na trasu pívovodu navázaly další práce spojené s rekonstrukcí budovy Solnice (obr. 32), která byla na hřbitově vybudována v roce 1531 (o výzkumu Thomová – Kocina – John – Kovář 2019, 275 – 314). Se zaniklým hřbitovem souvisí i nález kostnice pod dnešní kaplí sv. Anny v roce 2019 (Thomová 2019). Přítomnost hřbitova v prostoru Pod bílou věží vyloučil archeologický výzkum již v roce 2018 (Thomová 2018) a na základě předcházejících prací tak bylo možné přesně vytýčit areál hřbitova na tomto místě. Poslední práce, které zde probíhaly a které zohledňuje tato dizertace, jsou z let 2019 – 2021, kdy byl proveden nedestruktivní archeologický průzkum při hledání ostatků blahoslaveného Jindřicha Libraria, prvního převora dominikánů, který zemřel v roce 1281 (Thomová – Šindelář 2020, 153 – 165).

6.1. Pohřební areál farního kostela sv. Mikuláše ve zpracovaných archivních materiálech

Písemnými prameny, které se vztahují ke hřbitovu a pohřbívání u farního kostela sv. Mikuláše, se velmi podrobně zabýval Daniel Kovář (podrobné zpracování Adámek – Hansová – Kovář – Lavička – Mareš – Thomová 2015; Kovář – Thomová 2017). Tyto archiválie poskytují obecně informace většinou o raně novověkém pohřbívání, jako jsou informace o pohřebních zvyklostech, vztah městské rady k pohřebním záležitostem, upřesnění datace a matriky konkrétních jmen a osob (Kovář – Thomová 2017, 623 – 625). Nejstarší písemná zmínka o hřbitově pochází až z roku 1377, kdy došlo k obdarování kaple sv. Jakuba, která se nacházela vedle školy na východní straně hřbitova u sv. Mikuláše. Je zřejmé, že tato kaple na hřbitově, kde se pohřbívalo od doby vzniku hřbitova v druhé polovině 13. století, v té době již stála (Kovář – Thomová 2017, 623). Dále písemné prameny uvádějí další, dnes již neznámou kapli, kdy koželuh Poldauf odkázal v roce 1445 na její údržbu 2 kopy grošů a kaple je uvedena jako „nová kaple na hřbitově svatého Mikuláše“ (SOkA ČB, AM ČB, Pozůstalosti, kart. 1, závěť z 22. 3. 1445). Díky těmto zprávám tak máme alespoň kusé informace o stavbách na sledovaném místě ještě před velkým požárem v roce 1641.

Podle zpracovaných archiválií byla organizace pohřbů duchovní záležitostí faráře, ale o řadě dalších činností, především o poplatcích, rozhodovala městská rada. Kromě poplatků sledovala účetnictví, uměleckou výzdobu hřbitova, byla garantem vykonání poslední vůle z testamentů, schvalovala uložení nebožtíků do krypt, eventuálně promíjela hrobové poplatky. Ceny pohřbů stanovovala již od středověku, ale písemné prameny je zachycují až od druhé poloviny 16. století (více Kovář – Thomová 2017). V roce 1573 radní stanovili pro hrobníka 20 grošů za pohřeb dospělé osoby v truhle, 15 grošů bez truhly, 10 grošů za dospívající a 6 až 7 grošů za dítě (SOkA ČB, AM ČB, kniha 137, Kniha zápisů ze schůzí městské rady 1572 – 1575, fol. 32 a). V roce 1662 vydala městská rada přehled pohřebních tax, byly to pevné sazby za rekviem, zvonění, zpěv a další (Kovář – Thomová 2017, 623). Z těchto údajů tak lze získat představu, co všechno v té době pohřební rituál obsahoval. Stejně tak nám dává přehled o pohřebním obřadu ceník z poloviny 18. století, který rozděluje pohřební obřady do čtyř kategorií – úplný pohřeb první třídy – tzv. General Funus stál 63 zlatých 57 krejcarů a představoval osobní účast děkana od sv. Mikuláše, tři kaplanů, šesti akolytů, rekviem a osm dalších mší, hudební doprovod, zvonění a výzdobu kostela. Obřad druhé třídy stál 31 zlatých 40 krejcarů a obsahoval přítomnost děkana, kaplanů, zvonění, rekviem a čtyři bohoslužby. Pohřeb třetí třídy byl za 17 zlatých 52 krejcarů za účasti kaplanů, hudebníků a zahrnoval zvonění a pět odsloužených mší. Nejobyčejnější obřad čtvrté třídy byl za 4 zlaté 47 krejcarů a byl pouze za přítomnosti jednoho duchovního (podrobné zpracování Kovář – Thomová 2017).

Farní hřbitov u kostela sv. Mikuláše velmi brzy nestačil kapacitně, a tak v roce 1574 městská rada požádala o povolení jako prostorovou zálohu obnovit a znovu vysvětit hřbitov u klášterního kostela Obětování Panny Marie. Hřbitov se od roku 1555 nepoužíval z důvodů znesvěcení hřbitova pohřbem jinověrce (Kovář 2001). Na hřbitově u kostela sv. Mikuláše stála i kostnice, v písemnostech německy nazývaná „Beinhaus“. Tam se podle Schneiderovy kroniky ukládala těla „více jak 200 let“ (SOkA ČB, AM ČB, kniha 1969, Kronika L. B. Schneidera, I. díl, pag. 407). Další dvě nová ossaria vznikla současně se stavbou nové kaple Smrtných úzkostí Páně na místě zbořené kaple sv. Jakuba v letech 1727 - 1729, kdy z každé strany kaple byla zřízena krypta a kostnice. V nově pojatém konceptu hřbitova byla tato kaple zakončením křížové cesty lemující hřbitovní zeď. Účet z let 1729 – 1730 se týká placení za urovnání kostí

v kostnici (Adámek – Hansová – Kovář – Lavička – Mareš – Thomová 2015, 197; SOkA ČB, AM ČB, kniha č. 1364, rejstřík příjmů a vydání kostela sv. Mikuláše z let 1729 – 1730).

Od roku 1709 zachycují matriky pohřby zemřelých a v měšťanských závětech se většinou objevují místa k pohřbům, kde chtěl být zesnulý pochován. Rodinná tradice, přání být pohřben ke svým zemřelým příbuzným, se objevuje až v průběhu 1. poloviny 17. století. Většinou se popis místa vztahuje k výtvarným dílům nebo ke stabilním objektům. Vzhledem k tomu, že mobiliář jak venkovní, tak interiérový se mnohokrát přemísťoval, nelze již dnes s přesností určit, kde se tato místa nacházejí. Ještě v průběhu 17. a 18. století se stále pohřbívalo i v interiéru kostela pod dlažbou, a to v polohách vybraných samotnými umírajícími (Kovář – Thomová 2017, 629; SOkA ČB, AM ČB, Pozůstalosti, kart. 11 – 21). K pohřbívání sloužila i nově vzniklá místa pro pohřby. Takovým místem byla i nově vybudovaná kaple Smrtných úzkostí Páně, kdy se objevují názvy jako „kaple mrtvých, krypta kaple mrtvých...“. První pohřeb se zde uskutečnil 3. července 1729 a poslední v roce 1779 (Kovář – Thomová 2017, 629; SOA Třeboň, Sběrka matrik jihočeského kraje, České Budějovice – sv. Mikuláš, kniha 96, Matrika zemřelých 1709 – 1753, a kniha 97, Matrika zemřelých 1753 – 1793).

Ke zrušení pohřebiště u kostela sv. Mikuláše došlo v roce 1784, přičemž však městská rada i po přestěhování pohřbívání na Staroměstský hřbitov povolovala výjimky, a nebylo jich málo. V roce 1816 děkan Mikuláš Bernard navrhl magistrátu tzv. pohřební právo, které by určovalo, kdo může být pohřben na hřbitově. Mohli to být duchovní, kteří patřili v té době již ke katedrále, profesori teologie a filozofie na zdejším lyceu, všichni radní a úředníci magistrátu s rodinami, krajský hejtman a guberniální rada, městský lékař, regenschori a kostelník a všichni měšťané a jejich přímí potomci (více Adámek – Hansová – Kovář – Lavička – Mareš – Thomová 2015, 217; SOA Třeboň, kart. č. 36, dopis děkana městské radě, 31. července 1816). Teprve v roce 1873 (obr. 34) byla v areálu hřbitova odstraněna kostnice a bývalý hřbitov byl zadlážděn (Kovář 2001, 11 – 12; Adámek – Hansová – Kovář – Lavička – Mareš – Thomová 2015, 220).

6.2. Archeologické výzkumy

Archeologická pramenná základna z areálu farního a později katedrálního kostela sv. Mikuláše pochází z kvalitativně odlišných situací. První soubor nálezů je tvořen pouze

jednotlivými předměty, většinou devocionáliemi, které byly nalezené v roce 1971 a které byly odevzdané do Jihočeského muzea v Českých Budějovicích, konkrétně do etnografické sbírky. Neexistují však popsané nálezové situace. Až další soubory hmotné kultury ze hřbitova pocházející z jednotlivých archeologických výzkumů, mají nálezové okolnosti a lze je rozdělit na dvě základní části tak, jak je na obdobných lokalitách běžné. Za tímto účelem bylo použito rozdělení na nálezy, které pocházejí z porušených hrobových vrstev, a nálezy, které byly učiněny v souvislosti s jednotlivými hroby a pohřby, přičemž hrobem se rozumí hrobová jáma a pohřbem jedinec v anatomické poloze in situ (podle Zůbek 2013, 19 – 20). A protože se jedná o zaniklý hřbitov v celé komplexnosti, tedy o celý pohřební areál, tak tato a další kapitoly shrnují výsledky archeologických výzkumů nejen z hlediska hmotné kultury a pohřebního ritu, ale i ostatních nálezů, které s areálem souvisí. To znamená i pozůstatky jednotlivých staveb a celou řadu dalších zásahů na sledovaném hřbitově u kostela sv. Mikuláše.

6.2.1. Stavby na hřbitově

Nejstarší stavbou, zmiňovanou v písemných pramenech 14. století v souvislosti se hřbitovem, byla kaple sv. Jakuba, která se nacházela za presbytářem kostela sv. Mikuláše. O obnově kaple s kostnicí se písemné prameny zmiňují až v době baroka (Adámek a kol. 2014, 197). V letech 1727 – 1731 byla svatojakubská kaple zbořena a na jejím místě vybudovaná kaple Smrtných úzkostí Páně s kryptou a dvěma kostnicemi připojenými po obou stranách ke kapli (obr. 35). Od druhé poloviny 18. století byla využívána spíše jako skladiště a obě připojená pohřební místa byla zbourána. Teprve z podnětu Jana Valeriána Jirsíka došlo v polovině 19. století k její obnově tak, jak ji známe dnes (obr. 35). Dnešní kaple je čtvercového půdorysu se dvěma věžemi v průčelí. Na západě se do interiéru otevírá kruchta, na kterou se vystupuje schodištěm v severní věži (Braniš 1900, 26).

Při archeologickém výzkumu v roce 2005 bylo v sondě S1/2005 situované na severní straně kaple zjištěno cihlové zdivo z původního barokního podzemí (obr. 36). Zásyp obsahoval lidské pozůstatky smíšené se stavební sutí. Severní a východní profil sondy zachytil ubouranou cihlovou omítanou klenbu. Tato klenba navazovala na zalděný cihlový oblouk pod dnešním obvodovým zdivem samotné kaple. Oblouk uzavíral dutý prostor, ve kterém byla nedestruktivní archeologickou metodou zdokumentována kostnice, která náležela

ke svatomikulášskému hřbitovu (více o průzkumu Thomová – Šindelář 2007, 206 – 207). Obsah nalezeného prostoru souvisí s přestavbami a úpravami uvedenými v písemných pramenech (Kovář – Thomová 2017, 467 – 468). Sledovaný prostor obsahoval lidské pozůstatky, které byly v jihovýchodní části pečlivě vyskládané až ke stropu. Měl čtvercový půdorys a respektoval průběh zdiva stávající kaple. Celá situace byla zaklenuta cihlovou valenou klenbou s lunetami. Do podzemí se vstupovalo po osmi schodech na západní straně a vstup byl druhotně zakryt dvěma náhrobními kameny, na jednom z nich byl viditelný sešlapaný erb a nápis. Písmo i provedení erbu odpovídalo období baroka, datum úmrtí na náhrobníku bylo čitelné - 22. leden 1670. Erb se nepodařilo určit (Chvojka 2008, 1 – 2). I když tento prostor obsahoval velké množství zřejmě i druhotně uložených jedinců (obr. 37), v žádném případě se nejednalo o kostnici využívanou od doby vzniku hřbitova. Při archeologických výzkumech se však nepodařilo nalézt tzv. kostní jámy nebo jiný způsob druhotného uložení lidských pozůstatků na hřbitově. Písemné prameny zmiňují kostnici až v 17. století a následně v první polovině 18. století, i když Schneiderova kronika uvádí s požárem z roku 1641 údaj o 200 let starší, tedy 15. století. Podzemní prostor pod dnešní kaplí Smrtných úzkostí Páně a torza zdiv nalezená při archeologickém výzkumu odpovídají datům spíše mladším. Výjimku tvoří základové kamenné zdivo na severní straně podzemí kaple, které může pocházet z původní gotické kaple sv. Jakuba, což ovšem není doklad používání této stavby jako kostnice ve 14. nebo 15. století (více Kovář – Thomová 2017).

Na severní straně kostela sv. Mikuláše bylo při archeologickém výzkumu v roce 2005 objeveno v sondě S2/2005 pod silnou spáleništní vrstvou torzo kamenného zdiva o značné tloušťce 110 cm (obr. 38). Další průběh zdiva byl doměřen elektroodporovou metodou a byl proveden perspektivní rozbor veduty od J. Willenberga z roku 1602 (Majer 2005, 1). Z těchto měření bylo zjištěno, že se jedná o zbytek samostatně stojící věže (obr. 39) o čtvercovém půdorysu a rozměrech 6,9 x 6,9 m. Věž je zachycena na vedutě, s dlátkovou střechou, stojící v těsné blízkosti kostela. O stavbě a stáří věže nemáme žádné další zprávy, k datování výstavby věže nepřispěl ani archeologický výzkum. Každopádně na konci 15. století byly v oblibě velké zvony, a proto se budovaly nové zvonice, aby tyto zvony unesly. Stejně tomu bylo i v Budějovicích. V roce 1505 odkázala vdova Zuzana peníze na nový zvon ke sv. Mikuláši, což bylo v době, kdy ještě nestála Černá věž (Adámek a kol. 2014, 87). Samostatně stojící věž byla pobořena při velkém požáru v roce 1641, což dokazují i ohořelé lidské pozůstatky a silná

spáleništní vrstva, kterou bylo torzo zdiv překryto a která tvořila i zásyp věže. Protože funkci zvonice a strážní věže převzala v roce 1577 po dostavbě Černá věž, nebyla po požáru tato samostatně stojící zvonice na severní straně kostela již obnovena.

Při archeologických výzkumech ve sledovaném prostoru byly nalezeny i pozůstatky ohrazení hřbitova a vstupu na hřbitov. Podle toho kamenná ohradní zeď procházela středem dnešní Kanovnické ulice. Její pozůstatky byly nalezeny přímo ve výkopu pro novou kanalizaci. V roce 2005 byl nalezen v sondě S8/2005 v těsné blízkosti Černé věže zbytek vstupní brány (obr. 40) na hřbitov, která však před výstavbou věže v druhé polovině 16. století musela být umístěna jinde, neboť zdivo Černé věže ji neporušovalo, naopak brána k věži přiléhala (Thomová 2005).

Těmito nálezy se topograficky vymezuje sledovaný hřbitov se zaniklými a stávajícími stavbami na něm. Centrální stavbou byl farní kostel sv. Mikuláše z druhé poloviny 13. století. Východně za kostelem stála kaple sv. Jakuba z druhé poloviny 14. století a snad i další, menší kaple, známá pouze z písemných pramenů. Nejspíše někdy kolem roku 1500 byla na severní straně vybudována samostatně stojící věž se zvonicí, jejíž úlohu převzala v druhé polovině 16. století Černá věž. Při severovýchodním obvodu hřbitova stála kaplanka a nejspíše i škola. Tyto stavby jsou dnes součástí barokní budovy děkanství a jejich pozůstatky se podařilo nalézt při rekonstrukci v jižní části budovy v roce 2012 (Thomová 2012, tab. 2 – 4). Celá plocha hřbitova byla i s těmito stavbami vymezena celým městským blokem a ohraničena dnešními ulicemi U Černé věže od západu, Hroznovou ulicí od severu, Kněžskou od východu a Kanovnickou od jihu (Kubák 1973, příloha 1), (obr. 41).

6.2.2. Pohřební místa a krypty v interiéru kostela

Při jednotlivých církevních koncilech se po celý středověk až do 16. století objevovaly opakované zákazy pohřbívání v kostelích. Zesnulí naopak chtěli být pohřbeni v blízkosti ostatků svatých, a tak se nakonec za výhodu být pohřben v kostele začaly vybírat poplatky (více k tématu Navrátilová 2004, 268). Obdobně tomu bylo i v kostele sv. Mikuláše. Při archeologickém výzkumu v roce 2011 bylo v presbytáři nalezeno deset jednotlivých pohřbů bez pohřební výbavy a tři podzemní prostory, které v průběhu existence kostela sloužily pro pohřby významných jedinců duchovního a světského stavu. Krypty pod kostelem se začaly

používat na konci 15. století a vrchol lze připisovat 16. až 18. století (Králíková 2006, 33) (obr. 42).

Nejstarší a po stavebních úpravách i největší byla krypta umístěná pod presbytářem (obr. 43). Prostor o půdorysu 12 x 5 m a výšce 180 cm se dvěma pohřebními komorami byl vyzděn ze smíšeného a cihlového zdiva, uprostřed byly vystavěny dva mohutné cihlové pilíře. Krypta byla rozdělena cihlovou příčkou na dvě pohřební komory. Obvodové zdivo bylo kamenné, klenba s lunetami cihlová, neomítaná. Do krypty se vstupovalo po šesti cihlových schodech, vstup byl umístěn pod vítězným obloukem a v současné době je zakryt novověkou dlažbou. Na podlaze byly umístěné pohřby bez viditelných rakví – v západní části byly tyto pohřby orientované hlavou na západ a nohama na východ. Pohřby uložené u východního zdiva krypty byly pak obráceně – hlavou na východ, nohama na západ. U těchto pohřbů se nacházely i dřevěné rozpadlé rakve a zbytky oděvů – kožené rukavice, kovové knoflíky a v jednom případě i velký kovový kříž. Ostatní pohřby byly druhotně vyskládané u jednotlivých zdí krypty do menších kostnic. Pohřby nebyly nijak označené. Detektorem kovů byl nalezen drobný stříbrný křížek s očkem a Kristem a oválný medailon, který zachytil konec šestitýdenního obléhání Budína Turky s datem 2. září 1686 (obr. 44).

Zbývající dvě krypty byly nalezeny pod oběma bočními kaplemi. Pod jižní kaplí to byla krypta se dvěma pohřebními komorami o půdorysu 5,5 x 5,5 m a výšce 150 cm (obr. 45). Vstup byl zakrytý setřeným nečitelným náhrobníkem, do hrobky se vstupovalo úzkým krčkem po pěti cihlových schodech. V přední části krypty se nacházely zetlelé zbytky dřev, nejspíše z rakví a lidské pozůstatky, v druhé pohřební komoře, kam se také vstupovalo úzkým krčkem, leželo na sobě 78 pohřbů. Byla patrná i orientace pohřbů – hlavou na západ a nohama na východ. Ve východním zdivu hrobky byl patrný výklenek. V něm se nacházelo rozpadlé torzo dřevěného kříže.

Nejmenší krypta o půdorysu 6,5 x 3,5 m a výšce 150 cm, byla nalezena pod severní kaplí (obr. 46). Vstup byl zakryt náhrobníkem a do podzemí se vstupovalo po šesti schodech úzkým průchodem. Celý prostor byl zaklenutý cihlovou valenou klenbou. Uvnitř byly druhotně uložené pohřby – dva rozházené u severního zdiva a u západního dvě vyskládané kostnice především z dlouhých kostí (Kovář – Thomová 2019) (obr. 47).

Při archeologickém výzkumu v roce 2011 byly zachyceny kromě jiného i dva kostrové hroby v presbytáři kostela – hrob HR 5 v sondě S6/2011 a hrob HR 6 v sondě S9/2011. Oba měly podobnou nálezovou situaci. Šlo o rozpadlé kostrové pohřby, přičemž hrob HR 5 zasahoval pod zdivo presbytáře. Oba pohřby byly uloženy v anatomické poloze na zádech, ruce měly podél těla, orientace pohřbů byla západovýchodní, bez dalších nálezů. Obě hrobové jámy byly o několik stupňů vychýlené vzhledem ke stávajícímu presbytáři kostela. K datování těchto dvou pohřbů byla použita chemicko – fyzikální radiokarbonová metoda, která pohřeb z hrobu HR 5 datovala do 8. – 11. století a pohřeb z HR 6 do první poloviny 13. století. K uložení obou kostrových hrobů tak došlo před založením města. Otázkou tedy zůstává, jak naložit s hrobem HR 5, jehož datování zasahuje do konce středohradištního období a počátku mladší doby hradištní, neboť další verifikace tohoto datování nebyla provedena. Každopádně oba kostrové hroby představují pohřební aktivity v tomto prostoru před založením města, i když starší církevní architektura nebyla prozatím archeologickými výzkumy ve sledovaném prostoru zachycena (více k tématu Hlásek – Chvojka – Thomová – Zavřel 2015) (obr. 48).

6.2.3. Druhotně uložený pohřeb katakombálního světce sv. Auraciána

Ostatky sv. Auraciána jsou dnes v kostele sv. Mikuláše uloženy ve výklenku v severním zdivu jižní chórové kaple v umělecky zdobeném relikviáři (obr. 49), který nechal vyrobít děkan od sv. Mikuláše P. Tomáš Josef Cuculus (1651 – 1665) u českobudějovického zlatníka Abrahama Hoffmanna (obr. 50). Tyto lidské pozůstatky, které se později staly ostatky sv. Auraciána, byly vyzvednuty z římských raně křesťanských katakomb (obr. 51). Zájem o ně přinesl Tridentský koncil (1545 – 1563), přičemž tyto barokní kulty se ve sledované době rozšířily do celé Evropy (více Prokopová 2015, 5 – 10).

Do Čech byly ostatky sv. Auraciána věnovány v roce 1643 papežem Urbanem VIII. Ludvíku z Rosenheimu s určením pro České Budějovice (obr. 52). Město po velkém požáru, kdy shořely i staré relikvie z kostela, nutně potřebovalo nového světce. Ten byl do kostela sv. Mikuláše slavnostně uložen až v roce 1670 a řada písemných pramenů uvádí v testamentech přání být pohřben v blízkosti sv. Auraciána, kterému v období baroka byla ve městě prokazována značná úcta (více Honsová 2015, 11 – 14).

Podle legendy, která byla sv. Auraciánovi druhotně vytvořena po vyzvednutí z katakomb, se jednalo o mladého římského vojáka, který byl umučen v době pronásledování křesťanů (obr. 53), (Kovář – Thomová 2017, 632 – 633). V rámci archeologických prací v interiéru kostela a před restaurováním relikviáře a ostatků byl proveden jejich průzkum – antropologický a zjištění stáří ostatků. Průzkum proběhl přímo na místě v sakristii kostela, když před tím byl relikviář vyjmut z výklenku chórové kaple děkanem ThDr. Zdeňkem Marešem. Po odborném odmontování víka byla pořízena podrobná dokumentace (obr. 54), bylo provedeno antropologické posouzení ostatků, a nakonec i odběr vzorků z ostatků. Relikviář obsahoval v dřevěném trnu upevněnou lebku na dřevěné podložce, zlomky dlouhých kostí a malé prosklené pyramidy umístěné v rozích, které obsahovaly již rozpadlé zlomky ostatků. Kosterní ostatky byly sekundárně, v tomto případě již poněkolkáté, uloženy. Výsledkem manipulace byla zřejmě i redukce kostí skeletu a otvor v zadní části lebky, který vznikl až post – mortem. Sledovaný jedinec byl antropologem zařazen do kategorie dospělý, nejednoznačné byly pohlavní znaky na lebce, které vykazovaly spíše ženské hodnoty. V horní čelisti v zubním oblouku byla antropologem nalezena anomálie – kořen vmezeřeného zubu, kterou stomatolog označil jako mesiodens (obr. 55). Jedná se o genetickou vadu, která bývá doprovázena rozštěpem patra, rtu nebo abnormalitami ve vývoji lebky a klíčních kostí nebo Gardnerovým syndromem. Na pravé holenní kosti byla zjištěna zhojená zlomenina (Průchová 2014, 1 – 5).

Podle vizuálního průzkumu na místě bylo patrné zlacení kostí, kterým nebyl pokrytý celý povrch, ale kovová fólie tvořila ornamenty. Ke zlacení byla použita fólie, u které byla pomocí rentgenové fluorescence zjištěna ryzost 23 karátů (John 2014, 1 – 2), (obr. 56). Další ozdoby lebky sestávaly z věnce vyrobeného z kovových drátů, textilie, perel a lístků, vyrobených z neidentifikovatelného materiálu, který obsahoval velké množství vápníku. Zelené zbarvení bylo způsobeno mědí a jednalo se o napodobeninu vavřínových listů nebo zimostrázu (Šálková 2014, 1), (obr. 57).

Pro datování a zjištění doby smrti sledovaných lidských pozůstatků byl odebrán malý zlomek dlouhé kosti, ze kterého byl získán bioapatit, vzhledem ke druhotné kontaminaci ostatků voskem a nedostatku kolagenu. Vzorek kosti byl po kalibraci datován do rozmezí let 200 BC – 131 AD. Kalibrované datum zasahuje v horní hranici do 2. století po Kristu. Vosk, který byl objeven až při zpracování vzorku, je datován do rozmezí konec 15. až polovina 17. století.

Tyto úpravy proběhly až po vyjmutí z římských katakomb, nejspíše při úpravách na translaci do kostela sv. Mikuláše (Cherkinsky 2014, 1), (obr. 58).

Průzkum relikviáře a ostatků sv. Auraciána přinesl řadu zajímavých a podnětných zjištění. Nejdůležitější je však samotný fakt, že byl umožněn výzkum na drobném zlomku kosti, kterým se potvrdilo i stáří ostatku, a rozšířily se tak naše vědecké poznatky o tomto pozoruhodném náboženském fenoménu, který ostatky martýrů představují. V případě kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích to byl v první řadě požadavek blízkosti posledního spočinutí v blízkosti ostatků svatých a také vytvoření nového kultu pro město, kdy se sv. Auracián stal společně s Pannou Marií Budějovickou dalším patronem ochraňujícím město (obr. 59). Na základě průzkumu ostatků sv. Auraciána tak můžeme detailně popsat jejich cestu, přípravu a samotnou translaci, tedy druhotně vytvořenou identitu konkrétního jedince, a na základě dalších analýz se alespoň okrajově dotknout původní identity lidských pozůstatků.

6.3. Pohřební ritus

Při archeologických výzkumech byl získán rozdílný soubor primárních i sekundárních pohřbů, včetně hrobové vrstvy, která vznikla porušením hřbitova při jednotlivých stavebních úpravách. Počet pohřbů byl vždy ovlivněn rozsahem archeologického výzkumu a nejedná se o nález veškerých pohřbů na hřbitově nebo v interiéru kostela.

Na hřbitově vně kostela bylo při archeologických pracích nalezeno celkem 158 hrobů uložených „in situ“ a jedna hrobová vrstva. V hrobech bylo uloženo 162 jedinců. V presbytáři kostela bylo odkryto celkem 10 pohřbů s 10 jedinci. Ve třech kryptách bylo pohřbeno 112 jedinců a do výčtu je také třeba připočíst 126 jedinců, jejichž pozůstatky byly druhotně vyskládány do kostnic (dlouhé kosti a lebky) vždy u východního nebo západního zdiva, ani v jedné z krypt u zdiva severního nebo jižního (obr. 60). Samostatnou kapitolu tvoří soubor lidských pozůstatků z prostoru kostnice pod dnešní kaplí Smrtných úzkostí Páně. Vzhledem k tomu, že dochovaný prostor kostnice byl zkoumán nedestruktivní metodou, a vzhledem k velkému počtu zde uložených kostí nelze ani odhadnout jejich přibližný počet. Ke kostnici náleží i archeologicky dokumentovaná hrobová vrstva, která vznikla při ubourání zaklenutých prostor, které náležely původně ke kapli a byly zasypány (více Kovář – Thomová 2017, 475) (obr. 61).

6.3.1. Hrobové jámy a pozůstatky dřevěných schránek

Archeologické situace v jednotlivých sondách odpovídaly etážovému pohřbívání porušenému stavebními úpravami. Po obvodu kostela se nacházel cihlový odvětrávací kanálek, který porušoval vztah zdiva k okolnímu hřbitovu (obr. 62). Na západní straně byl hřbitov porušený výkopem pro kanalizaci, na severní straně byl rozsáhlý zásah vedení parovodu a jižní strana hřbitova byla porušena výstavbou parkoviště. Východní strana pohřebiště byla narušena výkopy pro elektrický kabel a odtok dešťové vody (obr. 63)

Ve všech sondách byla odkryta nejprve pouze hrobová vrstva, která obsahovala lidské pozůstatky bez anatomického uložení, a tedy i bez hrobových jam (obr. 64). Teprve pod touto vrstvou byly odkryté jednotlivé pohřby s hrobovými jámami. Některé hroby tak byly uloženy v hrobových jámách s nejasným obrysem v různých hloubkách. Mladší hrobové jámy porušovaly starší. Nejčitelnější hrobové jámy byly zahloubené do stávajícího podloží (obr. 65). Obrysy hrobových jam byly dvojího druhu – buď byly oválné, nebo to byly přesné obdélníky s pravidelnými, ale oblými rohy (obr. 66). Stratigraficky se situace jevily tak, že jámy s oválným půdorysem byly starší a jámy s obdélným půdorysem mladší. V některých sondách pak tyto pohřby porušovaly hroby starší s oválným obrysem. Ve stratigraficky mladších situacích byly objevené pohřby, částečně porušené stavebními zásahy, ale stále uložené na původním místě. U takových pohřbů nebyly hrobové jámy téměř vůbec čitelné nebo pouze částečně (obr. 67).

Hrobové jámy měly většinou hladké dno a jejich stěny se mírně šikmo svažovaly ke dnu. V několika případech se situace jevila jako úsporné kopání, kdy hrobové jámy oválného půdorysu vytvářely dlouhé a úzké tvary a pohřby se téměř dotýkaly stěn (obr. 68).

V některých hrobových jámách byly několik desítek centimetrů nad dnem hrobové jámy dochovány tenké vrstvy po otisku dřev, což byly nejspíše buď pozůstatky po dřevěných rakvích, nebo dřevěném bednění hrobů (obr. 69). Zásypy těchto hrobů pak obsahovaly větší množství pozůstatků železných hřebů. U většiny pohřbů nalezených v exteriéru kostela sv. Mikuláše však nebyly tyto pozůstatky po dřevěných konstrukcích nalezeny a otázkou tedy zůstává, zda se díky agresivnímu prostředí nedochovaly, nebo zda je primárně tyto pohřby neobsahovaly a jedinci zde uloženi byli pohřbeni bez rakví a pohřby byly zajištěné jinými způsoby.

Hloubku vykopaných a čitelných hrobových jam od stávajícího povrchu nebylo možné ani přesně určit, protože ve všech sondách se nad jednotlivými hroby nacházela pouze hrobová vrstva, která vznikla stavebními zásahy nebo úpravami terénu. Hloubka takto uložených jednotlivých hrobů se od recentního povrchu přes hrobovou vrstvu pohybovala od 180 cm po 280 cm. Hloubka hrobových jam tedy nemá vypovídající hodnotu vzhledem k celkové situaci na zaniklém hřbitově. Zásypy jam byly jednolitě, byla to hnědá sypká vrstva, která plynule vycházela z hrobové vrstvy odkryté nad nimi.

Přehlednější se jevila situace hrobových jam v interiéru kostela, konkrétně v presbytáři. Tam bylo v jednotlivých sondách odkryto celkem deset pohřbů, přičemž každému pohřbu náležela jedna hrobová jáma. Na základě stratigrafických situací i zde byly nalezeny celkem dvě úrovně pohřbívání. Nejstarší pohřby byly zahloubené do podloží a porušené předzákladovým zdívkem presbytáře (obr. 70). Tyto pohřby byly uloženy v hrobových jamách oválného tvaru. Stejný tvar měly i hrobové jámy mladší, které uloženy a vkopy porušovaly nejstarší pohřby (obr. 71). Hrobové jámy s obdélnými tvary se nevyskytovaly.

Hloubka hrobů v presbytáři kostela od stávajícího povrchu byla 120 až 160 cm. Hrobové jámy byly zasypané hnědou sypkou hrobovou vrstvou, stopy po dřevěných konstrukcích se dochovaly v podobě otisků hnědých rozpadlých vrstev dřev po obvodu hrobové jámy. V zásypu hrobů byly nalezeny železné hřeby.

Odlišná situace byla v interiérech hrobek v podzemí. V severní hrobce nebyly nalezené žádné pohřby in situ. U západního zdiva byla vyskládaná kostnice z dlouhých kostí a lebek, po jejich původním uložení se nedochovaly žádné pozůstatky (obr. 72). V části této podzemní prostory byly nalezené rozpadlé dřevěné trámy (obr. 73), kde zřejmě byly původně uloženy rakve s nebožtíky, jejichž několik skeletů a rozpadlých schránek se dochovalo u severního zdiva hrobky (obr. 74).

Obdobná byla situace uložení pohřbů v kryptě pod presbytářem. Ve východní části krypty se nacházelo celkem pět jedinců. Těchto pět pohřbů bylo původně uloženo v dřevěných rakvích, které byly rozpadlé a jejich pozůstatky se nacházely mezi dochovaným osteologickým materiálem a pozůstatky oděvů (obr. 75). U východní části zdiva, které kryptu rozdělovalo na dvě hrobové komory, byla vyskládaná kostnice z dlouhých kostí a lebek (obr. 76). V přední části krypty bylo uloženo celkem 12 pohřbů. Tyto pohřby byly uloženy na několika dřevěných

trámech (obr. 77). V tomto případě tedy pohřby snad byly původně uložené v rakvích a ty na dřevěných trámech.

V hrobce pod jižní chórovou kaplí se také nacházely dvě pohřební komory. V přední, západní části, byly lidské pozůstatky rozházené (obr. 78) a v zadní, východní části, byly uložené v několika vrstvách nad sebou (obr. 79). V situacích bylo zřejmé, že pohřby snad byly do hrobky ukládané v rakvích. Ty se po určité době rozpadly. Na podlaze nebylo zřejmé, zda se také v této hrobce nacházela dřevěná konstrukce s trámy, jako tomu bylo v ostatních podzemních prostorech.

6.3.2. Způsoby uložení pohřbů

Všechny pohřby vně kostela, které nebyly porušeny novověkými stavebními zásahy, byly orientovány hlavou na západ a nohama na východ. V případě církevních osob to byla orientace opačná – nohama na západ a hlavou k východu, ale tyto pohřby byly nalezené pouze v kryptě pod presbytářem. Neporušené pohřby byly uloženy na zádech, hlavu měly uloženu na týlu, vychýlenou mírně vpravo nebo vlevo. Paže měli nebožtíci uložené podélně, v loktech ohnuté v ostrém úhlu a ruce pak uložené na prsou (obr. 80), nebo v oblém úhlu, a pak ruce byly složené s propletenými prsty v klíně. V několika případech se objevilo i vychýlení z tohoto standardního uložení paží, a to tak, že jedna ruka byla složená na prsa a druhá směřovala do klína (obr. 81). Nohy měli nebožtíci natažené rovně, v několika případech se dotýkala chodidla.

Pohřby v interiéru kostela byly uložené obdobně – v natažené poloze na zádech. Orientace pohřbů dodržovala východo - západní orientaci. Tři z hrobů ale byly vychýlené o několik stupňů a hlavou byly orientovány na jihozápad a nohama na severovýchod. Všechny tři pohřby měly, na rozdíl od ostatních, ruce natažené podél těla. Kosterní materiál byl velmi rozpadlý (obr. 82). Tyto pohřby byly zahloubené do podloží a jednalo se o starší pohřby, než byla stavba kostela sv. Mikuláše, což potvrdilo i radiokarbonové datování. Zbývající pohřby v presbytáři měly ruce složené v měkkém úhlu v klíně (obr. 83), ruce v ostrém úhlu složené na prsou se neobjevily. Nohy měly všechny pohřby podélně natažené, chodidla uložena vedle sebe.

Pohřby uložené v podzemí kostela sv. Mikuláše v hrobkách in situ se nacházely pouze v kryptě pod presbytářem a hrobce pod jižní chórovou kaplí. Krypta obsahovala pět pohřbů církevních představitelů. Tyto pohřby byly orientované hlavou na východ a nohama na západ. Ruce měly složené na prsou a v jednom případě měl nebožtík překřížená chodidla. Ostatní pohřby byly orientované hlavou na západ a nohama na východ. Byly uloženy v poloze na zádech, ruce měly složené v klíně a nohy rovnoměrně uloženy vedle sebe. Vychýlení se v tomto případě objevilo pouze u lebek pohřbů, kdy některé byly posunuté dál od těla nebo na levou či pravou stranu, ale to nejspíš souviselo s probíhajícími tafonomickými procesy. Pohřby v kryptě pod jižní chórovou kaplí byly uloženy v orientaci východ – západ. Z nálezové situace se jeví jako běžné uložení s rukama na prsou nebo v klíně a nohama uloženy vedle sebe i s chodidly, s tím, že posuny zde vytvořily tafonomické procesy.

6.4. Hmotná kultura

Předměty vyzvednuté při jednotlivých archeologických výzkumech, které lze označit termínem hřbitovní mobiliář, můžeme rozdělit do několika skupin. První velkou skupinu tvoří nálezy z jednotlivých archeologických souvrství, které vznikly při stavebních úpravách na sledovaném hřbitově nebo při jiných činnostech, ke kterým na hřbitovech docházelo. Jedná se především o nálezy zlomků keramiky, úlomky skel, nálezy kovových předmětů, včetně ztracených mincí a samozřejmě druhotně spíše přeskupených než uložených lidských pozůstatků. Další skupinu nálezů představují předměty nalezené v hrobových vrstvách, které vznikly promícháním jednotlivých pohřbů při stavebních úpravách a při hloubení dalších pohřbů, tak jak je na etážových pohřebištích běžné. Třetí skupinu pak tvoří nálezy přímo z jednotlivých hrobových jam, které alespoň s určitou pravděpodobností lze přiřadit k jednotlivým pohřbům. K hřbitovnímu mobiliáři pak patří i nálezy náhrobníků nebo dalších artefaktů, které souvisí s celkovou úpravou hřbitova. V případě areálu kostela sv. Mikuláše jde o soubor nálezů z různých míst – ze hřbitova kolem kostela, z interiéru kostela a pohřbů uložených v jednotlivých hrobkách a jedné kryptě. Tímto rozsáhlým archeologickým výzkumem byl získán velký soubor hmotné kultury, který již podrobně zpracovala Veronika Hanušová ve své diplomové práci s názvem Pohřební výbava mrtvých na novověkých pohřebištích (Hmotná kultura měšťanského prostředí na příkladu pohřebiště u kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích), a proto nejsou veškeré nálezy součástí této dizertační

práce (Hanušová 2010), i když některé její poznatky a závěry vzhledem ke stavu poznání hmotné kultury na novověkých pohřebištích a stupni zpracování dokumentace z archeologického výzkumu je třeba poopravit. Většina získaných artefaktů hmotné kultury z archeologického výzkumu u kostela sv. Mikuláše je dnes vystavena v expozici s názvem Příběh města České Budějovice v Jihočeském muzeu.

6.4.1. Charakteristika sledovaného souboru

Z archeologických výzkumů kolem kostela v letech 2001 a 2005 byly z jednotlivých souvrství získány drobné keramické zlomky, celkem 250 kusů, které bylo možné datovat do období novověku. Jejich vypovídací hodnota je nízká a na místo se většinou dostaly nejspíše se stavebními úpravami. Tomu také odpovídá to, že tyto zlomky byly nalezeny pouze v horních vrstvách terénních situací. Z těchto 250 keramických zlomků je pouze 38 kusů drobných okrajů nádob. Vzhledem k nízké vypovídací hodnotě tak tato keramika není v práci podrobně rozebírána. V jednotlivých vrstvách byly dále nalezeny 4 kusy drobných úlomků skla a 33 kusů hřebů a pozůstatků kovových součástí z rakví. Z jednotlivých vrstev bylo vyzvednuto ještě celkem 8 kusů neurčitelných zkorodovaných kovových předmětů. Kromě těchto nálezů jednotlivé vrstvy obsahovaly pozůstatky stavebních sutí v podobě zlomků cihel, prejzů a materiálů z novověkých úprav, například odvlhčovacího kanálku se jménem donátora nebo výrobce cihel (obr. 84)

Z 26 medailonů pochází z hrobů celkem 14 medailonů, z 13 nalezených růženců pochází z hrobů 7 kusů a z 12 křížů je z hrobů 5 křížků. Obdobně tomu bylo i u ostatních nálezů, kdy z 23 pohřebních vínků pouze 1 pocházel z hrobu, ostatní byly nalezeny v hrobových vrstvách. Ze 46 kusů nalezených knoflíků pochází z hrobů 41 kusů, z 5 oděvních háčků a zápon jsou 3 kusy z hrobů, 2 oděvní přezky jsou pouze z hrobových vrstev, několik špendlíků (3 kusy), z nichž jeden pochází z hrobu, 4 prsteny, z nichž 2 jsou z hrobů. Výčet doplňují jednotlivé artefakty, jako olovená plomba, nebo předměty z hrobových vrstev – náprstek, torzo ozdobného klíče, 3 kusy oděvního nákončí a 3 kusy fragmentů z kovového opasku. Důležitou vypovídací hodnotu mají nálezy mincí, kterých bylo nalezeno při archeologických pracích celkem 14 kusů, a to pouze dvě mince pocházely z hrobů, ostatní byly nalezeny v jednotlivých vrstvách. Celá řada nalezených artefaktů má chronologickou vypovídací hodnotu a lze je

použít i při datování a časovém zařazení nalezených pohřbů v areálu farního kostela sv. Mikuláše.

6.4.2. Devocionálie

Mezi nejčastěji nalézané artefakty, které představují osobní zbožnost obyvatel pohřbených na hřbitově u kostela sv. Mikuláše, jsou devocionálie. Základním předmětem, který byl typický právě pro osobní zbožnost a znakem příslušenství ke katolické církvi, byl růženec, nástroj na počítání dílčích modliteb. Růžence jako předměty osobní zbožnosti podléhaly módě, sociálnímu postavení majitele a církevním úpravám, a to již od 11. a 12. století (více k tématu Omelka – Řebounová 2008, 888 – 892). Základní podoba růžence, tak jak jej známe dnes, se ustálila až v 16. století, ve velkém se růžence začaly používat v 17. – 18. století. Byl to i šperk majitele, který měl vlastníka chránit a reprezentovat.

Z některého z porušených hrobů pochází v celistvosti dochovaný pouze jeden růženec, který byl odevzdaný do Jihočeského muzea v roce 1971. Jde o šedesátkový růženec zakončený velkým křížem. Jednotlivé korálky jsou ze skla a drobných bobulí. Jedná se o klokočí nebo slzovky (Jobovy slzy). Korálky jsou propojené železnými drátky s očky. Litý kříž včetně ukřížovaného Krista je 12, 2 cm vysoký. Ramena kříže jsou ukončena trojlístem a kříž má očko na zavěšení. Nad Kristem je ve dvou řádcích rytý nápis INRI (obr. 85).

Další ze značné části dochovaných růženců, které byly nalezeny v hrobech u pohřbů, je například růženec ze sondy S 3/2001, hrobu HR 35/2001. Korálky jsou kostěné, mají kulovitý tvar a na povrchu jsou bohatě zdobené prořezáváním. Na některých jsou dochovány kovové drátky s koncovými očky (Tab. I, obr. 1). Ze sondy S6/2005, hrob HR 37/2005 pochází téměř celý rozpadlý růženec z dřevěných korálků, na některých z nich jsou také dochována kovová koncová očka (Tab. I, obr. 2). Z korálků ze dřeva a skla byl vyroben růženec, který byl nalezen v sondě S3/2001 v hrobové vrstvě VR 3002. Jednotlivé korálky mají kulovitý a válcovitý tvar a dřevěné jsou zdobené povrchovými rýhami (Tab. I, obr. 3). Stejně tak byla dochována větší část růžence ze sondy S6/2001 a vrstvy VR 6004 A. Všechny korálky byly vyrobeny ze dřeva a mají oválný a válcovitý tvar (Tab. I, obr. 4). Ostatní části růženců představují malá torza nebo jen několik či jednotlivé korálky (sonda S5/2001, HR 44; sonda S 5/2005, HR 29; sonda S2/2005, HR 27; sonda S5/2005, HR 70; sonda S1/2001, VR 1010; sonda S6/2005, VR 6002;

zbývající části dvou růženců jsou bez nálezových okolností a pocházejí z výkopu pro parovod z roku 1971) (více Hanušová 2010). Mezi nálezy růženců patří i růženec s dřevěnými pateříky a medailonem, který byl jeho součástí. Na medailonu je vyobrazena Panna Marie z Lorety na aversu a na reversu dva andělé (Tab. I, obr. 5). Pokud byla torza růženců nalezena v hrobech, byla umístěna v blízkosti rukou nebo u pravého či levého boku pohřbu (více Kovář – Thomová 2017, 479 – 480).

Dalšími devocionáliemi, které mohou pomoci při datování nálezů hrobů nebo krypt, jsou medailony, u kterých lze na základě analogií vysledovat i výrobní okruhy (Omelka – Řebounová 2016). Na zaniklém hřbitově u kostela sv. Mikuláše byl nalezen větší počet medailonů, z nichž 14 kusů pocházelo z hrobů. V této souvislosti je zajímavý nález hrobu HR 28 ze sondy S1/2001, kde bylo nalezeno celkem 7 kusů exemplářů různých medailonů (obr. 86). Na medailonech z tohoto hrobu se objevuje Panna Marie Pomocná (avers), sv. Martin, biskup (revers) (Tab. II, obr. 1), špatně zachovaná postava s nápisem odkazujícím na Jeziuty (avers), Panna Marie s Ježíškem (revers) (Tab. II, obr. 2). Další devocionálií z hrobu HR 28 je typický Benediktinský štítek s žehnáním sv. Benedikta a zkratkou modlitby sv. Benedikta. Na reversu je blahoslavená Panna Marie na Hoře premonstrátské u Olomouce (Tab. II, obr. 3). Dalším medailonem z tohoto hrobu je medailon s Pannou Marií Svatohorskou (avers) a nečitelným reversem s klečící postavou (Tab. II, obr. 4). Dalším medailonem je oválný Benediktinský štítek se Zachariášovým požehnáním na aversu a postavou sv. Benedikta s křížovou holí na reversu. Ze zmiňovaného hrobu pochází ještě jeden špatně dochovaný Benediktinský štítek a medailon s nečitelnými stranami. Tyto medailony byly v hrobě nalezené okolo pánve nebožtíka a nejspíše tedy původně byly uchycené na růženci, který se nedochoval (obr. 86). Benediktinské štítky nám nález hrobu zasazují do období 17. – 18. století, přičemž díky poutnímu medailonu ze Svatého Kopečku u Olomouce, kdy Panna Marie Svatokopecká na medailonu ještě není korunována (akt proběhl až 1732), se v dataci pohřbu blížíme první polovině 18. století a zároveň ve spodní hranici k roku 1632, kdy toto poutní místo vzniklo.

Celkem 4 kusy medailonů byly nalezené také pohromadě v hrobě HR 33 v sondě S1/2001. Byl to medailon s velkým horním poutkem a po stranách s výčnělky ve tvaru kříže. Medailon není dobře čitelný, každopádně by se na aversu i reversu mohlo jednat o postavu Karla Boromejského (Tab. III, obr. 1). Stejně tak další medailon byl nečitelný, patrně na aversu je vyobrazena Panna Marie s Ježíškem, u medailonu byl nalezen zbytek látkového tkalounu

s původním zapínáním (Tab. III, obr. 2). Ve sledovaném hrobě byl také nalezen další medailon ve tvaru srdce, v tomto případě se jednalo o medailon ražený, na aversu a reversu jsou postavy Jana Nepomuckého a Panny Marie (obr. 87). Podle zařazení (podle Omelka – Řebounová 2016, 319) se jedná o dílenský okruh Švábský Gmünd, kde se provozovala ražená výroba medailonů (obr. 86). Čtvrtý medailon, pocházející z tohoto hrobu, je oválný medailek opět s výčnělkem ve tvaru kříže po stranách. Na aversu je stojící Panna Marie s Ježíškem mezi dvěma olejovými lampami a na reversu se nachází dvojice andělů adorující kalich s hostií. Takto zobrazená Panna Marie se objevuje na poutních odznacích z Lorety (Tab. III, obr. 3). Místa umístění těchto nálezů v hrobech nejsou uvedena.

Z hrobu HR 11 ze sondy S1/2001 pochází další medailon s nataveným a volným poutkem na horní hraně. Na aversu je zobrazena Panna Marie Kájovská a na reversu je znázorněna postava sv. Bernarda s křížem a nástroji Kristova utrpení. V případě tohoto medailonu by se mohlo jednat o medailon, který upomíná na poutní místo Kájov (Tab. IV, obr. 1). Tento litý medailon byl nalezen v hrobě v horní části trupu na pravé straně mezi žebry.

Další 2 kusy medailonů pocházejí z hrobu HR 22 a sondy S6/2005. Jedná se o Benediktinský štítek, kdy na reversu je ve středu plochy kříž vepsaný do oválu, uvnitř ramen kříže a po obvodu jsou umístěna písmena žehnání sv. Benedikta. Na aversu je postava sv. Benedikta s křížovou holí a kalichem s jedem. Jedná se o jeden z typů Benediktinského feniku (Tab. IV, obr. 2). Z téhož hrobu HR 22 sonda S6/2005 pochází další Benediktinský štítek, kde na reversu je zkrácené Zachariášovo požehnání umístěné v řádcích, nikoliv na opisu, jako tomu bylo u předcházejícího štítku (Tab. IV, obr. 3). Ze sondy S6/2005 pochází z hrobu HR 23 oválný medailon na aversu s Pannou Marií Svatohorskou a na reversu s nápisem IHS. V tomto případě se jedná nejspíše o svatohorský poutní medailon (Tab. V, obr. 1). Další 2 kusy medailonů pocházejí z hrobu HR 70, sonda S5/2005. Na oválném medailonu je vyobrazena Loretánská kaple s Pannou Marií s Ježíškem a s korunou a na reversu se nachází několik postav nečitelných svatých (Tab. V, obr. 2). Druhý medailon pocházející z tohoto hrobu HR 70 je kosočtvercový Benediktinský štítek na reversu s postavou sv. Benedikta. Jedná se o neobvyklý typ Benediktinského feniku kvůli tvaru (Tab. V, obr. 3). U předcházejících dvou pohřbů není uvedeno, kde se nálezy nacházely, v hrobě HR 70 byly medailony nalezeny u pravé ruky společně s korálky z růžence (obr. 88).

Dalších 8 kusů medailonů pochází z jednotlivých vrstev. Ze sondy S1/ 2001, vrstvy VR 1010 pochází medailon s postavami podle opisu na aversu sv. Františka Borgiáše, Filipa od Nejsvětější Trojice a sv. Kajetána z Thiene. Na reversu jsou zobrazeni sv. Ludvík Beltrán a sv. Růžena z Limy. Na opisu je kromě zkratk jména také nápis Řím (ROMA). Medailon je vyroben litím (Tab. VI, obr. 1). Další medailon z této vrstvy je úplně nečitelný. Ze sondy S 3/2001, vrstvy VR 3002 pochází oválný litý medailon, na jehož aversu je zobrazena Panna Marie Budějovická v typickém barokním provedení a na reversu je vyobrazen sv. Antonín s lilí a knihou (Tab. VI, obr. 2). Ze stejné vrstvy VR 3002 pochází téměř nečitelný osmiboký medailon na reversu s Pannou Marií s Ježíškem a na reversu se Svatou rodinou a Duchem Svatým. V tomto případě by se mohlo jednat o medailon, který upomíná na poutní místo Maria - Zell (Tab. VI, obr. 3). Další 2 kusy medailonů pocházejí ze sondy S2/2005, vrstvy VR 2004. Na jednom z těchto oválných medailonů je umístěna na aversu Panna Marie s Ježíškem a dvěma anděly a na reversu se nachází špatně čitelná postava sv. Josefa. Opět tento medailon připomíná rakouské poutní místo ve Štýrsku Maria - Zell (Tab. VII, obr. 1). Druhý medailon z této vrstvy VR 2004 je postavami nečitelný, ale na aversu je v opisu čitelný název Řím (ROMA) (Tab. VII, obr. 2). Ze sondy S7/2005 a vrstvy VR 7003 pochází prolamovaný kruhový medailon, jednostranný, uprostřed je srdce probodnuté mečem, za ním dva šípy a po stranách malí andělci. Srdce symbolizuje Pannu Marii Bolestnou (Tab. VII, obr. 3).

Z velké hrobky pod presbytářem kostela pak pochází medailon s vyobrazením bitvy u Budína (avers) a Ježíšem Kristem v oblacích, po stranách se nacházejí světci a modlíci se zástupy. Tento medailon byl nalezen detektorem kovů u vstupu do krypty pod presbytářem a nebylo možné určit, kterému pohřbu náležel. Díky vyobrazení znázorňujícím konec šestitýdenního obléhání Budína Turky – 2. září 1686, víme, kdy byl medailon vyroben a k jaké příležitosti (obr. 44).

Dalším celkem devocionálií, které byly vyzvednuté při archeologickém výzkumu kostela sv. Mikuláše, je soubor křížků, které byly používány různými způsoby. Většinou se jedná o křížky závěsné, v jednom případě jde o korpus kříže s Kristem, který byl původně přichycený k podkladu, který se nedochoval. Většina křížků jsou klasické latinské kříže závěsné s jetelovým zakončením břeven a Kristem „Christo morto“ s hlavou mírně nakloněnou k pravému rameni (typologie podle Omelka – Řebounová – Šlancarová 2009, 1007).

V souboru vyniká uměleckým zpracováním kříž typu Caravaca ze sondy S3/2001, HR 20. Jedná se o speciální kříž typu Caravaca (obr. 89, 90). Tyto typy křížů se vážou k jihošpanělskému městu Caravaca de la Cruz a k legendě Ginesiovy mše. Křížek o výšce 7,2 cm je se dvěma břevny s tulipánovitými zakončeními z mosazi a nahoře se nachází úchytné očko v podobě trojlistu. Ve středovém medailonu na aversu křížku je zachycen mariánský výjev, druhý středový medailon na reversu nese vyobrazení Piety. Kříž je oboustranně latinsky popsán, nelze však všechna písmena přečíst. Rozluštěný byl pouze jeden z nápisů, který říká: „Svatý kříž ať mi dá světlo, drak ať není mým vládcem“ (více k podrobnému rozboru Krajíc 2001, 1 – 9; Hanušová 2010, 103). Tyto kříže se ve větší míře ujaly již v 16. století a šířiteli kultu byli většinou jezuité a františkáni. Původně byl kříž tohoto typu ochranným prostředkem proti nepříznivému počasí, v období 17. – 18. století se stal ochranou proti nemocem a moru. Typ Caravackého kříže se používal až do první poloviny 19. století (Kovář – Thomová, 480 – 481). Tento křížek byl vyzvednut z hrobu zapadlý v oblasti dolní části páteře, a nelze tedy přesně stanovit jeho polohu. Obdobný nálezný kříže typu Caravaca pochází ze sondy S7/2005, vrstvy VR 7003. Je to rovněž dvojitý kříž s tulipánovitými zakončeními břevnen, je vyroben litím z mědi a části křížku jsou prolamované (obr. 91). Tento typ není příliš běžným nálezem a prolamované otvory mají imitovat drahé kameny z původního kříže Caravaca (Omelka – Řebounová – Šlancarová 2010, 469).

Z křížku pochází i korpus Krista ze sondy S2/2005, HR 41. Ukřižovaný Kristus je vyroben litím z mědi, hlava Krista je nakloněná k pravému rameni, na hlavě má trnovou korunu, dolní končetiny se nepřekrývají. V rukách a nohách jsou pozůstatky po otvorech. Tomuto korpusu chybí podklad – kříž (Tab. VIII, obr. 1). Ze sondy S5/2005, hrobu HR 36 pochází další závěsný křížek z mědi. V horní části se nachází nápis INRI, v dolní pak Pieta a po stranách na břevnech jsou zavěšeny nástroje Kristova utrpení. Ve středu křížku na křížení břevnen se nachází hořící srdce. Křížek je litý, jednostranný (Tab. VIII, obr. 2). Jednostranný je i drobný závěsný křížek z hrobu HR 22, sondy S6/2005. Křížek má jetelovité zakončení břevnen, v horní části se nachází nápis INRI. Tělo Krista je v rovné, natažené poloze, nepříliš propracované (Tab. VIII, obr. 3). Oboustranný je pak drobný křížek z hrobu HR 23, sondy S6/2005. Tento patinou poškozený závěsný křížek byl nalezený v ženském hrobě zapadlý v hrudním koši mezi žebry. Křížek má jetelovité zakončení břevnen, pod závěsným očkem na křížku se nachází nápis INRI a dole pod rovně umístěným Kristem se nachází u nohou lebka se zkříženými hnáty (Tab. VIII, obr. 4).

Ostatní kříže pocházejí z jednotlivých hrobových vrstev nebo jsou bez nálezových okolností. Ze sondy S7, vrstvy VR 7003 pochází jednostranný kříž, plochý, který byl nejspíše původně přichycen k podkladu, který se nedochoval. Krucifix je 11 cm vysoký, vyrobený z mědi, tělo Krista je velmi realisticky propracované, hlava je mírně nakloněná k pravému rameni, u nohou se nachází lebka s hnáty a nahoře nápis INRI (Tab. VIII, obr. 5). Stejně tak ze sondy S7/2005, vrstvy VR 7004 pochází stříbrný závěsný křížek s jetelovitým zakončením břeven a ve stříbře propracovaném Kristu s hlavou na pravém rameni. Křížek o velikosti 5 cm je oboustranný (Tab. VIII, obr. 6).

Zbývající torza tří křížků pocházejí z odevzdaných nálezů z roku 1971 a jsou bez nálezových okolností. Byly vyzvednuty při výstavbě parovodu. Jedná se o korpus jednostranného závěsného křížku s ulomeným horním břevnem. Na křížku se dochovalo torzo Krista s hlavou mírně nakloněnou vpravo, břevna jsou zakončena jetelovitě a na nich jsou vyryté rýhy navozující dojem lístku. Další křížek je pouze torzo bez postavy Krista, dolní část křížku je ulomená. Poslední odevzdaný nález, který se vztahuje ke hřbitovu u kostela sv. Mikuláše, je stříbrný korpus Krista, jenž má na hrudi vyryté srdce. Kříž zcela chybí.

Soubor devocionálií doplňují nálezy dvou relikviářů z hrobových vrstev. Ze sondy S5/2005, vrstvy VR 5002 pochází závěsný relikviář o průměru 3,5 x 2,7 cm. Na aversu je dochované barevné sklíčko, pod kterým se nachází zbytek organické hmoty. Na reversu je zobrazena Madona s Ježíškem, oba jsou s korunkou a na relikviáři je opis S. MARIA. ETTAL. Relikviář je dobře zachován, po obvodu jsou patrná drobná kovová očka (obr. 92, 93). Druhý, malý relikviářek, pochází ze sondy S5/2005 a vrstvy VR 5003. Není čitelný ani z jedné strany, na aversu se snad původně nacházelo sklíčko, které chránilo dnes již neznámý organický materiál. Relikviář má rozměry 1,6 x 1,5 cm a jedná se také o relikviář závěsný.

Soubor devocionálií z areálu kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích zahrnuje předměty osobní zbožnosti pro období baroka a následných období. Tyto artefakty upomínaly na poutní místo nebo událost, byly používány pro osobní zbožnost. Řada z nich sloužila i jako amulety. V souboru vyniká několik devocionálií v podobě kříže typu Caravaca, několika Benediktinských feniků, drobného osobního závěsného relikviáře s vyobrazením korunované Panny Marie a medailonu s vyobrazením Panny Marie Budějovické. K zpřesnění datace pak slouží medailon s vyobrazením obléhání Budína, pocházející z krypty pod presbytářem (obr. 44).

6.4.3. Součásti oděvů a osobní šperky

Při archeologických výzkumech byly kromě devocionálií nalezeny i kovové součásti oděvů a drobné osobní šperky. Na pomezí osobního šperku a symbolického vyjádření osobní zbožnosti jsou nálezy 23 kusů pohřebních čepců, v odborné literatuře nazývané pohřební vínky. Jednalo se o ozdoby hlavy vytvořené z různých druhů kovových drátků, které byly stočené nebo spletené do různých tvarů. Drátky byly měděné, mosazné, stříbrné a v jednom případě pozlacené. Ve tvarech se objevovaly nejčastěji drobné kytičky, které byly doplněné skleněnými korálky nebo plochými sklíčky. Výzdoba byla variabilní a ani v jednom případě se motiv neopakoval, stejně jako tomu bylo v případě nálezu pohřebních vínků v Trojické ulici v Praze, které byly datované do 17. – 18. století (Beranová 1989, 279). Pohřební vínky byly nacházeny na řadě lokalit v Čechách a na Moravě v dětských hrobech většinou nedospělých chlapců a děvčat, jeptišek a kněží nebo mladých svobodných žen. V odborné literatuře je uvedeno, že tento zvyk zřejmě souvisel s představou předčasné smrti před uzavřením manželství, a lze tedy usuzovat, že byly symbolem nevinnosti. Nejstarší pohřební vínky pocházejí v Evropě z druhé poloviny 17. století, jejich používání vyvrcholilo v 17. – 18. století a v 19. století byly nahrazeny pohřebními korunami, které se ukládaly na rakev (Králíková 2006, 157). Z novověkých pohřebišť pochází i vínky z českého prostředí – tyto nálezy jsou datovány do období 17. až první poloviny 18. století (Čiháčková – Omelka – Řebounová 2011, 1039).

Bez nálezových okolností pochází soubory květů ze 4 pohřebních vínků, které byly odevzdány do Jihočeského muzea v roce 1971. Většinou se jedná o nerekonstruovatelné zbytky kovových součástí pohřebních čepců, ze kterých se dochovalo několik květů v podobě spirálovitě stočených drátků, uprostřed nichž se nachází barevné kamínky. Ve dvou případech se u takto zpracovaných pohřebních čepců zachovaly drobné plechové pásky, které původně držely vínek pohromadě a byly jím upevněny čepce na hlavě (podrobněji Hanušová 2010). Obdobné jsou zbytky pohřebních čepců ze sondy S2/2001 a vrstvy VR 2002. V tomto případě byla zachována větší část kovového pásku, na kterém byly dokonce ještě uchycené kovové ozdoby v podobě drobných květů ze spirálovitě stočeného drátku a se sklíčky uprostřed (Tab. IX, obr. 1). Pohřební vínek ze sondy S1/2001 a vrstvy VR 1010 byl zachován v podobě kovového pásku, drobných perliček zapletených do drátků a části látkového tkalounu (Tab. IX, obr. 2). Pohřební čepce ze sondy S3/2001, vrstvy VR 3002 představoval zlomky asi deseti kovových

ozdob, které byly vytvořené ze stříbrného drátku. Ten byl stočený do podoby květů (Tab. IX, obr. 3). Způsob tvarování byl podobný jako u nálezů ze sondy S2/2001, vrstvy VR 2002. Ostatní nálezy pak představují ojedinělé prvky z jednotlivých pohřebních čepců – drobné kvítky ze stočených drátků, sklíčka a kovové pásky jako pozůstatky po uchycení. Z hrobu HR 71, sondy S1/2001 pochází drobné kvítky se zelenými kamínky a drobnými perličkami s měděným zavíráním s očkem. Zřejmě se jednalo o čelenku, nikoliv o celý čepce, která byla ukončena měděným zavíráním (Tab. IX, obr. 4). Obdobně tomu bylo i u jednoduché čelenky ze sondy S7/2005 a vrstvy VR 7003. Jednalo se o čelenku z drobných měděných propletených drátků (Tab. IX, obr. 5). Ostatní pohřební vínky měly podobnou, nikoliv však stejnou výzdobu, v některých případech se dochovaly další úchytné komponenty. Ze souboru pak ještě vybočovalo torzo pohřebního vínku ze sondy S7/2005 a vrstvy VR 7003. V tomto případě se dochovaly tři velké květy, z nichž dva byly vyrobeny z plechových pásků, které k sobě těsně přiléhaly a vytvářely tak špičaté lístky jednotlivých okvětních lístků (obr. 94).

Části pohřebních vínků ze svatomikulášského hřbitova patří mezi kvalitně a zdobně vyrobené. Otázkou zůstává, kde byly tyto řemeslně dokonalé artefakty vyrobené. Nelze říci, zda se jedná o importy, nebo o místní výrobu například klarisek v nedalekém Českém Krumlově, které se specializovaly na úpravu a výzdobu relikvií, například sv. Auraciána nebo sv. Reparáta (více k tématu Prokopová 2011, 16; Kovář – Thomová 2017, 483).

Mezi osobní šperky, které byly vyzvednuty při archeologickém výzkumu, patří 4 kusy prstenů nebo jejich torz. Tyto předměty lze zařadit do kategorie prstenů přátelských, milostných, snubních a zasnubních a vypovídají spíše o osobním vztahu k těmto prstenům a o majetnosti nebožtíka, i když tyto prsteny vzhledem k materiálům a zpracováním spíše vypovídají o osobním vztahu k nim (Omelka – Šlancarová 2007, 673). Ze sondy S3/2001, hrobu HR 20 pochází dva prsteny z bronzu, jeden je kruhový, hladký, na povrchu zdobený šikmými vrypy a druhý prsten je také z bronzu, v přední části s ploškou se zbytkem perleti (Tab. X, obr. 1). Prsteny byly v hrobě nalezeny těsně vedle sebe v bezprostřední blízkosti levé ruky. Ze sondy S5/2005 a vrstvy VR 5002 pochází měděný prsten kruhový hladký, po obvodu zdobený drobnými rýhami (Tab. X, obr. 2). Zbývající nálezy představují již jen torza kruhového prstenu z bronzu ze sondy S3/2001, vrstvy VR 3002, kde v plošce byl nejspíše vsazený kámen, který se nedochoval.

K hřbitovnímu mobiliáři, který byl získán při archeologickém výzkumu, patří další řada artefaktů, spojená s nálezy, které souvisí s oděvy a původně představovaly součást oděvu, ve kterém byl nebožtík pohřben. Byly to ve větším množství – celkem 46 kusů – knoflíků, oděvní háčky a zápony, několik přezek z obuvi, špendlíky, 3 kusy fragmentů kovového opasku a 2 kusy oděvního nákončí (Tab. X, obr. 3) (k oděvním nákončím více Cymbalak – Svatošová 2015, 2 – 15; k fragmentům článkových opasků nejnověji Čapek 2016, 387 – 393).

V sondě S5/2001, hrobu HR 51 byla nalezena torza původně měděných polokulovitých knoflíků a útržek textilie. Obdobné byly i nálezy jednotlivých knoflíků. Z nálezů vybočoval nález 12 kusů velkých a menších knoflíků z hrobu HR 56, sondy S6/2005. Jednalo se o polokulovité knoflíky zdobené ornamenty, část z nich – menší knoflíky, byly měděné a část z nich – větší knoflíky, byly patrně pozlacené (obr. 95). Tyto knoflíky byly v hrobě nalezené zapadlé mezi žebry. Ostatní nálezy představují drobné součásti oděvů – háčky a zápony, špendlíky.

6.4.4. Ostatní nálezy

Při archeologickém výzkumu hřbitovního areálu u kostela sv. Mikuláše bylo nalezeno několik předmětů, u kterých nelze s určitostí říci, zda byly součástí pohřební výbavy, nebo zda se jednalo o náhodnou ztrátu na hřbitově nebo v průběhu pohřbu či následné úpravy hrobu. Jedním z takových nálezů je nález olovené oválné plomby (obr. 96) z hrobu HR 2, sondy S1/2001. Nález plomby v hrobě je o to zajímavější, že byla nalezena ve vzdálenosti 20 cm od pravé lícni kosti nebožtíka, a to uvnitř rakve, která se u tohoto pohřbu dochovala v obrysech (Thoma 2001, 1 – 2). Na aversu plomby je znak brány s dvojvěžím a opisem, ze kterého jsou patrná pouze písmena RIS (Krajíc 2001, 2). Připustíme-li výklad, že se jedná o znázornění jedné z pařížských bran, pak k písmenům RIS patří ještě první dvě písmena PA (Krajíc dtto). Jiné vysvětlení je, že čitelná písmena jsou ELS, pak by se jednalo o obchodní plombu z hornorakouského města WELS, které se nachází nedaleko Lince a na prodloužené trase koněspřežní železnice (Hanušová – Thomová 2012, 225 – 227). Revers plomby je zcela nečitelný. Otázkou však stále zůstává, jak se tento předmět, který se používal při obchodování nejčastěji s textilem, konkrétně sukrem, nebo i jiným zbožím, dostal do rakve pohřbu, kde pak byla plomba nalezena. Obdobný nález z hrobu HR 27, sondy S2/2005 je nález kulky do flinty, kdy tato kulka byl nalezena u pravé nohy nebožtíka.

Mezi nejspíše ztrátové předměty patří i nález měděného náprstku ze sondy S1/2005, vrstvy VR 1002. Povrch náprstku je zdoben klasickými malými hrbolky. Tyto typy náprstků se objevují po celý raný novověk až do současnosti (Tab. X, obr. 4).

Také ze sondy S1/2005 a vrstvy VR 1002 pochází netypický ozdobný klíč z mědi a železa (Kovář – Thomová 2017, obr. 23/3). Klíč byl nalezen ve vrstvě, která tvořila zásyp severního křídla původní barokní krypty. Nelze tak s určitostí říci, zda se jedná o ztracený klíč. Každopádně jeho zpracování a výzdoba (v části pod hlavou klíče se nacházejí drobné ryté rýhy) i velikost (pouze 5 cm) odpovídá spíše klíči ozdobnému (Tab. X, obr. 5) nebo symbolickému, který měl u zemřelého dosáhnout řádného posmrtného života (Kurasinski 2004, 225 – 237).

V sondách S2/2005 a S6/2005 bylo nalezeno větší množství výrobního odpadu v podobě slitků stříbra a měděného plechu. Zřejmě se jednalo o materiál, který se na místo dostal s navážkami a při úpravách terénu po velkém požáru v roce 1641, nebo v blízkosti hřbitova působila výrobní na zpracování barevných kovů, což by vzhledem k blízkosti hradeb nebylo nic neobvyklého.

6.4.5. Mince

Dalšími artefakty, které byly nalezené při archeologickém výzkumu pohřebiště vně kostela a v interiéru, konkrétně v presbytáři kostela, jsou mince. Ze hřbitova pochází 11 mincí, z nichž pouze dvě byly nalezené v hrobech. Ze sondy S2/2005, hrobu HR 2 pochází stříbrný denár Zikmunda III. (1587 – 1632), Polsko, denár ražený pro Gdaňsk s rokem 1596. Ze sondy S5/2005, hrobu HR 29 pak pochází bílý peníz oboustranný, Vladislava II. Jagelonského, Čechy, před rokem 1486 (Chvojka 2005, 1). Ostatní mince pocházejí z jednotlivých vrstev, mince nejnovější pak ze sběrů na ploše zaniklého hřbitova. Ze sondy S5/2001, vrstvy VR 5003 A pochází stříbrný jednokrejcar Karla III. Lotrinského (1695 – 1711), v opisu datovaný k roku 1711 (Krajíc 2011, 5). Ze sondy S2/2005, vrstvy 2002 byl vyzvednut stříbrný krejcar z roku 1644, Německo, Augsburg. Ze sondy S3/2005, vrstvy VR 3001 pochází novověký desetifeník z roku 1950 (eloxovaná ocel), Spolková republika Německo. V sondě S5/2005, vrstvě VR 5004 byl nalezen zajímavý slepenec asi 3 kusů mincí, nahoře se nacházel feník bez letopočtu Ludvíka Jiřího ze Stolbergu – Ortenbergu (1572 – 1618) (Tab. X, obr. 6). Ostatní mince nebylo možné určit, vzhledem k jejich stavu. Další mince pocházela ze sondy S6/2005, vrstvy VR 6003

a jednalo se stříbrný půlkrejcar z roku 1676, Leopolda I. z mincovny Opolí, Rakouské monarchie. V sondě S8/2005, vrstvě VR 8001 byl nalezený stříbrný jednostranný peníz se lvem, Čechy, pravděpodobně 2. polovina 14. století (Chvojka 2005, 1). Ze sběrů na ploše hřbitova pocházely následující novověké mince – Německo, Sasko, Fridrich August III., (1763 – 1827), měděný fenik z roku 1806; ČSR, pětihaléř s neurčitelným letopočtem, 1923 – 1938; měděný hliníkový desetihaléř z roku 1991, Česká a slovenská federativní republika (Chvojka 2005, 1).

Vzhledem k nálezovým okolnostem je zřejmé, že většina nalezených mincí v areálu zaniklého hřbitova náleží do kategorie mincí jednotlivých a nejspíše ztracených. Pouze u dvou hrobů se může jednat o tzv. milodary. Záměrné vložení do hrobů může symbolizovat platbu sv. Petru, který vpouštěl duše nebeskou branou, nebo jiný význam, kdy se mince mohla stát jakýmsi výkupným za majetek, který musel nebožtík zanechat na zemi (Hanušová – Thomová 2012, 221). U těchto mincí je důležité, kde byly nalezené - v tomto případě v sondě S2/2005, hrobě HR 2 to bylo v hrobovém zásypu, ale mince z hrobu HR 29, sondy S5/2005 byla nalezena u levého předloktí nebožtíka.

V mincích jsou zastoupené ražby z Čech, Rakouské monarchie, území Německa a Polska a zahrnují období od druhé poloviny 14. století (jednostranný stříbrný peníz se lvem) do druhé poloviny 20. století (hliníkový desetihaléř z roku 1991). Celkem 5 mincí je možné datovat do rozmezí 16. až 17. století.

Další mince byly nalezeny při archeologickém výzkumu v interiéru kostela, konkrétně v sondách v presbytáři. Z podsypu pod stávající novověkou dlažbou byla v sondě S7/2011 a vrstvě VR 7002 nalezena blíže neurčená ražba, snad Morava (Znojmo, Brno), pravděpodobně z 15. století. Zbývající 4 kusy středověkých mincí byly nalezené v sondě S7/2001, vrstvě VR 7005. Nálezové okolnosti 3 kusů těchto mincí naznačují, že byly záměrně zasunuty mezi jednotlivé zdobené dlaždice. Byly to fenik, Dolní Rakousy, Přemysl Otakar II. (1251 – 1276), mincovna Vídeň; další fenik, Dolní Rakousy, Rudolf I. Habsburský (1276 – 1282), mincovna Vídeň; fenik, Dolní Rakousy, Fridrich Sličný (1306 – 1314); fenik, Horní Rakousy, Rudolf I. Habsburský (1276 – 1282), mincovna Enže byl nalezený v podsypové vrstvě pod maltovým ložem podlahy (Hyndráková 2012, 1). Tyto mince náležely období od poloviny 13. století do počátku století 14. a vzhledem k místu nálezu tak datují odkrytou středověkou zdobenou podlahu z terakotových dlaždic do doby budování kostela sv. Mikuláše

ve 13. století, pod kterou byl nalezen ještě hrob z doby před založením města a výstavbou kostela (více Thomová 2016, 297 – 311).

6.4.6. Náhrobníky

V kostele sv. Mikuláše se dochovalo i několik náhrobníků, u kterých nevíme, zda již nebyly přemístěné v minulosti a zda opravdu označují místo posledního odpočinku dotyčných osob. Malý počet – celkem 4 kusy náhrobníků lze vysvětlit i tím, že celá řada původních náhrobníků byla poničena a odstraněna po velkém požáru v roce 1641. Díky tomu vznikl i dojem, že ve zdejším farním kostele bývali pohřbeni pouze měšťané, nikoliv nižší šlechta (Chvojka 1979, 304).

V levé boční lodi kostela se dnes nachází honosný raně barokní náhrobek, který byl vyroben pro zemřelého ročního chlapce Lukáše Šimona Zahrádku. Ten zemřel 17. 10. 1669 a náhrobek nechal vytvořit jeho otec, Lukáš Zikmund Zahrádka, který byl v roce 1662 zvolen rychtářem a vlastnil dům v Krajinské ulici. Jeho žena Juliána byla dcerou budějovického měšťana Jana Adama Sartoria (Chvojka 1979, 297). V tomto místě se v kostele nachází další, barokní ošlapaný náhrobek českobudějovického lékárníka Jonáše Bechera z Greiffenbecheru, který zemřel v 58 letech 17. 6. roku 1710. Byl rovněž majitelem domu č. 8 na dnešním náměstí.

Zbývající náhrobky jsou zasazené do vnějšího zdiva presbytáře kostela. Jedním z nich je malý barokní náhrobek v lednu 1661 zemřelého Františka Eusebia Zahrádky, jméno jeho příbuzného se objevuje na náhrobku v interiéru kostela. Na vnější zdi presbytáře je také umístěn malý barokní náhrobek, který náleží Pavlíně z Ottenthalu, narozené 5. dubna 1764 a zesnuvší 5. listopadu 1781. Byla dcerou hejtmana bechyňského kraje Jana Otty z Ottenthalu (Chvojka 1979, 298).

Poslední náhrobek, jehož původní uložení je připisováno kostelu sv. Mikuláše, je náhrobek primátora Haana (primátorem byl v roce 1676 a 1680). Zemřel 13. 6. 1683 v 56 letech a náhrobek mu nechala vyhotovit jeho žena Uršula. V současnosti je umístěný ve stálé expozici Příběh města v Jihočeském muzeu.

Soupisem náhrobníků umístěných v kostele sv. Mikuláše se zabýval i J. Braniš (1900), který v soupisu uvádí ještě dochovaný náhrobek Leopolda knížete z Uherčic, který zemřel 1. 1.

1769. I když seznam náhrobníků není úplný, lze říci, že majiteli byli zámožní a významní lidé. Zastávali různé pozice i v městské radě a vlastnili domy na náměstí a v přilehlých ulicích. Jeden z náhrobků byl vytvořen pro dítě a jeden z nich pro mladou ženu. Texty na nich jsou část v latině a část v němčině. Většina z náhrobků náleží 17. – 18. století.

6.5. Antropologická a paleopatologická charakteristika jedinců, exkurs

Antropologický rozbor souboru 62 jedinců ze 47 hrobů provedl Michal Kuchař z Ústavu antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy Univerzity v Brně v roce 2006 (Kuchař 2006). Vzhledem k tomu, že se nejedná o kompletní populaci Českých Budějovic v pozdním středověku a raném novověku, má tento rozbor pouze informativní charakter, ale dokresluje pohřební ritus a populaci tehdejšího města. Bylo zkoumáno 16 mužů, 23 žen, 18 dětí a 5 ostatků bez určení pohlaví. Věk dožití pro ženy byl 36 let, mladé ženy umíraly při porodech, věk dožití mužů byl 40 let a průměrný věk dětí, které umíraly, byl 9 let (Kuchař 2006, 32 - 38). Zvláštností tedy zůstává fakt nízké úmrtnosti dětí při anebo těsně po porodu, což může být způsobeno lepším zdravotnickým povědomím v období raného novověku nebo jiným způsobem pohřbívání nepokřtěných dětí. Další zvláštností je fakt, že v nálezech převažovaly pozůstatky žen nad muži, což může být způsobeno stavem archeologického poznání a náhodným výběrem při archeologickém výzkumu. Další antropologický popis se týkal výšky postavy – muži měřili v průměru 168 cm a ženy 159 cm, což opět nevybočuje z výškových norem ve sledovaném období, stejně jako brachykranie mužů a hyperbrachykranie u žen ve sledovaném souboru (Kuchař 2006, 41 - 77).

Na kosterním materiálu antropologie odhalila i vývojové změny a patologické nálezy. Z nich nejzajímavější jsou úrazy, jako zlomeniny obratlů, zlomeniny rukou nebo klíční kosti. Všechny tyto zlomeniny byly zhojené, dokonce i sečná rána způsobená zbraní na ženské lebce, která byla vyzvednuta ze zásypu kostnice v sondě S1/2005. Z tohoto zásypu pochází i další 3 kusy lebek, které byly poraněny zbraněmi s tupým hrotem bez ostří (Kuchař 2006, 38 - 41). Vedle úrazů se na osteologickém materiálu od kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích objevují vrozené anomálie, degenerativní změny způsobené věkem a stylem života a metabolické apatie. Většina nebožtíků měla velké množství zubního kazu a objevují se i defekty zubní skloviny v podobě hypoplazie (Kuchař 2006, 32 – 38). Při realizaci

archeologického výzkumu byly dokumentovány i pozůstatky zeleného zbarvení některých kostí vyvolaného právě přítomností artefaktů hmotné kultury.

Na sledovaném pohřebišti bylo nalezeno celkem 10 hrobů, kde v hrobové jámě byla kombinace pohlaví žena a dítě nebo neurčený jedinec a dítě. Při archeologickém výzkumu v roce 2001 to bylo v sondě S1/2001 hrob HR 3. Jednalo se o dítě ve věku 12 – 15 let trpící rachitismem, četnými zubními kazy a hypoplazií. Tento jedinec za života zřejmě trpěl podvýživou nebo jiným metabolickým poškozením (více Kuchař 2006, 25; Brázdová 2012, 50 – 55). U dospělého jedince nebylo určeno pohlaví. V sondě S2/2001 hrob HR 12 byly nalezeny pozůstatky ženy ve věku 30 – 34 let s poporodními změnami na pánvi s příměsí novorozeneckých kůstek, v tomto případě levého femuru (Kuchař 2006, 26). V hrobě HR 41 v sondě S3/2001 byl nalezen skelet dospělého jedince a dítěte, pohlaví nebylo možné určit. Věkově se jednalo o jedince ve věku 20 – 24 let a dítě ve věku 5 let.

Při archeologickém výzkumu v roce 2005 byly nalezeny v sondě S3/2005 hrob HR 12 pozůstatky ženy ve věku 30 – 40 let a dítěte ve věku 6 – 9 let. Na ženské kostře se vyskytovaly artrotické změny a na žebrech se dochovalo zelené zbarvení v důsledku působení kovu, který se ale nedochoval (více Kuchař 2006, 19; Hanušová 2010). V sondě S6/2005 hrob HR 22 byla nalezena téměř celá kostra ženy a tibia patřící plodu nebo novorozenci. Bederní obratle byly zeleně zbarvené a u tohoto pohřbu byl nalezen drobný jednostranný křížek (více Kuchař 2006, 20; Hanušová 2010, 124). Rovněž v sondě S6/2005 hrob HR 24 byly nalezeny pozůstatky ženy ve věku 40 – 44 let a novorozence. V bezprostřední blízkosti byl uložen další dětský pohřeb dítěte ve věku 7 let (S6/2005, HR 26). Kompletně zachovalá kostra ženy ve věku 40 – 50 let a dítěte ve věku 5 – 6 let se dochovala v sondě S2/2005, hrob HR 41. Z tohoto hrobu byl vyzvednut korpus ukřižovaného Krista bez podložky (více Hanušová 2010, 125). Samostatný dětský pohřeb byl nalezen v sondě S5/2005 hrob HR 71 ve věku 10 let, na jehož kostních pozůstatcích se projevila cribra orbitalia (Kuchař 2006, 23; o poruše více Poláková 2009). V sondě S3/2005 hrob HR 79 byl nalezen soubor pěti jedinců – dospělé ženy ve věku 20 – 24 let a dvou dalších bez určení pohlaví, novorozence stáří 10 měsíců a dospívajícího ve věku 14 – 16 let (Kuchař 2006, 23). Posledním nálezem hrobu, který obsahoval pohřeb dospívající dívky a dítěte ve věku 7 let, byl pohřeb HR 81 v sondě S5/2005 (Kuchař 2006, 24).

Kromě již uvedených patologických změn na sledovaném materiálu byly popsány další, včetně traumatologických nálezů. V hrobě HR 11 sondě S1/2001 byla na pozůstatcích muže

ve věku 45 – 55 let popsána fraktura 5. bederního obratle, která byla zhojená pakloubem. Kromě toho jedinec trpěl artrotickými změnami v oblasti kyčelního kloubu. U tohoto pohřbu byl nalezen medailon s vyobrazením Panny Marie Kájovské a sv. Bernarda. V hrobě HR 9 sondě S2/2001 byla na mužské kostře popsána sakralizace 5. lumbálního obratle (více Kuchař 2006, 25). V sondě S3/2001 byly na mužské kostře rozeznány artrotické změny na krčních obratlích a tzv. Schmorlovy uzly, které způsobuje vysoušení meziobratlových disků a vliv na tento fakt může mít fyzicky těžká práce nebo úraz. U muže ve věku 21 – 25 let z hrobu HR 22 sondy S3/2001 byly také popsány Schmorlovy uzly téměř na všech hrudních a bederních obratlích, včetně cribra orbitalia (Kuchař 2006, 27). Silné artrotické změny na páteři a na loketních kostech byly popsány u pohřbu HR 36 v sondě S6/2001. Kromě toho byly u tohoto muže zjištěny zbytky zánětlivého procesu po ztrátě druhé stoličky (Kuchař 2006, 29). Hrob HR 49 náležel ženě ve věku 30 – 35 let a na páteři byla zjištěna skolióza a sakralizace 5. obratle. U tohoto pohřbu byly nalezeny oděvní zápony a v zásepku hrobu pak větší množství železných hřebů (Kuchař 2006, 29; Hanušová 2010, 109 – 110).

V sondě S4/2005 hrob HR 60 byly zachovány kompletní pozůstatky dvou dospělých a část dětské kostry. Jeden z dospělých, muž ve věku 24 – 30 let, utrpěl reflexní zlomeninu loketní kosti, zhojenou, a zahozenou sečnou ránu na lebce (Kuchař 2006, 30). V hrobě HR 86 sonda S7/2005 byla na ženské kostře věk 30 – 35 let nalezena zahozená zlomenina pravé klíční kosti, na obratlích Schmorlovy uzly, četné zubní kazy a stopy hypoplazie (Kuchař 2006, 24).

Vzhledem k tomu, že při antropologickém popisu a při popisu nálezů hmotné kultury autoři nedohledali jednotlivé sondy a čísla hrobů, uvádím v této práci podrobný popis u nejdůležitějších nálezů hmotné kultury z hlediska umístění jednotlivých hrobů a sond. V hrobě HR 2 sondě S1/2001 byla nalezena oválná špatně čitelná plomba. Hrob náležel ženě, která se dožila věku 30 – 35 let (Kuchař 2006, 27; Hanušová 2010, 112). Z hlediska počtu nálezů devocionálních je zajímavý hrob HR 28 ze sondy S2/2001. V tomto hrobě byl popsán mužský jedinec ve věku 45 – 50 let. U tohoto pohřbu byly nalezeny dva medailony s vyobrazením sv. Martina a sv. Ignáce, dále Benediktinský štítek s Pannou Marií na hoře u Olomouce, další medailon s Pannou Marií Svatohorskou a další dva Benediktinské štítky (Kuchař 2006, 21; Hanušová 2010, 94 – 99). V hrobě HR 23 sondě S6/2005, který náležel ženě s věkem dožití 20 – 25 let byly nalezeny dva Benediktinské štítky, medailon s Pannou Marií Svatohorskou a křížek s Kristem (Kuchař 2006; Hanušová 2010, 119 – 125).

Při antropologickém vyhodnocení kosterního materiálu z krypty pod jižní boční lodí kostela bylo popisováno pouze několik vzorků – 2 lebky bez dolní čelisti a srostlý trup v podobě páteře, pánevní kosti a fragmentů žeber. Vzhledem k tomu, že nebyly k dispozici celé skelety, bylo tak ztíženo určení věku a pohlaví jedinců. Na všech těchto lidských pozůstatcích byly nalezeny a popsány patologické změny. Vzorek č. 1 představoval ženskou lebku, u které byl změněn tvar mozkovny (obr. 97). Zřejmě se jednalo o reakci kostní tkáně na přítomnost nádoru mozkových plen, meningiom. Tento nezhoubný typ nádoru se vyskytuje velmi vzácně a může vyvolat epileptické záchvaty a změny v chování a psychice jedince (Drozdová 2013, nestr.).

Druhý vzorek byla mužská lebka, která měla také deformovanou mozkovnu, konkrétně lebeční kosti v důsledku nádoru nebo deformace po úrazu (obr. 98). Změnu tvaru této lebky však nebylo možné diagnostikovat (Drozdová 2013, nestr.). Obě lebky ještě vykazovaly patologické projevy na chrupu. U obou byla zjištěna hypodontie, což je dědičné onemocnění a vzhledem k nádorům na obou lebkách je možný i příbuzenský vztah mezi těmito dvěma jedinci (Drozdová 2013, nestr.). Vzorek č. 3 náležel dospělé ženě, celá zachovalá část páteře byla srostlá i se žebry, pánevní kostí a kostí křížovou (obr. 99). Tato patologická změna byla způsobena Bechtěrevovou nemocí a revmatoidní artritidou.

Terénní prohlídku krypty provedly studentky antropologie na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity v Brně – Eva Brázdová a Nikola Hrubá. Antropologický posudek vypracovala doc. Eva Drozdová z Ústavu experimentální biologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity. RTG snímky byly pořízeny v nemocnici u sv. Anny v Brně.

6.5.1. Izotopová rekonstrukce stravy

Materiál pro izotopovou rekonstrukci stravy byl získán při archeologickém výzkumu v roce 2005, a to z jedinců z jednotlivých vrstev. Kolagen byl získán z odebraných lidských žeber. Žebra byla zvolena z důvodu, že nabízí izotopový záznam odpovídající v průměru posledním pěti až deseti letům života. Extrakce kolagenu byla provedena v Laboratoři archeobotaniky a paleoekologie na Přírodovědecké fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a izotopová poměrová hmotnostní spektrometrie byla provedena na Katedře experimentální biologie rostlin na Přírodovědecké fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Jednalo se o celkem 5 vzorků, u kterých byla provedena analýza stabilních izotopů dusíku

a uhlíku. Tyto výsledky pak byly porovnány s pohřebištěm u klášterního kostela Obětování Panny Marie, který je také součástí dizertační práce, a s některými pohřebišti v Evropě. Vzhledem k tomu, že materiál byl odebírán až po několika desítkách let od provedení archeologického výzkumu, kdy většina pozůstatků lidských jedinců byla druhotně uložena na Staroměstském hřbitově v Českých Budějovicích, byl materiál odebrán náhodně, nikoliv z hrobů, ale z jedinců vyzvednutých z jednotlivých pohřebních vrstev (Tab. XI). U skupiny vzorků ze hřbitova u kostela sv. Mikuláše převažují ve stravě rostliny s C₃ typem fotosyntézy, které rostou v prostředí mírného pásma na celém našem území (Kovačiková – Brůžek 2008). Příjem živočišného proteinu je nízký a všeobecně podle výsledů analýzy není žádná velká variabilita ani mezi jednotlivci z tohoto hřbitova (Tab. XI). Jedinci, kteří byli pohřbeni na hřbitově u kostela sv. Mikuláše, přijímali potravu suchozemskou, s převažujícími C₃ rostlinami, tedy rostlinami mírného podnebného pásma a převažovala u nich potrava rostlinného rázu nad potravou s živočišnými proteiny (Tab. XI) (Kovačiková 2023).

6.6. Závěr a časové zařazení pohřbů z pohřebního areálu u farního kostela sv. Mikuláše

Dlouhodobým archeologickým výzkumem areálu původně farního kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích byla zjištěna řada skutečností, které se hřbitovem a pohřbíváním v raném novověku na tomto hřbitově souvisí. Byl zjištěn rozsah původního hřbitova se stavbami, které byly v průběhu jednotlivých historických období na hřbitově vybudovány, včetně vzhledu některých náhrobníků. Výzkum přispěl k poznání pohřebního ritu, včetně pohřbů v kryptách a hmotné kultury, díky které můžeme alespoň rámcově datovat některé pohřby, určit výrobní okruhy, zjistit místa poutí, kam směřovali poutníci nebo obchodníci a díky některým výrazným nálezům rozšířit poznání o symbolické vypovídací schopnosti těchto artefaktů v období raného novověku. Paleopatologie a analýza izotopů z tohoto pohřebiště přináší informace o nemocech, zraněních a chorobách, kterými naši předkové trpěli. Díky izotopové analýze můžeme zjistit složení potravy jedinců na hřbitově pohřbených a porovnat tak jednotlivé zaniklé hřbitovy ve městě mezi sebou, zda se liší způsoby stravy, a pokusit se odpovědět na hypotézy s touto problematikou spojené. Posledním poznatkem je časové zařazení sledovaného hřbitova.

Centrální stavbou byl farní kostel sv. Mikuláše z druhé poloviny 13. století. Vzhledem k nálezům několika starších pohřbů z doby před vybudováním kostela lze usuzovat, že se na tomto místě pohřbívalo ještě před dobou založení Budějovic ve 13. století. Starší církevní stavbu se však při archeologickém výzkumu nalézt nepodařilo. Východně za kostelem stála kaple sv. Jakuba z druhé poloviny 14. století a snad i další, menší kaple, známá pouze z písemných pramenů. Při nedestruktivním průzkumu kostnice pod dnešní kaplí Smrtných úzkostí Páně bylo v obvodovém zdivu rozeznáno čistě kamenné zdivo, které může pocházet z právě již zmiňované kaple sv. Jakuba. Kolem roku 1500 byla na severní straně kostela vybudována samostatně stojící věž se zvonicí, která vzala za své při velkém požáru v roce 1641. Zásyp této pobožené věže představovalo velké množství lidských pozůstatků, které sem byly nejspíše přemístěny po požáru, kdy došlo k úpravám hřbitova. Tomu odpovídaly i nálezové okolnosti. Úlohu samostatně stojící věže převzala ve druhé polovině 16. století Černá věž. Součástí barokní budovy děkanství jsou i pozůstatky starších staveb, snad kaplanky a školy při severovýchodním obvodu hřbitova. Celý areál je tak vymezen městským blokem a ohraničen dnešními ulicemi. V Kanovnické ulici se podařilo nalézt i zbytek hřbitovní ohradní zdi a na severní straně Černé věže zbytek původního vstupu na hřbitov, na který se vstupovalo od západu. Nálezové okolnosti naznačují i symbolickou úpravu tohoto vstupního prostoru snad vstupní mříží tzv. curifragou, která měla ochránit hřbitov před démony nebo dobytkem (více Unger 2006, 60; Jurman 2014, 13; nebo Hanušová 2010, 18).

Na raně novověkém hřbitově byly umístěné i náhrobníky, které se kvůli požáru v roce 1641 dochovaly pouze čtyři. Dva jsou vsazené ve vnějším plášti dnešního presbytáře a další dva jsou umístěné v interiéru kostela. Nelze dnes již určit, zda označují původní místa pohřbu, nebo zda byly náhrobníky přesunuty. Díky malému množství dochovaných náhrobníků tak vzniká dojem, že u kostela a v kostele sv. Mikuláše byli pohřbeni pouze měšťané, nikoliv nižší šlechta. Faktem však zůstává, že ani pozdější písemné prameny neuvádějí nižší šlechtu, převažují českobudějovičtí měšťané. Topografie samotného hřbitova nevykazuje rozvržení pohřbů podle pohlaví a věku, a spíše napovídá rodinné tradici, která je písemnými prameny datována od první poloviny 17. století.

Ani z hlediska pohřebního ritu hřbitov nevykazoval žádné zvláštní anomálie. Hrobové jámy byly oválné nebo obdélné, z hlediska stratigrafie se situace jevily tak, že obdélné jámy byly mladší a porušovaly starší hrobové jámy oválné. Hloubka hrobových jam se pohybovala

od 180 do 280 cm od stávajícího dnešního povrchu, a tak nelze s přesností určit jejich hloubku původní, v době kopání hrobů. Zásypy jam byly jednoduše. Nebožtíci byli ukládáni do hrobu nejspíše v rakvích nebo minimálně pod dřevěné bednění v hrobové jámě. Otázkou zůstává stále úprava těchto rakví, neboť v zásypech hrobů bylo nalezeno větší množství železných hřebů, ale dřevěné rakve byly většinou vyráběny sbíjením s užitím dřevěných kolíčků bez použití železných hřebů (více k tématu např. Boháčová – Hošek 2014, 241 – 255). Ivana Boháčová ve své práci při popisu středověké dřevěné rakve z pohřebiště při kostele sv. Klimenta ve Staré Boleslavi uvádí, že „železná kování naznačují spíše symbolický význam“ (Boháčová – Hošek 2014, 251). Stejný symbolický význam mohly mít i železné hřeby, kterými se rakev zavírala a zatloukala. Existují etnologická pozorování, která uvádějí, že přibíjení víka bylo doprovázeno dramatickými výstupy, víko přitloukal kněz nebo někdo cizí, aby se toto počínání nebožtíka nedotklo. Tento zvyk se dochoval do dnešních dní, kdy se kostelem ozývá dunění při zatloukání víka rakve. (více Navrátilová 2004, 226; nebo Palátová – Cveklová 1950, 123).

Odlišná se jevila situace v jednotlivých podzemních prostorách pod kostelem sv. Mikuláše. Tam byly pozitivně uloženy pohřby v rakvích pouze u pěti nebožtíků, kteří byli příslušníky kněžského stavu. Ostatní pohřby laiků v centrální kryptě byly uloženy na dřevěné prkenné konstrukci a nebylo možné určit, zda v rakvích nebo byli uloženi jiným způsobem – na prknech nebo pouze v pohřebních rubáších. V hrobce pod jižní boční kaplí pak pohřby byly uloženy na sobě, bez dřevěné konstrukce pod nimi a za nejasného dochování dřevěných rakví.

Jednotlivé pohřby dodržovaly orientaci hlavou na západ a nohama na východ nebo opačně v případě pohřbů kněží hlavou na východ a nohama na západ. Tento trend se začal dodržovat až po Tridentském koncilu v roce 1545, tedy až od poloviny 16. století. Pohřby kněží z krypty pod presbytářem tak lze časově zařadit do období od poloviny 16. století. Většina ostatních pohřbů byla uložena v poloze na zádech s hlavou mírně nakloněnou doprava nebo doleva, nohy podélně rovně natažené, ruce složené v měkkém úhlu v klíně nebo v ostrém úhlu na prsou. Stratigraficky pohřby s rukama v měkkém úhlu v klíně byly starší, vážící se k oválným jámám, a pohřby s rukama v ostrém úhlu, mladší, se vážily k obdélným hrobovým jámám.

Ze hřbitova u kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích byla vyzvednuta pohřební výbava, kterou lze rozdělit na dvě skupiny. První jsou kovové dochované součásti oděvu, ve kterém byli nebožtíci ukládáni do hrobů. Záleželo na majetnosti, a tedy sociálním postavení

dotyčného. Ze hřbitova byly vyzvednuty pohřební čepce a čelenky, jejichž součástí byly zlaté nebo stříbrné drátky a ozdoby. Většina pohřebních čepců byla vyzvednuta z jednotlivých vrstev, a tak nelze potvrdit, zda se jednalo o pohřby nedospělých jedinců. Jediná drobná čelenka pocházela z hrobu, který nebyl antropologicky určen. Výzdoba se u jednotlivých čepců neopakovala, pouze byla vytvořena obdobným způsobem ze stočených drátků. Další drobné nálezy představovaly knoflíky, v jednom případě zlacené, oděvní háčky a zápony, přezky z obuvi, špendlíky, fragmenty z kovových opasek a oděvní nákončí náležející do mladší periody jejich výskytu, do doby 16. – 17. století (Cymbalak – Svatošová 2015, 11). Pozlacené přišívací ouškové knoflíky pocházely z mužského oděvu – kabátce, který se nosil v době rokoka společně s vestou na knoflíky (více o oděvech 17. a 18. století Šimsa 2020; Koňářiková 2006; více o knoflicích Ederová 1994). Ze šperků byly nalezeny také prsteny, které patří spíše k prstenům milostným, přičemž žádný z nich nebyl vyroben z drahého kovu, jednalo se vždy o kov obecný a ani ve výzdobě v podobě rýhování u dvou z nich tyto prsteny nepatřily k honosným šperkům.

Druhou skupinou nálezů pohřební výbavy jsou devocionálie – růžence, medailony a křížky. Většina těchto předmětů představuje zbožnost 17. a 18. století, včetně náboženských poutí a obchodu s těmito předměty. Základním artefaktem spojeným se zbožností majitele byl růženec, který měl důležitou roli v přípravě na smrt a sloužil k útěše umírajícího (Čornejová 1995, 44). Jediný růženec, který se dochoval vcelku, ale bez nálezových okolností, je růženec vyrobený nejspíše ze slzovky. To je tropická travina, která představuje zdroj potravy, používá se po staletí v alternativní medicíně a dělají se z ní šperky (Nováková 2004, 16 – 17). Další nalezené růžence byly sestavené z kostěných nebo dřevěných korálek zdobených prořezáváním. Na výrobu růžence byly použity i korálky v kombinaci dřeva a skla. Pokud se růžence dochovaly, byly nalezeny v blízkosti rukou. Tvary korálek byly různorodé – nejčastěji se opakoval kulovitý tvar pravidelný i nepravidelný, válcovitý tvar a nestandardní obdélníkový tvar. Dochovalo se i kovové spojení korálek v podobě drátků s očky. Tyto šedesátkové růžence se ve velkém používaly v 17. – 18. století a v podstatě existují dodnes. Velké množství korálek z podobných růženců bylo nalezeno na zaniklém hřbitově u kostela sv. Jana v Oboře v Praze (Omelka – Řebounová 2008, 888 – 892). Korálky z těchto růženců však byly ve tvarech variabilnější, než byly korálky z růženců ze hřbitova u sv. Mikuláše v Českých Budějovicích.

Velkou skupinu nálezů pak představují medailony, a to medailony poutní, řádové, jubilejní a v neposlední řadě ochranné. Většina medailonů je litá, několik medailonů je vyrobeno ražením a většina z nich je vyrobena z mosazi. Na medailonech je typickým vyobrazením Panna Marie. Úcta k Panně Marii ve všech jejích podobách je v českých zemích spojena s rekatolizací a s podporovateli, což byli jezuité, aby se nakonec mariánský kult stal „vůdčí myšlenkou katolické reformace“ (Šťastná 2006, 52). S uctíváním Matky Boží vznikala poutní místa, kde se Panna Marie zjevila, nebo se jednalo o zázračný obraz či sošku (Ohler 2000, 26). Mariánský kult se objevil i na devocionáliích, které byly spojené s poutěmi 17. a 18. století. Na medailonech ze hřbitova u kostela sv. Mikuláše je zobrazována Panna Marie Pomocná, Maria Hilfe, která má vztah k místu a později kostelu ve Zlatých Horách. Zde se objevuje legenda o ženě, které Panna Marie pomohla porodit. Na tomto místě, kam začaly proudit poutě, byl v roce 1841 vystavěn kostel, přičemž za Josefa II. bylo toto poutní místo zakázáno navštěvovat (více Pokorná – Buchtová 2019, 54). Dále je zobrazována Panna Marie Svatohorská, která je spojena se Svatou Horou u Příbrami, kde se nachází gotická milostná soška, se kterou jsou opět v 17. – 18. století spojovány zázraky a poutě (Posekaná – Korený – Macháčová 2012). Stejně tak původně milostná gotická socha se váže k Panně Marii Kájovské (Černý 2006, 24). Na medailonech se několikrát vyskytuje i Panna Marie z Lorety, která souvisí se zázračným přesunem domku Panny Marie z Nazaretu do Lorety v Itálii. V 17. století docházelo na mnoha místech k budování obdobného obydlí – v Praze, Rumburku, Kosmonosech, Vlašimi, Starém Hroznatově a na řadě dalších míst (více Bukovský 2000). Dalším motivem na medailonech je i Panna Marie Sedmibolestná, která se vztahuje k symbolickým sedmi bolestem Marie, které jsou spojené s životem a ukřižováním Krista (Bukovský 2000). Na jednom z medailonů byla vyobrazena i Panna Marie Budějovická, což je původně deskový gotický obraz Panny Marie Klasové. Podle pověstí tato Panna Marie zachránila několikrát město České Budějovice před husity, Jiřím z Poděbrad, švédskými a stavovskými vojsky, a nakonec před morovou epidemií. Vztahují se k ní i pověsti o zachránění jednotlivců před nemocemi. Od roku 1713 se každý rok 21. listopadu (svátek Zasnoužení Panny Marie) konaly poutě k Panně Marii Budějovické. (Černý 2006, 37; Pavelec 2008, 8; Watzl 1910). Vedle medailonů s upomínkou na mariánské poutě doplňují kolekci jednotliví svatí, jejichž úcta se váže na období 17. – 18. století – sv. Jan Nepomucký, sv. Karel Boromejský, sv. Bernard, sv. Antonín. Vedle těchto typických představitelů barokních svatých se ještě objevují sv. František Borgiaš, řádový generál jezuitů, který působil ve střední a jižní Americe,

za svatého byl prohlášen v roce 1671, stejně tak sv. Ludvík Beltrán, který působil na území dnešní Kolumbie, sv. Růžena z Limy, která je patronkou Peru, ale také patronkou obchodníků s květinami a zahradníků, a v neposlední řadě sv. Kajetán z Tiene, který byl od roku 1672 patronem kurfiřtství bavorského a dodnes je patronem Bavorů (Schauber - Schindler 1997). Nejčastějšími nálezy medailonů byly tzv. Benediktinské feniky. Na nich se nacházel štít sv. Benedikta v kombinaci na reversu s Pannou Marií Svatokopeckou, Zachariášovo požehnání a na reversu sv. Benedikt s holí a kalichem s jedem a štít sv. Benedikta a postava sv. Benedikta s holí a kalichem. Ze hřbitova u kostela sv. Mikuláše pochází i netradiční kosočtvercový tvar Benediktinského feniku, ostatní měly tvar oválný (více Hanušová – Thomová 2012, včetně dalšího popisu). Tyto ražené feniky jsou typické pro období 17. a 18. století, stejně jako medailony s vyobrazením Panny Marie a dalšími světci.

Poslední položkou, kterou lze přiřadit k hrobové výbavě devocionálií, jsou kříže a křížky různých velikostí a provedení. Nejpočetnější skupinou jsou klasické latinské závěsné křížky a několik korpusů jednostranných křížů, které byly uchyceny k podkladu, nejspíše k víku rakve, které se však již nedochovalo. Ze souboru vyniká dvouramenný kříž typu Caravaca se středovými medailony na aversu Panny Marie s tělem Krista a na reversu je zobrazen sv. Antonín z Padovy (Paduánský), který byl svatořečen v roce 1232, v 16. století byl vysoce uctíván v celé církvi a v roce 1946 jej papež Pius XII. přijal mezi církevní učitele. Je ochráncem milujících, znovunalezených věcí, manželství, žen a dětí, chudých, cestujících, pekařů a horníků, šťastného porodu, proti neplodnosti, proti horečce, proti ztroskotání lodi, válečným útrapám a proti moru (Schauber – Schindler 1997). Na nalezeném křížku byl rozluštěn latinský nápis – „Svatý kříž ať je mi světlem a drak ať není mým vůdcem“, což je úvodní formule, která se užívá při exorcismu a je to vlastně tzv. kříž sv. Benedikta. Celé šestiverší se původně inspiruje rozhovorem mezi Ježíšem a apoštolem Petrem, pochází z roku 1415 a pokračuje: Odstup Satane, nepokoušej mne marnostmi. To, co nabízíš, je zlé, sám vypij svého jedu (více o exorcismu Proja 2004). Analogie k tomuto křížku pochází z Bavorského města Donauwörth (Hanušová – Thomová 2012) a kříže typu Carvaca byly nalezeny také na zaniklém hřbitově ve Šporkově ulici v Praze (Omelka – Řebounová – Šlancarová 2010, 472 - 474). Na hřbitově u kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích byla nalezena celá řada devocionálií, které je, alespoň rámcově, možné datovat do 17. – 18. století. Řada těchto předmětů pocházela z náboženských poutí a majitelé je bezpochyby používali jako amulety

s nadpřirozenými schopnostmi, což byl fakt, který církev oficiálně nepodporovala a někdy dokonce i zakazovala. Předměty pocházely z blízkého okolí, ale i z Bavorska, Rakouska, Říma a snad i Španělska. Řada z nich se do Čech dostala s obchodníky nebo si je majitel mohl pořídit na některé z poutí, které byly v době baroka velmi oblíbenými. Další předměty se mohly dostat do Českých Budějovic i jako součást majetku přistěhovalců (Hanušová – Thomová 2012, 227).

Při archeologickém výzkumu byly na některých kostrách jedinců nalezeny a dokumentovány i pozůstatky zeleného zabarvení kostí, které bylo vyvoláno právě přítomností předmětů hmotné kultury. Jedinci na hřbitově pohřbení vykazovali běžné degenerativní změny způsobené věkem a stylem života, typickým pro sledované období 17. – 18. století, včetně traumatologických změn, které většinou byly zhojené, což svědčí o určitém stupni lékařského poznání. Ani izotopová rekonstrukce stravy nevybočovala z běžných norem tehdejších zvyklostí. Pro období 17. – 18. století již existují i kuchařské předpisy, kde se dovídáme, jaká jídla tehdejší lidé konzumovali (více Beranová 2011). Jedná se však o potravu z místních rostlinných složek a vzhledem k přítomnosti nízkého živočišného proteinu nelze ani říci, že by se v případě hřbitova u kostela sv. Mikuláše jednalo o vyšší společenskou vrstvu nebo odlišné sociální skupiny tehdejšího obyvatelstva.

Většina nálezů hmotné kultury odpovídala období 17. – 18. století, ale na hřbitově bylo několik stratigrafických vrstev pohřbů. Nejstarší pohřby byly umístěny v presbytáři kostela. Vybočovaly jednak drobným vychýlením a dále pak uložením rukou podél těla. Hrobové jámy byly stejné, oválné, jako hrobové jámy pozdější. Další skupinou pohřbů byly pohřby v oválných jamách s nebožtíky, kteří měli většinou ruce složené v měkkém úhlu v klíně, a třetí skupinu tvořily pohřby v obdélných jamách s rukama složenýma v ostrém úhlu na prsou. Tyto pohřby patřily mezi nejmladší skupinu, tedy těsně před rokem 1784, kdy byl hřbitov zrušen z hygienických důvodů. Na vzhledu nejenom hřbitova se bezesporu podepsal i velký požár z roku 1641, kdy došlo k úpravám hřbitova, což dokládají lidské pozůstatky v zásypu samostatně stojící severní věže. Máme tak dva mezní termíny, kam lze s největší pravděpodobností zařadit pohřby vyzvednuté ze hřbitova u kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích.

6.7. Pohřební areál klášterního kostela Obětování Panny Marie ve zpracovaných archivních materiálech

Dalším důležitým hřbitovem pro město, kde se pohřbívalo od středověku do raného novověku, byl hřbitov u klášterního kostela Obětování Panny Marie. Písemné prameny pro nejstarší období jsou většinou skoupé a ty pozdější se týkají spíše sporů o poplatky za pohřby a sporů o vybudování sýpky na západním okraji hřbitova. Se spory o poplatky je spojena i první písemná zmínka o hřbitově v roce 1369. Jednalo se o spor mezi dominikány a farním kostelem sv. Mikuláše o vybírání poplatků za pohřby (Kovář – Lavička 2017; SOkA ČB, AM ČB, kniha 89, Pamětní kniha Jana Petříka, fol. 362 – 364). Na hřbitově se však pohřbívalo mnohem dříve, a to od 13. století, jak potvrdily nikoliv písemné, ale archeologické prameny (Militký 1995, 77 – 85; Thomová – Kocina – John – Kovář 2019, 275 – 307). O tom, kdo byl na hřbitově nebo v ambitech či kostele pohřbený, vypovídají i náhrobníky, které jsou dnes již po několikáté přesunuty v západní části kostela. Nejstarší náhrobek pochází z roku 1469 a pohřbenými zde byli například – vladycký rod z Houžné (Kovář – Lavička 2017, 100; SOkA ČB, AM ČB, kniha č. 1418, Rejstříky příjmů a vydání na stavební práce v kostele Obětování Panny Marie 1467 – 1486), Kunášové z Machovic, Řepických ze Sodoměře, Kašpar Robmháp ze Suché, Zdeněk ze Šternberka a řada dalších (SOkA ČB, AM ČB, kniha č. 1962, Kronika Davida Daudlebského, fol. 5 a; SOkA ČB, AM ČB, kniha č. 1966, Kronika J. F. Hammerschmidta, fol. 14a). Z písemností vyplývá, že zde byli často pohřbíváni příslušníci většinou nižší šlechty.

Zprávy o pohřbívání pokračují i v období baroka v podobě testamentů a zmiňují se o měšťanech, kteří měli nějaký vztah k dominikánům, někdy se jednalo o jejich příbuzné (Kovář – Lavička 2017, 177). V testamentech se většinou uvádělo místo k pohřbení, ať už v klášteře, kostele, ambitech nebo v blízkosti nějakého oltáře (více Kovář – Lavička 2017, 177). Například Bartoloměj Jakub Fröhlich, písař pivního úřadu, si přál být pohřben mezi oltáři sv. Růžence a sv. Dominika v roce 1662 (více Kovář – Lavička 2017, 178) a řada dalších, většinou českobudějovických měšťanů.

Vedle toho ikonografické prameny odpovídají i na otázku vzhledu hřbitova. Podle archeologických pramenů hřbitov původně zaujímal plochu větší, než je dnešní Piaristické náměstí – nacházel se v místech domů v části České a Hroznové ulice a pod budovou dnešní Solnice. Neexistuje však žádný popis vzhledu a rozsahu středověkého hřbitova. Zato pro období mladší lze čerpat i z ikonografických pramenů. Jednak z kolorované

kresby českobudějovického kláštera dominikánů (obr. 100), pravděpodobně z let 1596 – 1603, a veduty od Františka Jakuba Prokyše z roku 1774 (Kovář 2009, 124, 127) (obr. 101). Na kolorované kresbě z druhé poloviny 16. století je vidět vstupní brána na hřbitov od východu s menším obytným objektem na okraji hřbitova. Dále pokračuje hřbitovní ohradní zeď se vstupem do zahrady. U presbytáře kostela je patrná stavba neznámého původu s vykresleným náhrobníkem. K presbytáři také přiléhá další stavba, snad kaple nebo hrobka (Kovář 2009, 126). Po obvodu se nacházejí další stavby, ale budova Solnice, která již v době vzniku této kresby stála, chybí. Hřbitov je překřížen dvěma cestami, které ústí u východů ze hřbitova. Je otázkou, jak je kresba v této části přesná, neboť vznikla nejspíše jako podklad k řešení sporu mezi budějovickým mincmistrem Mattighoferem a převorem dominikánů o používání především klášterní zahrady, takže pozornost byla ze strany vedutisty obrácena k této části klášterního majetku, nikoliv k hřbitovu (Kovář 2009, 124). Ani na Prokyšově vedutě z druhé poloviny 18. století není do podrobností zachycena plocha hřbitova. Zůstává vstup od východu, mizí vchody, z klášterní zahrady je již zachycena i budova Solnice. V ploše hřbitova blíže východnímu vstupu jsou zachyceny čtyři sochy a u budovy Solnice pak hřbitovní ohradní zeď. U presbytáře kostela se nacházejí jak na jižní, tak na severní straně dvě kaple. Z ikonografických pramenů je zřejmé, že zdejší hřbitov nebyl rozsáhlý a v průběhu doby se zmenšoval ukrajováním plochy na jeho úkor v podobě výstavby obytných domů a v roce 1531 i budovy Solnice. Ta byla vybudována na hřbitově u městské hradby. Zmenšování hřbitova však začalo již na přelomu 14. a 15. století. Po velkém požáru v roce 1463, který poškodil konvent, byl hřbitov dočasně uzavřen, vzniklo zde staveniště, které sloužilo pro obnovu kláštera po požáru (Kopáček a kol. 1982, 152). V roce 1555, již po obnovení a znovuvysvěcení, byl na hřbitově pohřben jinověrec, čímž byl hřbitov opět znesvěcen a čekal na vysvěcení (více Kovář 2001). Navíc po zániku dominikánského konventu už hřbitov nebyl používán. Pouze na krátký čas po oživení konventu v roce 1628 se rozhořel spor mezi dominikány a městskou radou, kdy dominikáni chtěli zamezit průjezdu přes posvátnou půdu hřbitova (Thomová – Kocina – John – Kovář 2019, 279 – 280). Podle písemných pramenů tento spor trval léta, ještě v letech 1669 – 1678 (Thomová – Kocina – John – Kovář 2019, 280).

V době morové epidemie, kdy se městská rada obávala o místo na farním hřbitově u kostela sv. Mikuláše, byl jako záložní vybrán hřbitov u kostela Obětování Panny Marie. Epidemie propukly v letech 1584 až 1587 a následně v letech 1679 až 1680 (Kopáček a kol.

1998, 286). Poslední horečnaté onemocnění, při kterém zemřelo větší množství lidí, a proto farní hřbitov nestačil, propuklo v dubnu a trvalo do října roku 1742. V tomto období zde bylo uloženo celkem 55 zemřelých, a to i více členů jedné rodiny (Kovář – Lavička 2017, 179; SOA Třeboň, Sběrka matrik Jihočeského kraje, farní úřad České Budějovice – sv. Mikuláš, kniha č. 96, Matrika zemřelých 1709 – 1753, fol. 165 – 179). Definitivně se na hřbitově přestalo pohřbívat ve druhé polovině 18. století, kdy byla plocha hřbitova upravena, a po příchodu piaristů bylo toto místo přejmenováno na Piaristické náměstí.

6.8. Archeologické výzkumy

Archeologické výzkumy hřbitova v areálu klášterního kostela Obětování Panny Marie probíhaly v letech 1993 až 1994. V prostoru celého hřbitova byly zachyceny hroby, více jak 200 pohřbů. Největší koncentrace pohřbů se nacházela v bezprostřední blízkosti presbytáře kostela a jeho kaplí. Vzhledem k době, kdy výzkumy probíhaly, nebyla provedena tak podrobná dokumentace, a tak musíme vycházet z popisů nálezových okolností jednotlivých hrobů. Podle té byly pohřby uloženy v dřevěných rakvích, orientovány hlavou na západ a nohama na východ. Většina odkrytých pohřbů byla bez dalších nálezů, pouze v hrobech nejmladších bylo nalezeno několik pozůstatků rúženců a součástí oděvů, většinou v podobě háčků a zápon (Militký 1995, 77 – 85). V hrobových vrstvách byly nalezeny i pozůstatky pravěkého a raně středověkého osídlení v podobě keramických zlomků, záušnice a kostěného předmětu neznámého účelu (více k předlokačním a starším nálezům Hlásek – Chvojka – Thomová – Zavřel 2015; Thomová – Kocina – John – Kovář 2019).

Při archeologickém výzkumu byly u stávající polygonální bašty na ploše středověkého hřbitova nelezeny také pozůstatky stavby z druhé poloviny 15. století, která byla interpretována jako výrobní objekt na zpracování stříbra, což dokládaly i nálezy přetavených slitků (Militký 1995, 82). V této etapě archeologických výzkumů byly nalezeny i pozůstatky středověké architektury, která přiléhala k závěru kostela. Byl odkryt půdorys kaple s trojbokým závěrem a základem oltářní menzy, který bylo možné na základě nálezových okolností datovat do druhé poloviny 13. století. Stejně tak v následujících letech byla při archeologickém výzkumu zachycena jižně od presbytáře jižní chórová kaple, jejíž zbytek se dnes nachází ve hmotě stávající sakristie (Thoma 1996, 85 – 95) (obr. 102).

Následující archeologický výzkum v roce 1997 probíhal v prostoru Malé Solnice, kde pod hrobovou vrstvou byl nalezen zbytek objektu s kamennou destrukcí, v zásypu se nacházela pouze keramika ze 13. století (Militký 1997). V následujících letech v roce 2007 a 2010 byly prováděny archeologické akce v křížové chodbě – ve východním rameni křížové chodby a v západním křídle křížové chodby (Chvojka 2007; Thomová 2010) (obr. 103). Kromě gotické architektury v podobě gotického portálu, kterým se ve východní části vstupovalo do kapitulní síně, byly odkryty další pohřby, které dokládají pohřbívání i v ambitu kláštera.

V letech 2016 až 2017 se na severním okraji dnešního Piaristického náměstí budovaly podzemní kontejnery, které zachytily okraj hřbitova a budovu stojící v uliční čáře dnešní Hroznové ulice, a stejně tak po severním obvodu zaniklého hřbitova bylo vedeno technologické zařízení, které porušilo hrobové vrstvy a jednotlivé hroby (Thomová – Kocina – John – Kovář 2019) (obr. 104).

Při archeologickém výzkumu budovy velké Solnice v roce 2017 bylo zjištěno, že budova byla v roce 1531 skutečně vybudována na hřbitově. Stavba porušovala i raně novověké pohřby. Pod budovou byla nalezena mocná hrobová vrstva s pohřby ze 13. století, vrstva byla datována mincí z tohoto období a teprve pod touto vrstvou byl nalezen obytný objekt neznámého účelu (více Thomová – Kocina – John – Kovář 2019).

Při celkové rekonstrukci fasád klášterního kostela Obětování Panny Marie byl nalezen vřazovací otvor do kostnice, která se nachází pod dnešní kaplí sv. Anny na severní straně lodi klášterního kostela (Thomová 2020) (obr. 105). Poslední archeologickou akcí, která nám objasňuje způsoby ukládání ostatků v dominikánském kostele v období středověku, byl výzkum druhotně uloženého pohřbu prvního převora dominikánského kláštera Jindřicha Libraria (Thomová a kol. 2023, v tisku) (obr. 106).

Díky jednotlivým záchranným archeologickým výzkumům v areálu dominikánského kláštera a kostela Obětování Panny Marie máme představu o rozsahu středověkého hřbitova a stavebních aktivitách na jeho ploše, které zde probíhaly do doby raného novověku, kdy byl hřbitov znovu vysvěcen z důvodů nedostatku pohřebních míst na samotném farním hřbitově u kostela sv. Mikuláše.

6.8.1. Stavby na hřbitově

Největší pozornost ze strany historiků a archeologů byla vždy věnována celému klášternímu komplexu s kostelem Obětování Panny Marie (nejnověji Kovář – Lavička 2017, včetně další literatury). V roce 1531 byla na západním okraji a na původním hřbitově postavena budova Solnice, sýpky, (obr. 108) díky které při archeologickém výzkumu bylo zjištěno, že vývoj této části hřbitova u hradební zdi byl od poloviny 13. století do první poloviny 16. století mnohem různorodější a že zde existovala řada dalších sídlištních aktivit.

Za nejstarší nález na místě dnešní budovy Solnice lze považovat nález obytného objektu se zbytkem kamenného zdiva, otiskem dřevěné konstrukce, maltovinovou podlahou a velkým množstvím mazanice (obr. 108, 109). Objekt byl nalezen pod hrobovou vrstvou, ve které nebylo možné odlišit jednotlivé fáze pohřbívání (obr. 107). Tato pohřební vrstva mimo jiné obsahovala i mazanici, keramiku z poslední třetiny 13. století až počátku 14. století a minci, pasovský půlfenik se čtyřrázem (1260 – 1340?) (obr. 110) Porušovala starší stratigrafickou situaci, kterou představoval tento sídlištní objekt s torzem kamenného zdiva, podlahou a otiskem dřevěné konstrukce (obr. 111). Stavba byla zahlobena pod úroveň terénu a není tak jasné, zda se jednalo o suterén dřevohliněného nebo již zděného domu, který by tak rozmnožil počet dosud známých příkladů suterénů z městského historického jádra datovaných do třetí třetiny 13. století (podrobně k nálezu Thomová – Kocina – John – Kovář 2019, 303).

Shodná situace pocházela i z archeologického výzkumu v prostoru Malé Solnice v roce 1997, kdy pod hrobovou vrstvou byla v hloubce 215 cm nalezena destrukce kamenného zdiva s keramikou ze 13. století v zásypu (Militký 1997). Na základě těchto poznatků lze předpokládat, že se v prostoru dnešní Solnice a Malé Solnice, která tvoří součást celé budovy sýpky, nacházel větší objekt s kamennou a dřevěnou konstrukcí a s maltovinovou podlahou. V tom případě jde o objekt z doby založení města, hypotetickou zůstává jeho funkce. Analogické situace například v areálu benediktinského kláštera na Sázavě mohou dát odpověď i na tuto otázku – může se jednat o společný dům, který předcházel budovám konventu dominikánů, nebo o objekt využívaný hutí, která od druhé poloviny 13. století budovala klášterní komplex s kostelem (více Sommer 1996). I když nelze přesně určit jeho funkci, jedná se o nejstarší stavbu v této části města, která byla nakonec z neznámých důvodů odstraněna a na jejímž místě se začalo pohřbívání.

Hradební systém v této západní části byl dobudovaný na počátku 14. století a na dostavbě se snad podíleli i dominikáni (Kovář 2015, 70) (obr. 112). Soutok řek zde sloužil jako přirozená ochrana nově vznikajícího města. O dobudování hradeb se zmiňují i písemné prameny – v letech 1277 – 1279 ještě hradby nestály kompletně, neboť Vítkovci vyplenili nové město. Na počátku 14. století v roce 1318 již Petr z Rožmberka města nedobyl (Kopáček a kol. 1998, 338 – 341). Hlavní hradební zeď, která je dnes součástí budovy Solnice, náleží k nejstaršímu horizontu z konce 13. století, maximálně z počátku století 14.

Dalším objektem, který stál na místě dnešní Solnice a nejednalo se o měšťanskou zástavbu, byla provizorní stavba s kůlovou konstrukcí (obr. 113), která mohla souviset s dostavbou klášterního areálu a kostela. Tento objekt zanikl při požáru v roce 1381 (Pletzer 1970 b, 222 – 229). Na téměř stejném místě u hradby stál objekt ze smíšeného zdiva, jehož střecha byla zakryta prejzy. V zásypu byly nalezeny keramické zlomky, které bylo možné datovat do druhé poloviny 14. století, a mince, parvus (obr. 110), která tento objekt datuje do doby vlády Karla IV. (1346 – 1378), na přelom první a druhé poloviny 14. století (Thomová – Kocina – John – Kovář 2019, 303).

Dalším výrobním objektem u hradeb v místě dnešní polygonální bašty, která se nachází v hradbách mezi kostelem a Solnicí, byla stavba, kde se zpracovávaly barevné kovy, což dokládají četné nálezy slitků. Výrobna byla zavezena stavební sutí, ve které byla nalezena keramika z 15. století. Tento výrobní objekt také nejspíše zanikl v roce 1463 při požáru (více Militký 1995) (obr. 114).

Poslední úpravy na sledovaném místě proběhly před výstavbou Solnice, kdy v celé ploše stavby byla provedena planýrka a terén tak byl pro stavbu sýpky vyrovnán (Thomová – Kocina – John – Kovář 2019, 304).

V bezprostředním sousedství hřbitova byla archeologickým výzkumem zachycena stavba novověkého objektu, který byl k hřbitovní ohradní zdi přistavěn. Jeho průčelí dodržovalo uliční čáru do Hroznové ulice (obr. 115). V této severní části byl odkryt i zbytek hřbitovní ohradní zdi a vstup na hřbitov (Thomová – Kocina – John – Kovář 2019, 277; Thomová 2016). Na hřbitově byly vybudované i domky ve střední části dnešní České ulice, při rekonstrukcích jejich zadních traktů do Piaristického náměstí jsou archeologicky dokumentovány některé pohřby porušené těmito stavbami (Thomová 2016).

6.8.2. Pohřební místa a krypty v interiéru kostela a kláštera

Dominikánský klášter v Českých Budějovicích nebyl uzavřený pro místa pohřbů pouze pro členy řádu, ale naopak dominikáni byli řád, který se městu vždy otevíral, a tak tomu bylo i v případě pohřbů. Při archeologických výzkumech v ambitu kláštera tak byly nalezeny pohřby, které náležely nejstaršímu horizontu pohřbívání – druhé polovině 13. století až počátku století 14. Tomuto horizontu, který byl datovaný většinou keramikou z vrstev a jednotlivými stavebními prvky, odpovídaly pouze dva pohřby ve východním a západním rameni křížové chodby (Chvojka 2007; Thomová 2010), přičemž ve východní části křížové chodby se původně nacházel vstup do kapitulní síně (Kovář – Lavička 2017, 63). Hrob HR 4/2007 byl zachycen při severním okraji sondy, delší osou byl orientován západojihozápadním až východoseverojižním směrem (obr. 116) Délka hrobové jámy byla 230 cm a šířka 64 cm. U tohoto pohřbu nebyla zjištěna rakev. Hrob HR 1/2010 byl zahlouben do podloží a neporušoval žádnou z vrstev s raně novověkou keramikou. Pohřeb byl uložen v anatomické poloze na zádech s rukama složenýma v klíně, v loktech v měkkém úhlu. Orientace pohřbu byla hlavou na východ a nohama na západ. Vzhledem k tomu, že se jednalo o středověký pohřeb, nelze tedy určit, zda tato orientace náležela duchovnímu nebo laické osobě.

Ostatní hroby nalezené v ambitu náležely nejspíše raně novověkému období. Hrob HR 1/2007 byl kostrový hrob, delší osou orientován ve směru východ – západ, délka hrobové jámy byla 230 cm a šířka 80 cm. Nad ním byla začištěna dřevěná pravoúhlá rakev (obr. 117). Nad tímto hrobem byl původně umístěný náhrobní kámen Magdaleny Purgartové z roku 1736. U ostatních hrobů nebyly zjištěny rakve a nad hrobem HR 2/2007 byla zjištěna druhotně uložená výraznější kumulace lidských kostí, nejspíše ze staršího porušeného hrobu. Hrob HR 3/2007 byl porušený nejmladším pohřbem 1/2007 (obr. 118). Vzhledem k tomu, že pohřby ve východní části ambitu nebyly vybírány a byly ponechány na místě, nelze říci, zda obsahovaly některé artefakty hmotné kultury v podobě devocionálií nebo součástí oděvů. Pohřeb v západním rameni byl bez dalších nálezů.

K intenzivnímu pohřbívání od středověku do raného novověku docházelo i v interiéru samotného kostela Obětování Panny Marie. Po celém obvodu kostela byla vyhloubena trasa pro elektrickou instalaci v hloubce 30 až 40 cm. V jižní boční lodi pod dnešní kazatelnu tak byl zachycen barokní náhrobek datovaný do roku 1754, jméno nebylo možné přečíst. Tento náhrobek byl zapuštěný mezi původní kamenné plotny, které představovaly barokní podlahu

(Thoma 1994). Na trasu kabelů navazovaly dvě sondy - sonda S1/1994, která byla položena k patě severního pilíře triumfálního oblouku a sonda S2/1994, k jižnímu pilíři Vítězného oblouku (obr. 119). V sekundárně vyhloubené jámě byl druhotně uložen pohřeb HR 1/1994, který představoval lebku dospělého jedince, několik žeber a hrudní obratel. Nad touto jámou a nad zásypem hrobu byly kolmo umístěné čtyři ploché kameny za sebou ve směru jihovýchod – severozápad (obr. 120). Další vyhloubená jáma náležela hrobu HR 2/1994, kde také bylo druhotně uloženo několik jedinců v podobě pánevních, stehenních, holeních kostí, zlomků žeber a jednoho bederního obratle.

Pod těmito druhotně uloženými pohřby se nacházely již jednotlivé hroby uložené v hrobových jamách. Představovaly podle autora (Thoma 1994) výzkumu celkem čtyři úrovně pohřbívání zjištěné na sledovaném místě v interiéru kostela, čemuž odpovídá i dochovaná dokumentace z archeologického výzkumu z roku 1994. Druhá hrobová vrstva se nacházela v hloubce 90 cm od stávajícího povrchu a obsahovala dva pohřby, které z větší části zacházely pod jihozápadní profil. Jeden z hrobů, hrob HR 3/1994, byl částečně překrytý jemnou, ale silnou vápennou krustou bílé barvy (VR 1010), přičemž preparovány byly pouze dolní končetiny. Na této krustě byly uloženy naopak horní končetiny, které však podle nálezových okolností náležely jinému pohřbu (obr. 121).

Třetí pohřební vrstvě náležel pohřeb HR 5/1994, který částečně zacházel pod severní profil sondy, orientován byl východozápadním směrem a těsně za lebku byly nalezeny silně zkorodované železné zlomky a dva ploché železné zlomky, u kterých nebylo patrné, o jaký předmět se jedná. Poslední pohřby čtvrté vrstvy – hroby HR 4/1994 a HR 6/1994 – byly zahloubené do podloží, které se nacházelo v hloubce 130 cm od stávajícího povrchu (obr. 122). Pohřby byly také orientované východ – západ. U hrobu HR 6/1994 byla patrná obdélná jáma se zaoblenými rohy.

V sondě S 2/1994 přibližně v hloubce 120 cm byl v jihozápadním profilu zachycen zbytek poloviny dřevěné rakve s několika kovanými železnými hřeby, v severovýchodním profilu pak zbytky silně rozpadlých dvou bočnic z dřevěné rakve. V půdorysu sondy lze vysledovat průběh celé hrobové jámy s rakví, ve které byl nalezen pohřeb HR 7/1994 (obr. 123). Orientace pohřbu je východ – západ. V hrobě byly okryté pouze dolní končetiny, pohřeb zacházel pod jihozápadní profil sondy. V hrobové jámě tohoto pohřbu byly druhotně uložené kosti

dalšího jedince. Zřejmě se jednalo o starší hrob, který byl porušen výkopem pro pohřeb HR 7/1994.

Neporušené hroby se v této části kostela nacházely v hloubce kolem 100 cm, přičemž na malé sledované ploše bylo potvrzeno intenzivní pohřbívání. Zesnulí byli ukládáni do rakví a většina pohřbů dodržovala orientaci východ – západ. Zlomky železných předmětů, které ani po RTG snímkování nebylo možné určit, autor výzkumu považuje za součásti oděvů (Thoma 1994). Hroby byly do určité hloubky porušené stavební činností a neustálým pohřbíváním po celou dobu existence kostela, tedy od 13. do druhé poloviny 18. století, kdy bylo pohřbívání uvnitř kostelů z hygienických důvodů zakázáno.

Způsoby nakládání s lidskými pozůstatky z prostoru hřbitova zachycuje při rekonstrukci fasád kostela nalezený vřazovací otvor do kostnice, která se nachází pod dnešní kaplí sv. Anny. Kaple byla vybudována na severní straně lodi kostela a otvor byl nalezen na její západní straně. Byl široký 80 cm a 120 cm vysoký. Jeho spodní část byla od stávajícího terénu ve výšce 60 cm. Vnitřní cihlová část byla zaklenuta směrem ven a část vnějšího zdiva byla vyzděna cihlami a kameny. Nad celým obloukem byl zazděný větší kámen v podobě nadokenní římsy. Téměř celý prostor otvoru byl naplněný dlouhými kostmi a lebkami (Thomová 2020) (obr. 124).

Poslední pohřební prostor v interiéru klášterního kostela byl zjištěn geofyzikálním měřením a potvrzen infračerveným měřením (Majer 2022) (obr. 125). Tato, nejspíše hrobka, je umístěna přesně ve středu presbytáře kostela. Prozatím není zřejmé, komu hrobka náleží, ale vzhledem k řadě náhrobků, které se dnes nacházejí v podlaze za hlavním oltářem, se může jednat o některého z příslušníků nižší šlechty nebo o pohřeb hejtmana Českého království Zdeňka ze Šternberka, který zemřel v roce 1476 ve Vídni a podle písemných pramenů je pohřben u budějovických dominikánů (Kovář – Lavička 2017, 100; Krumlowský 2007). Větší anomálie pak byla nalezena pod částí dnešní sakristie, její funkci nelze prozatím bez průzkumného vrtu objasnit.

6.8.3. Druhotně uložený pohřeb Jindřicha zvaného Librarius

Jindřich Librarius byl podle pověsti, která se vztahuje k městu České Budějovice, prvním převorem dominikánského kláštera. Doklad o jeho existenci je středověký, snad původní náhrobní nápis, zprostředkovaný pozdější tabulí zesnulých, jejíž věrohodnost byla podrobena analýze, rozboru a kritice a týká se informace o smrti prvního převora v roce 1281. K tomuto, zřejmě správnému, závěru dospěl i historik Jaroslav Čechura (více Kovář 2020, 107 – 111; Čechura 1986, 401). Tabule zesnulých byla umístěna ještě ve druhé polovině 17. století v křížové chodbě kláštera a v roce 1684 byl pořízen její částečný opis (Kovář 2020). Víme tedy celkem přesně, že Jindřich umírá v roce 1281, což je jediná historická informace o jeho osobě. Místo posledního Jindřichova odpočinku se podle Čechury vztahuje ke kapli sv. Vavřince. Toto místo bylo v českobudějovickém kostele Obětování Panny Marie situováno do jižní stěny trojlodí kostela, kde proběhl archeologický výzkum v letech 2018 až 2020 (obr. 126).

V první etapě byla v jižní stěně kostelního trojlodí provedena geofyzikální prospekce, která na sledovaném místě vyměřila rozsáhlou anomálii (obr. 127). Ta byla ověřena vrtnou sondou a bylo zjištěno, že za cihlovou zedívkou se nachází dutý prostor v podobě niky zaklenuté lomeným obloukem. Dno sledovaného prostoru se nacházelo 60 cm nad stávající podlahou kostela. Na stěnách i klenbě bylo patrné větší množství omítek. Na nejmladší, bílé vrstvě omítky, byla nalezena jména osob, které niku v roce 1893 upravovaly a zadržovaly (obr. 128). V rohu niky se nacházela dřevěná schránka s nápisy na horním víku, které nebylo v této fázi výzkumu možné přečíst, neboť na ní ležel složený rozměrný papír. V těsné blízkosti schránky ležel další, stočený do role, a před schránkou se pak nacházel menší lístek s čitelným nápisem „Budweis am 19 Juli 1893“ (obr. 129). Po otevření niky a vyjmutí nalezených artefaktů bylo možné tyto předměty podrobně prozkoumat. Na malém dvojlistě s datem 19. července 1893 byla uvedena jména zedníků, kteří niku zadržovali, a jména starosty, jeho zástupce a superiora redemptoristické koleje. V papíře byla zabalena kniha básní od Jaroslava Vrchlického s názvem Z hlubin. Dalším nálezem byly noviny Národní politika – úterý 18. července 1893. Jako poslední byla vyjmuta dřevěná schránka s latinským nápisem: Ossa P. Henr. Librarii. O. P. Aperi! Et inspice scriptum hinc contentum! (obr. 100). Schránka podle antropoložky obsahovala lidské kosti minimálně třech jedinců – muže, ženy a nedospělého jedince (Průchová 2020, 175 – 183). Pro radiokarbonové datování a změření hodnot stabilních izotopů byly vybrány dva vzorky lidských kostí. Vrcholně středověkého stáří byl pouze jeden vzorek, nicméně spodní hranice

kalibrovaného intervalu byl rok 1317 a bylo tedy zřejmé, že kosti byly s ostatními přidány do souboru v průběhu manipulace s ostatky, někdy ve druhé polovině 17. až 18. století (Šálková 2020, 184 – 188) (obr. 131).

Ve druhé etapě prací byla geofyzikálním měřením zjištěna ještě jedna menší dutina pod kamennou deskou, která byla součástí celé gotické niky. Tato dutina byla stejně jako celá nika vybudována z gotických cihel a prostor o rozměrech 60 x 45 x 50 cm byl naplněn v několika vrstvách lidskými pozůstatky (obr. 132). Kromě kostí se zde našly železné hřeby ve tvaru písmene T a zbytky vlněné látky, která byla zachycena na některých kostech. Soubor osteologického materiálu obsahoval disartikulované pozůstatky více jedinců. Podle antropoložky zde byli uloženi minimálně tři dospělí jedinci, muži (Thomová a kol. 2023). Ze souboru byly odebrány vzorky na radiokarbonové datování a bylo zjištěno, že všichni tři zemřeli ve 13. století, dva jedinci pak ve druhé polovině 13. století, při zpřesnění v horní hranici v letech 1267–1288. (Cherkinsky 2021) (obr. 133). Antropologicky určeným věkem hledanému jedinci odpovídal pouze jedinec označený číslem 2. Jednalo se starého muže ve věku 64 let a jeho zdravotní stav odpovídal i odhadnutému věku. Na kosterním materiálu se vyskytovaly progresivně degenerativní změny (Thomová a kol. 2023). Radiokarbonovému datování byly podrobeny i nálezy dřeva a látky. Ty pocházejí z druhé poloviny 14. století, v horní hranici z let 1379 až 1385, což je nejspíše doba, kdy byly ostatky pod kamennou desku (oltářní mensu) druhotně uloženy nebo s nimi bylo jinak manipulováno (Cherkinsky 2021).

Důležitou součástí těchto prací bylo i jejich technické zabezpečení a provedení. Po otevření dutiny pod oltářní mensou byl odhalen prostor, kde se v několika vrstvách nacházely lidské pozůstatky, zbytky dřev po nejspíše původní dřevěné schránce, železné hřeby. Bylo nutné tento nález zakonzervovat, a teprve potom vcelku vyjmout (obr. 134). Po přesné a podrobné dokumentaci byl sestrojen na míru z jednotlivých kovových pravoúhlých destiček jakýsi podběrák, díky kterému bylo možné celou situaci vyjmout najednou a převézt do laboratoří Archeologického ústavu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, kde byla celá archeologická situace rozebrána (Šindelář 2021) (obr. 135).

Při takto provedeném archeologickém výzkumu byla v gotické nise pod kamennou oltářní mensou nalezena dutina, vybudovaná ve stejném období jako celá gotická nika (obr. 136). Stavba je vybudována z gotických cihel. Tento druh cihel se používal po celý středověk. V horní části niky byly nalezeny středověké vrstvy omítek, překryté omítkami novověkými. Dutina

pod oltářní mensou byla neomítaná. Druhotné uložení na významném místě pod oltářní mensou není neobvyklým uložením ostatků. Analogie lze nalézt například v želivském premonstrátském klášteře, kde pod oltářní mensou v jižní boční lodi byly druhotně uloženy ostatky nejspíše druhého želivského opata Castula, který zemřel v roce 1200 (Sommer – Thomová - Thoma 2009). Na základě těchto všech údajů se lze domnívat, že byly nalezeny druhotně uložené ostatky prvního převora Jindřicha Libraria. Původní místo Librariova hrobu se archeologicky zjistit nepodařilo, ale podle regulí dominikánského řádu mohl být pohřben v kapitulní síni, v severním křídle ambitu kláštera nebo v řádové hrobce (Kovář – Lavička 2017, 19; Thomová a kol. 2023). Podle radiokarbonového datování lze určit i manipulaci s ostatky do druhé poloviny 14. století, tedy do doby po rozsáhlých stavebních úpravách v této části kostela a velkém požáru v roce 1381 (Thomová a kol. 2023). U pozůstatků v horní části niky, které byly uloženy v dřevěné schránce, lze s jistotou říci pouze to, že tento soubor vznikl ve druhé polovině 17. až počátku 18. století. K další manipulaci s ním pak došlo až v roce 1893, kdy byla nika zazděna.

Tento nález nám alespoň částečně objasňuje druhotné uložení jedince, významného pro klášter. Archeologický výzkum pak přispěl i k zpřesnění technických postupů a vytváření nových, při takto složitém vyjímání celkové nálezové situace.

6.9. Pohřební ritus

Soubor pohřbů z prostoru dnešního Piaristického náměstí v Českých Budějovicích vznikl postupně při jednotlivých záchranných archeologických výzkumech. Tomu odpovídá i fakt, že ani v tomto případě se nejedná o veškeré pohřby. Největší archeologický výzkum přímo na ploše hřbitova proběhl v letech 1993 až 1995 a byl realizován z důvodu výměny zádlažby a inženýrských sítí na ploše Piaristického náměstí. V této etapě byla záměrně zvolena síť sond, která se snažila pokrýt celý prostor tak, aby existovala alespoň rámcová představa o jednotlivých partiích Piaristického náměstí. Archeologický výzkum měl odpovědět na několik otázek – zda zde existují doklady staršího osídlení, jaký byl rozsah, intenzita a doba trvání hřbitova, jaký byl vztah kostela k městskému opevnění. Dále měl ověřit existenci a datování starších fází bočních kaplí na severní a jižní straně (Militký 1993; Thoma 1995). Je tedy zřejmé, že pozornost nebyla věnována pouze hřbitovu jako takovému, který existoval na tomto místě

od doby založení města do 18. století, kdy byl zrušen, ale i stavbám na hřbitově a staršímu, pravěkému osídlení. Při těchto pracích bylo vyzvednuto 223 pohřbů v různém stavu dochování. Vzhledem k tomu, že se na hřbitově pohřbívalo dlouhou dobu, většinou byly pohřby starší porušené mladšími. V některých částech hřbitova však došlo i k zakonzervování staršího, středověkého pohřebiště.

Další archeologické práce probíhaly na ploše Piaristického náměstí v letech 2016 a 2017, kdy především ze severního okraje hřbitova bylo vyzvednuto 42 pohřbů, v tomto případě však většinou raně novověkého stáří. Naopak pod budovou dnešní Solnice, která zde byla vybudována v roce 1531, se dochovaly starší středověké pohřby. V jednotlivých sondách bylo odkryto 6 pohřbů a jedna hrobová vrstva datovaná mincemi do druhé poloviny 13. století (více výš v textu a Thomová – Kocina – John – Kovář 2019).

Ze všech archeologických prací se dochovala velmi podrobná dokumentace, a tak lze zpracovat jednotlivé kapitoly týkající se pohřebního ritu a hmotné kultury.

6.9.1. Hrobové jámy a pozůstatky dřevěných schránek

V sondě S1/1993, která byla vyměřena v prostoru mezi městskou hradbou a barokní kaplí na severní straně kostela (obr. 29), byly ve východní části zachyceny ve 3 vrstvách hroby, které byly datovatelné jen podle jejich vzájemné stratigrafické polohy. Vzhledem k tomu, že mladší pohřby porušovaly starší, nebylo možné zachytit přesnou podobu hrobových jam. Pod požárovou vrstvou z 15. století a následnou vápennou vrstvou byly zachyceny hroby HR 45/1993 a hromadný hrob HR 46/1993, který bylo možné datovat do 13. – 14. století (Militký 1993). V tomto případě měl čitelnou oválnou hrobovou jámu pouze hrob HR 45/1993.

Sonda S 2/1993 byla položena na severní straně kostela mezi dvěma barokními kaplemi (obr. 29). Pod vápennou vrstvou byly preparovány hroby podle autora výzkumu v celkem pěti vrstvách nad sebou. V této sondě bylo nalezeno větší množství (celkem 18) dětských pohřbů, podle antropologické zprávy v rozmezí věku 0 – 1 rok, 1 – 6 let, 7 – 12 let (podle Melisch 2015 a antropologické zprávy). Všechny měly velmi úzké obdélné hrobové jámy. V dětském hrobě HR 31/1993 byla pod skeletem nalezena dochovaná dřevěná deska (obr. 137), stejně jako u hrobů HR 12/1993, HR 26/1993, HR 27/1993, HR 28/1993 (obr. 138). V těchto případech se jednalo vesměs o hroby dospělých jedinců.

Sonda S 3/1993 se nacházela v těsné blízkosti budovy Solnice v severní části Piaristického náměstí (obr. 29). V této sondě byly zachyceny pouze tři hroby (HR 1/1993, HR 21/1993, HR 50/1933), u kterých nebyly zachyceny tvary hrobových jam.

Další sonda S4/1993 (obr. 29) byla prodloužením sondy S3/1993 a zde byl nalezen pouze jeden hrob HR 22/1993 s úzkou oválnou hrobovou jámou (obr. 139). Nad ním byla nalezena vrstva s keramikou ze 13. století, a tak lze i tento hrob datovat do 13. století a jedná se o pohřeb z nejstaršího horizontu pohřbívání na sledovaném hřbitově.

Sonda S5/1993 byla vyměřena přímo před průčelím budovy Solnice (obr. 29). Ve třech hrobových horizontech byly nacházeny hroby, z nichž většina byla uložena nad podloží a téměř všechny hroby se respektovaly (Militký 1993). Ani u jednoho z těchto pohřbů nebyla zachycena hrobová jáma.

Na sondu S5/1993 navazovala sonda S6/1993 (obr. 29). V tomto případě byly dokumentovány čtyři hrobové vrstvy. Vzhledem k velkému množství pohřbů, nalezených v této sondě (celkem 18), se projevila větší fragmentárnost nalezených skeletů (Militký 1993). Úzké obdélné hrobové jámy byly zaznamenány pouze u hrobů HR 76/1993 a HR 94/1993 (obr. 140, 141). Ze stejné hrobové vrstvy jako hrob HR 76/1993 pochází i nález mince z hrobu HR 74/1993. Z výplně tohoto hrobu pochází černý peníz (haléř) Ferdinanda I. (1526 – 1564), který nám alespoň rámcově datuje tuto pohřební vrstvu.

Sonda S7/1993 byla situována v západní části v interiéru zbořené kaple na severní straně kostela (obr. 29). Ve třech pohřebních vrstvách byly zachyceny hrobové situace, které byly částečně nebo úplně porušeny výstavbou kaple (Militký 1993). Žádný z pohřbů nebyl zahlouben do podloží a hrobové jámy tak nebyly zachyceny.

Sonda S8/1993 byla vyměřena na východním okraji sledované plochy. I v těchto místech pokračovalo pohřebiště. Bylo nalezeno několik pohřbů (celkem 6) opět s oválnými užšími jámami (obr. 142). Podle autora výzkumu se jednalo o dvě pohřební vrstvy.

Sonda S9/1993 byla situována při vnější straně závěru kostela Obětování Panny Marie. Velmi intenzivní pohřební aktivita, která zde probíhala, způsobila velmi časté porušení skeletů dokumentovaných v šesti hrobových vrstvách. Na tomto místě bylo nalezeno celkem 34 pohřbů. Východní část sondy, až do úrovně čtvrté hrobové vrstvy, byla zničena výkopem pro vodovod v 18. století (Militký 1993). Hrobové jámy nebyly zaznamenány, podle autora

výzkumu byl nejdůležitější nález hrobu HR 156/1993, kdy z celého pohřbu zachovaného v anatomické poloze zůstaly zachovány pouze dolní končetiny (obr. 143). Podle stratigrafické situace tak lze předpokládat, že se jedná o hrob, který byl porušen stavbou závěru kostela. Jednotlivé hrobové vrstvy nelze datovat přesněji, neboť dvě drobné nalezené mince – fenik arcibiskupství Salzburg z roku 1563 a velice vzácná drobná česká ražba Karla IV. (1346 – 1378) z kutnohorské mincovny, tzv. dutý haléř (drobný jednostranný brakteátový nominál) s poprsím sv. Václava (Militký 1993), byly nalezeny ve vrstvě VR 9001 v hloubce 20 – 40 cm od stávajícího povrchu.

Sonda S 10/1993 byla vyměřena na severní straně presbytáře kostela Obětování Panny Marie (obr. 29). V interiéru zbořené kaple nebyla zjištěna žádná pohřební aktivita a východně od kaple již byly zachyceny jednotlivé hroby, které všechny respektovaly průběh zdiva kaple. Pohřby ve spodních partiích byly porušené pozdně barokní přestavbou kaple. Hroby pocházely ze třech hrobových vrstev, přičemž hrob HR 178/1993 byl uložen ve třetí hrobové vrstvě v obdélné jámě (obr. 144). Z vrstvy VR 10015 pochází nálezy mincí - dolnorakouský fenik z konce 15. století, černý peníz Vladislava II. Jagelonského (1471 – 1516) a korutanský fenik Ferdinanda I., ražený v Klagenfurtu roku 1558 (Militký 1993). Rovněž ze sondy S 10/1993, vrstvy VR 10013 pochází vídeňský fenik před rokem 1370 (Dolní Rakousy, Albert III. 1364 – 1395) (Militký 1993).

V roce 1995 pokračoval archeologický výzkum v ploše hřbitova na Piaristickém náměstí (obr. 102). Byly dokumentovány pohřby porušené při hloubení nové kanalizace. V ploše bylo postupně odkryto dalších 61 pohřbů. Stratigraficky bylo opět možné odlišit několik (celkem šest) pohřebních horizontů. Nejintenzivnější pohřbívání se soustředilo do bezprostřední blízkosti presbytáře, směrem k okrajům hřbitova se hustota a počet hrobů včetně hrobových vrstev snižovala. Nejstarší hroby byly zahloubené do podloží a pohřby v nich byly uloženy v oválných úzkých jámách. Tyto starší hroby byly velmi často porušeny mladšími hrobovými jámami. V sondě S 1/1995 byl v horizontu nejmladších pohřbů odkryt hrob HR 18/1995 v obdélné hrobové jámě s téměř pravoúhlými rohy (Thoma 1995) (obr. 145). Obdobné situace pocházely i z archeologických výzkumů na severním okraji hřbitova v letech 2016 a 2017 (obr. 31,32), (Thomová 2016, Thomová 2017, Thomová – Kocina – John – Kovář 2019, 275 - 207). V případě hrobů HR 27/2016, 28/2016, 29/2016 byly tyto pohřby uloženy v jedné velké hrobové jámě (obr. 146). To znamená, že se jednalo o trojhrob. V sondě S1/2017 byl také

v jedné hrobové jámě odkryt okraj hromadného hrobu HR 1/2017, kde se podařilo zachytit osm nepravidelně uložených jedinců (obr. 147, 148). I pod dnešní budovou Solnice byl těsně u hradeb zjištěn hřbitov se dvěma pohřebními vrstvami. Nejstarší pohřby byly zahloubené do podloží a uloženy v oválných jamách (HR 5/2017, hrob HR 4/2017) (obr. 149), mladší pohřby neměly čitelné hrobové jámy (HR 1/2017, HR 2/2017), (obr. 150) a byly porušeny stavbou budovy Solnice v roce 1531. Kromě toho ve vrstvě VR 1003 nad hrobovou vrstvou VR 1008 byla nalezena mince z druhé poloviny 14. století (parvus, Karel IV., 1346 – 1378) (obr. 110), která nám ještě zpřesňuje datování nalezených hrobů pod stavbou.

6.9.2. Způsoby uložení pohřbů

Pokud se pohřby dochovaly in situ v hrobových jamách, byly pohřby uloženy na zádech, s hlavou k západu, nohama na východ (obr. 148). Ale i zde se projevil odchylky. Autoři výzkumu je připisují nedostatku místa především v blízkosti kostela nebo v interiéru kaple na jižní straně závěru kostela (Militký 1993, Thoma 1995). Lze tyto odchylky tak nalézt především u mladších vrstev pohřbů, nejstarší pohřby byly důsledně uloženy ve směru východ – západ. Odchylky se objevily ve směru hlava na jihovýchod, nohy na severozápad, v několika případech to bylo ve směru hlava na sever a nohy na jih. To se týkalo nejmladší novověké hrobové vrstvy.

Variabilita se objevila i v uložení rukou jednotlivých pohřbů. Pokud se horní končetiny dochovaly, byly uloženy podél těla, mírně pokrčené v loktech, ale nespojené, dále v ostrých úhlech složené na břicho nebo prsou ve čtyřech variantách (obr. 151), nebo v měkkých úhlech v loktech, a to ve dvou variantách (obr. 152). Dolní končetiny měly pohřby většinou uloženy rovnoběžně vedle sebe, překřížení nohou v dolní části se u pohřbů neobjevilo (obr. 153).

V dochované dokumentaci lze zaznamenat i některé zvláštnosti. V sondě S 2/1993 byl nalezen pohřeb HR 23/1993 sice na svém původním místě, ale v pootočené poloze na levém boku, přičemž hlava byla spadlá na pravém rameni a pravá ruka byla položena daleko od trupu, levá ruka směřovala do klína. Tento hrob byl porušen mladším pohřbem HR 24/1993, a je tedy možné, že k pootočení pohřbu HR 23/1993 došlo právě při hloubení sousedního hrobu (obr. 154). Další možností je fakt, že k takovému posunu mohlo dojít při tafonomickém a tedy tlecím procesu v dutém prostoru. Podobné posuny u skeletů byly

zaznamenány i v sondě S 5/1993, hrob HR 50/1993, kdy celý skelet tohoto pohřbu byl nakloněn na levou stranu. Ruce i nohy zůstaly v anatomické poloze (obr. 155). V sondě S 6/1993 je porušený hrob HR 91/1993 porušen hrobem HR 90/1993, přičemž tento hrob je vychýlen z orientace východ – západ a hrob HR 91/1993 má pravou ruku nad hlavou (obr. 156). V sondě S 9/1993 je uloženo ve vrstvě těsně nad podložím větší množství pohřbů, přičemž pohřeb HR 127/1993 obsahuje ve své hrobové jámě zbytek dřevěné rakve (obr. 157). Kromě toho je zde těsně u zdiva presbytáře kostela uložen pohřeb HR 124/1993, který je uložen ve zcela opačné orientaci sever – jih (obr. 157). Stejně tak pohřeb HR 121/1993 je vychýlen ve směru severovýchod – jihozápad (obr. 157). Podobná situace byla nalezena i v sondě S2/1993, kdy pohřby HR 7/1993 a HR 8/1993 mají orientaci sever – jih, hrob HR 10/1993 je vychýlen a pohřby HR 12/1993, HR 26/1993, 27/1993 mají orientaci rovněž sever – jih (obr. 158).

6.10. Hmotná kultura

Předměty hmotné kultury z plochy dnešního Piaristického náměstí lze rozdělit do několika skupin. První skupina, značně početná, je skupina nálezů keramiky, skla a stavebních prvků, přičemž všechny nejdůležitější nálezy, které souvisí se sídlištními aktivitami a stavební činností na této ploše, byly již publikovány. Ojedinelé nálezy z mladší doby hradištní, které byly získány při tomto výzkumu, byly shrnuty v roce 1998 v Archeologických rozhledech (Militký – Zavřel 1998, 397 – 432, 418). Nálezy jednotlivých stavebních fází kostela Obětování Panny Marie byly podrobně shrnuty v roce 1997 v *Archaeologii Historice* (Thoma 1997, 49 – 60; nejnověji Kovář – Lavička 2017) a další stavby na ploše Piaristického náměstí, včetně keramiky, byly zhodnoceny v roce 2019 v *Archeologických výzkumech v jižních Čechách* (Thomová – Kocina – John – Kovář 2019, 275 – 306).

Další skupinu pak tvoří předměty nalezené v hrobových vrstvách, u kterých však není možné přesně rozlišit, zda jsou to nálezy, které souvisí s pohřební aktivitou na Piaristickém náměstí nebo spíše se sídlištními a stavebními aktivitami. Kromě několika zlomků skla jsou to především nálezy jednotlivých železných hřebů nebo součástí oděvů.

Poslední skupinu představují nálezy z hrobových jam, které přímo souvisí s pohřbíváním v této části Českých Budějovic. Nejpočetnější skupinu zde zastupují součásti oděvů a málo

početnou skupinu devocionálie. Celý soubor je doplněn náhrobníky, které jsou dnes již po několikátém přemístění uloženy v západní části hlavní lodi kostela Obětování Panny Marie a představují 45 náhrobků v časovém rozpětí od 14. do konce 18. století. Ty původně označovaly místa pohřbů šlechticů a měšťanů a lidí, kteří si přáli být v klášterním kostele nebo v jeho bezprostřední blízkosti pohřbeni.

6.10.1. Charakteristika sledovaného souboru

Soubor předmětů vyzvednutých z pohřebiště na Piaristickém náměstí není tak rozsáhlý. Z jednotlivých hrobových vrstev bylo vyzvednuto celkem 17 kusů různých druhů hřebů, které byly nejspíše pozůstatky po dřevěných rakvích. Stejný počet byl vyzvednut i oděvních háčků, většinou z bronzu, tedy 17 kusů. Další početnější skupinou byly špendlíky, celkem 4 kusy, většinou bronzové, 2 kusy skleněných korálků a 2 keramické kuličky. Mezi další nálezy z hrobových vrstev pak dále patří – jeden hrot nůžek, torzo bronzového prstenu, torzo bronzové nášivky, kostěný rýhovaný korálek z růžence, řezaný a opracovaný parah, dvě části drobného skleněného kroužku a jeden novověký knoflík se čtyřmi dírkami.

Z jednotlivých hrobů je ve sledovaném souboru nejpočetnější skupina oděvních zapínání, většinou bronzových, a to 38 kusů. Další početnější skupinou jsou různé druhy knoflíků, 27 kusů. Hřebů je z této skupiny méně – celkem 5 kusů různých druhů hřebů. Špendlíky byly nalezeny celkem 3 kusy z bronzového materiálu, stejně tak z bronzu jsou oděvní přezky, celkem 4 kusy. Pohřební vínek byl nalezen jeden kus, 5 kusů růženců, 2 drobné medailony a 2 hliněné kuličky. Mezi oděvní nálezy můžeme zařadit i 15 kusů drobných ozdobných kroužků z bronzu. U některých pohřbů je možné zjistit i místo, v které části pohřbu byly artefakty nalezeny nebo v které části hrobového zásypu byly předměty uloženy (Militký 1993; Thoma 1995).

6.10.2. Devocionálie

Ve sledovaném souboru artefaktů ze hřbitova na Piaristickém náměstí je devocionálií, tedy předmětů spojených s náboženstvím, jen malý počet. Základním předmětem každého křesťana byl růženec. Kromě několika celých růženců byly nalezeny ještě jejich součásti v podobě jednotlivých korálek. Nejzajímavější byl nález krátkého, šedesátkového růžence z dřevěných kulatých korálek, střídaly se větší korálky na Otčenáš a malé korálky na Zdravas. Tento růženec byl nalezen v sondě S 1/1995, hrob HR 18/1995 u pravé ruky nebožtíka, podle popisu pravidelně poskládané korálky vedle sebe, ale bez původního tkalounu, kterým byly korálky spojované (Thoma 1995). Připomíná tak dnes vzhledem spíše modlitební šňůru (obr. 159). Naopak ze sondy S 1/1995, hrob HR 38/1995 pochází nález klasického šedesátkového růžence, který byl vyroben z drobných kulatých a obdélných dřevěných korálek a pospojován bronzovými kovovými háčky. U tohoto růžence se nedochoval centrální křížek ani jiné přívěsky (obr. 160). Celý šedesátkový klasický růženec pochází ze sondy S 7/1993, hrob HR 114, je složený z dřevěných kulovitých rýhovaných korálek, které jsou spojovány kovovými očky. Na konci růžence se nachází jednostranný kříž s výčnělky na břevnech, v křížení nápis I. H. S., v horním břevnu je umístěný drobný křížek a ve vedlejších ramenech jsou umístěná vyobrazení ryby. Na křížku je umístěná postava Boha, na jehož Trojjednost poukazují tři paprsky směřující vzhůru od této postavy (obr. 161). Pozůstatky nejspíše také růžence byly nalezeny v sondě S 2/1993, hrob HR 27/1993. Z tohoto růžence se dochovaly v místě u složených rukou dva kusy kulovitých kostěných korálek a malý bronzový drátek, nejspíše pozůstatek spojování korálek, se dvěma malými kulatými skleněnými modrými korálky. Z dětského pohřbu ze sondy S 10/1993, hrob HR 165 pochází torzo značně rozpadlého růžence v podobě tří drobných dřevěných modrých korálek a jemných bronzových háčků, kterými byly korálky původně pospojované.

Nejmenší soubor devocionálií představují ve sledovaném souboru dva drobné medailonky. V sondě S 1/1995, hrob HR 1/1995 byl nalezen drobný oboustranný ražený medailonek s pevným očkem na zavěšení. Na aversu je vyobrazen špatně čitelný sv. Bernard (obr. 162) a na reversu se jeví být špatně čitelná hlava Krista s Trnovou korunou (obr. 163). Druhý medailon byl nalezen v sondě S 1/1993, hrob HR 5. Opět se jedná o drobný oválný medailonek s pevným očkem a volným závěsem. Medailon je ražený, na aversu je nejspíše zobrazena

postava Karla Boromejského a nečitelný nápis na opisu a na reversu je sedící Panna Marie Vítězná s Kristem. Medailon je poškozený.

Drobné pozůstatky z jediného pohřebního vínu pocházejí ze sondy S 2/1993, hrob HR 29 (obr. 164). Tyto pozůstatky byly zapadlé v lebce dotyčného jedince. Z vínu se dochovala dvě oválná plochá sklíčka, jedno je zbarveno dozelená a druhé je průhledné. K nim náleží ještě dva drobné zdeformované mléčně bílé a jeden modrý korálek. K tomuto souboru patří ještě zploštělé miniaturní skleněné korálky, které jsou z důvodů ztráty dnes navlečené na vlasci, ale původně byly solitérní, zapadlé v lebce (Militký 1993). Rovněž z tohoto pohřebního vínu pocházejí drobné bronzové drátky, mírně zvlněné, celkem 12 kusů různé délky.

6.10.3. Součásti oděvů a osobní šperky

Nejpočetnější skupinou byly nálezy 55 kusů klasických bronzových oděvních zapínacích háčků (obr. 165). Některé z nich byly nalezené u pohřbů v hrobových jámách na místech v blízkosti skeletu a lze tak usuzovat, kterou část oděvu zapínaly. V sondě S 10/1993, hrob HR 176 bylo jedno takové oděvní zapínání nalezeno u krční páteře jedince. V sondě S 10/1993, hrob HR 160 bylo nalezeno celkem 7 kusů těchto oděvních zapínání u zápěstí pravé ruky. V sondě S 2/1993, hrob HR 10 pak toto zapínání doprovázel jemný kovový pásek, původně nejspíše nášivka na oděvu nebo pozůstatek pohřebního vínu. V sondě S 10/1993, hrob HR 164 bylo toto oděvní zapínání neleženo u pánve a v sondě S 10/1993, hrob HR 7 na pravé straně páteře pohřbu, společně s dochovaným látkovým tkalounem. V sondě S 9/1993, hrob HR 134 6 kusů oděvních zapínání bylo doprovázeno nálezem bronzového oděvního nákončí (obr. 166). Do podobné kategorie spadají i špendlíky – bylo nalezeno celkem 7 kusů bronzových drobných špendlíků. U žádného z nich se nedochovalo v dokumentaci přesné místo jejich nálezu. Do skupiny nálezů – součásti oděvů – patří i přezky. V sondě S 1/1993, hrob HR 18 byly nalezené dvě bronzové oděvní přezky s volným trnem na zapínání na pravé a levé straně pánve. V sondě S 1/1993, hrob HR 3, byla nalezena obdobná přezka, také na pravém boku nebožtíka (obr. 167). Celkem byly nalezeny 4 kusy těchto oděvních přezek. V sondě S 6/1993, hrob HR 56/1993 bylo nalezeno 10 kusů kulovitých skleněných černých knoflíků s malým kovovým ouškem pro úchyt (obr. 168). Také větší množství rozpadlých skleněných černých knoflíků s dírkami, zploštělé, byly nalezeny v sondě S 1/1993, hrob HR 18,

odkud pochází i jedna z oděvních přezek. K osobnímu drobnému šperku náleží torzo bronzového prstýnku, hladkého, bez výzdoby. Tento prstýnek byl nalezen ve vrstvě – sonda S 10/1993, vrstva VR 10015, nikoliv v hrobě.

6.10.4. Ostatní nálezy

Mezi další početné nálezy patří železné hřeby, celkem bylo nalezeno 22 kusů hřebů různých velikostí a s různými zakončeními. V celém souboru hřebů lze rozlišit několik skupin. První skupina představovala hřeby se zakončením ve tvaru písmene T. Druhá skupina – dlouhé tenké hřeby bez zakončení, a třetí skupinu představovala skupina hřebů s drobným roztepaním ve tvaru písmene T. Krátký železný hřeb s roztepanou hlavicí do kruhu byl nalezen pouze jeden. V sondě S 10/1993, hrob HR 179 byly nalezeny torza 3 hřebů bez zakončení, ale byly na nich viditelné otisky látky. Nejpočetnější skupinou nalezených hřebů byla skupina s drobným zakončením hlavice, z 22 hřebů představovaly nálezy ve 14 případech a většina těchto hřebů pocházela ze sondy S 12/1993 a vrstev VR 12006, VR 12008, VR 12009 a VR 12001.

Další, jednotlivé nálezy, byly předměty z vrstev. Ze sondy S 12/1993, vrstvy VR 12009 pochází řezaný paroh. Přední strana je oříznutá pouze uprostřed a zadní strana je oříznutá kompletně celá. Jedná se o malou část jeleního parohu a nejspíše jde o polotovar připravený k dalšímu zpracování. V sondě S 12/1993, vrstvě VR 12008 byl nalezen jeden z hrotů železných nůžek. Vzhledem k tomu, že se zachoval pouze jejich značně zkorodovaný hrot, nelze o nich říci nic bližšího. Soubor ostatních nálezů doplňují z druhé hrobové vrstvy ze sondy S 9/1993 a vrstvy VR 9001 dvě keramické kuličky stejné velikosti, jedna z rezavé a druhá z bílé hlíny.

6.10.5. Náhrobníky

V bývalém klášterním kostele a v klášteře se dnes nachází celkem 45 náhrobníků, z nichž většina byla několikrát přemístěna. Nejpodrobnější a nejlepší popisy pocházejí z 80. let 20. století (Chvojka 1979, 241 – 254), kde jsou uvedeny ještě téměř původní místa uložení náhrobníků – severní, jižní a východní křídlo ambitu, za presbytářem v kostele Obětování Panny Marie, za zповědnicí v jižní boční lodi a náhrobek umístěný na jednom z opěrných pilířů

presbytáře. Josef Braniš ve svém Soupisu památek uměleckých a historických uvádí u některých náhrobníků ještě přesnější umístění (Braniš 1900). Dnes je většina takto popsaných náhrobníků přemístěna do západní části lodi kostela, kromě náhrobníků umístěných za oltářem.

Nejstarší náhrobník je možné datovat na přelom 13. a 14. století, v době popisu v 70. letech 20. století se nacházel na jižní straně křížové chodby (Chvojka 1979, 246), ale ještě na počátku 20. století jej Braniš popsal na původním místě v hlavní lodi kostela v podlaze, ale také bez bližší specifikace. Oba autoři se domnívají, že náhrobek původně označoval hrob církevní osobnosti zdejšího kláštera (Chvojka 1979, 246; Braniš 1900) (obr. 169). Většina ostatních náhrobníků náleží 15. – 16. století, některé mají více či méně dochované a čitelné nápisy. Podobně je tomu i u nejmladších náhrobníků, které můžeme datovat do 17. – 18. století. (Chvojka 1979).

Díky dochovaným nápisům také lze zjistit, kdo byl v klášteře a v klášterním kostele pochovaný. Jednalo se většinou o příslušníky nižší šlechty a měšťanstva z Budějovic a jejich okolí, ale byli zde uloženi i lidé, kteří nežili v Budějovicích, ale zemřeli zde a jsou zde i pohřbeni, což bylo vždy v souvislosti s válečnými konflikty, především v souvislosti s Třicetiletou válkou (1618 – 1648).

V klášteře se tak nachází náhrobky Kunášů z Machovic, konkrétně Bohuslava Kunáše z Machovic, který zemřel v roce 1537 (Chvojka 1979) (obr. 169). Dalším rodem, který zde měl označený hrob náhrobním kamenem, byl rod Rousů z Čemin. Jan Rous z Čemin byl purkrabí v Českém Krumlově a na Dívčím Kameni a další člen tohoto rodu, Vilém, byl purkrabím na Nových Hradech v polovině 16. století. Kromě nižší šlechty se zde nacházejí náhrobníky měšťanů, například náhrobek Daniela Arnošta Alexia, českého písaře městské rady, který vlastnil dům naproti kostelu sv. Mikuláše v Českých Budějovicích, zemřel v roce 1718 (Chvojka 1979, 245). Objevují se i náhrobníky různých řemeslníků, například rodiny Haasů, kteří byli řezníci, nebo pekařů. Náhrobek Lukáše Schneidera je vyzdoben preclíkem (obr. 170). Adalbert Serauer, který zemřel v roce 1782, byl koželuh a František Bernhardt soukeník.

Mezi náhrobní kameny, které původně zakrývaly pohřby cizinců, byl náhrobek, který patřil pohřbu Benedikta Picchi, měšťana z Antony, který zemřel jako praporečník císařských kyrysníků v bitvě u Záblatí (1619). V souboru zdejších náhrobních kamenů je také náhrobek

hlubockého stavitele Jakuba Antonína de Maggi, který zemřel v roce 1706 a je pochovaný u dominikánů (více Chvojka 1979, 241 – 255).

6.11. Antropologická a paleopatologická charakteristika jedinců, exkurs

Antropologické posudky na osteologický materiál zpracovali MUDr. Marcel Hájek, neznámý autor z Národního muzea v Praze a Mgr. Erika Průchová (Hájek 1994; Národní muzeum 1996; Průchová 2018). Posudky se potýkaly se špatným stavem dochovaného materiálu. A přesto, že se jedná o antropologický rozbor celkem 234 pohřbů, ani v tomto případě se nejedná o veškeré pohřby na hřbitově uložené.

V roce 1993 až 1994 bylo sledováno 186 jedinců. Z toho bylo identifikováno 43 mužů, 40 žen a 43 dětí, u ostatních se nepodařilo určit pohlaví. Průměrná výška u mužů byla 171 cm a průměrná výška u žen 157 cm. Nejvíce mužských pohřbů náleželo do věkové skupiny 30 až 35 let, u žen 20 až 25 let a u dětí do 10 až 16 let (více Hájek 1994).

V posudku jsou upozornění na úrazy, degenerativní změny na kostech, genetická postižení a popisy stavu chrupu. V úrazech dominují zhojené zlomeniny. Na neúplné kostře muže ve věku 30 až 40 let byla nalezena úplná fraktura pravé stehenní kosti, která po zhojení byla o 5 cm kratší oproti levé a deformovaná v torze, zcela zhojená intravitálně tak, že kost byla i po zhojení plně zatěžována (HR 1/1993). Další zhojená zlomenina byla rozpoznána na stehenní kosti levé dolní končetiny (HR 16/1993). Na neúplné kostře ženy nad 60 let byla nalezena zhojená zlomenina pravého zápěstí.

Mezi nejvýraznější degenerativní změny na sledovaných kostech patří osteoporóza a artróza. Na kostře ženy nad 60 let, která měla kompletně asanovaný chrup, byla přítomna osteoporóza (osteoporosis senilis) (HR 7/1993). Na kostře ženy ve věku kolem 40 let byly patrné silné artritické změny v loketních a kolenních kloubech (HR 17/1993). Stejně tak jedinec kolem 50 let měl mírné známky artrózy (HR 28/1993). V radiokarpálních kloubech byly u pohřbu HR 83/1993 nalezeny také artritické změny. Další pak byly rozpoznány na skeletech v hrobech HR 135/1993 a HR 160/1993 bez možnosti určení věku a pohlaví.

Vedle těchto změn se objevily na kostrách srůsty obratlů. Zajímavá je podle autora analýza úplná vrozená asimilace pátého bederního obratle (HR 2/1993). Na skeletu robustního muže

kolem věku 40 let byla také nalezena úplná asimilace pátého bederního obratle. U kostry muže (HR 52/1993) bylo rozpoznáno spojení křížové kosti s obratlem. Obratel byl navíc mírně pootočen doprava.

Zubní záznamy sledovaného souboru vykazují velkou kazivost a abrazi zubů. U 20 až 25leté dívky bylo rozpoznáno vmezeření dvou zubů (stolička a třenový zub) a jeho otočení o téměř 90 stupňů (HR 9/1993). U pohřbu HR 91/1993 byl zjištěn nevyvinutý řezák vlevo nahoře. Jednalo se o muže ve věku asi 25 až 30 let.

U pohřbu HR 121/1993, ženy kolem 30 let věku bylo rozpoznáno z obratlů nádorové onemocnění krevních buněk. V zubním záznamu bylo rozpoznáno u této ženy pozánětlivé zhojení v oblasti kořene první stoličky vpravo dole.

V souboru byly nalezeny také vícečetné pohřby. Hrob HR 25/1993 obsahoval zbytky skeletu dvou dospělých jedinců a částečný skelet dítěte nad 10 let věku. Hrob HR 30/1993 také obsahoval zbytek skeletu z dospělého jedince a několik kůstek asi dvouletého dítěte. Podobné nálezy byly rozpoznány u hrobů HR 36/1993, HR 87/1993. V hrobě HR 153/1993 byly nalezeni dva jedinci – dospělý muž bez určení věku a druhý dospělý muž kolem 30 let. Zatímco u předcházejících pohřbů nelze s určitostí říci, zda se dětské kosti nedostaly do hrobů při pozdějších manipulacích s nimi, tak v případě hrobu HR 153/1993 nelze vyloučit příbuzenský vztah.

Dalším souborem hrobů jsou kosti umístěné v hrobech druhotně, které vznikly při porušení starších pohřbů hloubením hrobů mladších. Tato situace byla sledována u pohřbu HR 98/1993, HR 109/1993 a HR 114/1993. V hrobě HR 109/1993 byly navíc nalezeny kosti telete (úloemek dolní čelisti).

V roce 1996, po archeologickém výzkumu v roce 1995, prošlo antropologickou analýzou v Národním muzeu v Praze celkem 33 hrobů, ve kterých bylo uloženo 55 osob, z toho 26 dětí a dospívajících a 29 dospělých. Z tohoto počtu dospělých bylo 14 mužů a 4 ženy, u ostatních pohřbů se nepodařilo určit pohlaví. Autor zprávy také poukazuje na fakt, že v souboru byl neobvyklý počet dětí. Střední dožitý věk v tomto souboru byl 25 let, ale ve skutečnosti to bude věk vyšší, vzhledem k neúplnosti souboru. Výška mužů byla v průměru 169 cm a výška žen 160 cm. Muži byli spíše robustního vzhledu a ženy gracilní. Lebky, pokud byly měřitelné, byly brachykranní nebo mezokranní se širokými obličejí. Na velkém množství kostí byla nalezena

platymérie nebo platyknémie, což svědčí o nadměrně zatěžovaných svalech hýždových a ohybače bérce a nohy. Ze zubních záznamů vyplývá, že soubor obsahoval malé množství zubního kazu, což je ovšem dáno nalezeným a popisovaným souborem. Na některých čelistech byly patrné pozůstatky zhojených zánětů. U několika pohřbů byly nalezeny Schmorlovy uzly a v hrobě HR 12/1995 byl zjištěn proděravěný strop očnice (cribra orbitalia) (obr. 171). Toto onemocnění souvisí s projevy anémie.

Stejně jako u přecházejícího souboru z roku 1993 byly zjištěny degenerativně produktivní změny, které nejspíše souvisí s věkem. Traumatické změny byly zachyceny dvě (HR 9/1995, HR 60/1993), a to zhojená zlomenina levé loketní kosti a zlomenina levé vřetenní kosti. Autor analýzy také upozornil na fakt velkého množství chybějících zubů a jejich utváření, což jsou většinou dědičné zátěže v rodinách, ne nové anomálie.

Muž ve věku 40 až 50 let (HR 9/1995) trpěl osteoartropatií, což je chronické onemocnění kostí a kloubů, které často souvisí s diabetem. Obdobně muž ve stejném věku (HR 60/1995) trpěl Forestierovou chorobou, což je zmnožení kostní hmoty a také může souviset s diabetem. U ženy bez určení věku (HR 33/1995) byl zjištěn nádor na čelní kosti (osteom) a u dítěte asi 10 let starého (HR 34/1995) metopizmus (obr. 172). U muže ve věku 30 až 40 let (HR 57/1995) byla zachycena vrozená vada – rozštěp prvního křížového obratle.

Antropologická analýza z roku 2018 zaznamenala archeologický výzkum v roce 2017. U všech sledovaných kosterních pozůstatků autorka konstatovala znaky pro uložení do země bez rakve. A to i v případě, kdy byla doložena rakev v podobě zbytků dřev a hřebů (sonda S 1/2017, HR 3/2017). Autorka tak předpokládá zaplnění dutého prostoru před rozkladnými procesy (Průchová 2018, 29). Orientace pohřbů byla většinou ve směru hlavou na západ a nohama na východ. V jednom případě měl jedinec orientaci opačnou – hlavou na východ a nohama na západ (sonda S 1/2017, HR 2/2017). V několika případech byla orientace pootočená ve směru jihozápad – severovýchod (S 1/2017, HR 3/2017; S 4/2017, HR 11/2017). V sondě S 1/2017, hrob HR 6/2017 byla orientace pohřbu ve směru severovýchod – jihozápad.

Ze sledovaného souboru bylo určeno 5 mužů, 4 ženy a 2 děti a 3 juvenilní jedinci. Průměrná výška žen byla 151 cm a mužů 168 cm. Zubní záznamy identifikují většinou výskyt zubního kamene a lineární hypoplazii. Tento defekt zubní skloviny bývá dáván do souvislosti s infekčními, metabolickými nebo endokrinními chorobami. Autorka se domnívá, že se jedná

o důsledek akutních infekcí v souvislosti s nedostatečně vyživovanými jedinci (Průchová 2018, 30). U dvou jedinců v sondě S 3/2017, hrobů HR 4/2017 a HR 7 2017 byly identifikovány kolíčkovité tvary horních druhých řezáků, což by mohlo signalizovat možnou příbuznost. U pohřbu HR 4/2017 byly nalezeny také dva paralelní záseky na temenní kosti, které jedince neohrožily na životě a vykazovaly známky zhojení (obr. 173).

6. 11.1. Izotopová rekonstrukce stravy

Materiál na analýzu stabilních izotopů dusíku a uhlíku byl získán archeologickými výzkumy, které probíhaly v letech 1995 a 2017. Vzorky SA1 až SA5 byly odebrány při vybírání vřazovacího otvoru do kostnice pod kaplí sv. Anny. Vzorky PN 1 až PN 10 náležely jednotlivým hrobům z plochy Piaristického náměstí. Stejně jako v předcházejícím případě, kolagen byl získán na pracovišti v Laboratoři archeobotaniky a paleoekologie a měření stabilních izotopů bylo realizováno na Katedře experimentální biologie rostlin, obě na Přírodovědecké fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Materiál byl získán a vybrán v depozitáři Antropologického oddělení Národního muzea v Praze. Celkem tak byl odebrán kolagen z 15 vzorků. I zde byly výsledky porovnány se sledovaným pohřebišťem u kostela sv. Mikuláše a s některými pohřebišti v Evropě. Bílkoviny, které lidé pohřbení na Piaristickém náměstí přijímali v jídle, byly převážně živočišného původu. Rostliny pocházely z mírného klimatického pásma. Ani v případě pohřbů na Piaristickém náměstí nepocházely rostliny z jiného než mírného klimatického pásma. Objevuje se však nárůst podílu stravy živočišného původu a lze u lidí uložených především v kostnici pod kaplí sv. Anny předpokládat příjem kvalitní potravy a pravděpodobně také vyšší příjem rybího masa v potravě (následující shrnutí a Tab. XII) (Kovačiková 2023).

6.12. Závěr a časové zařazení pohřbů z pohřebního areálu u klášterního kostela Obětování Panny Marie

Jednotlivé etapy archeologických výzkumů, které na ploše dnešního Piaristického náměstí a v klášteře s kostelem Obětování Panny Marie s přestávkami probíhaly od roku 1993 do roku 2017, vypovídají o tomto pohřebišti jak prostorově, tak časově. Kromě samotné výstavby klášterního kostela archeologický výzkum zjistil jednotlivé stavby, které v průběhu času na pohřebišti průběžně vznikaly a zanikaly. Byla zjištěna rozsáhlá pohřební aktivita v ambitech kláštera i v interiéru kostela. Archeologicky byl zkoumán i druhotně uložený pohřeb prvního převora českobudějovických dominikánů. Velké množství pohřbů z celého areálu tak přispělo k poznání pohřebního ritu. A i nepříliš rozsáhlý soubor hmotné kultury doplnil a rozšířil poznání o raně novověkém pohřbívání na tomto hřbitově. Jeho fragmentárnost potvrdila neexistenci jakékoliv hrobové výbavy u starších, středověkých pohřbů. Velké množství náhrobníků, které jsou v kostele dochovány, dávají odpověď i na to, o které konkrétní osoby se jedná a z jakého sociálního prostředí tito lidé pocházeli. Antropologická a paleopatologická charakteristika jedinců, včetně izotopové rekonstrukce stravy, nám odpovídá i na otázky spojené s úrazy, nemocemi a výživou, v tomto případě středověkého obyvatelstva Českých Budějovic. Na základě většinou pouze stratigrafických situací lze alespoň částečně rámcově zařadit jednotlivé etapy pohřbívání na tomto hřbitově.

Dodnes na Piaristickém náměstí stojí budova sýpky – Solnice. Ta byla vybudována na hřbitově v roce 1531 na místě původního středověkého obytného objektu z 13. století neznámé funkce a na místě středověkého hřbitova. Opevněným okrajem tohoto hřbitova byla hradba z přelomu 13. a 14. století. Hřbitov měl ještě kamennou hřbitovní ohradní zeď, zachycenou na severním okraji dnešního Piaristického náměstí, neznámého stáří. U hradební zdi se v průběhu 14. a 15. století vyskytovaly provizorní stavby a zpracovna barevných kovů. V 15. a 16. století byly budovány objekty na východním okraji Piaristického náměstí a je tedy zřejmé, že původní rozsah hřbitova se začal zmenšovat již v průběhu 14. a 15. století. Další hřbitovní ohradní zeď je vyobrazena podél celého obvodu Piaristického náměstí na vedutách z druhé poloviny 16. století a druhé poloviny 18. století, ale archeologicky se průběh hřbitovní ohradní zdi podařilo zjistit pouze v části do Hroznové ulice. Vzhled hřbitova ovlivnila i výstavba, která souvisela s klášterním kostelem Obětování Panny Marie. Na severní a jižní straně presbytáře se původně nacházely dvě kaple, přičemž v kapli na severní straně, která

pocházela z druhé poloviny 13. století, se nepohřbívalo, hroby byly nalezeny až v části této stavby, která se týkala barokní přestavby a následně po zbourání kaple. Naopak v kapli na jižní straně, která pocházela ze stejného období, byly nalezeny i nejstarší pohřby.

Pohřební aktivity od druhé poloviny 13. století a počátku 14. století až do poloviny 18. století byly zjištěny i v klášterním ambitu a v kostele. Nejstarší pohřební horizont v klášterním ambitu lze na základě stratigrafických situací a nálezů keramiky datovat na konec 13. století a nejmladší horizont pohřbů zde náleží první polovině 18. století, a to na základě nálezu náhrobního kamene, kterým byl původně zakryt jeden z nalezených hrobů. Magdalena Purgartová, které náhrobník a hrob patřil, zemřela v roce 1736. Nejstarší pohřby dodržovaly orientaci hlavou na západ a nohama na východ, v jednom případě byla orientace opačná – hlavou na východ a nohama na západ. V dalším případě byla orientace pohřbu vychýlená, hlavou na západojihozápadní směr a nohama na východoseverojižní směr. Pohřby nejmladšího horizontu dodržovaly uložení hlavou na západ a nohama na východ. Ruce měly ohnuté v loktech v ostrém úhlu a u pohřbů se zachovaly pozůstatky dřevěných pravoúhlých rakví. Některé hrobové jámy obsahovaly kumulace starších, porušených hrobů.

Intenzivní pohřbívání bylo zjištěno i v interiéru kostela Obětování Panny Marie. Zde byly nalezeny celkem čtyři úrovně pohřbů. Jediným vodítkem pro absolutní datování je opět pouze v původní poloze zachycený náhrobek, datovaný do roku 1754. Nejstarší pohřby byly zahloubené do podloží a nebyly porušeny pohřby mladšími. Nalezené pohřby byly většinou orientovány hlavou na západ, nohama na východ. Pohřby byly uloženy v oválných hrobových jamách, pohřby ze starších vrstev měly ruce uloženy na břicho v měkkých úhlech v loktech a pohřby mladší pak měly ruce uloženy v ostrém úhlu na prsou. V sondách byly zachyceny i zbytky dřevěných rakví. V jednom případě byla nalezena bílá vápenná krusta, která zakrývala hrob. Další zvláštností byl nález čtyř plochých kamenů v zásypu hrobu, ve stejném směru, který dodržoval i hrob, tedy východ – západ. Otázkou však zůstává, zda vápenná krusta měla hygienický důvod a kameny uloženy v zásypu pohřbu byly do hrobu vloženy z důvodů rituálních nebo jenom pouze měly hrob označovat. I v hrobech v interiéru kostela byly nalezeny uloženy porušené pohřby v podobě druhotně dislokovaných kostí v hrobových jamách.

Funerální kontext celého klášterního komplexu doplňují i další nálezy. Pod barokní kaplí sv. Anny, kde je dnes oltář složený z přeneseného starého tabernáku a milostného trůnu

Panny Marie Budějovické, dnes je na jejím místě Panna Marie ustavičné pomoci, se nejspíše nachází kostnice, do které byl nalezen dnes již zazděný vřazovací otvor naplněný velkým množstvím kostí. Geofyzikální měření pak doplnilo další pohřební místa v klášterním kostele, a to v presbytáři před oltářem a pod dnešní sakristií. Způsob druhotného uložení pro klášter významného jedince, tedy pod oltářní mensu v gotické nice, představuje nález takto pohřbeného prvního převora Jindřicha Libraria.

Nejpočetnější soubor hrobů pochází z dnešního Piaristického náměstí. Archeologické výzkumy zachytily velkou pohřební aktivitu především v blízkosti presbytáře kostela. Ve větší vzdálenosti od kostela ubývá pohřebních vrstev a ubývá hrobů.

Na hřbitově byla většina pohřbů uložena v hrobových jámách, které nebyly čitelné. Mladší hroby porušovaly starší. Pokud se dochovaly hrobové jámy, tak většina z nich byly úzké oválné jámy. V několika případech, obzvláště u hrobů z mladších horizontů, byly hrobové jámy obdélné s téměř pravoúhlými rohy. Podle dokumentace byly nalezeny i pozůstatky rakví v podobě dřev a hřebů. Pod dětským pohřbem, ale i pod pohřby dospělých jedinců, byly v hrobech starších horizontů nalezeny pozůstatky dřevěných prken, o kterých se autoři archeologického výzkumu domnívají, že se jedná o zbytky rakví. Otázkou pak ale zůstává podoba takové rakve, uložené v úzké oválné jámě.

Většinou byly pohřby uloženy na zádech, s hlavou k západu a nohama na východ. I zde se však objevují odchylky, které lze nejspíše připsat nedostatku místa na hřbitově, obzvláště v blízkosti kostela. Odchylky se objevily ve směru hlava na jihovýchod, nohy na severozápad, v několika případech to bylo ve směru hlava na sever a nohy na jih, tedy kolmo ke zdivu kostela. Graficky zpodobněná variabilita v uložení rukou také představuje několik typů (více obr. 149). Lze však zobecnit fakt, že nejmladší pohřby měly ruce složené v ostrém úhlu na břicho nebo na prsou a pohřby starší měly ruce složené v klíně v měkkém úhlu v loktech.

Na celé ploše Piaristického náměstí se nacházel v jednotlivých sondách různý počet hrobových vrstev. Největší kumulace stratigrafií pohřbů pochází ze sondy S 9/1993. Východní část sondy až do úrovně čtvrté hrobové vrstvy byla zničena výkopem pro vodovod v 18. století. V této sondě však byly ve vrstvách pod výkopem nalezeny mince z druhé poloviny 14. století a druhé poloviny století 16. (viz předcházející text). Značná pohřební aktivita byla zachycena ještě v sondách S 1/1993, S 2/1993, S 6/1993, S 7/1993 a S 10/1993. V sondě S 6/1993, hrobě

HR 74/1993 byla v zásypu nalezena mince, černý haléř Ferdinanda I. z poloviny 16. století (viz předcházející text). Hrob HR 74/1993 byl nalezen ve třetí hrobové vrstvě a další hrobové vrstvy tedy byly starší.

V sondě S2/1993 byl nalezen větší počet dětských pohřbů. Byly to hrobové vrstvy, které byly uloženy na vrstvě s kamennými valouny a s keramikou ze 13. století. Z jednoho z těchto dětských pohřbů pochází i nález drobného pohřebního vínku spíše v podobě čelenky. Tyto dětské pohřby převrstvila vrstva pohřbů novověkých, která již obsahovala i jiné než dětské pohřby. Nelze tak tedy vyloučit, že v určitém časovém období vrcholného středověku se v tomto místě ukládaly dětské pohřby ve věku od 0 – 1 rok po 7 – 12 let.

Nepřítomnost většího počtu hrobové výbavy v podobě devocionálií dokládá fakt, že se ve většině hrobových vrstev jedná o pohřby středověké a pozdně středověké. Soubor součástí oděvů je v podobě oděvních zapínání obsáhlejší. U některých nálezů bylo zaznamenáno i místo uložení.

V ženském hrobě HR 176/1993 byly háčky a zápony nalezeny u krčních obratlů. Také u ženského hrobu HR 160/1993 byla oděvní zapínání nalezena u zápěstí pravé ruky. V hrobě dívky ve věku 10 – 11 let byla oděvní zapínání doprovázena jemným kovovým páskem, který mohl pocházet z oděvu nebo z pohřebního vínku. Rovněž z ženského hrobu HR 164/1993 bylo oděvní zapínání nalezeno u pánve a u ženského pohřbu HR 7/1993 na pravé straně páteře. Drobné oděvní nákončí pochází také z ženského hrobu HR 134/1996, společně s několika kusy oděvního zapínání.

Další součástí nálezů hmotné kultury je nevelký soubor přezek. V mužském hrobě HR 18/1993, kde byl pohřbený muž ve věku 16 – 20 let byly takovéto přezky nalezeny na pravé a levé straně pánve. Další nálezy přezek pocházejí jedna z mužského hrobu a jedna z hrobu antropologicky neurčeného. I dva soubory skleněných černých knoflíků pocházejí z mužských hrobů. Lze tedy říci, i přes malé množství těchto nálezů, že oděvní háčky se používaly spíše na ženských oděvech a různé přezky a knoflíky na oděvech mužských.

Nepočtenou, ale specifickou skupinou nalezenou na hřbitově na Piaristickém náměstí, jsou devocionálie. Růženec z drobných oválných nezdobených korálků byl nalezen u rukou ženského pohřbu HR 18/1995. Klasický růženec z drobných dřevěných korálků nezdobených, které jsou spojovány kovovými háčky, náležel dětskému pohřbu HR 38/1995. Naopak

z neurčeného hrobu HR 114/1993 pochází růženec z dřevěných rýhovaných korálků s křížkem. Další dva torzovitě zachované růžence pocházejí z dětských hrobů HR 27/1993 a HR 165/1993. Tyto nalezené růžence a jejich torza lze zařadit do období raného novověku.

Početně malý je i soubor pouze dvou medailonů. Ražený medailon s vyobrazením špatně čitelné postavy sv. Bernarda pochází z antropologicky neurčeného pohřbu HR 1/1995. Druhý, ražený medailon, je téměř nečitelný, na aversu je zřejmě zachycen Karel Boromejský. Byl blahorečen v roce 1602 a v roce 1613 byl přijat do římského kalendáře (Schauber – Schindler 1997, 567 – 569). Bývá velmi často vyobrazen právě na medailonech z druhé poloviny 17. a první poloviny 18. století, a kromě jiného je považován za ochránce proti moru. Ani u jednoho z těchto medailonů nelze určit výrobní okruh, a proto ani datování nelze upřesnit.

O sociálním rozvrstvení hřbitovního areálu nás rámcově informují náhrobníky, které jsou dnes uloženy v interiéru kostela Obětování Panny Marie a náleží pohřbům, které byly uloženy v kostele a v ambitu. Nejstarší náhrobník pochází z přelomu 13. a 14. století, většina je datovaná do 15. a 16. století a nejmladší náleží století 17. a 18. Náhrobníky lze rozdělit do několika skupin, a to náhrobní kameny, které patří pohřbům nižší šlechty, která žila ve městě a jeho okolí, dále náhrobní kameny, které patřily českobudějovickým měšťanům, ale jsou zde pohřbeni i cizinci v souvislosti s válečnými konflikty.

O jedincích a jejich zdravotním stavu na hřbitově nás informuje i jejich antropologická a paleopatologická charakteristika a analýza stabilních izotopů dusíku a uhlíku o složení potravy, kterou jedli a která nevybočovala z místních zvyklostí. Rostliny pocházely z mírného klimatického pásma, bílkoviny byly živočišného původu. V antropologických posudcích se objevují častá upozornění na úrazy, především na zhojené zlomeniny, což předpokládá lékařské znalosti a schopnost v sociální skupině se o jedince postarat tak, aby došlo ke zhojení. Degenerativní změny na kostech souvisí jednak s věkem a s některými jednostrannými zatíženími při práci nebo opakovaném působení chladu. U jednoho z pohřbů bylo zjištěno i nádorové onemocnění krevních buněk a cribra orbitalia, která souvisí s projevy anémie. U některých jedinců ze hřbitova na Piaristickém náměstí byla zjištěna lineární hypoplazie jako důsledek akutních infekcí v souvislosti s nedostatečně vyživovanými jedinci. Další skupina postižení, které se na souboru projevily, byly různé vrozené vady. Tyto vrozené vývojové vady mají většinou dva faktory – genetické a faktory zevního prostředí. I v tomto případě platí,

že přežití jedinců s vývojovými vadami je ukazatelem schopnosti péče kolektivu o takto postižené jedince.

Posledními otázkami archeologického výzkumu na ploše Piaristického náměstí byla i otázka vztahu tohoto prostoru k městským hradbám, neboť západní část dominikánského kláštera je součástí městského opevnění. To bylo zjištěno v prostoru u Polygonální bašty, kde bylo zachyceno torzo zřejmě nejstarší fáze městské hradby. Na tomto místě je hradební zeď svázána bez spáry se zdívnou lodí kostela. Obdobně je tomu i v budově Solnice, kdy naopak je tato budova přizděna na spáru k původní městské hradbě, přičemž hroby datované mincí z druhé poloviny 14. století a starší hroby, respektují její průběh. Jsou zde tedy zachyceny dvě podoby hradeb z počátku 14. století a tento fakt nám potvrzují i údaje z písemných pramenů a stavebně historického průzkumu (Čechura – Razím 1988). Ostatní problematika dokladů staršího osídlení a vývoj dvou kaplí na severní a jižní straně presbytáře kostela byla již v literatuře řešena samostatně (více ke kaplím Thoma 1997; k raně středověkému osídlení Militký – Zavřel 1998; k pravěkému osídlení Hlásek – Chvojka – Thomová – Zavřel 2015).

Na hřbitově na Piaristickém náměstí se pohřbívalo od doby existence alespoň vysvěcené části klášterního kostela Obětování Panny Marie od 13. století. Vyhrazená část pro pohřby, tedy hřbitov, musel být také vysvěcen, aby se jednalo o posvěcenou půdu, kam byli nebožtíci ukládáni. V této fázi se zřejmě jednalo o bezprostřední okolí presbytáře kostela a o prostor pod dnešní budovou Solnice. V roce 1463 byl hřbitov uzavřen z důvodu požáru kláštera a ze hřbitova se stalo staveniště. Další etapa hřbitova nastala po jeho novém vysvěcení, a to bylo v době od konce 15. století do 16. století. Mezitím se však prostor hřbitova začal zmenšovat na úkor hospodářských a obytných budov, a naopak ubylo míst pro pohřby. Proto se v okolí presbytáře kostela nakumulovaly pohřby v šesti vrstvách. V roce 1531 byla na hřbitově postavena budova Solnice, která prostor směrem k hradbám ještě více zmenšila. Poslední etapa pohřbívání, kdy se na hřbitově pohřbívalo, bylo období druhé poloviny 16. století až druhé poloviny 18. století. V 17. a 18. století sloužil hřbitov jako pojistka pro dobu epidemií. O pohřbech v klášterním kostele a v ambitu kláštera vypovídají náhrobníky. Je tedy zřejmé, že se v klášterním kostele a zřejmě i v nově vzniklých ambitech pohřbívalo již na přelomu 13. a 14. století. Většina zde dnes uložených náhrobků náleží 15. – 16. století. Pohřby v těchto místech pak pokračovaly i v 17. a 18. století, v tomto posledním období byl

pravděpodobně klášter a kostel využíván pro pohřby více než samotný hřbitov v exteriéru kostela.

7. Výpověď archeologických pramenů k pohřbívání ve městě České Budějovice od jeho založení do novověku – závěr

Výpověď archeologických pramenů k pohřbívání ve městě České Budějovice je tak jako u jiných archeologických výzkumů omezena pouze na některá fakta, která jsou zachytitelná v archeologii. Vezmeme – li v úvahu, že to, co dnes označujeme za „pohřeb“, je soubor rituálů, z nichž pouze některé jsou zachytitelné v archeologické stopě sledovaných dvou zaniklých hřbitovů, je označení pohřební ritus velmi omezenou kategorií. Z etnografických studií a písemných pramenů víme, že „pohřeb“ obecně představoval soubor rituálů, které začínaly umíráním a poslední vůlí, pokračovaly smrtí, rozloučením s domovem, poslední cestou, uložením do hrobu a následnými vzpomínkovými rituály.

Z těchto jednotlivých fází jsme při archeologických výzkumech v Českých Budějovicích byli schopni zachytit fázi poslední, a to je uložení do hrobu, tedy to, co se v archeologii nazývá pohřební ritus a s ním spojená hmotná kultura - konkrétní nálezy archeologických artefaktů z obou hřbitovů. Pohřební ritus v tomto pojetí představoval vzhled a tvar hrobových jam, hloubku hrobů, orientaci pohřbů, polohu horních a dolních končetin, přítomnost či nepřítomnost rakve a eventuální hrobovou výbavu. Hmotné prameny v podobě devocionálií, šperků a pozůstatků oděvů nám daly odpověď na otázky osobní víry nebožtíků, jejich majetnosti a tím i zařazení do určité sociální skupiny. Bioarcheologické metody zkoumaly uložené lidské pozůstatky z hlediska řady přírodovědných metod – antropologie, paleopatologie a izotopové analýzy. I tyto postupy přispěly k poznání historické populace. Konkrétní změny na nalezených lidských pozůstatcích byly ovlivněné každodenními aktivitami, které dotyčný za života vykonával, stravou, pohlavím a věkem. Úrazy a vrozené vývojové vady jsou ukazatelem schopnosti péče kolektivu o takto postižené jedince a minimálně o lékařském povědomí.

Oba zaniklé hřbitovy byly součástí pohřebních areálů – farního kostela sv. Mikuláše a klášterního kostela Obětování Panny Marie. Oba tyto komponenty prošly spolu s církevními stavbami stavebním a historickým vývojem, který ovlivnil jejich rozsah a vzhled. Byly součástí ve středověku nově založeného města. Proto i v tomto městském organismu měly svá pevně stanovená místa. Nakonec i samotné hřbitovy podléhaly prostorovému uspořádání. Samostatnou kapitolu tvořily u obou hřbitovů pohřební místa a krypty v interiérech obou kostelů, přičemž v kostele sv. Mikuláše podrobně zdokumentované.

Smrt byla nedílnou součástí středověké a novověké společnosti v Českých Budějovicích, které byly většinou katolické. Znamená to tedy, že pohřební ritus a vše s ním spojené bylo po celý středověk a novověk pod vlivem katolické církve a jejích nařízení. Organizace pohřbů byla ve městě duchovní záležitostí faráře, ale o řadě činností rozhodovala na obou hřbitovech městská rada, což dokazují i zpracované archivní prameny.

Archeologické výzkumy na hřbitově u kostela sv. Mikuláše a na hřbitově u klášterního kostela Obětování Panny Marie nepostihly veškeré pohřby na těchto pohřebištích. Areál hřbitova u kostela sv. Mikuláše byl navíc v roce 1641 postižen požárem a na hřbitově proběhly úpravy, které znehodnotily starší, středověké pohřby. V areálu hřbitova u kostela Obětování Panny Marie nebyly rozeznány pohřby laiků od dominikánů, kteří v klášteře působili. Všechna tato fakta mohla ovlivnit výsledky archeologických výzkumů a jejich následné interpretace.

7.1. Smrt ve středověkém a novověkém myšlení ve městě

České Budějovice byly městem, které vznikalo ve druhé polovině 13. století. Vznik města v té době znamenal nový životní způsob, a to se projevilo i v pohřebním ritu. V nově vznikajícím městě byly vyměřeny dva etážové hřbitovy – jeden u farního kostela sv. Mikuláše, přičemž tento kostel převzal farní povinnosti od kostela sv. Prokopa (později sv. Jana Křtitele). Podle písemných pramenů kostel sv. Prokopa stál v místě původní předlokační osady Budivojovice. Kostel sv. Mikuláše se tak stal hlavním střediskem působení církve ve městě. U kostela sv. Mikuláše byl vyměřen hřbitov, který náležel k farnímu, později děkanskému kostelu.

Klášterní kostel Obětování Panny Marie náležel k dominikánskému klášteru, který také začal vznikat při založení nového města. U kostela byl vyměřen druhý středověký hřbitov, na kterém se ve městě pohřbívalo. Oba hřbitovy vznikaly v době vrcholného středověku, kdy smrt byla všudypřítomná, lidé s ní žili v každodennosti a byla přechodem do jiného, lepšího světa a očekáváním vzkříšení člověka na konci věků. Na obou hřbitovech se pohřbívalo i v pozdním středověku, tedy ve 14. a 15. století, kdy v Evropě vrcholila hospodářská a demografická krize a řádily morové epidemie. Je to doba, kdy obyvatelé postižených měst přijímali epidemie a hladomory jako Boží trest. Nejstarší písemná zmínka o hřbitově u klášterního kostela Obětování Panny Marie pochází z roku 1369 a týká se sporu o poplatky

za pohřby mezi farním kostelem sv. Mikuláše a kostelem Obětování Panny Marie. Papež Bonifác VIII. roku 1300 rozhodl pro Čechy, že na klášterních hřbitovech mají být pohřbeni ti, co si to přejí, ale z příjmů musí klášterní kostely odvádět čtvrtinu příslušné farnosti. Z roku 1377 pochází nejstarší písemná zmínka o hřbitově u kostela sv. Mikuláše, konkrétně se tento údaj týká obdarování kaple sv. Jakuba. Ke změně náboženského směru nedošlo ve městě ani za husitství. České Budějovice stály na katolické straně.

Písemné prameny o hřbitovech a pohřebním ritu jsou k období od druhé poloviny 13. století do 14. a 15. století ve městě většinou skoupé, a pokud se objeví informace o hřbitově, pak vždy okrajově a řeší jinou problematiku. Proto jsme pro toto období odkázáni pouze na archeologické výzkumy hřbitova u kostela sv. Mikuláše a u kostela Obětování Panny Marie. Je to doba přijímání očistce, existence zádušních mší a přímlyvných modliteb, v hrobech se neobjevuje žádná pohřební výbava. Akt pohřbu je přechodem na „Onen svět“ a očekáváním vzkříšení. Proto není pohřeb určen živým, ale mrtvým, a proto ani tyto dva středověké hřbitovy, byť ohrazené od světa živých ohradní zdí, nevykazují žádné známky rozdělení jednotlivých částí hřbitovů podle například příbuzenských vztahů. Z celého dlouhého časového úseku lze však alespoň rámcově vydělit hroby náležející konci druhé poloviny 13. století a počátku století 14.

Druhá polovina 15. století až první polovina 17. století (tato datace převzata od Omelka – Řebounová 2017) byla naopak doba, kdy již byl popřen očistec, zádušní mše a přímlyvné modlitby. Zároveň již od doby pozdního středověku se na správě hřbitovů podílela městská rada. Rozhodovala o poplatcích, sledovala účetnictví, uměleckou výzdobu hřbitova, byla garantem vykonání poslední vůle z testamentů, schvalovala uložení nebožtíků do krypt nebo promíjela hrobové poplatky. Díky tomu víme, že dospělé osoby se v té době pohřbívaly v truhle, ale i bez truhly. Děti a dospívající byli většinou pohřbeni bez truhly, neboť ty ani v poplatcích nejsou zmíněny. Přehled pohřebních tax té doby nám ukazuje, co všechno pohřební rituál obsahoval – rekviem, zvonění a zpěv. V archeologickém záznamu se pohřby z tohoto období vyznačují žádnou nebo malým množstvím pohřební výbavy, pohřeb mohl, ale nemusel být uložený v rakvi. Pohřby tohoto již raně novověkého období byly určeny pozůstalým a cílem byla útěcha živých.

Období první poloviny 17. století až druhé poloviny 18. století (datace dtto Omelka – Řebounová) je dobou rekatolizace a barokní pompéznosti pohřbů. Pohřební rituál

v katolickém prostředí je pevně vymezeným obřadem, kodifikovaným Tridentským koncilem (1545 – 1563), ze kterého vycházely jednotlivé normy. V tomto období se na obou hřbitovech pohřbívalo většinou v dřevěných rakvích, do krypt a hroby a hroby na hřbitovech byly podle údajů z písemných pramenů ukládané již na základě příbuznosti. Velmi podrobně je rozepsán i manuál pro jednotlivé třídy pohřbů. Ty představovaly osobní účast děkana, různého počtu kaplanů, různého počtu akolytů, rekviem, množství dalších mší, hudební doprovod, zvonění a výzdobu kostela. Hojně se vyskytující artefakty hmotné kultury především ze hřbitova u kostela sv. Mikuláše pochází právě z této doby. Na hřbitově u kostela Obětování Panny Marie se již nepohřbívá, ale posvěcená půda hřbitova zůstává jako záloha pro pohřby v případě epidemí.

Přichází doba osvícenství a konec pohřbívání na hřbitovech a v kostelích ve městech z hygienických důvodů. Josef II. vydává sérii nařízení v oblasti pohřebnictví. A protože České Budějovice jiný hřbitov nemají, pohřbívání se vrací ke kostelu sv. Prokopa a sv. Jana Křtitele. Pro obyvatele města je však představa pohřbu mimo městský organismus natolik nepředstavitelná, že pokračuje pohřbívání alespoň u kostela sv. Mikuláše, neboť hřbitov u kostela Obětování Panny Marie již od 18. století neslouží svému účelu. V roce 1816 bylo vypracováno tzv. pohřební právo pro městskou radu, která na jeho základě povoluje výjimky. A tak na hřbitově a v kryptách kostela sv. Mikuláše mohou být pohřbeni duchovní od sv. Mikuláše, profesori teologie a filozofie zdejšího lycea, radní, úředníci magistrátu a jejich rodiny, guberniální rada, městský lékař, regenschori a kostelník, českobudějovičtí měšťané a jejich přímí potomci, což jsou kromě cizinců a chudiny téměř všichni obyvatelé raně novověkých Českých Budějovic. Na hřbitově u kostela sv. Mikuláše se tak skutečně přestalo pohřbívat až v roce 1873, kdy byl zdejší hřbitov upraven na malé náměstí s parkem.

7.2. Místopis a topografie posmrtného života ve městě

Vznik a zasvěcení hřbitovů ve vznikajícím městě nebyly náhodné a byly podobné zasvěcení nového kostela. Obvod kostela a hřbitovní ohradní zdi byly hranicí mezi smrtí křesťanskou a nekřesťanskou. Ani umístění kostela, kláštera a hřbitovů nebylo náhodné. Farní kostel sv. Mikuláše se hřbitovem byl vyměřen ve východní části města, daleko od vodních toků. Naopak klášterní kostel Obětování Panny Marie byl i s klášterem vyměřen v západní části

města, v blízkosti vodních toků Vltavy, Malše a Mlýnské stoky. Dominikánský klášter byl jako v obdobných případech součástí západního hradebního systému a strategicky zaujímal výhodné místo.

K výběru založení nejenom nového města přispěly i příznivé přírodní poměry. Například z kvartérních říčních teras dobře propustné písčité šterky údolní terasy, jejich podzemní vody, byly původně užívané pro zásobování studen ve městě. Nejdůležitější však byla blízkost dvou velkých řek. Ty představovaly zásobení rybami, zdroj stavebního materiálu a řadu dalšího, včetně staveb mlýnů. Nakonec i ryby, které představovaly zdroj potravy pro obyvatele v době pústů, se projevily u souboru osteologického materiálu z kostnice pod kaplí sv. Anny a na hřbitově samotném při izotopových analýzách. Půdně území města představují pseudogleje a organické materiály, včetně kosterních pozůstatků, se v tomto půdním podloží hůře zachovávají. To se projevilo nejenom na kosterním materiálu, ale i na pozůstatcích dřevěných rakví a mohou být i důvodem do hnědočervena zabarvených kostí (za tuto informaci děkuji geologovi P. Rajlichovi).

Archeologickým výzkumem se nepodařilo zjistit přesnou topografii ani jednoho hřbitova. Pouze některé náznaky z výsledků archeologických výzkumů mohou napovědět něco více o rozvržení obou hřbitovů. Vzhledem k tomu, že se však nejedná o veškeré pohřby na těchto hřbitovech uložené, nelze výsledky úplně zobecnit. Na farním hřbitově u kostela sv. Mikuláše převažovaly v sondách na severovýchodní straně dětské a ženské pohřby. Ty se však objevovaly i při archeologickém výzkumu při jižní a východní straně, i když v menším počtu. Vzhledem k tomu, že v roce 1641 byl hřbitov poničen velkým požárem a došlo zde k úpravám a téměř ke zničení starších fází hřbitova, místa pro jednotlivé pohřby nalezené při archeologickém výzkumu byla vybírána nejspíše na základě příbuznosti a přání zemřelého být pohřben v blízkosti své rodiny. Naopak na hřbitově u kostela Obětování Panny Marie byl nalezen velký počet dětských pohřbů v sondě umístěné na severní straně lodi kostela mezi barokním vstupem a kaplí sv. Anny. Lze tedy předpokládat, že se jednalo o místo vyhrazené pro dětské pohřby v určité fázi hřbitova, a to nejspíše vrcholně středověké. Naopak v sondě v prostoru u dnešní polygonální bašty na severozápadě kostela byl nalezen velký soubor převažujících mužských pohřbů a lze se tak domnívat, že zde bývali pohřbeni někteří členové dominikánského řádu. Ani v tomto případě však nelze tento fakt zobecnit. Podle autorů archeologických výzkumů však největší kumulace pohřbů byla v sondách

na severní, východní a jižní straně presbytáře. Otázkou však zůstává, zda lze tento fakt vysvětlit přáním být pohřben v co největší blízkosti této části kostela, a to i přesto, že se zde nacházel největší počet veškerých pohřbů, a tak pohřby starší porušovaly pohřby mladší a kosti ze starších pohřbů byly druhotně uloženy a staly se jejich součástí. V mladších fázích existence hřbitova, které časově navazují na morové epidemie, byly v severní části hřbitova nalezeny i současné pohřby v jedné hrobové jámě a lze tedy předpokládat, že se jednalo o příbuzné. Nikoliv však již v případě hromadného hrobu, kde byli nebožtíci uloženi v jedné hrobové jámě bez dodržení jakýchkoliv předpisů týkajících se pohřebního ritu.

V obou kostelích se pohřbívalo i v jejich interiérech. V kostele sv. Mikuláše se většina těchto pohřbů kumulovala v presbytáři kostela. V tomto případě jistě svou roli sehrála i přítomnost ostatků svatých. Vzhledem k tomu, že většina starších středověkých ostatků shořela při požáru, tak novým svatým se v roce 1670 stal sv. Auracián. Archeologický výzkum zachytil také několik starších hrobů z doby před založením města a výstavbou tohoto kostela. Pod presbytářem a pod oběma kaplemi byly zachyceny hrobky a krypta s pohřby církevních i laických osob. Pohřební místa a krypty se nacházely i v kostele Obětování Panny Marie. Tam však byly umístěny i v lodi kostela a v presbytáři. Jeden z pohřbů byl označen čtyřmi uloženými kameny, přičemž nelze dnes již rozhodnout, zda se jednalo o rituální opatření, nebo o označení hrobu. Velké množství náhrobních kamenů, dnes již po několikáté uložených v západní části kostela a za a pod dnešním oltářem v presbytáři, ukazuje na konkrétní osoby, které zde byly pohřbené – nižší šlechta, měšťané a řemeslníci, a dokonce i cizinci, jejichž přítomnost souvisela s válečnými konflikty. I v tomto kostele hrál roli fakt ostatků svatých a středověkých výmaleb jednotlivých svatých, ale především přítomnost zázračného obrazu Panny Marie Budějovické. Pohřbívalo se i v ambitech, archeologické výzkumy proběhly pouze ve východním a západním rameni ambitu, přičemž nejmladší pohřby náležely laickým osobám. O starších pohřbech nelze cokoliv říci, každopádně i zde ve východním rameni mohli být pohřbeni příslušníci dominikánského řádu, neboť v této části se nacházel původní vstup do kapitulní síně. Způsob pohřbu druhotně uloženého prvního převora, který zemřel v roce 1281, dokládá nález gotické niky s oltářní mensou, pod kterou byl pohřeb druhotně uložen. Ostatní pohřby v hrobkách a kryptě jsou prozatím potvrzeny pouze geofyzikálními měřeními a nelze o nich říci nic bližšího. Tyto prostory se nacházejí v presbytáři před oltářem a pod dnešní sakristií. U obou hřbitovů byly zjištěny využívané kostnice – u kostela

sv. Mikuláše větší, pod dnešní kaplí Smrtných úzkostí Páně, a u kostela Obětování Panny Marie menší, pod dnešní kaplí sv. Anny.

Žádná označení jednotlivých částí hřbitovů ani označení jednotlivých hrobů nebyla při archeologických výzkumech u kostela sv. Mikuláše a kostela Obětování Panny Marie nalezena. Přesto lze alespoň na základě antropologických údajů předpokládat rozložení pohřbů na hřbitově vrcholně středověkém u klášterního kostela a raně novověkém u kostela farního.

7.3. Pohřební ritus a hmotná kultura ve středověku a novověku ve městě

Pohřební ritus ve středověku a raném novověku ve městě podléhal oficiálním dogmatům katolické církve a na straně druhé existovala „lidová víra“. Jako mezičlánek i v Českých Budějovicích mezi oficiální a lidovou vírou vstupovali jednotliví kněží a v případě Českých Budějovic členové dominikánského řádu. Tento mendikantský řád nežil v trvale uzavřené komunitě, ale naopak byl otevřený nově vznikající městské společnosti. A stejně jako kostel byla obyvatelům Českých Budějovic otevřena i většina prostorů konventu. To umožnilo pohřby nejen na hřbitově, ale i v prostorách kostela a ambitu. Tyto dva prvky, farní od kostela sv. Mikuláše a řádový od kostela Obětování Panny Marie, pak určovaly, nakolik se do oficiálních dogmat a církevních nařízení dostanou prvky „lidové víry“. Je zřejmé, že pro období raného novověku to již byla z hlediska symboliky více lidová víra, která zpětně ovlivňovala oficiální pohled církve na některé prvky této víry, a to především co se týká významu symbolů v hmotné kultuře u předmětů, které si nebožtík přál mít u sebe. Naopak v době založení města a následných etap vrcholného středověku již samotný laický pohled na víru téměř znemožňoval přání nebožtíků mít cokoliv u sebe. Vrcholem tohoto období je v Českých Budějovicích až doba první poloviny 17. století a druhá polovina století 18.

Z hlediska pohřebního ritu ani jeden ze hřbitovů nevykazoval žádné zvláštní anomálie, které by vybočovaly ze zvyklostí vrcholně středověkých a raně novověkých etážových pohřebišť. Na hřbitově u kostela sv. Mikuláše byly odkryty hrobové jámy oválné a obdélné. Z hlediska stratigrafie se jevily oválné jámy jako starší a obdélné jako mladší. Zásypy jam byly jedolité – sypké hnědé vrstvy. Nebožtíci byli do hrobu uloženi v rakvích nebo pod dřevěné bednění. Ani v jednom případě se však nedochoval tvar starších rakví v úzkých oválných jamách. Naopak v mladších obdélných jamách bylo zřejmé, že ty respektovaly tvar dřevěné truhly. Zřejmé

použití rakví bylo u pěti pohřbů církevních osob v kryptě pod presbytářem. Naopak pohřby laiků zde byly uloženy na dřevěné trámové podlaže bez zřejmého použití rakví. Hrobové jámy měly většinou hladké dno a stěny se mírně šikmo svažovaly ke dnu. Hrobové jámy obdélného tvaru měly podobné parametry, ale stěny byly více kolmé.

Pohřby dodržovaly orientaci hlavou na západ a nohama na východ nebo hlavou na východ a nohama na západ. Většina dochovaných pohřbů byla uložena na zádech, s hlavou nakloněnou mírně doprava nebo doleva. Nohy měli nebožtíci natažené rovnoběžně vedle sebe. V oválných hrobových jamách měli nebožtíci ruce složené v měkkém úhlu v klíně a v obdélných jamách v ostrém úhlu na prsou.

Na hřbitově u kostela Obětování Panny Marie byla většina pohřbů uložena v hrobových jamách, které nebyly čitelné a pokud se dochovaly, tak to byly úzké oválné jámy. Jen v několika případech byly odkryty obdélné jámy s pravouhlými rohy. Při archeologickém výzkumu byly nalezeny pozůstatky dřev, které autoři výzkumu označili jako zbytky rozpadlých dřevěných rakví. Pod dětským pohřbem a pod pohřbem dospělého jedince byly nalezeny pozůstatky dřevěných prken. Jednalo se prkna z jednoho kusu dřeva značné tloušťky, přesnější údaj v dochované dokumentaci nebyl uveden.

Pohřby byly uloženy stejně jako v případě hřbitova u kostela sv. Mikuláše na zádech, hlavou orientované na východ a nohama na západ. Kromě odchylek od tohoto uložení se vyskytovaly u stratigraficky nejmladších pohřbů způsoby uložení nohama na jih a hlavou na sever, kolmo ke zdivu kostela. Nejmladší pohřby měly ruce složené v ostrém úhlu na břicho nebo prsou a starší pohřby měly ruce složené v klíně v měkkém úhlu v loktech. Několik pohřbů mělo ruce uložené podél těla.

V 17. a 18. století se v pohřbech na obou hřbitovech opět začala objevovat pohřební výbava. Ta měla především prezentovat nebožtíka podle jeho majetnosti a postavení ve společnosti. Největší soubor pohřební výbavy byl nalezen na hřbitově u kostela sv. Mikuláše. Také proto, že většina zde nalezených hrobů náležela tomuto období. Oba archeologickým výzkumem získané soubory lze rozdělit do několika skupin. První skupinou jsou součásti oděvů, ve kterých byli nebožtíci nejprve vystaveni a pak pohřbeni. Nejpočetnější skupinou jsou oděvní háčky a zápony, knoflíky a špendlíky, které sloužily k zapínání nebo uchycení pohřebního oděvu. Oděvní zapínání v podobě háčků a zápon se častěji vyskytovalo

u ženských pohřbů, a naopak knoflíky ze skla, dřeva a kovu u mužských pohřbů. Tento soubor doplňují různé druhy přezek, článkové opasky a oděvní nákončí. Na pomezí osobního šperku, a tedy sebe prezentace a symboliky vyjadřující osobní zbožnost, byly pohřební vínky z různě upravených kovových drátků, které měli nebožtíci při pohřbu uchyceny na hlavě, což dokazují i některá zelená zbarvení na osteologickém materiálu. Druhou skupinou byly nálezy prstenů, které představují osobní šperky, a v případě nálezů z obou hřbitovů se jednalo o prsteny milostné. Těchto několik exemplářů bylo vyrobeno z bronzu a, spíše než o majetnosti nebožtíka, vypovídají o osobním vztahu k nim.

Třetí skupinu artefaktů, které byly nalezené na obou hřbitovech, představují devocionálie, které souvisí již s vírou, symbolikou a další osobní prezentací nebožtíka. Jsou to předměty, které byly dávány zesnulému do hrobu a velmi často k nim měl nebožtík nějaký osobní vztah. Byly to předměty, které se získávaly na poutích a byly jim připisovány majiteli až nadpřirozené účinky. V případě obou českobudějovických hřbitovů to byly medailony, růžence, křížky a relikviáře. Velmi často tyto medailony a křížky byly zavěšovány na růžence a modlitební šňůry. Medailony většinou představovaly ve výzdobě vztah k jednotlivým světcům a mariánskému kultu. Řada medailonů se vztahovala k jezuitskému řádu. Většina medailonů byla určena jako poutní a zároveň mohla mít i ochranný charakter. Další medailony byly řádové a jubilejní. Velkou skupinu nálezů představovaly Benediktinské štítky, které jsou typickými nálezy pro období 17. až 18. století. O barokní víře v tyto amulety svědčí například nález jednoho z hrobů, kde bylo u nebožtíka nalezeno 7 exemplářů medailonů. Většina devocionálií pochází z blízkého okolí, ale i z poutí z Bavorska, Rakouska, Říma, a dokonce i Španělska. Výčet všech těchto míst nám směřuje barokní poutě do bezprostředního okolí Českých Budějovic, do celých Čech, ale i do zahraničí. Některé z předmětů zahraniční provenience se mohly do Českých Budějovic dostat i jako součást majetku přistěhovalců, a tak kromě poutí lze nalézt náznak odpovědi i o složení českobudějovického obyvatelstva.

Předloha k motivům pohřební výbavy 17. a 18. století ve městě vycházela bezprostředně z liturgických předmětů, které byly používány při mších. Podoba některých pohřebních vínků s úpravou ostatků sv. Auraciána jistě není náhodná. Kromě toho, že pak pohřební vínky vyráběly některé blízké dílny, všechny tyto předměty podléhaly módě, a tedy vkusu a požadavkům majitele. Dnes již nedochované monstrance z katedrálního pokladu z kostela sv. Mikuláše upomínaly na některé světce, kteří pak byli vyobrazeni na medailonech.

Monstrance se ve středověku používaly na vystavování ostatků svatých. V období baroka se používaly k vystavování a uctívání svěřené hostie. S monstrancemi se konala eucharistická procesí a je tak velmi pravděpodobné, že i tento fakt ovlivnil majitele medailek s vyobrazeními jednotlivých svatých, které se samy staly relikvií po určitém kontaktu s původními relikviemi nebo po kontaktu s hostií v monstranci v podobě proměny Těla Kristova.

7.4. Bioarcheologie individuality a městské společnosti

I v Českých Budějovicích nám bioarcheologie u dvou zaniklých hřbitovů umožnila a pomohla zrekonstruovat život středověké a raně novověké společnosti ve městě, a to na základě osteologického materiálu. Stala se tak i zde historií o konkrétních lidech a společnosti ve sledovaném období. Tato problematika však byla ovlivněna řadou faktorů – pracovali jsme s archeologickým záznamem. Ten byl zjištěn vždy na základě dílčího, částečného výzkumu, a nikoliv výzkumu veškerých pohřbů na těchto pohřebištích. Dalším omezením, se kterým antropologové i zde pracovali, byl fakt, že statisticky vyhodnotit a zobecnit pohled na zdravotní stav populace nebylo možné už proto, že řada onemocnění se na kostrovém materiálu neprojevila. Například zde již několikrát zmiňované epidemie, kde jsme naopak museli vycházet z pohřebního ritu hromadných hrobů v kombinaci s písemnými prameny. Nezanedbatelný vliv na tato poznání přinesl i fakt, že na obou etážových pohřebištích byly starší hroby porušeny mladšími. Každopádně i v těchto případech platilo, že zde pozůstatky pohřbených jedinců byly ovlivněné každodenním životem a aktivitami, sociální rolí ve společnosti a stravou.

Na osteologickém materiálu z obou pohřebišť byly nalezeny degenerativní změny (více Smetanová 2012) způsobené věkem a stylem života ve vrcholném středověku a raném novověku ve městě. Tato opotřebením skeletu odráží řadu faktorů – sociální postavení jedince, výživu, věk, pohlaví, prostředí, ve kterém jedinec žil, a celkový zdravotní stav. Zhojené úrazové změny na kostech dokládají také fakt, že o takto postiženého jedince byla městská společnost schopna se postarat, a to dokonce tak, že se tito lidé mohli vrátit do normálního života, byť v některých případech s omezeními. Stejně tak vrozené vývojové vady, které omezovaly jedince v kvalitním a plnohodnotném životě. Není zřejmé, zda také dominikáni se v období vrcholného středověku v Českých Budějovicích podíleli na lékařských zákrocích a na péči

o nemocné, což bylo doménou ženských řádů. Každopádně ve městě fungoval v dnešní Krajinské ulici špitál s kostelem sv. Václava, který Karel IV. roku 1351 předal Řádu křížovníků s červenou hvězdou, a i když se tento ústav staral v první řadě o staré, nemocné a chudé, jistě využíval služeb některého ranhojiče či lékaře, kteří ve městě působili. U řady jedinců byla zjištěna také hypoplazie, což je porucha růstu zubní tkáně, která je způsobena nejčastěji infekčními chorobami. Některé mohou být způsobené parazity, ale i hladověním a zraněními, což vyvolává obecně stresová nepříznivá období v postižených částech života (více Brázdová 2012). S infekčními chorobami a obecně epidemiemi, a tudíž potřebou izolace nakažených jedinců souvisela výstavba morového špitálu s kostelem Nejsvětější Trojice úplně mimo městské hradby, a to již ve 14. století. Každopádně u tohoto zařízení, na rozdíl od špitálu u kostela sv. Václava, nebyl zaznamenán hřbitov. Znamená to tedy, že nakažení jedinci sice byli situováni do tohoto morového špitálu, ale pohřbeni byli na městských hřbitovech – farním a klášterním.

Soubor izotopových dat nebyl příliš početný, jednalo se o pilotní projekt. Přesto se nabízí některé závěry. Shrnutí výsledků izotopových dat se ujala Lenka Kovačiková z Laboratoře archeobotaniky a paleoekologie na Přírodovědecké fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích (Kovačiková 2023). Jak je patrné z tabulky (Tab. XIII), hodnoty uhlíku dosahovaly u všech zkoumaných jedinců podobného rozmezí. Co se týče dusíku, ani zde nebyl statisticky průkazný rozdíl mezi skupinami. Přesto je zřejmý nárůst průměru dusíku mezi jedinci pohřbenými u kostela sv. Mikuláše a na Piaristickém náměstí. Bílkoviny, které lidé pohřbení na obou hřbitovech přijímali v jídle, byly převážně živočišného původu, to znamená maso a mléčné produkty. Rostliny pocházely z mírného klimatického pásma a ve vzorcích se neobjevily signály, které by poukazovaly na konzumaci rostlin, které se do našich oblastí rozšířily již v pravěku (C₄), kam patří především proso (Kovačiková 2023). Zpracované a dosažené výsledky izotopových analýz vzorků jedinců pohřbených v Českých Budějovicích byly porovnány s hodnotami naměřenými u středověké klášterní komunity v Koksijde, kde se pohřbívalo od 12. do 15. století. Tato lokalita se nachází na belgickém pobřeží (Polet – Katzenberg 2003). Zde autoři článku dospěli k závěru, že mořské a sladkovodní ryby byly součástí stravy tamějších obyvatel. Podle Kovačikové jsou výsledky izotopových analýz obyvatel nalezených na hřbitově u kostela sv. Mikuláše a u kostela Obětování Panny Marie ve shodě se vzorcem chování definovaným pro mnišské řády obecně, kde mezi hlavní znaky

patřila strava založená na rostlinách C₃ a konzumaci mořských a sladkovodních ryb (více například Pliego – Beaumont 2023; Kovačiková 2023). V případě obou českobudějovických hřbitovů a obyvatel na nich pohřbených by se jednalo o sladkovodní ryby, jejichž dostatek zaručovala přítomnost dvou řek, na kterých byly České Budějovice vybudované. Medián hodnot obou stabilních izotopů změřených ve vzorcích kostního kolagenu na obou českobudějovických hřbitovech překračuje mediány hodnot spočítané pro jedince, kteří byli v raném středověku pohřbeni například na 2. a 3. nádvoří Pražského hradu (Kaupová – Velemínský – Stránská – Bravermanová – Frolíková – Tomková – Frolík 2019). Ze srovnání vyplývá, že jedinci z Českých Budějovic stáli na vyšší pozici v potravním řetězci a přijímali kvalitnější stravu, a to zvláště jedinci ze hřbitova u kostela Obětování Panny Marie a z kaple sv. Anny, a vykazovali také vyšší příjem rybího masa v potravě. Zatímco u obyvatel mocenského centra na Pražském hradě byl podíl ryb ve stravě malý, u českobudějovické populace byl vyšší (Kaupová – Velemínský – Stránská – Bravermanová – Frolíková – Tomková – Frolík 2019; Kovačiková 2023) (obr. 174). Archeologická interpretace určitě souvisí jednak s přítomností řek, které obyvatele rybami zásobovaly, a dále pak s dodržováním púst, které předepisovala církev. Možné vysvětlení může být i přítomnost osteologického materiálu z kosterních pozůstatků členů dominikánského řádu, kteří řádně dodržovali púst, který se vyznačoval vysokým příjmem sladkovodních ryb.

8. Diskuse

Dnes již oba zaniklé středověký a raně novověký městský hřbitov v Českých Budějovicích byly vždy součástí města. Patřily do jeho organismu, a ač byly od světa živých oddělené hřbitovními ohradními zdmi, náležely do života minulých obyvatel města. Stejně tak smrt patřila ke každodennosti. Proto jsem v této práci zohlednila jak pohledy na smrt ve vrcholném středověku a raném novověku, ale také jsem vnímala jednotlivé pohřební areály jako celky. A tak u obou hřbitovů jsem na základě zpracovaných písemných a archeologických pramenů popsala dva hřbitovní areály – hřbitov u farního kostela sv. Mikuláše a hřbitov u klášterního kostela Obětování Panny Marie. Kromě archeologických výzkumů byly použity i písemné prameny, což je u těchto prací téměř nezbytné. Ke zpracování všech kapitol o pohřebním ritu je důležitá podrobná dokumentace z archeologických výzkumů, bohužel archeologické záznamy v těchto případech byly ovlivněné tím, že se ani na jednom hřbitově nejednalo o veškeré pohřby na sledovaných pohřebištích uložené. Další omezení představovala podrobnost dokumentace, pokud přihlídneme k faktu, že starší etapy archeologického výzkumu na ploše dnešního Piaristického náměstí probíhaly již v letech 1993 až 1995. Obě se snažily odpovědět především na přítomnost staršího, pravěkého a raně středověkého osídlení a na stavební vývoj klášterního kostela. Samotný hřbitov, i když na tehdejší dobu perfektně zdokumentovaný, byl ponechán poněkud stranou z hlediska pohřebního ritu. Možná i proto, že na ploše bylo nalezeno velké množství pohřebních vrstev, ve kterých se jen velmi těžko orientovalo, a nehledě na to, že tyto většinou vrcholně středověké pohřby neobsahovaly žádnou pohřební výbavu. Antropologická data byla na obou sledovaných hřbitovech většinou zjišťována až po provedení archeologických výzkumů a také podléhají době, kdy byla zpracována. Výhodou antropologických dat u kostela sv. Mikuláše byl fakt, že byly předány do Antropologického ústavu Masarykovy univerzity v Brně a vznikla tak některá podrobná dílčí zpracování, která jsou v práci uvedena a použita. Analýza výsledků stabilních izotopů dusíku a uhlíku představovala pilotní studii na dvou zaniklých pohřebištích v městském prostředí ve vrcholném středověku a raném novověku. Jediným omezením byl fakt, že materiál na tuto analýzu byl odebrán dlouho po provedení samotných archeologických výzkumů, proto byl výběr proveden náhodně. Všechna tato fakta, jak dokumentace, tak zpracování, výsledky archeologických výzkumů a bezesporu i tuto dizertační práci ovlivnily.

Přes všechna uvedená omezení bylo možné vytěžit maximum dostupných informací o obou hřbitovech.

V budoucnu by se tedy měly podobné větší archeologické výzkumy zaměřit na stanovení konkrétních cílů a na kladení otázek ještě před provedením samotného archeologického výzkumu, včetně velmi podrobné dokumentace každého nalezeného pohřbu, hrobu a hrobové vrstvy. Otázky spojené s metodologií archeologických výzkumů přiblížil již ve své práci Martin Čechura v roce 2010 (Čechura 2010), a nelze než souhlasit, že mezi tyto otázky kromě podrobné dokumentace mají patřit podoba a proměny pohřebního ritu, sociální topografie pohřebišť a aktivní podíl antropologie při archeologickém výzkumu. V poslední řadě i izotopové analýzy jsou dnes již běžným standardním postupem při archeologických výzkumech velkých pohřebišť v Evropě. To však předpokládá i spolupráci celé řady odborníků a oborů jak humanitních, tak přírodovědných. Při velkých archeologických výzkumech pohřebišť nutně dnes musí spolupracovat archeologové s archiváři, antropology a dalšími odborníky na výživu minulých populací. Znamená to však vytvořit před samotným provedením archeologického výzkumu takového pohřebiště tým spolupracovníků, kteří budou sami aktivní při výzkumu, což jistě není jednoduché zajistit ani z hlediska manažerského a ani z hlediska finančního. V rámci našich možností záchranných archeologických výzkumů nelze však přijmout fakt, že se jedná pouze o provedení archeologických prací a dokumentaci hřbitova, tím spíše při dnešních možnostech jak humanitních, tak přírodovědných oborů. Výhodou je i fakt, že tak rozsáhlé archeologické výzkumy, jako v případě dvou zaniklých městských hřbitovů v Českých Budějovicích, neprobíhají tak často.

Posledním diskusním příspěvkem v této práci je otázka uložení antropologického materiálu po provedení všech analýz a rozborů. Zda ponechávat v depozitářích veškerý kosterní materiál nebo zda vybrat celé hroby a ostatní kosterní materiály druhotně pohřbít. Jde o velice citlivé téma vztahu dnešních archeologů a antropologů ke kosternímu materiálu v pozici potomků a předků. V případě archeologického výzkumu u kostela sv. Mikuláše, kde jsem byla jeho autorem, jsem zvolila druhotné uložení lidských pozůstatků z hrobových vrstev do posvátné hlíny hřbitova u kostela sv. Prokopa a sv. Jana Křtitele v Českých Budějovicích ve spolupráci s děkanstvím u kostela sv. Mikuláše.

Seznam pramenů:

Brázdová, E. 2012: Poruchy růstu kostní a zubní tkáně v historické populaci z Českých Budějovic, diplomová práce, Ústav antropologie, Přírodovědecká fakulta, Masarykova Univerzita v Brně.

Drozdová, E. 2013: Antropologický posudek tří vzorků kosterního materiálu z krypty kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích. Brno. Rukopis uložen v archivu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

Ederová, J. 1994: Studie užitných vlastností knoflíků s vazbou na konfekční zpracování a poslání knoflíků, diplomová práce, Vysoká škola strojní a textilní v Liberci, Fakulta textilní, Katedra oděvnictví.

Hájek, M. 1994: Dokumentace a antropologické zpracování kosterních nálezů v Českých Budějovicích - Piaristické náměstí, rukopis uložený v archivu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

Hanušová, V. 2010: Pohřební výbava mrtvých na novověkých pohřebištích (Hmotná kultura měšťanského prostředí na příkladu pohřebiště u kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích), Diplomová práce, Archeologický ústav, Filozofická fakulta, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích.

Hlaváč, V. 1949: Klimatografie krajského města České Budějovice, rukopis uložený v archivu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

Houfková, P. 2014: Výzkumná zpráva o archeobotanické analýze Trocnov, rukopis uložený v archivu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

Hyndráková, E. 2012: Určení mincí z archeologického výzkumu v presbytáři kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích, rukopis uložený v archivu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

Cherkinsky, A. 2014: The dating of relicts St, Auratian from České Budějovice, rukopis uložený v archivu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

Cherkinsky, A. 2021: The dating of relicts Jindřich Librarius O. P. from České Budějovice, rukopis uložený v archivu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

Chvojka, J. 2005: Expertní analýza mincí ze hřbitova sv. Mikuláše – České Budějovice, rukopis uložený v archivu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

Chvojka, J. 2008: Průzkum kamenného náhrobníku z kaple Smrtných úzkostí Páně v Českých Budějovicích, rukopis uložený v archivu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

Chvojka, O. 2007: Záchranný archeologický výzkum v křížové chodbě kláštera na Piaristickém náměstí, České Budějovice, rukopis uložený v archivu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

John, J. 2014: Rozbor kovů z relikviáře sv. Auraciána, rukopis uložený v archivu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

Jungerová, J. 2012: Výskyt epigenetických znaků u historické českobudějovické populace, diplomová práce, Ústav antropologie, Přírodovědecká fakulta, Masarykova univerzita v Brně.

Jurman, K. 2014: Hodnocení fragmentace a separace kostních elementů s ohledem na tafonomické faktory a exkavační postupy: analýza souboru izolovaných lidských kostí ze hřbitova U Zvonu, diplomová práce, Západočeská univerzita v Plzni, Filozofická fakulta, Katedra antropologie.

Koňářiková, M. 2006: Rokoko – historie dobového oděvu a jeho působení na současnou módu, bakalářská práce, Univerzita Tomáše bati ve Zlíně, Fakulta multimediálních komunikací.

Kovačiková, L. 2023: Shrnutí výsledků analýzy stabilních izotopů dusíku a uhlíku a jejich stručná interpretace, rukopis uložený v archivu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

Králíková, M. 2006: Pohřební ritus 16. – 18. století na Moravě a ve Slezsku s přihlédnutím k území střední Evropy. Disertační práce. Masarykova univerzita, přírodovědecká fakulta, katedra antropologie. Brno.

Kučař, M. 2006: Antropologická analýza kosterního materiálu ze hřbitova okolo kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích, diplomová práce, Ústav antropologie, Přírodovědecká fakulta, Masarykova univerzita v Brně.

Majer, A. 2005: Zaměření zdiva věže na severní straně kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích, rukopis uložený v archivu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

Majer, A. 2022: České Budějovice, dominikánský klášter, zaměření, rukopis uložený v archivu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

Militký, J. 1993: Předstihový archeologický výzkum na Piaristickém náměstí v Českých Budějovicích v roce 1993, rukopis uložený v archivu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

Militký, J. 1997: Rukopis zprávy a dokumentace z archeologického výzkumu Malé solnice, rukopis uložený v archivu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

Národní muzeum 1997: České Budějovice, Piaristické náměstí, rukopis uložený v archivu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

Palátová – Cveklová, D. 1950: Poslední věci člověka v představách, víře, obyčejích a tradici valašského lidu, dizertační práce, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Katedra etnografie.

Pokorná – Buchtová, L. K. 2019: Vývoj poutního místa Panny Marie Pomocné ze Zlatých Hor od počátku do 21. století, diplomová práce, Univerzita Pardubice, Filozofická fakulta.

Poláková, V. 2009: Cribra orbitalia – prevalence a koincidence s jinými stopami nemocí na skeletu. Diplomová práce, Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, katedra antropologie a genetiky člověka.

Průchová, E. 2014: Antropologický posudek ostatků sv. Auraciána, rukopis uložený v archivu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

Průchová, E. 2018: České Budějovice, Piaristické náměstí, antropologická zpráva, rukopis uložený v archivu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

Smetanová, K. 2012: Výskyt symptomů degenerativně - produktivních chorob u dospělé českobudějovické historické populace, diplomová práce, Ústav antropologie, Přírodovědecká fakulta, Masarykova univerzita v Brně.

SOA Třeboň, Sbírká matrik jihočeského kraje, České Budějovice – sv. Mikuláš, kniha 96, Matrika zemřelých 1709 – 1753.

SOA Třeboň, Sbírká matrik jihočeského kraje, České Budějovice – sv. Mikuláš, kniha 97, Matrika zemřelých 1753 – 1793.

SOA Třeboň, BA, kart. 36, dopis děkana městské radě, 31. července 1816.

SOA Třeboň, Sbírká matrik Jihočeského kraje, farní úřad České Budějovice – sv. Mikuláš, kniha č. 96, Matrika zemřelých 1709 – 1753, fol. 165 – 179.

SOKA ČB, AM ČB, Pozůstalosti, kart. 11 – 21.

SOKA ČB, AM ČB, Pozůstalosti, kart. 1, závěť z 22. 3. 1445.

SOKA ČB, AM ČB, kniha 89, Pamětní kniha Jana Petříka, fol. 362 – 364.

SOKA ČB, AM ČB, kniha 137, Kniha zápisů ze schůzí městské rady 1572 – 1575, fol. 32a.

SOKA ČB, AM ČB, kniha 1969, Kronika L. B. Schneidera, I. díl, pag. 407.

SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 1364, rejstřík příjmů a vydání kostela sv. Mikuláše z let 1729 – 1730.

SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 1418, Rejstříky příjmů a vydání na stavební práce v kostele Obětování Panny Marie 1467 – 1468.

SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 1962, Kronika Davida Daudlebského, fol. 5a.

SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 1966, Kronika J. F. Hammerschmidta, fol. 14a.

Šálková, T. 2014: Odběr osteologického materiálu sv. Auraciána, rukopis uložený v archivu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

Šindelář, J. 2021: Vyzvednutí obsahu gotické niky v klášterním kostele Obětování Panny Marie v Českých Budějovicích, rukopis, uloženo v archivu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

Šťastná, K. 2006: Prameny mariánské úcty v českých církevních dějinách, diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Teologická fakulta, Katedra církevních dějin.

Thoma, J. 1994: Záchranný archeologický výzkum v interiéru kostela Obětování Panny Marie v Českých Budějovicích, rukopis uložený v archivu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

Thoma, J. 1995: Předběžná zpráva o průběhu a výsledcích záchranného archeologického výzkumu na lokalitě České Budějovice – Piaristické náměstí, rukopis uložený v archivu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

Thoma, J. 2001: Nálezová zpráva z archeologického výzkumu hřbitova v areálu kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích, rukopis uložený v archivu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

Thoma, J. 2004: Zpráva o archeologickém výzkumu na lokalitě: Staroměstská, České Budějovice, rukopis uložený v archivu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

Thomová, Z. 2005: Nálezová zpráva z archeologického výzkumu u kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích, rukopis uložený v archivu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

Thomová, Z. 2010: Záchranný archeologický výzkum, klášter na Piaristickém náměstí, České Budějovice, rukopis uložený v archivu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

Thomová, Z. 2012: Nálezová zpráva z archeologického výzkumu v kostele sv. Mikuláše v Českých Budějovicích, rukopis uložený v archivu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

Thomová, Z. 2016: Archeologický výzkum před stavbou podzemních kontejnerů na Piaristickém náměstí v Českých Budějovicích, rukopis uložený v archivu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

Thomová, Z. 2017: Záchranný archeologický výzkum na Piaristickém náměstí před vybudováním technologického zařízení pro budovu Solnice v Českých Budějovicích, rukopis uložený v archivu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

Thomová, Z. 2018: Záchranný archeologický výzkum Pod Bílou věží, České Budějovice, rukopis, uložený v archivu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

Thomová, Z. 2019: Nález kostnice pod dnešní kaplí sv. Anny, kostel Obětování Panny Marie, České Budějovice, rukopis uložený v archivu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

Thomová, Z. 2020: Obnova bývalého dominikánského kláštera a kostela Obětování Panny Marie v Českých Budějovicích za účelem zvýšení návštěvnosti této památky, rukopis uložený v archivu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

Thomová, Z. a kol. 2023: Blahoslavený Jindřich Librarius O. P. v dominikánském klášteře v Českých Budějovicích, České Budějovice, rukopis uložený v archivu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích, v tisku.

Vargová, A. 2014: Klášterní kostel Obětování Panny Marie v Českých Budějovicích: dominikánský kostel ve středověkém městě. Magisterská diplomová práce. Masarykova univerzita, filozofická fakulta, seminář dějin umění. Brno.

Voráčková, K. 2013: Sérologická antropologická analýza - metody a přístupy, diplomová práce, Ústav botaniky a zoologie, Přírodovědecká fakulta, Masarykova univerzita v Brně.

Zemanová, G. 2020: Barokní svatí z římských katakomb v Čechách a jejich identita. Magisterská diplomová práce. Jihočeská univerzita, filozofická fakulta, archeologie.

Zůbek, A. 2013: Hřbitov při kostele sv. Jakuba v Brně, Vyhodnocení archeologických poznatků. Dizertační práce, Filozofická fakulta Masarykova univerzity v Brně, Ústav archeologie a muzeologie.

Seznam literatury:

Adámek, J. – Fröhlich, J. 1996: Krypty Povýšení svatého Kříže v Písku, Sborník Společnosti přátel starožitností 4, 167 – 180.

Adámek, J. – Hansová, J. – Kovář, D. – Lavička, R. – Mareš, Z. – Thomová, Z. 2014: Katedrála sv. Mikuláše v Českých Budějovicích. České Budějovice.

Ariés, P. 2000: Dějiny smrti I., II. Praha.

Beneš, J. – Pokorný, P. a kol. 2008: Bioarcheologie v České republice. České Budějovice – Praha.

Beneš, J. – Pták, M. – Dobisíková, M. – Hojerová, H. – Houfková, P. – Kubíková, P. – Parkman, M. – Šálková, T. – Žďárský, E. 2012: Výzkum hradiště Na Jánu v Netolicích v krajinných, antropologických, genetických a artefaktuálních souvislostech: zpráva za sezónu 2011, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 25, 265 – 297.

Beranová, M. 1989: Kovové vínky pražských dívek ze 17. a první poloviny 18. století, Archaeologia Pragensia 10, 269 – 280.

Beranová, M. 2011: Jídlo a pití v pravěku a ve středověku. Praha.

Blajerová, M. 2000: Radomyšl – naleziště významného středověkého pohřebiště, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 13, 112 – 114.

Boháčová, I. – Hošek, J. 2014: Archeologie středověkých konstrukčních technologií – sbíjená rakev s panty a kruhovými úchyty z pohřebiště při kostele sv. Klimenta ve Staré Boleslavi, Archaeologia historica 39, 241 – 255.

Bradbury, J. - Scare, Ch. 2017: Engaging with the Dead: exploring changing human beliefs about death, mortality and the human body, Studies in funerary archaeology 13, Durham.

Braniš, J. 1900: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese česko-budějovickém. Praha.

Budja, M. 2010: The archaeology of death: from "social personae" to "relational personhood", Documenta Praehistorica XXXVII, 43 - 54.

Bukovský, J. 2000: Loretánské kaple v Čechách a na Moravě. Praha.

Bůžek, V. – Dvořák, J. – Novotný, M. – Rameš, V. – Sak, R. 1996: Historický vývoj města Českých Budějovic, Historický atlas měst České republiky, sv. 3, České Budějovice. Praha.

Cymbalak, T. – Svatošová, S. 2015: Nestehülsen – duté oděvní nákončí ve středověké a novověké Praze, Staletá Praha XXXI, č. 2, 2 – 15.

Czudek, T. a kol. 1972: Geomorfologické členění ČSR. *Studia geographica* 23, 123 – 178.

Čapek, L. 2010: Raně a vrcholně středověké osídlení Českobudějovické pánve (10. – 13. století), *Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni* 4, 83 – 133.

Čapek, L. 2016: Nález fragmentu renesančního článkového opasku z městské radnice v Českých Budějovicích, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 29, 387 – 393.

Čechura, J. 1984: Počátky královského města Českých Budějovic, *Jihočeský sborník historický* 53, 57 – 68.

Čechura, J. 1986: Historická analýza údajů ke stavební činnosti v bývalém dominikánském kostele v Českých Budějovicích do konce 13. století, *Památky a příroda* 11, 401.

Čechura, M. 2010: Pohřební ritus ve středověku a novověku ve světle archeologického a antropologického výzkumu, *Archaeologia historica* 35, 111 - 119.

Čechura, J. – Razím, V. 1988: K některým aspektům vývoje půdorysu a opevnění Českých Budějovic do počátku 15. století, *Památky a příroda* 13, 407 – 415.

Černý, J. 2006: Poutní místa jižních Čech. České Budějovice.

Čiháčková, L. – Omelka, M. – Řebounová, O. 2011: Nálezy z archeologického výzkumu hřbitova u kostela sv. Bartoloměje v Rakovníku. Příspěvek k poznání pohřební výbavy obyvatel barokního města, *Archeologie ve středních Čechách* 15, 1029 – 1049.

Čornejová, I. 1995: *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*. Praha.

Denkstein, V. 1933: Stavební vývoj dominikánského kostela v Čes. Budějovicích. Ročenka kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1932. Praha 1933.

Domácí, L. a kol. 1981: Vysvětlivky k základní geologické mapě ČSSR, list 32 – 221, České Budějovice.

Daniell, Ch. 1997: *Death and Burial and Medieval England 1066 - 1550*. London.

Duma, P. 2019: Profane Death in Burial Practices of a Pre – Industrial Society a study from Silesia. Oxford.

Eliade, M. 1994: Posvátné a profánní. Praha.

Fassbinder, S. 2003: Wallfahrt, Andacht und Magie. Bonn.

Fetner, A. R. 2017: Dieta i status we wczesnośredniowiecznej Polsce: analiza izotopowo trwałych kolagenu kosnego, Budowa fizyczna człowieka na ziemiach polskich wczoraj i dziś, 147 – 159.

Fröhlich, J. 2010: Městský hřbitov u farního kostela Narození Panny Marie v Písku (výzkum 1994 – 2006), Jihočeský sborník historický 79, 47 – 61.

Fröhlich, J. 2014: Nález lidských kosterních ostatků v Písku, Archeologie ve středních Čechách 18/1, 419 – 427.

Gismondi, A. – D'Agostino, A. – Angle, M. – Rickards, O. – Canini, A. – Martínez-Labarga, C. – Canuti, L. – Di Marco, G. – Martínez-Labarga, C. – Angle, M. – Rickards, O. – Canini, A. 2018: Dental calculus reveals diet habits and medicinal plant use in the Early Medieval Italian of Colona, Journal of Archaeological Science 20, 556 – 564.

Hanuliak, M. 1999: Život vidieckého obyvateľstva v 9. – 12. storočí podľa výpovede pohrebiskového materiálu, Archaeologia historica 24, 59 – 67.

Hanuliak, M. 2004: Charakter a význam hraníc v časoprietorovej dimenzii pohrebného rítu z mladšieho úseku včasného stredoveku, Archaeologia historica 29, 37 – 51.

Hansová, J. 2015: Svatý Auracián – patron Českých Budějovic, sv. Auracián v českobudějovické katedrále, 11 – 14.

Hanušová, V. – Thomová, Z. 2012: Pohřebiště a hmotná kultura u kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 25, 209 – 229.

Hausmair, B. 2017: Topographies of the after life. Reconsidering infant burials in medieval mortuary space, Journal of Social Archaeology 17, 210 - 236.

Herva, V. - Nordquist, K. - Herva, A. - Ikäheimo, J. 2010: Daughters of magic: esoteric traditions, relational ontology and the archaeology of the post - medieval past, *World Archaeology* 42, 610 - 621.

Hlásek, D. – Chvojka, O. – Thomová, Z. – Zavřel, P. 2015: Pravěké a raně středověké nálezy z historického centra Českých Budějovic, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 28, 35 – 79.

Hrdlička, L. - Richter, M. 1974: Slovanské a středověké osídlení Oškobrhu u Poděbrad, *Památky archeologické* LXV, 111 - 184.

Chvojka, J. 1979: Staré náhrobky v Českých Budějovicích, *Jihočeský sborník historický* XLVIII, 241 – 255, 297 – 307.

Chvojka, O. – Kypta, J. 2006: Novověký hrob s nádobou v interiéru kostela v Trhových Svinech, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 19, 325 – 338.

Jankovská, V. 1999: Přírodní prostředí a osídlení Třeboňské pánve z hlediska pylové analýzy (pozdní glaciál a holocén). *Archeologické nemovité památky okresu České Budějovice. Díl I. Soupis a studie. České Budějovice.*

Joyce, R. A. 2005: Archaeology of the Body, *Annual Review of Anthropology* 34, 139 - 158.

Jungklaus, B. 2018: Die Gemeinschaft der Gläubigen. Anthropologische Untersuchungen an den Bestatteten des Freiburger Dominikanerklosters, *Mitteilungen der Deutschen Gesellschaft für Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit* 31, 147 – 154.

Jungklaus, B.: Soziale Gliederung der spätmittelalterlichen Stadt – bevölkerung im Spiegel der Bestattungplätze und anthropologischer Untersuchungen, [www. Anthropologie-jungklaus.de](http://www.Anthropologie-jungklaus.de), 105 – 116.

Kaupová, S. – Velemínský, P. – Stránská, P. – Bravermanová, M. – Frolíková, D. – Tomková, K. – Frolík, J. 2019: Dukes, elites and commoners: dietary reconstruction of the early medieval population of Bohemia (9th – 11th Century AD, Czech Republic), *Archaeological and Anthropological Sciences* 11, 1887 – 1909.

Kolda, V. 2003: Vznik a počátky královského města Českých Budějovic. Dvě nejstarší listiny z českobudějovického archivu. České Budějovice.

Kolektiv 2015: Svatý Auracián v českobudějovické katedrále. České Budějovice.

Knudson, K. J. – Stojanowski, C. M. 2008: New Directions in Bioarchaeology: Recent Contributions to the Study of Human Social Identities, *Journal of Archaeological Research* 16, 397 – 432.

Kovačiková, L. – Brůžek, J. 2008: Stabilní izotopy a bioarcheologie – výživa a sledování migrací v populaci minulosti (1), *Živa* 1, 42 – 45.

Kovář, D. 2001: Budějovické hřbitovy. Malý kulturně-historický průvodce. České Budějovice.

Kovář, D. 2009: Vyobrazení dominikánského kláštera v Českých Budějovicích na přelomu 16. a 17. století, *Průzkumy památek XVI/1*, 124 – 127.

Kovář, D. 2015: Fundatio civitatis. Zrození královského města Českých Budějovic. České Budějovice.

Kovář, D. 2020: První převor dominikánského kláštera v Českých Budějovicích – legenda a skutečnost, *Via Lucis* 2020,1,2, 102 – 135.

Kovář, D. – Lavička, R. 2017: Dominikánský klášter v Českých Budějovicích. České Budějovice.

Kovář, D. - Thomová, Z. 2017: Výsledky záchranného archeologického výzkumu hřbitova a kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích, *Archaeologia historica* 42, 617 - 649.

Kovář, P. 2002: Geobotanika: úvod do ekologické botaniky. Praha.

Kopáček a kol. 1998: Encyklopedie Českých Budějovic. České Budějovice.

Kuthan, J. 1975: Gotická architektura v jižních Čechách. Zakladatelské dílo Přemysla Otakara II. Praha.

Köpl, K. 1888: Überschwemmungen in Budweis, *Budweiser Kreisblatt* 37, 85 – 91.

Köpl, K. 1901: Urkundenbuch der Stadt Budweis in Böhmen. I. Band, 1. Hälfte, 1251 – 1391. Praha.

Krajíc, R. 2000: Bechyně – historické město nad Lužnicí. Bechyně.

Krajíc, R. 2007: Archeologie postmedieválního období, současný stav a perspektivy výzkumu v jižních Čechách, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách, Supplementum* 4, 137 – 174.

Král, P. 2004: Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku. České Budějovice.

Králíková, M. 2007: Pohřební ritus 16. - 18. století na území střední Evropy. Panoráma antropologie. Brno.

Krumlowský, F. 2007: Jména z českých dějin, která byste měli znát II. Praha.

Kubák, J. 1973: Topografie města Českých Budějovic 1540 – 1800. České Budějovice.

Kučerová, J. 1974: Rozbor floristicko – fytogeografických poměrů Lišovského prahu a jižní části Táborské pahorkatiny v jižních Čechách. Sborník Jihočeského muzea, Přírodní vědy 14, Supplementum I., České Budějovice.

Kuna, M. a kol. 2004: Prostorová archeologie, Nedestruktivní archeologie, 445 – 489.

Kurasiński, T. 2004: Wedrować w zaświaty. O znaczeniu klucza w przestrzeni grobowej (na przykładzie znalezisk z terenu Polski wczesnopiastowskiej), *Archaeologia historica* 29, 225 – 238.

Larsen, C. S. 2002: Bioarchaeology: The Live and Lifestyles of Past People, *Journal of Archaeological Research* 10, 119 – 166.

Le Goff, J. 1990: *The Birth of Purgatory*. Chicago.

Lutovský, M. 1998: Dvacet džbánů medoviny a bezbožné kratochvíle, o pohřbívání trochu jinak, *Archeologické rozhledy* 50, 790 - 800.

Lüdtke, H. 1997: Die archäologischen Untersuchungen unter dem Schleswiger Rathausmarkt, *Ausgrabungen in Schleswig, Berichte und Studien* 12, 9 - 84.

Lugli, F. – Brunelli, O. – Cipriani, A. – Bosi, G. – Traversari, M. – Gruppioni, G. 2017: C4 – plant foraging in Northern Italy: Stable Isotopes, SR/CA and BA/CA data Human Osteological Samples from Roccopelago (16th – 18th centuries AD), *Archaeometry* 59, 1119 – 1134.

Malý, T. 2011: Rituál smrti a sociální praxe ve věku konfesí: historicko - antropologická perspektiva, *Sociální studia, katedra sociologie, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity* 2, 15 - 33.

Maur, E. 1995: Velikost českých městských obcí podle tereziánského katastru, *Historická demografie* 19, 169 – 206.

Melisch, C. M. 2015: Der aktuelle Forschungsstand zu mittelalterlichen bis frühneuzeitlichen Kinderbestattungen in Berlin, *Acta Praehistorica et Archaeologica* 47, 41 – 53.

Melzer, W. 2012: Arme und Kranke in Soest – Ausgrabungen im Bereich zweier mittelalterlicher Hospitäler, *Archäologie in Westfalen – Lippe*, 188 – 191.

Michálek, J. 2006: Topograficko-archeologický průzkum a výzkum šibeníc v okrese Strakonice v letech 1995 – 2005 (Předběžná zpráva), *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 19, 303 – 323.

Militký, J. 1995: Archeologické výzkumy v Českých Budějovicích, *Výběr* 32/2, 77 – 85.

Militký, J. – Zavřel, P. 1998: Raně středověké osídlení v okolí Českých Budějovic, *Archeologické rozhledy* L, 397 – 432.

Mion, L. – Herrscher, E. – André, G. – Hernandez, J. – Donat, R. – Fabre, M. – Forest, V. – Salazar-García, D. C. 2018: The influence of religious identity and socio – economic status on diet over time, an example from medieval France, *Archaeological and Anthropological Sciences*, nestránkováno.

Müldner, G. – Richards, M. P. 2005: Fast or Feast: reconstructing diet in later medieval England by stable isotope analysis, *Journal of Archaeological Science* 32, 39 – 48.

Navrátilová, A. 2004: *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha.

Nechvátal, B. 1965: Výzkum mladohradištního pohřebiště v Radomyšli v r. 1964, *Archeologické rozhledy* 17, 368 – 392.

Nechvátal, B. 1967: Vampyrismus na pohřebišti v Radomyšli, *Archeologické rozhledy* 19, 478 – 489.

Nechvátal, B. 1999: *Radomyšl. Raně středověké pohřebiště*. Praha.

Neustupný, E. 2010: *Teorie archeologie*. Plzeň.

Novák, V. 1987: Příspěvek k poznání vzniku říčních teras, *Sborník Československé geografické společnosti* 92, 1 – 155.

Novák, V. 1997: *Zkamenělá dřeva jihočeských pánví*. Minerál 5. Brno.

Nováková, A. 2004: *Okrasné trávy*. Praha.

Ohler, R. 2002: Náboženské poutě ve středověku a novověku. Praha.

Omelka, M. 2006: Nález neobvykle členěného medailonu s vyobrazením kříže svatého Benedikta a Zachariášova požehnání ze Šporkovy ulice čp. 332/II v Praze, *Archeologica Pragensia* 18, 144 - 152.

Omelka, M. – Řebounová, O. 2008: Soubor korálků ze zaniklého hřbitova při kostele sv. Jana v Oboře (Praha – Malá Strana), *Archeologie ve středních Čechách* 12, 887 – 961.

Omelka, M. – Řebounová, O. – Šlancarová, V. 2009: Poznámky k pohřební výbavě a její symbolický význam pro obyvatele barokních Čech a Moravy, *Archaeologia historica* 34, 591 – 602.

Omelka, M. – Řebounová, O. – Šlancarová, V. 2009: Soubor křížků ze zaniklého hřbitova při kostele sv. Jana v Oboře (Praha – Malá Strana) I. Obecné formy kříže, *Archeologie ve středních Čechách* 13, 1001 – 1083.

Omelka, M. – Řebounová, O. – Šlancarová, V. 2010: Soubor křížků ze zaniklého hřbitova při kostele sv. Jana v Oboře (Praha – Malá Strana) II. Speciální kříže, *Archeologie ve středních Čechách* 14, 467 – 520.

Omelka, M. – Řebounová, O. 2012: Soubor medailonů a feniků se symbolikou sv. Benedikta ze zaniklého hřbitova při kostele sv. Jana v Oboře (Praha - Malá Strana), *Archeologie ve středních Čechách* 16, 983 - 1019.

Omelka, M. – Řebounová, O. 2016: Zboží pro chudé a bohaté – „originály“ a dobové „padělky“ náboženských medailek na příkladu nálezů z hrobových kontextů, *Archaeologia historica* 41, 309 – 325.

Omelka, M. - Řebounová, O. 2017: Stav a perspektivy bádání novověkého pohřebního ritu v Čechách, *Archaeologia historica* 42, 117 - 133.

Omelka, M. – Šlancarová, V. 2007: Soubor prstenů ze zaniklého hřbitova při kostele sv. Jana v Oboře (Praha – Malá Strana), *Archeologie ve středních Čechách* 11, 671 – 709.

Olsen, K. C. – White, Ch, D. – Lonstaffe, F. J. – Rühli, F. J. – Warimmer, Ch. – Salazar-García, D. C. 2018: Isotopic anthropology of rural German medieval diet: intra – and inter – population variability, *Archaeol Anthropol Sci*, 1053 – 1065.

Ostertagová, E. – Ostertag, O. – Kováč, J 2014: Methodology and Application of the Krustal – Wallis Test, Applied Mechanism and Materials, 115 – 120.

Pankowska, A. 2015: Bioarcheologie individuality: životní historie hendikepované ženy pohřbené v sídlištní jámě v oblasti Velké Moravy, Historická demografie 39, 35 - 50.

Pavelec, P. 2008: Dominikánský klášter v Českých Budějovicích. Stručný průvodce. České Budějovice.

Pearson, M. P. 1999: The Archaeology of Death and Burial. Texas.

Pletzer, K. 1970: Katastrofální požár Č. Budějovic v r. 1641, Kulturní kalendář, říjen, 18 – 21.

Pletzer, K. 1970b: Dva dosud neznámí kronikáři Č. Budějovic (Jonáš Katschner a Dominik Koller), Jihočeský sborník historický 29, 222 – 229.

Pliego, A. H. – Beaumont, J. 2023: The monks of San Milán: Investigating the transition between premonastic and monastic diet using carbon and nitrogen isotope ratios in incremental dentine, Journal of Archaeological Science, Reports 49, 103981.

Pokorný, P. – Kočár, P. – Jankovská, V. – Militký, J. – Zavřel, P. 2002: Archaeobotany of the High Medieval Town of České Budějovice (Czech republic), Archeologické rozhledy 54, 813 – 836.

Polet, C. – Katzenberg, M. A. 2003: Reconstruction of the diet in mediaeval monastic community from the coast of Belgium, Journal of Archaeological Science 3(5), 525 – 533.

Posekaná, K. – Korený, R. – Macháčová, V. 2012: Kolekce devocionálií z archeologického výzkumu náměstí T. G. Masaryka v Příbrami v roce 2012. Články a studie.

Proja, G. B. 2004: Lidé, démoni a exorcismy: pravda o světě temnot. Praha.

Prokeš, L. - Vystrčilová, M. - Shbat, A. - Kanický, V. - Otruba, V. 2004: Chemická analýza kosterních pozůstatků z františkánského kláštera v Uherském Hradišti: příspěvek k identifikaci pozůstatků biskupa Jana Filipce, Ve službách archeologie 5, 259 - 269.

Prokopová, Z. 2015: Barokní kult světců z katakomb a sv. Auracián, sv. Auracián v českobudějovické katedrále, 5 – 10.

Prokopová, Z. 2011: Historie ostatků sv. reparáta a relikviářů z kláštera minoritů v Českém Krumlově, Zpravodaj STOP 13, č. 2, 4 – 36.

Průchová, E. 2020: Antropologický rozbor kosterních pozůstatků z relikviáře Jindřicha Libraria v Českých Budějovicích, Via Lucis 1,2, 175 – 183.

Quitt, E. 1971: Klimatické oblasti Československa. Studia geografia 16. Brno.

Riley, A. 1908: Pontifical services. London.

Schauber, V. – Schindler, H. M. 1997: Rok se svatými. Kostelní Vydří.

Sládek, V. 2016: Portrét muže z hrobu 153: osteobiografický profil elity druhého kostela na Pohansku u Břeclavi, Pád Velké Moravy aneb kdo byl pohřben v hrobu 153 na Pohansku u Břeclavi, 54 - 72.

Sommer, P. 1989: K poznání české církevní hmotné kultury 13. století, Archaeologia historica 14, 53 – 63.

Sommer, P. 1996: Eine Dienstsiedlung des Benediktiner – Klosters in Sázava. Památky archeologické – Supplementum 6, Praha, 142 – 147.

Sommer, P. – Thomová, Z. – Thoma, J. 2009: Archeologie a rekonstrukce středověké podoby premonstrátské kanonie v Želivi, Vladislav II. druhý král z Přemyslova rodu, 69 – 82.

Stoder, L. - Palkovich, A. M. (eds.) 2014: The Bioarcheology of Individuals. Florida.

sv. Augustin 1950: O Boží obci I., II., překlad Nováková, J., Praha.

Svoboda, J. A. 2003: Paleolit a mezolit. Pohřební ritus. Panoráma biologické a sociokulturní antropologie. Brno.

Šálková, T. 2020: Radiokarbonové datování nálezů z relikviáře Jindřicha Libraria v Českých Budějovicích, Via Lucis 1,2, 184 – 187.

Šimsa, M. 2020: Krejčovské cechy a jejich vliv na formování mužského venkovského oděvu ve střední Evropě 16. – 17. století, Český lid 3, 259 – 307.

Špidla, V. 1983: Archeologický výzkum v kostele sv. Jana Křtitele v Jindřichově Hradci v letech 1981 – 1982, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 1, 129 – 139.

Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied 37, Nitra 2005.

Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied 38, Nitra 2005.

Študijné zvesti archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied 39, Nitra 2006.

Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied 42, Nitra 2007.

Thoma, J. 1996: Předběžná zpráva o výsledcích archeologického výzkumu na Piaristickém náměstí v Českých Budějovicích, Výběr 33/2, 85 – 90.

Thoma, J. 1997: Příspěvek ke stavebnímu vývoji bývalého dominikánského kláštera v Českých Budějovicích, *Archaeologia historica* 22, 49 – 60.

Thomová, Z. 2004: Nález stříbrného prstenu s magickým nápisem v kostele sv. Prokopa ve Křtěnově, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 17, 261 – 266.

Thomová, Z. 2016: Torzo středověké zdobené podlahy z kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 29, 297 – 311.

Thomová, Z. – Kocina, J. – John, J. – Kovář, D. 2019: Záchraný archeologický výzkum budovy Solnice na dnešním Piaristickém náměstí v Českých Budějovicích, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 32, 275 – 314.

Thomová, Z. – Šindelář, J. 2007: Průzkum kaple Smrtných úzkostí Páně v Českých Budějovicích, *Ve službách archeologie* 1, 205 – 210.

Thomová, Z. – Šindelář, J. 2020: Historie archeologického výzkumu ostatků Jindřicha Libraria v kostele Obětování Panny Marie, *Via Lucis*, 1,2, 153 – 161.

Tomášek, M. 2003: Půdy české republiky. Praha.

Trilč, F. 1938: Říční úpravy v Českých Budějovicích. Jihočeská technická práce. České Budějovice.

Unger, J. 2000: Pohřební ritus městského obyvatelstva 13. až 18. století v archeologických pramenech Moravy a Slezska, *Archaeologia historica* 25, 335 - 356.

Unger, J. 2006: Pohřební ritus 1. až 20. století v Evropě a antropologicko - archeologické perspektivy. Panoráma biologické a sociokulturní antropologie. Brno.

Van Klinken, R. D. 1999: Bone collagen quality indicators for palaeodietary and radiocarbon measurements, *Journal of Archaeological Science*, 687 – 695.

Vavruška, F. 1990: Podnebí Českých Budějovic. České Budějovice.

Velemínský, P. - Dobisíková, M. 2000: Projevy nespecifické zátěže na kostrách našich předků, *Archeologické rozhledy* 52, 483 - 506.

Vlček, P. – Sommer, P. – Foltýn, D. 1998: Encyklopedie českých klášterů. Praha.

Vydrová, A. 1988: Významné nálezy ruderálních rostlin v Českých Budějovicích, *Sborník Jihočeského muzea, Přírodní vědy* 28, 20 – 89.

Watzl, J. 1910: Orodovnice před Svatyní svatých. České Budějovice.

Wojcieszak, M. – Wachowski, K. 2010: Średniowieczne cmentarzysko przy kościele Św. Wojciecha we Wrocławiu, *Wratislawia archeo. Uni. Wroc.Pl*, 1 – 86.

Zavřel, P. 1989: Objev krypty v kostele sv. Anny v Českých Budějovicích, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 6, 209 – 211.

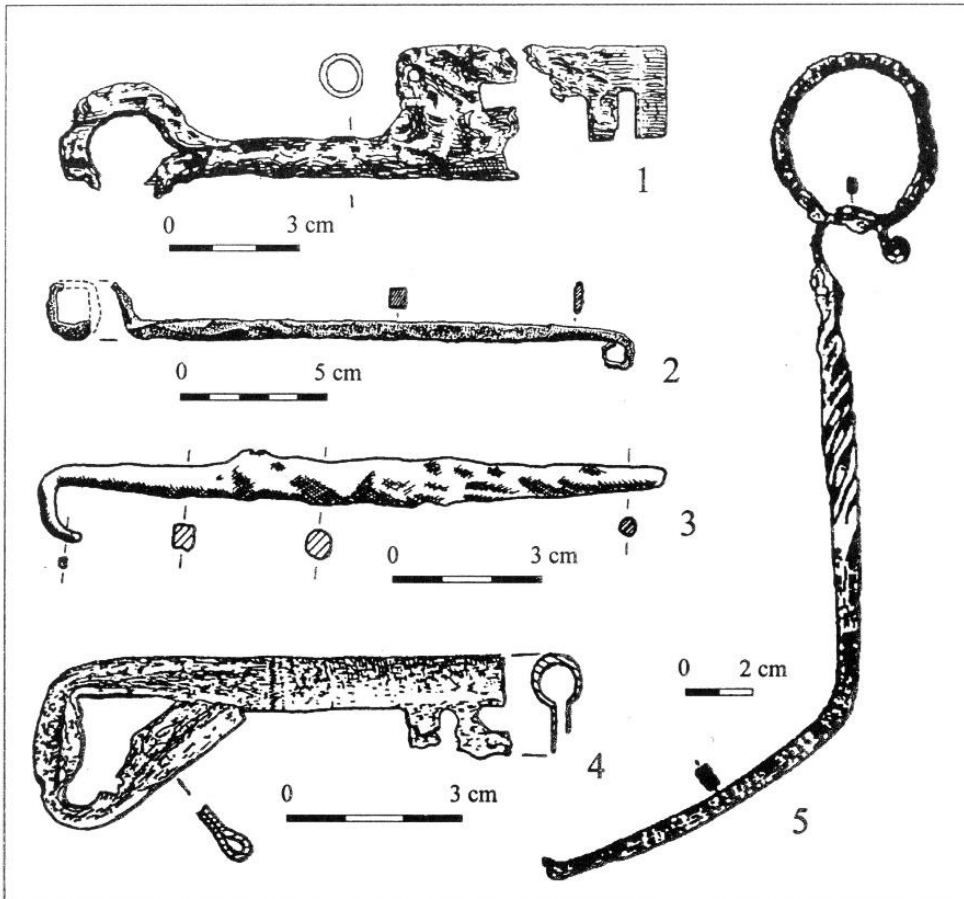
Zůbek, A. 2018: Hřbitov při kostele sv. Jakuba v Brně. Vyhodnocení archeologických poznatků. Brno.

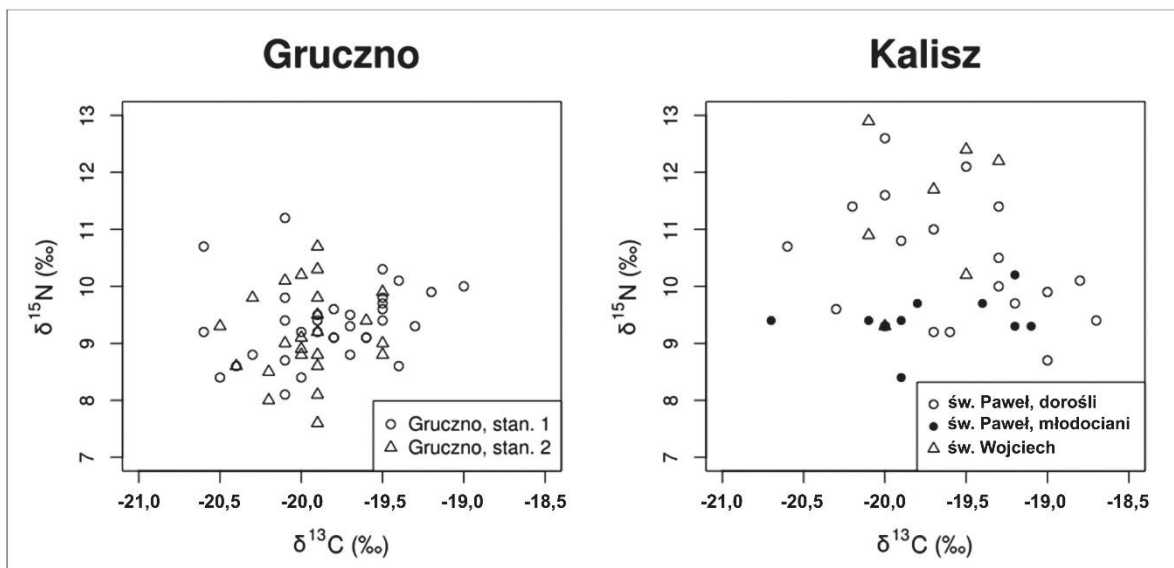
0 – iluminovaná iniciála S v podobě smějící se smrti (neznámý autor)

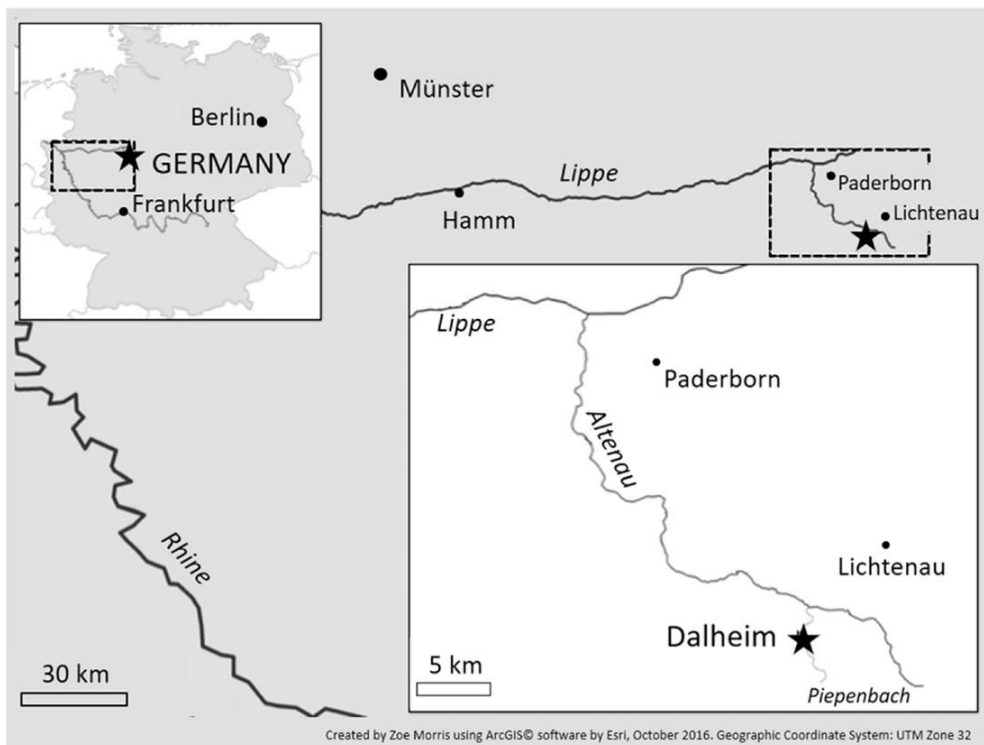
1 – avers a revers medailonu s postavou sv. Benedikta a Zachariášovým křížem, archeologický výzkum u sv. Mikuláše v Českých Budějovicích (foto. V. Hanušová)

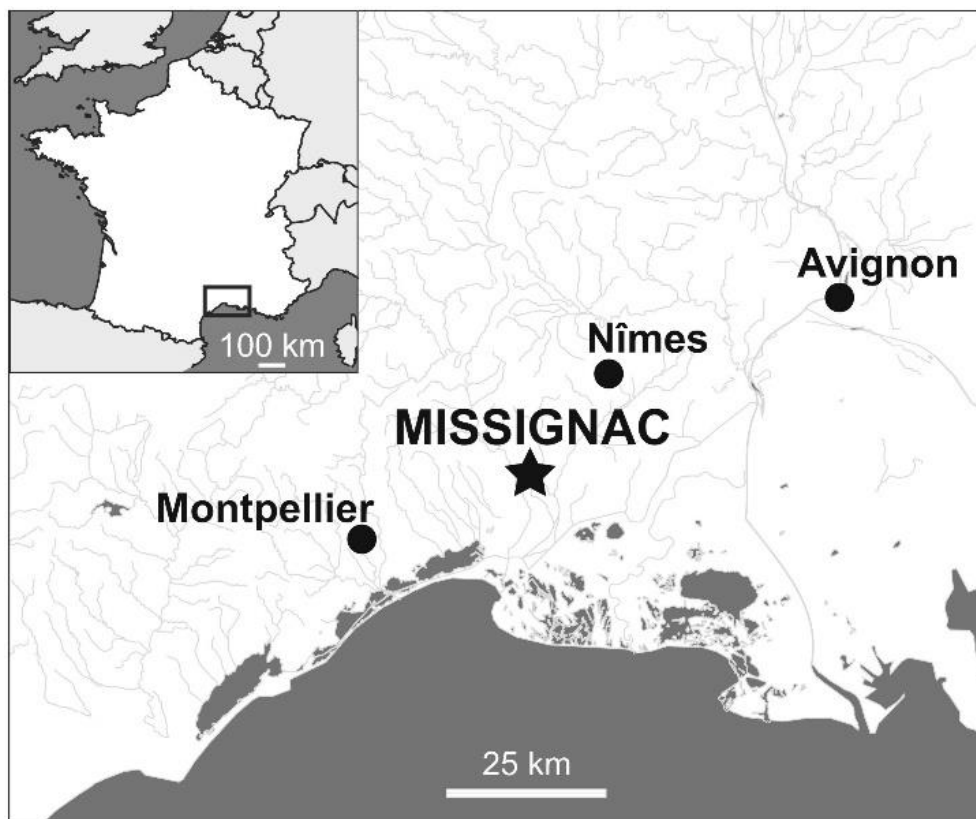
2 – klíče nalezené na jednotlivých pohřebištích v Polsku, 1. Giecz, 2. Milicz, 3. Dziekanowice, 4. Czekanów, 5. Czersk, (převzato z Kurasiński 2014)

3 – výsledky izotopových analýz pro polské Gruczno a Kalisz – Zawodie, (převzato z Fetner 2017)

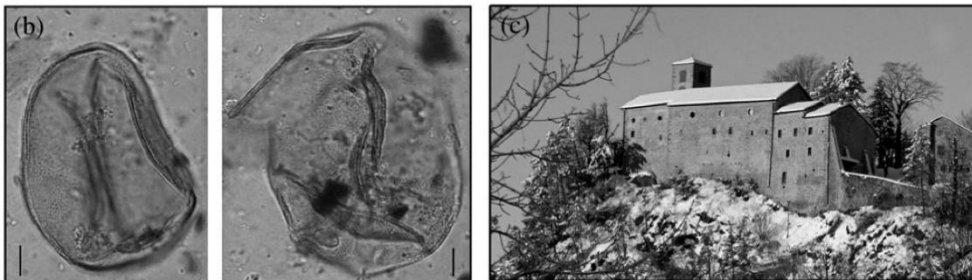
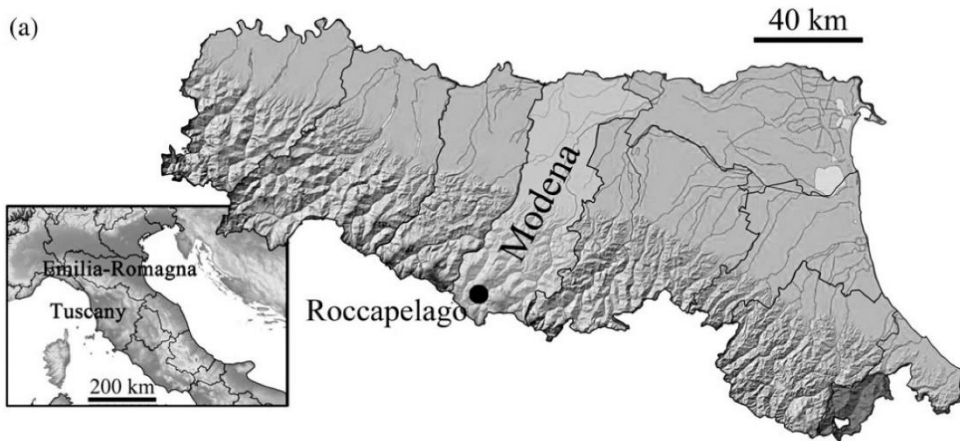

4 – lokalizace místa v severozápadním Německu a Dalheim s vodními toky (převzato z Olsen a kol. 2018)

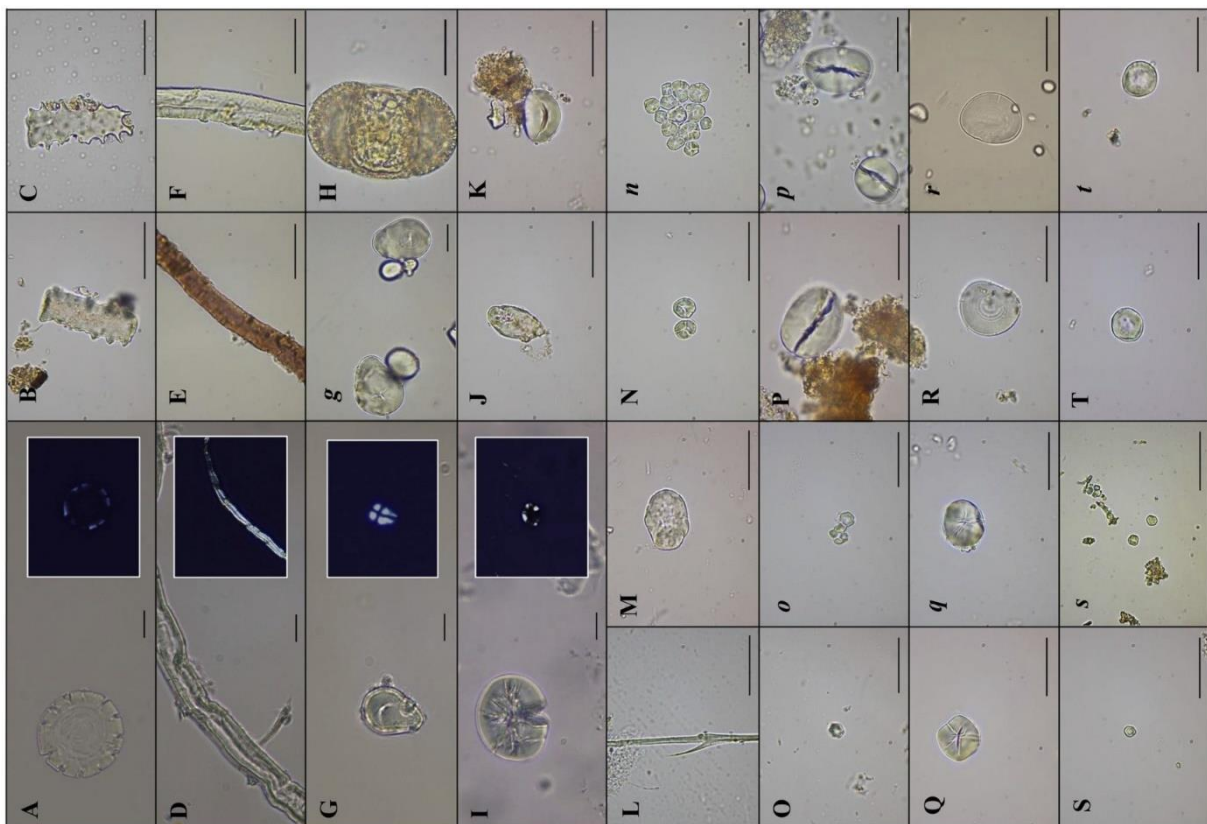

5 – lokalizace sledovaného místa – Missignac na jihu Francie (převzato z Mion a kol. 2018)

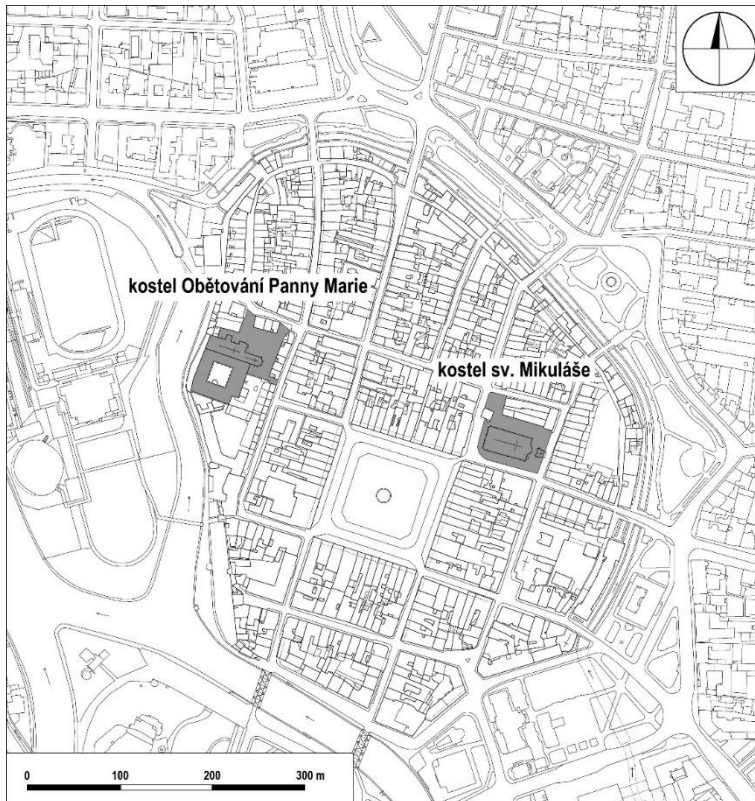

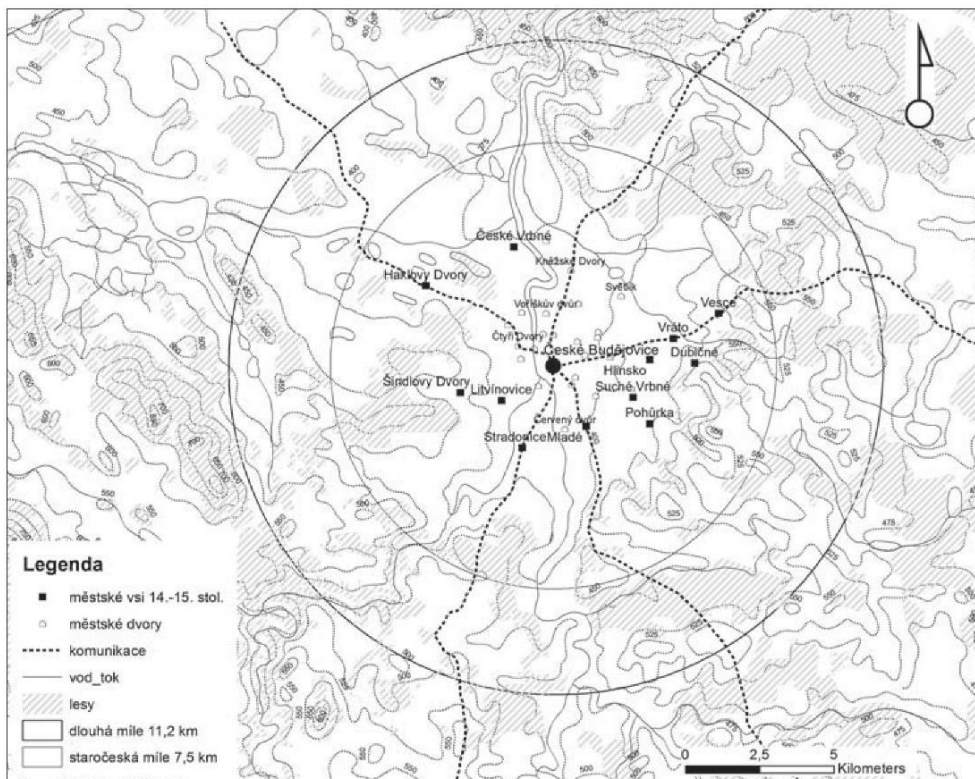
6 – lokalizace osídlení Roccapelago (Modena) v Emilii – Romangna v Itálii, pylové zrno *Zea mays* (kukuřice) a kostel se hřbitovem Obrácení sv. Pavla (převzato z Lugli a kol. 2017)

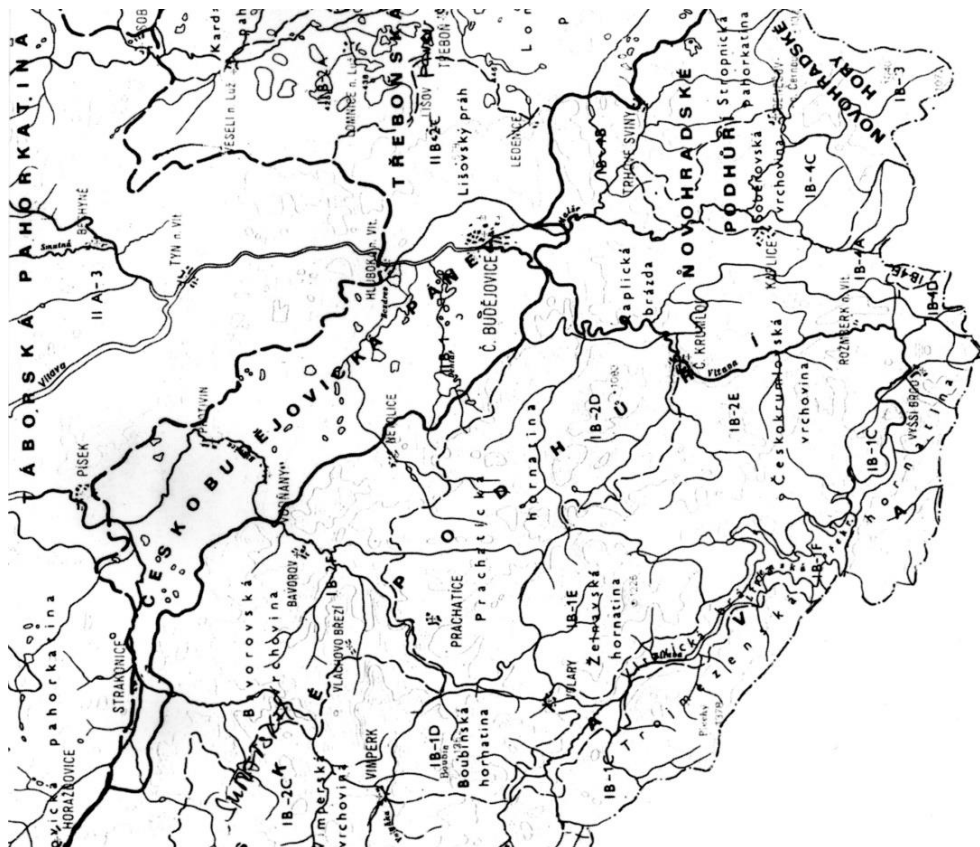
7 – mikrobytky rostlin nalezených v zubním kameni (převzato z Gismondi a kol. 2018)

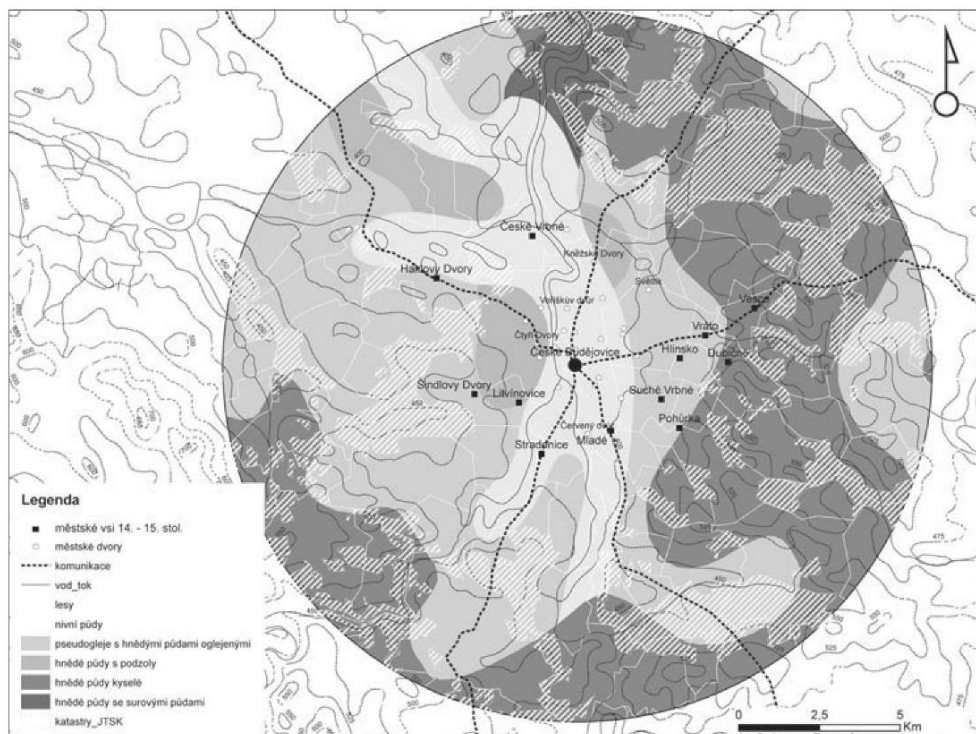
8 – historické centrum Českých Budějovic s vyznačením ploch hřbitovů u kostela Obětování Panny Marie a u kostela sv. Mikuláše (kresba plánu K. Vávra)

9 – teritoriální rozsah městských vsí a šosovních dvorů 14. – 16. století (převzato z Čapek 2010)

10 – geomorfologické členění okolí Českých Budějovic (převzato z Kopáček a kol. 2018)

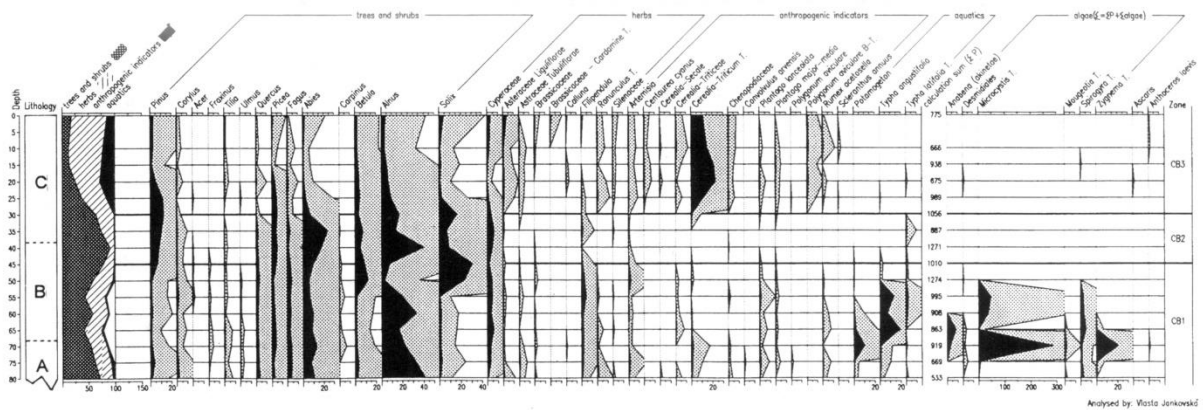

11 – rekonstrukční mapa půd kolem města Českých Budějovic v okruhu 11 km (převzato z Čapek 2010)

12 – Hillebrantův plán z roku 1783 s vyznačením vodních ploch a řek (převzato z Kovář 2015)

13 – procentuální pylový diagram z profilu slepého ramene Vltavy (převzato z Pokorný a kol. 2002)

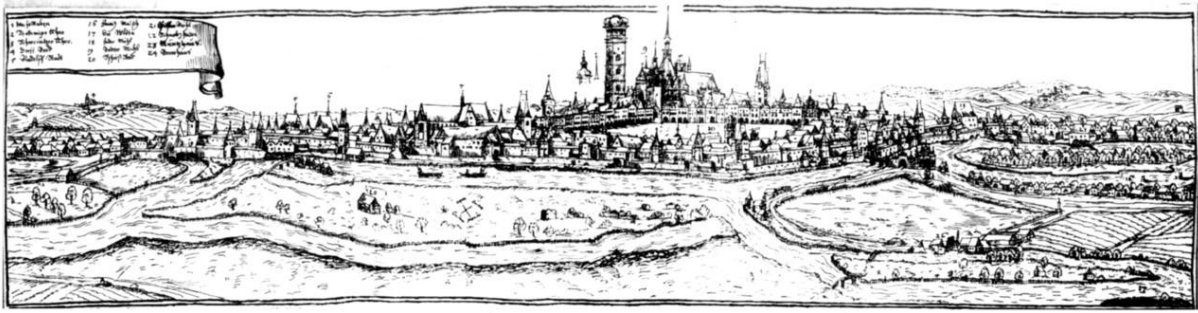
	Feature / context no.						
	1010	3020	6/6	1/21	2/2	2037	1/20
<i>Anethum graveolens</i>			9	11	15	4	1
<i>Apium graveolens</i>			1		3		
<i>Avena sp.</i>	1		3	7	14	14	15
<i>Cannabis sativa</i>			188	202	328		135
<i>Cerasus avium</i>				50	283	865	150
<i>Cerasus avium/vulgaris</i>				288	232		59
<i>Cerasus vulgaris</i>				18			
<i>Cerealia</i>	1		11	4	87		35
<i>Cichorium intybus</i>			2				
<i>Coriandrum sativum</i>				2	9	5	6
<i>Corylus avellana</i>	1						
<i>Cucumis sativus</i>					5		
<i>Daucus carota</i>			3	1	11	1	
<i>Pagopyrum esculentum</i>							
<i>Ficus carica</i>	2	500	4113	1938	3859	5152	
<i>Fragaria vesca/viridis</i>			1	1526	1997	14823	9070
<i>Fragaria vulgare s.l.</i>	1						
<i>Hordeum vulgare s.l.</i>			8	13	15	8	9
<i>Humulus lupulus</i>					2	1	3
<i>Juglans regia</i>			2	7034	3	249	85
<i>Juniperus communis</i>			1		1	9	
<i>Lewisium officinale</i>			6	3	40	787	4
<i>Linum usitatissimum</i>			133	174	287	570	616
<i>Malus domestica</i>			8	127	239	1021	323
<i>Malus / Pyrus</i>			481	522	348	9	136
<i>Panicum miliaceum</i>			1	522	60	262	104
<i>Papaver somniferum</i>							
<i>Persica vulgaris</i>					1		
<i>Petroselinum crispum</i>					3		4
cf. <i>Petroselinum</i>					1		
<i>Prunus domestica</i>					2	3	
<i>Prunus domestica</i>				2	17	40	2
<i>P. domestica</i> subsp. <i>instilita</i>					4		2
<i>P. domestica</i> subsp. <i>instilita</i> var. <i>bisacuminata</i>					8		
<i>P. domestica</i> subsp. <i>instilita</i> var. cf. <i>bisacuminata</i>							
<i>P. domestica</i> subsp. <i>instilita</i> var. <i>juliana</i>							
<i>P. domestica</i> subsp. <i>instilita</i> var. <i>claudiana</i>			18	1	28	2	11
<i>P. domestica</i> subsp. <i>oeconomica</i> var. <i>pruneauliana</i>							
<i>P. domestica</i> subsp. <i>instilita</i> var. <i>cerea</i>				3	2		1
<i>Prunus padus</i>						11	
<i>Prunus spinosa</i>				1	46	12	36
<i>Prunus spinosa</i> subsp. <i>spinosa</i>			7	1	1		
<i>Prunus spinosa</i> subsp. <i>virga</i>			6	1			
<i>Pyrus communis</i>			8	9	50	94	27
<i>Quercus ruber</i>					13		
<i>Rosa sp.</i>			7	34	7	242	133
Rosaceae – Maloideae							
<i>Rubus caesilius</i>				682		1665	
<i>Rubus fruticosus</i> agg.	2	37	23	109	20	78	
<i>Rubus idaeus</i>			over 10000	1817	1305	2510	3024
<i>Sambucus nigra</i>						3	1
<i>Secale cereale</i>	2		76				
<i>Triticum aestivum</i>			1	11	3	1	
<i>Vaccinium myrtillus</i>			609	5989	274	2260	646
<i>Viburnum opulus</i>				5			1
<i>Vitis vinifera</i> subsp. <i>vinifera</i>			9	79	185	153	129

14 – užitkové rostliny nalezené ve formě makrozbytků ve vybraných archeologických objektech Českých Budějovic (převzato z Pokorný a kol. 2002)

15 – průběh opevnění ve městě v úplné podobě (převzato z Kovář 2015)

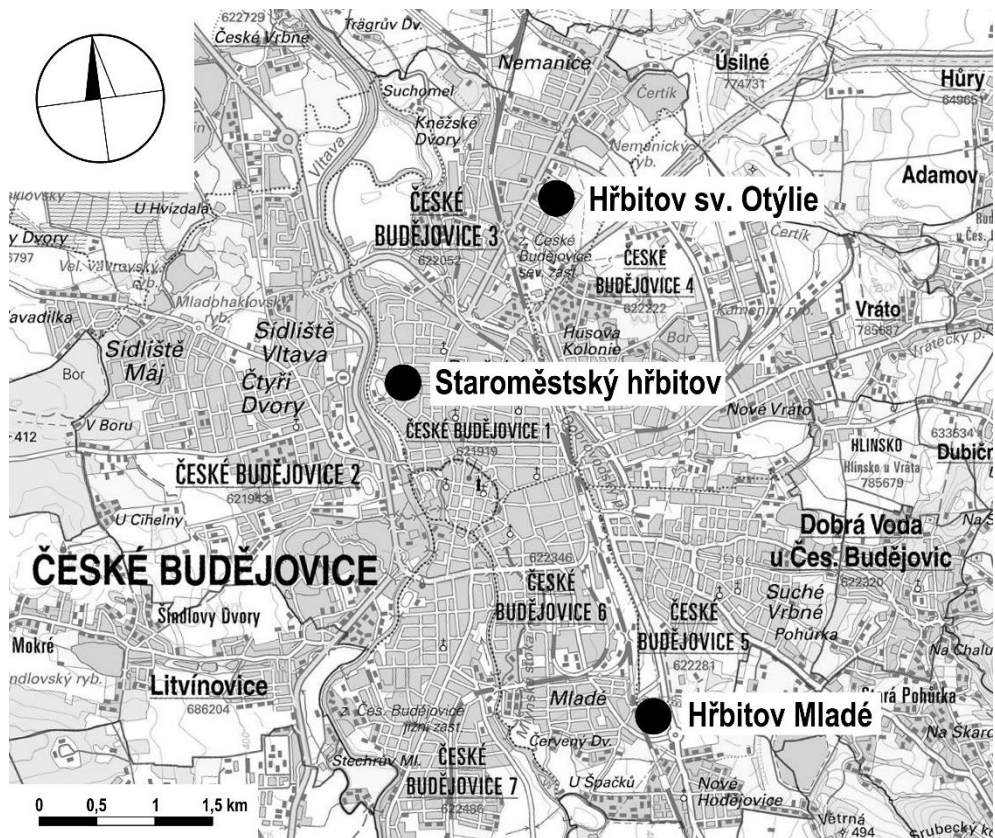

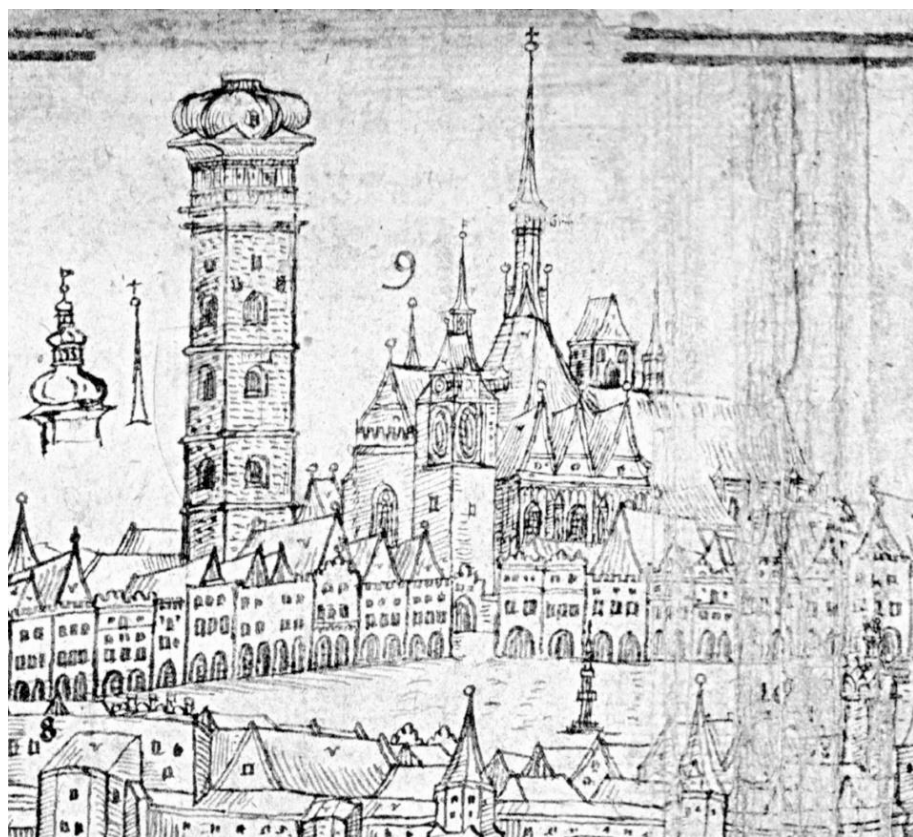
16 – pohled na České Budějovice od západu (kresba J. Willenberg)

17 – pohled na dnešní podobu klášterního kostela sv. Anny (převzato z Kopáček a kol. 2018)

18 – mapa s vyznačením hřbitovů v Českých Budějovicích (převzato z Kovář a kol. 2017)

19 – výřez z pohledu na České Budějovice od J. Willenberga z roku 1602 (převzato z Adámek a kol. 2014)

20 – katedrální kostel sv. Mikuláše v Českých Budějovicích (foto J. Šindelář)

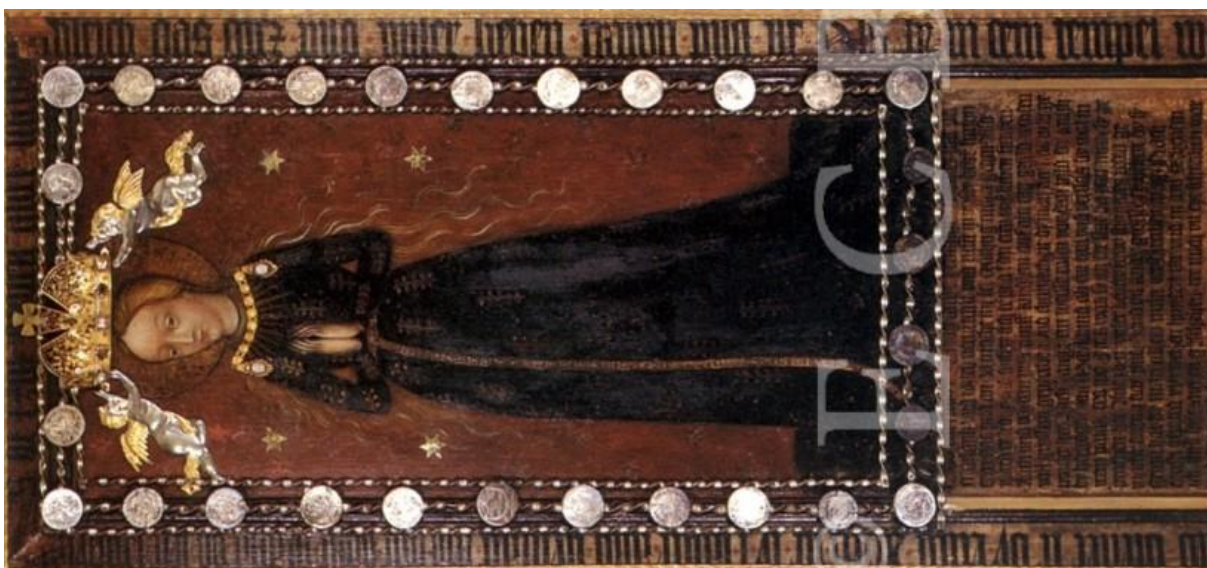

21 – letecký pohled na areál dominikánského kláštera (převzato z Kovář 2015)

22 – nástěnná malba sv. Kryštofa v klášterním kostele Obětování Panny Marie v Českých Budějovicích (převzato z Kopáček a kol. 2018)

23 – deskový obraz Panny Marie Budějovické (převzato z Kopáček a kol. 2018)

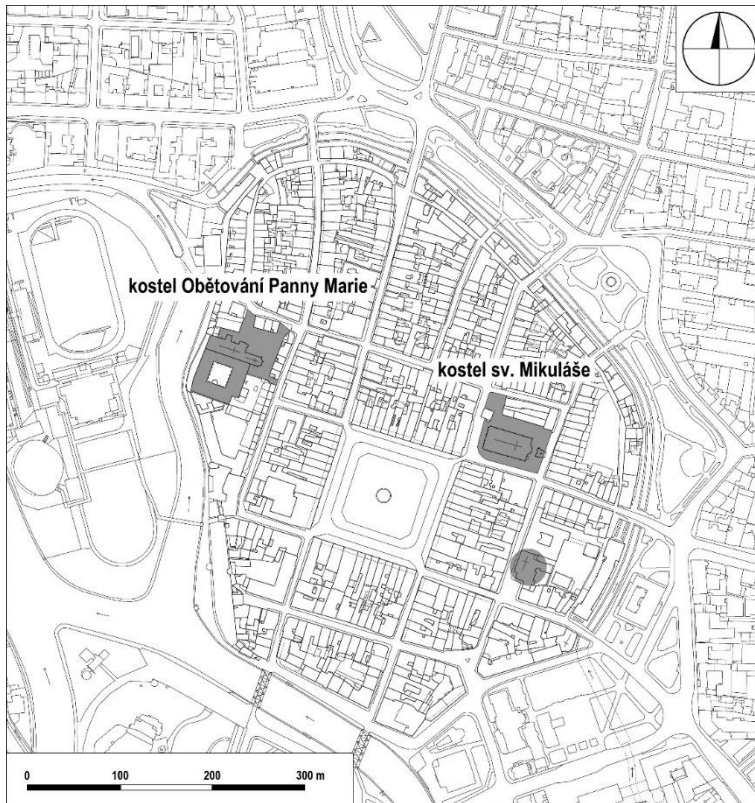

24 – jeden z nejstarších kamenných náhrobků dnes druhotně uložených v klášterním kostele Obětování Panny Marie v Českých Budějovicích (foto M. Frouz)

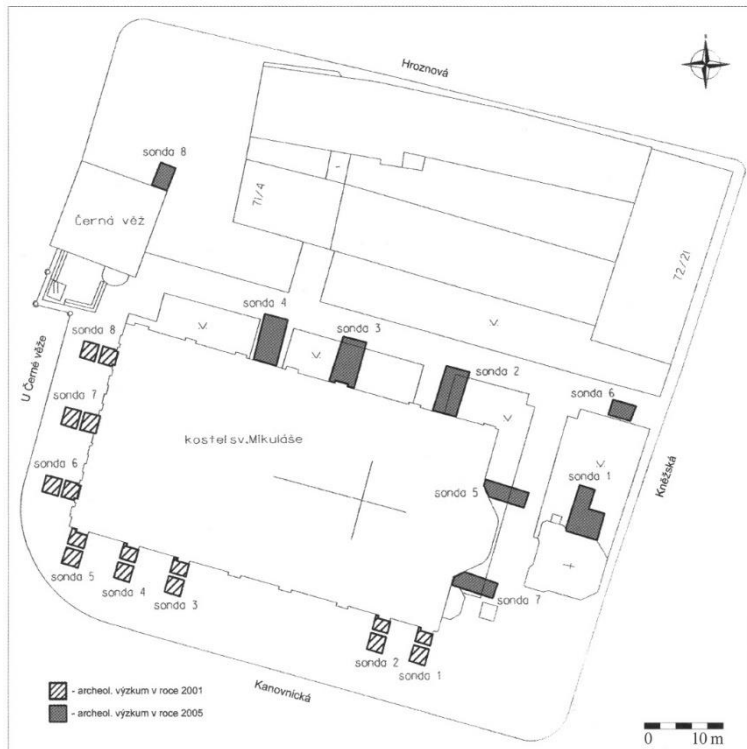

25 – pohled na dnešní budovu Solnice před celkovou rekonstrukcí (foto L. Bílý)

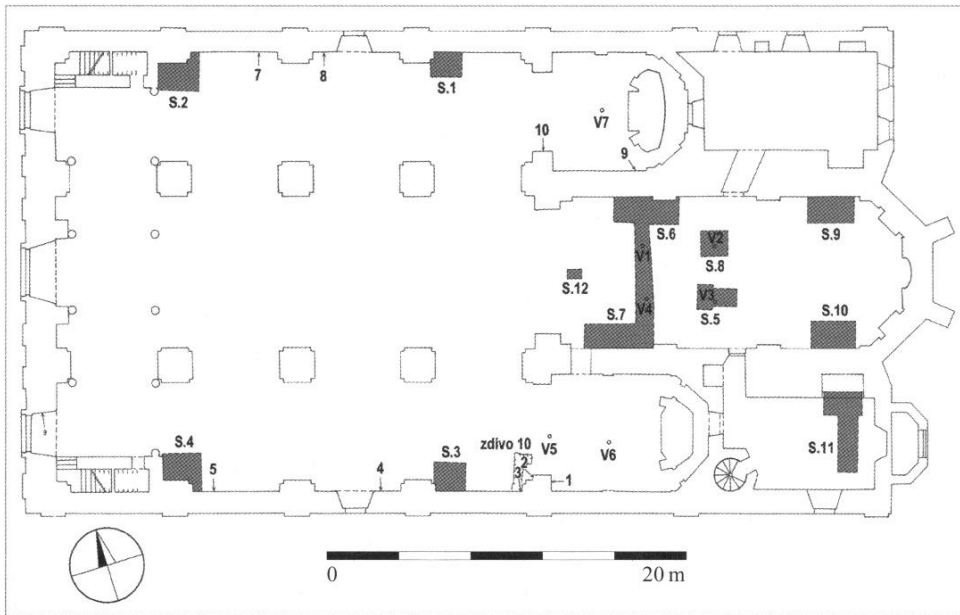

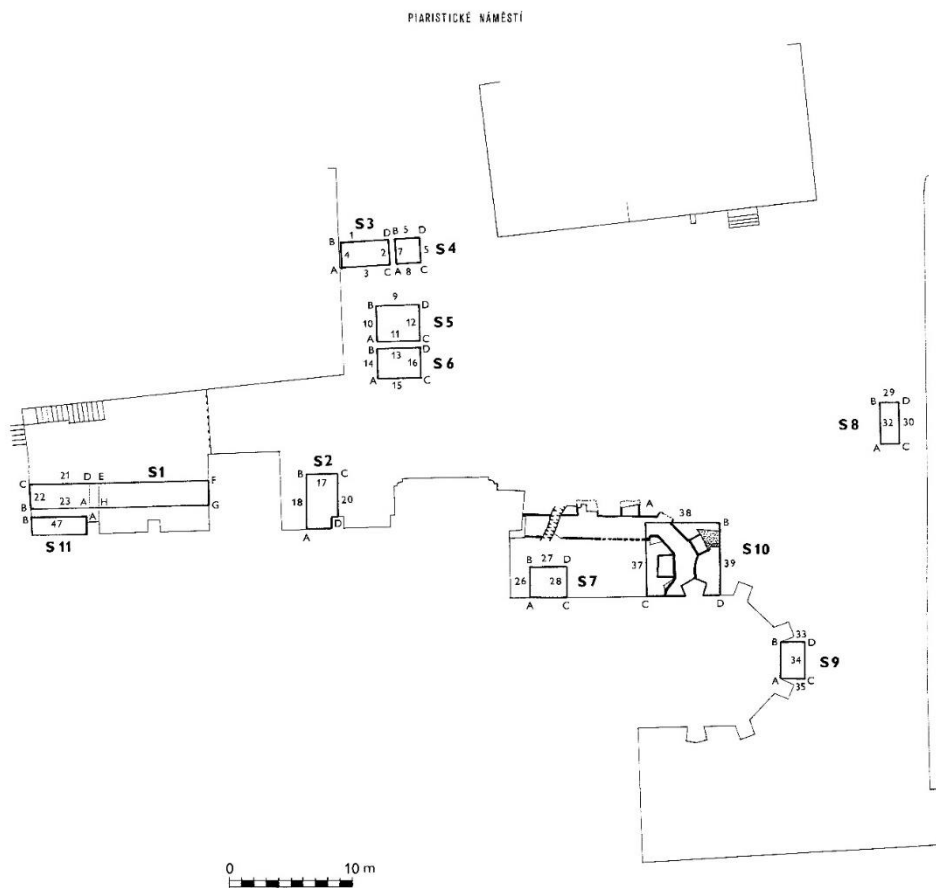
26 – zaniklé hřbitovy v Českých Budějovicích, u kostela sv. Mikuláše, u kostela Obětování Panny Marie a krypta u kostela sv. Anny (kresba K. Vávra)

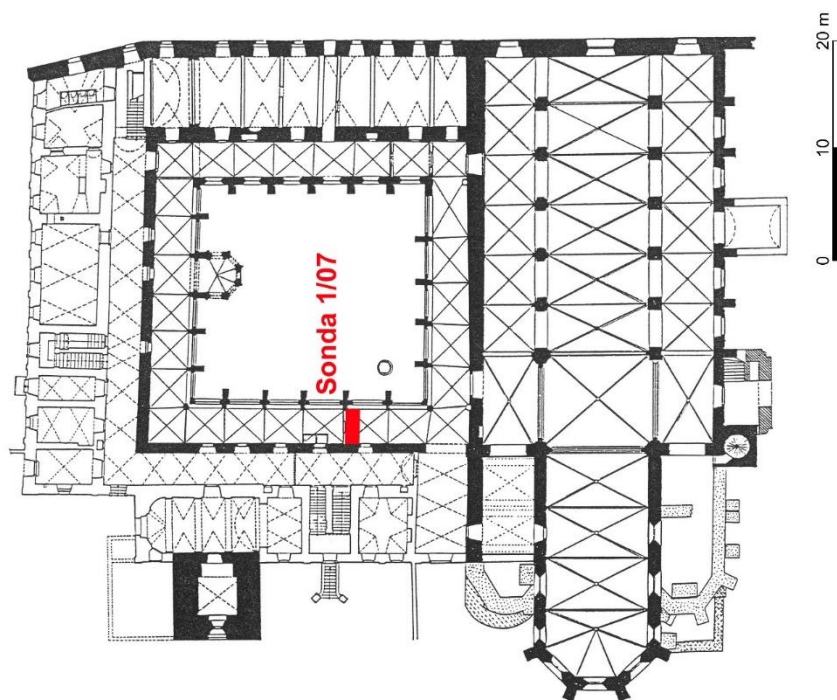
27 – archeologické výzkumy u kostela sv. Mikuláše s vyznačením jednotlivých sond (zaměření A. Majer)

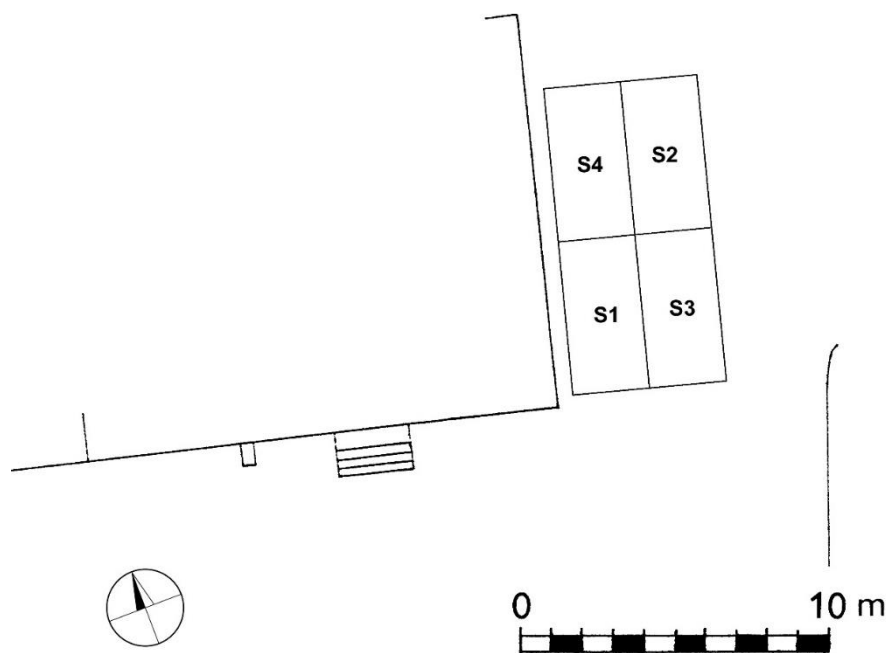
28 – archeologický výzkum v kostele sv. Mikuláše s vyznačením jednotlivých sond (zaměření A. Majer)

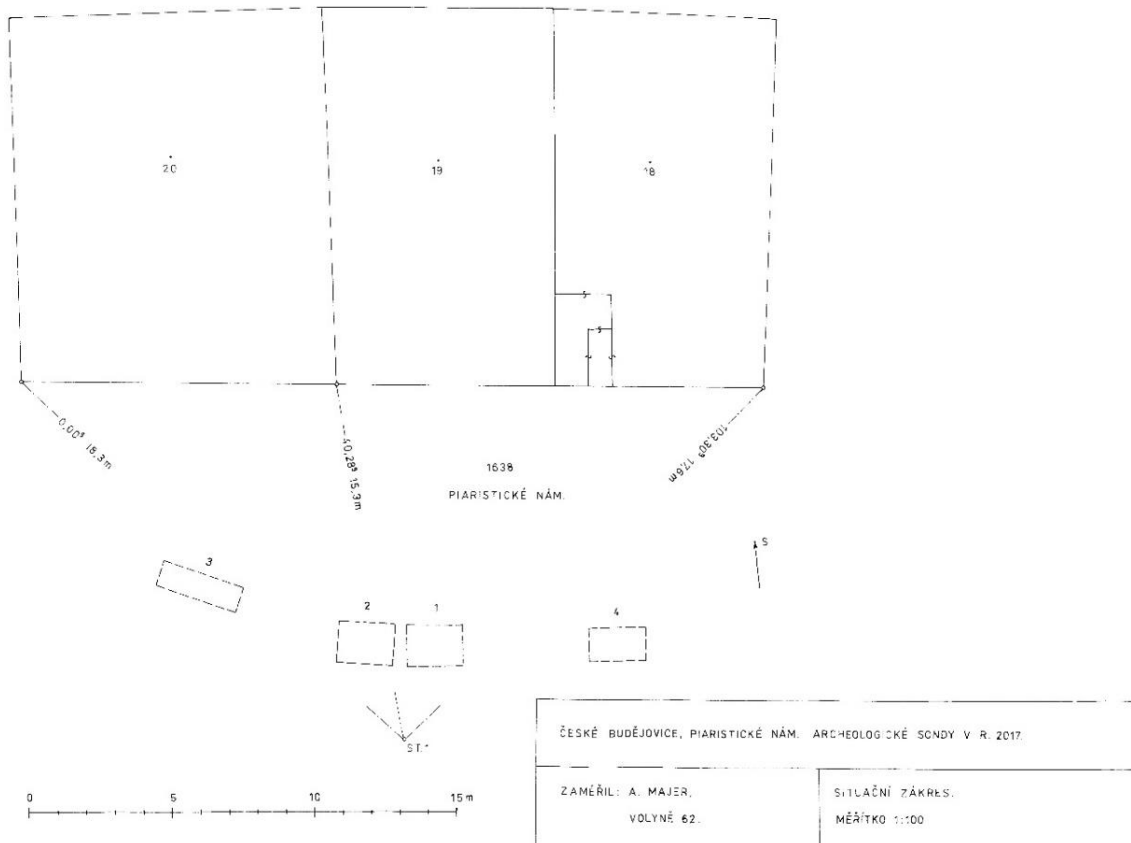
29 – archeologický výzkum J. Militkého a J. Thomy na dnešním Piaristickém náměstí (zaměření archiv JČM)

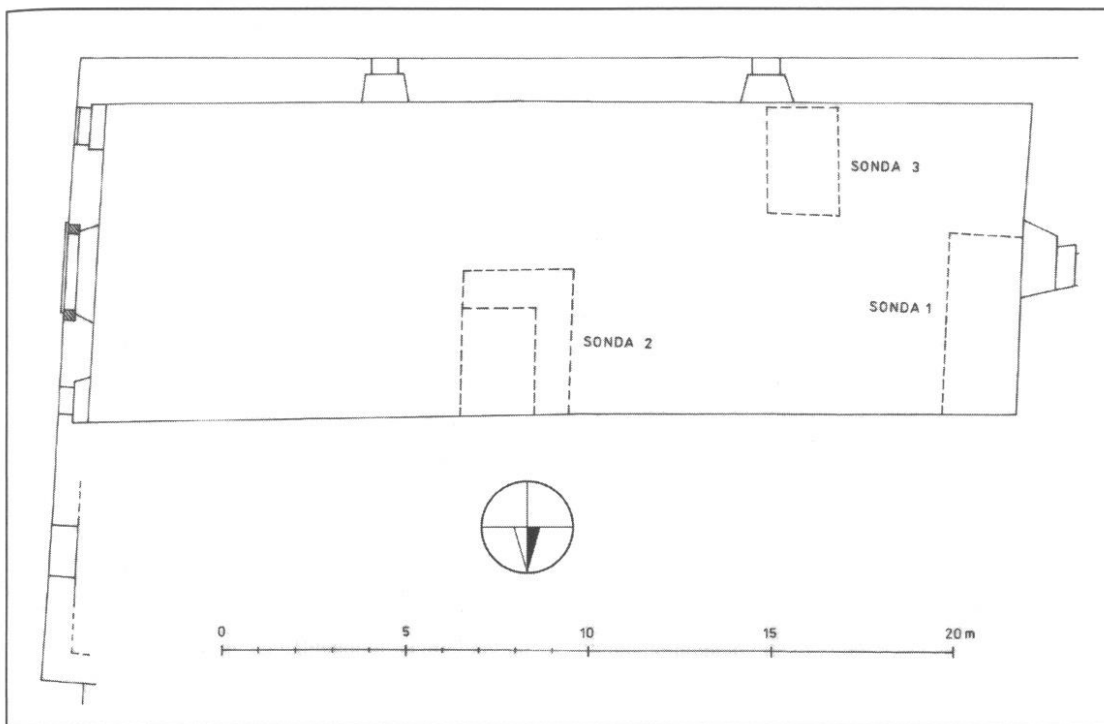
30 – archeologický výzkum O. Chvojky z roku 2007 v Křížové chodbě dominikánského kláštera (zaměření archiv JČM)

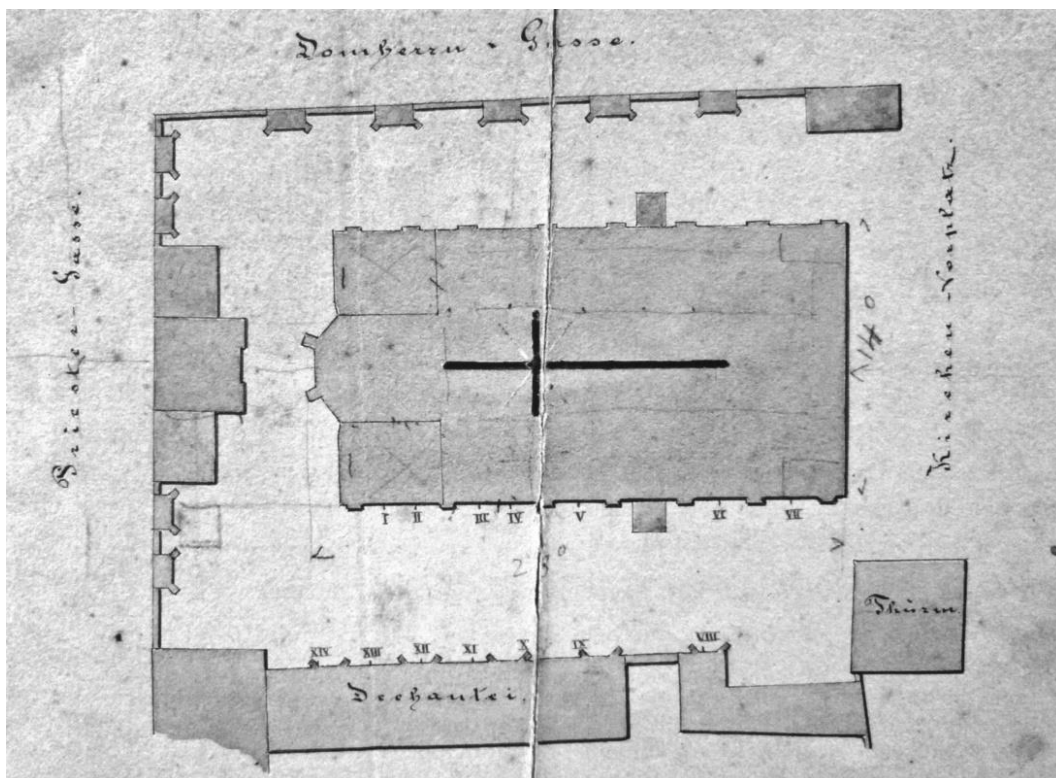
31 – archeologický výzkum před stavbou podzemních kontejnerů na Piaristickém náměstí (zaměření A. Majer)

32 – archeologický výzkum v trase pivovodu na dnešním Piaristickém náměstí (zaměření A. Majer)

33 – zaměření sond archeologického výzkumu v roce 2017 v interiéru budovy velké Solnice (zaměření A. Majer)

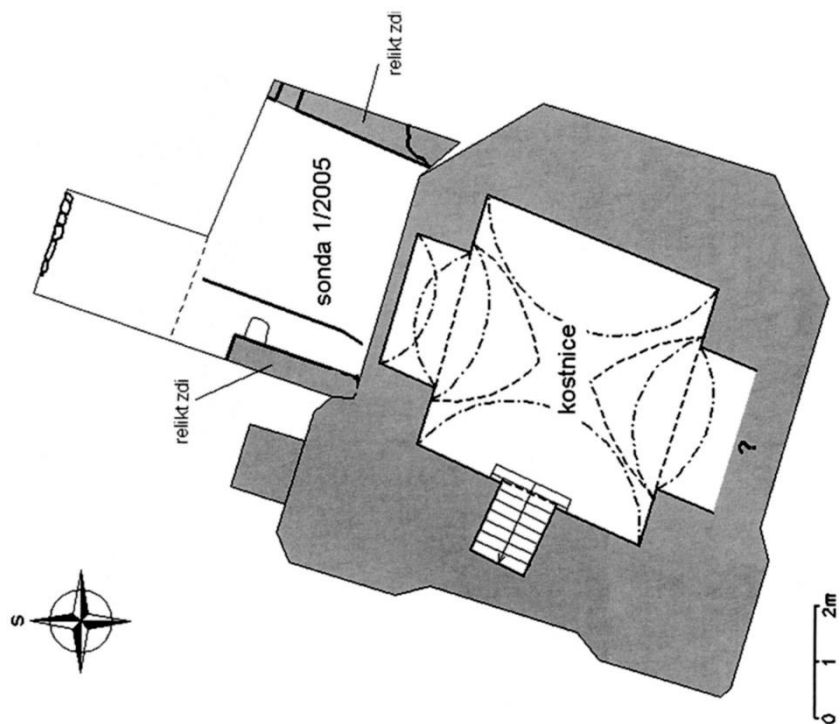

34 – areál u kostela sv. Mikuláše, situační plán z roku 1871 (převzato z Adámek a kol. 2014)

35 – pohled na kapli Smrtelných úzkostí Páně při provádění archeologického výzkumu (foto J. Šindelář)

36 – Zaměření archeologického výzkumu kaple Smrtelných úzkostí Páně (zaměření J. Šindelář)

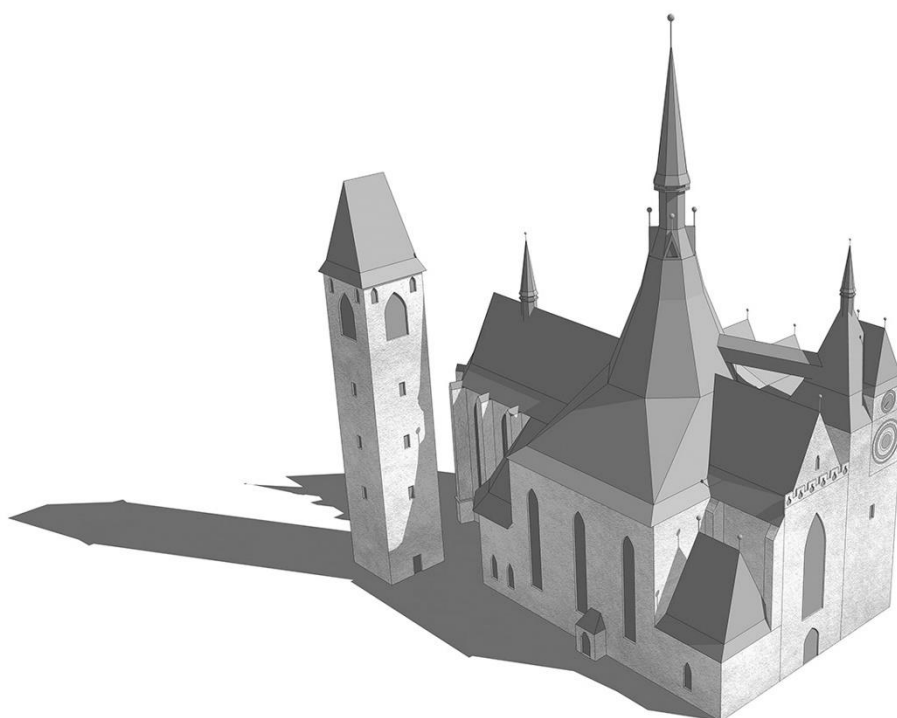

37 – pohled do prostoru kostnice pod kaplí Smrtelných úzkostí Páně (záběr z minikamery)

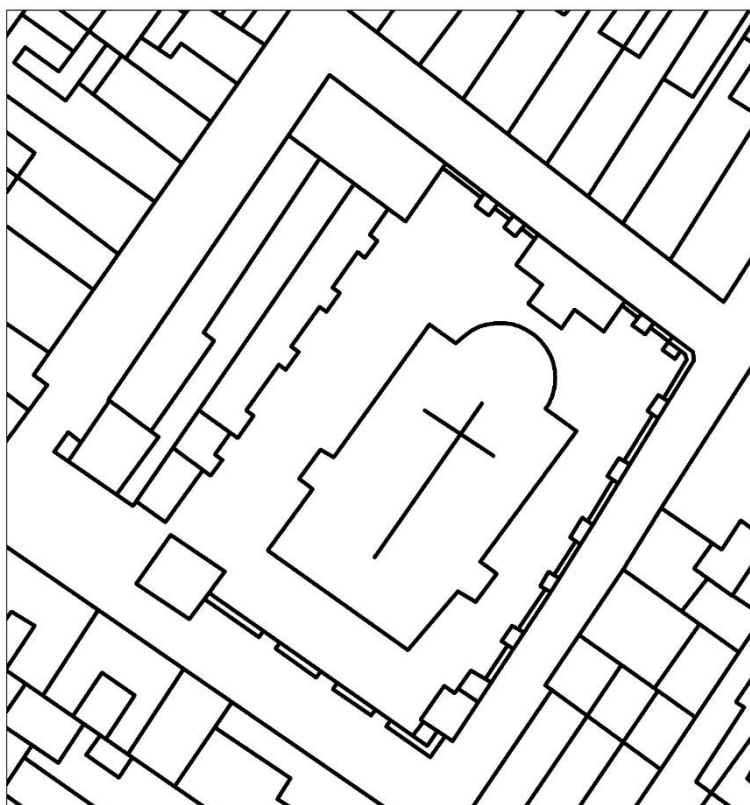
38 – kamenné zdivo samostatně stojící věže na severní straně kostela sv. Mikuláše, sonda S2/2005 (foto J. Šindelář)

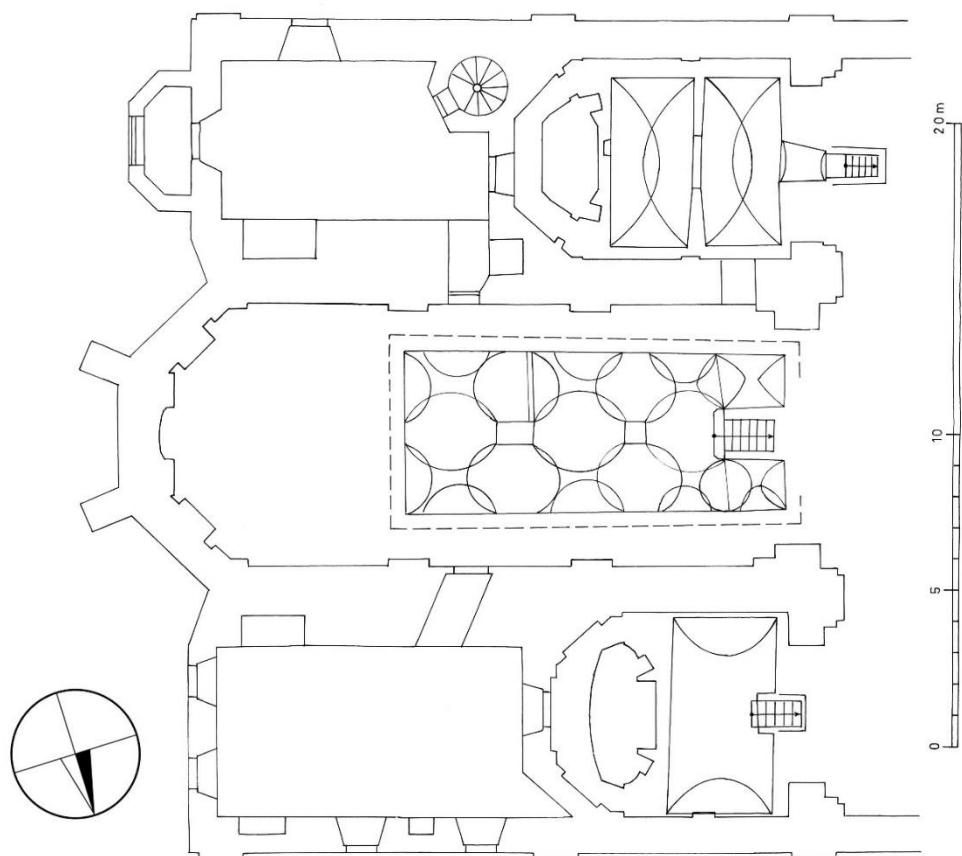
39 – samostatně stojící věž na severní straně kostela sv. Mikuláše, model vytvořilo studio QUIN podle výsledků archeologického výzkumu (převzato z Adámek a kol. 2014)

40 – pozůstatky vstupu na hřbitov u kostela sv. Mikuláše (zaměření archiv JČM)

41 – areál kostela sv. Mikuláše s budovou děkanství a ohradní zdí (převzato z Kubák 1973)

42 – krypty pod presbytářem a bočními kaplemi kostela sv. Mikuláše (zaměření A. Majer)

43 – pohled do krypty pod presbytářem kostela sv. Mikuláše (foto P. Zikmund)

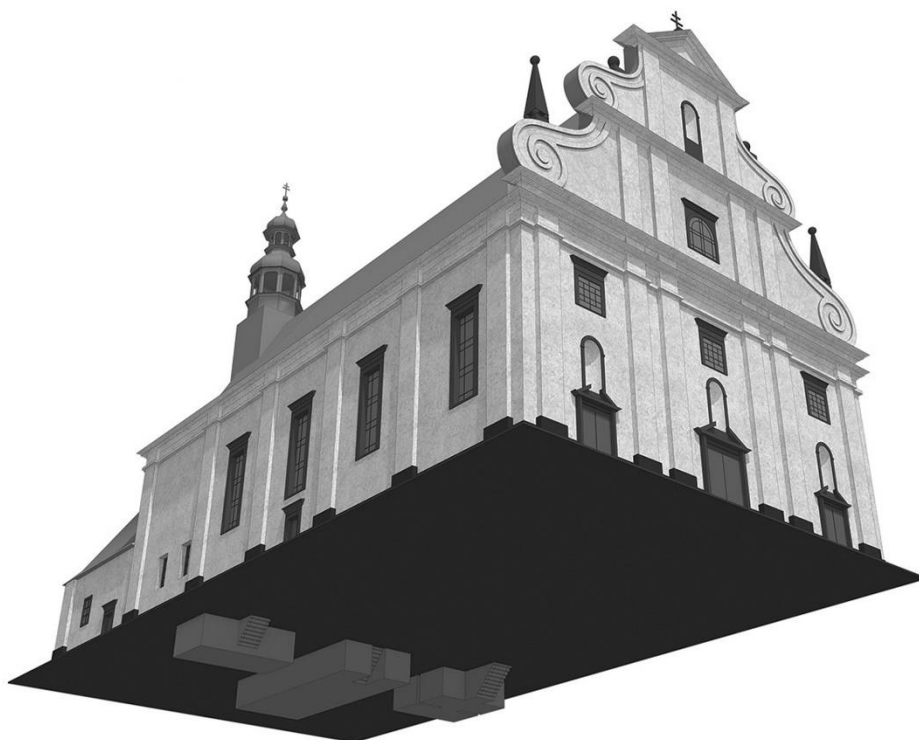
44 – medailon s vyobrazením bitvy u Budína (avers) a Ježíšem s křížem v oblacích, po stranách světci a modlíci se zástupy (revers), krypta pod presbytářem kostela sv. Mikuláše (foto L. Töröková)

45 – pohled do krypty pod jižní kaplí sv. Mikuláše (foto P. Zikmund)

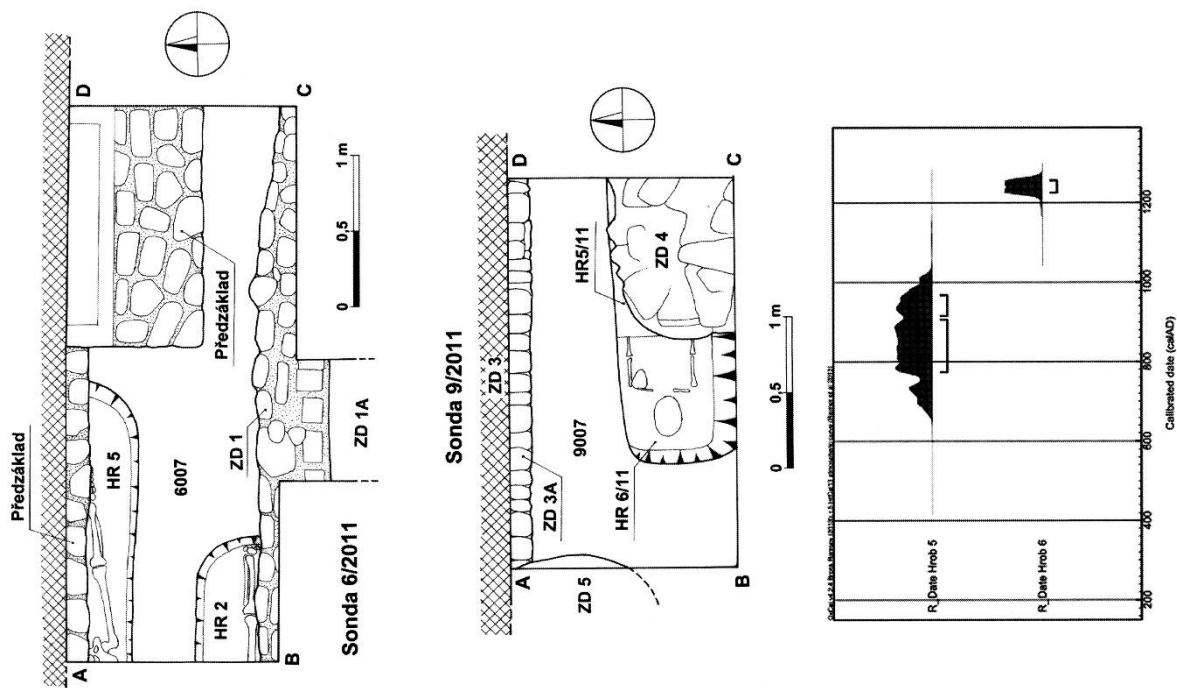

46 – pohled do krypty pod severní kaplí sv. Mikuláše (foto P. Zikmund)

47 – 3D model kostela sv. Mikuláše s kryptami pod kostelem, model vytvořilo studio QUIN podle výsledků archeologického výzkumu (převzato z Adámek a kol. 2014)

48 – České Budějovice – katedrála sv. Mikuláše, poloha dvou starších hrobů HR5 a HR6 v presbytáři kostela (kresba L. Bílý) a výsledky radiokarbonového datování obou hrobů

49 – současné uložení relikviáře s ostatky sv. Auraciána v jižní chórové kapli v kostele sv. Mikuláše za ozdobnou mříží (foto H. Motyčková)

50 – stříbrný pozlacený relikviář sv. Auraciána od zlatníka Abrahama Hoffmana z roku 1665 (převzato z Adámek a kol. 2014)

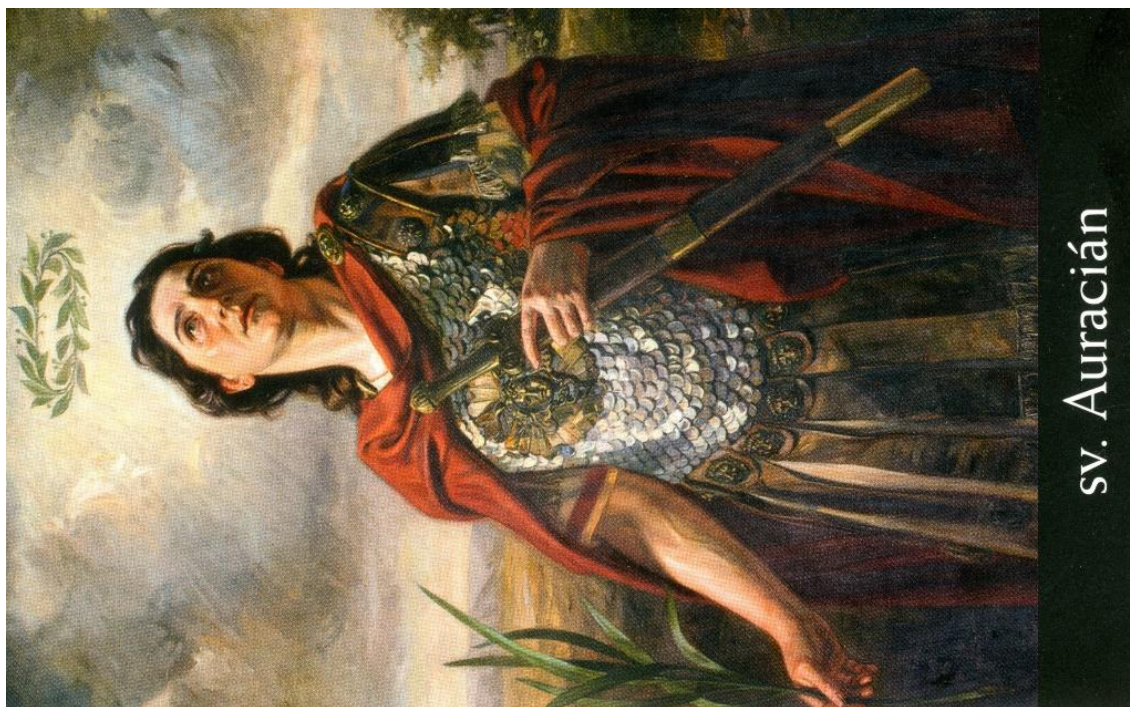

51 – podrobná mapa katakomb v Římě (převzato z Kolektiv 2015)

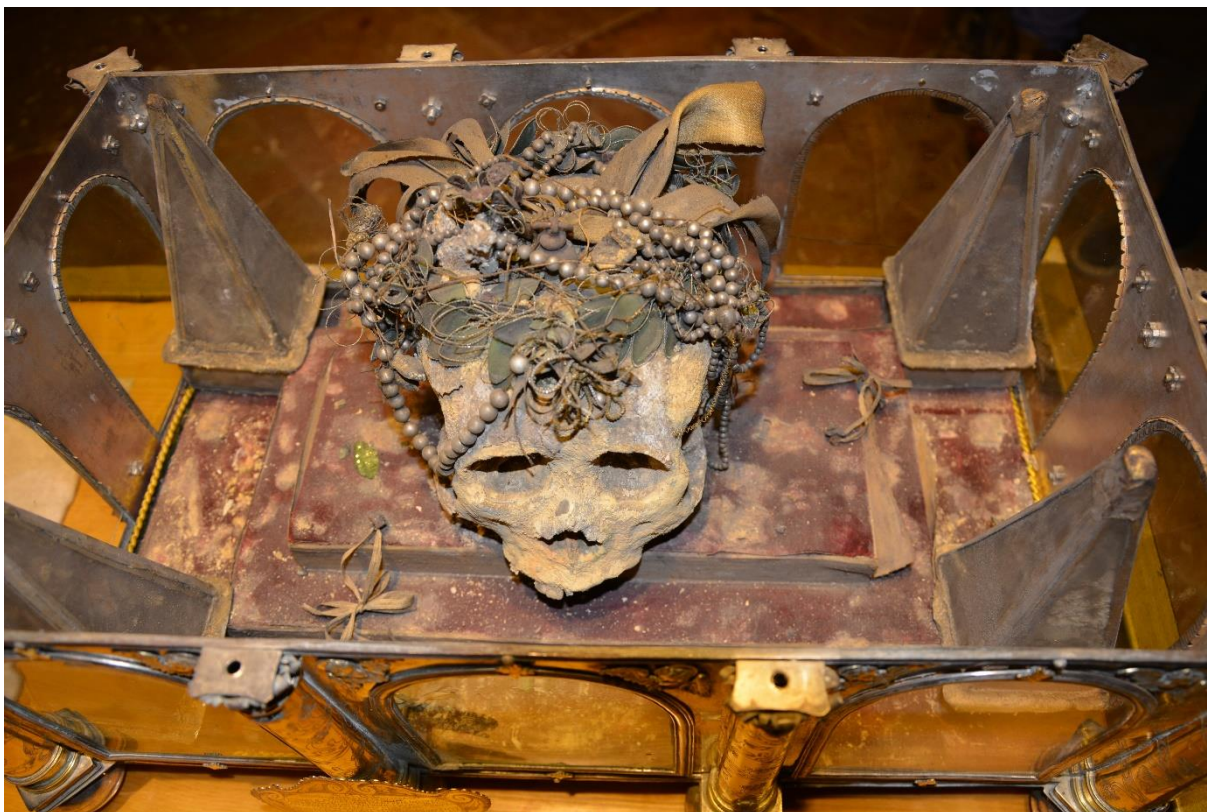
52 – autentika ověřující pravost ostatků, kterou vydal 1. července 1643 papežův zástupce a kamerunský biskup Joannes Baptista de Alteriis (převzato z Adámek a kol. 2014)

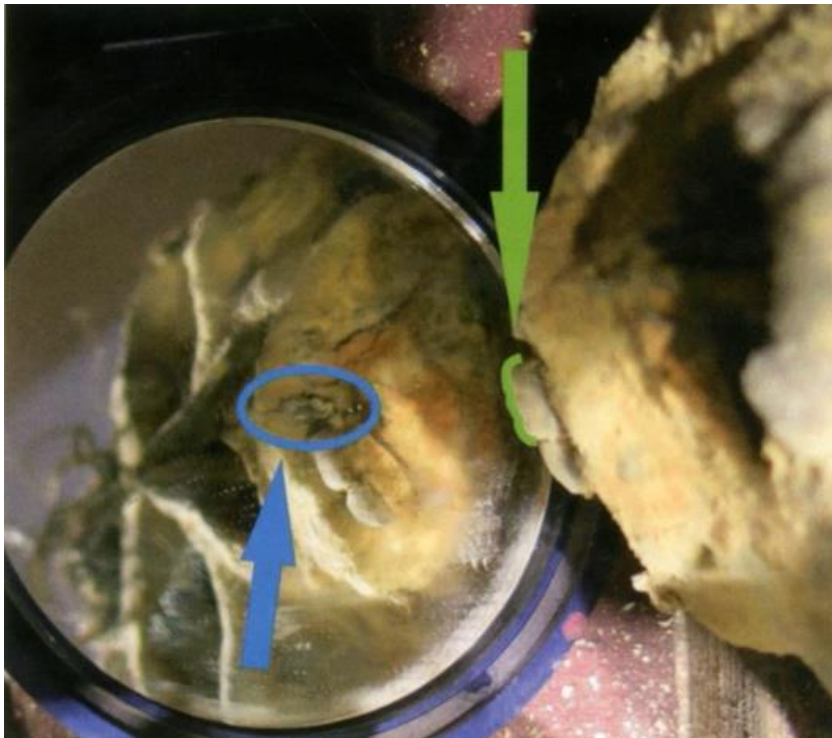
sv. Auracián

53 – obraz sv. Auraciána od Františka Bohumila Doubka z roku 1912

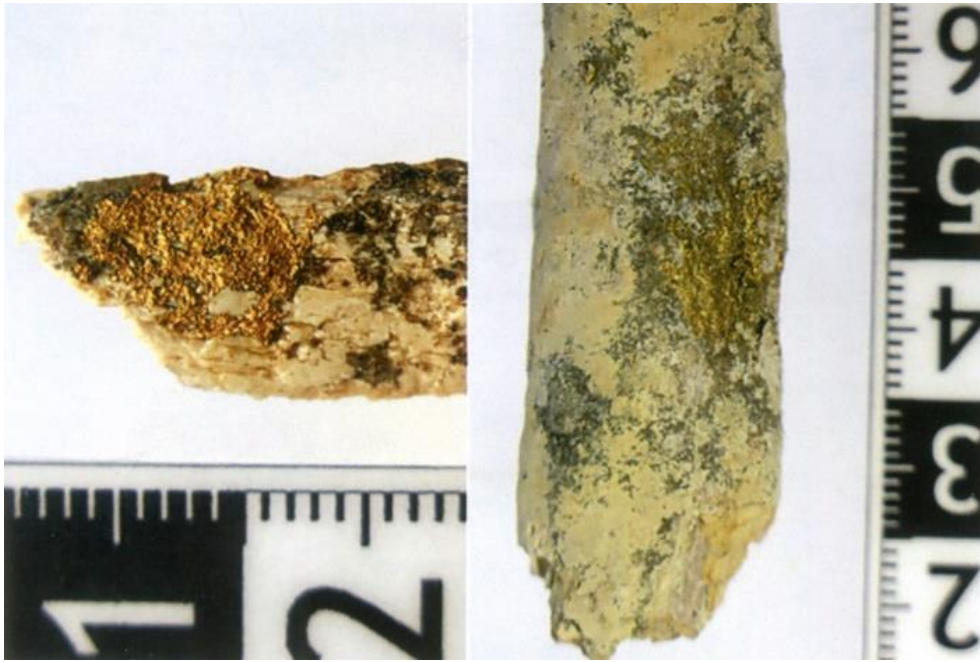

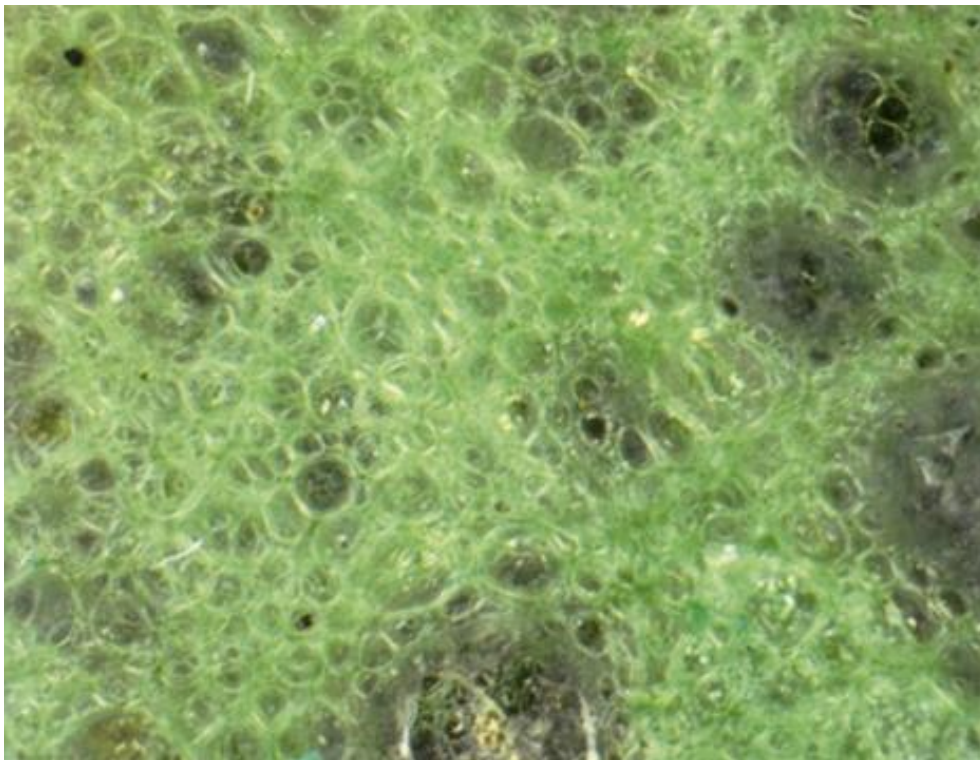
54 – ostatky sv. Auraciána před průzkumem a celkovým restaurováním, kostel sv. Mikuláše (foto H. Motyčková)

55 – nález vmezeřeného zubu, mesiodens, sv. Auracián, kostel sv. Mikuláše (foto E. Průchová)

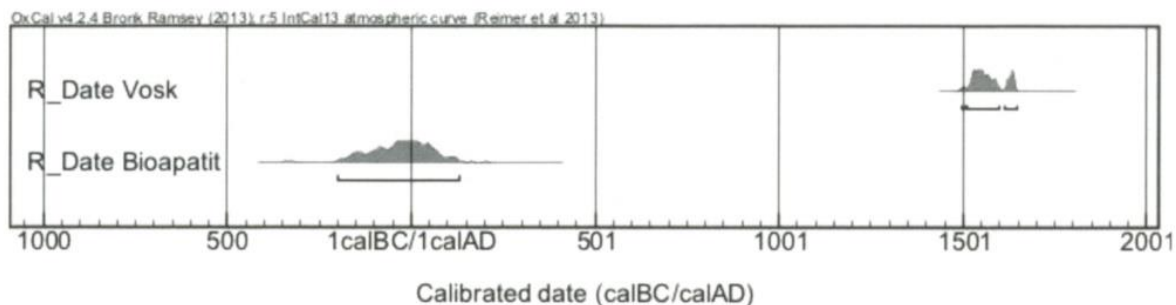
56 – detail zlacení kostí (foto J. John)

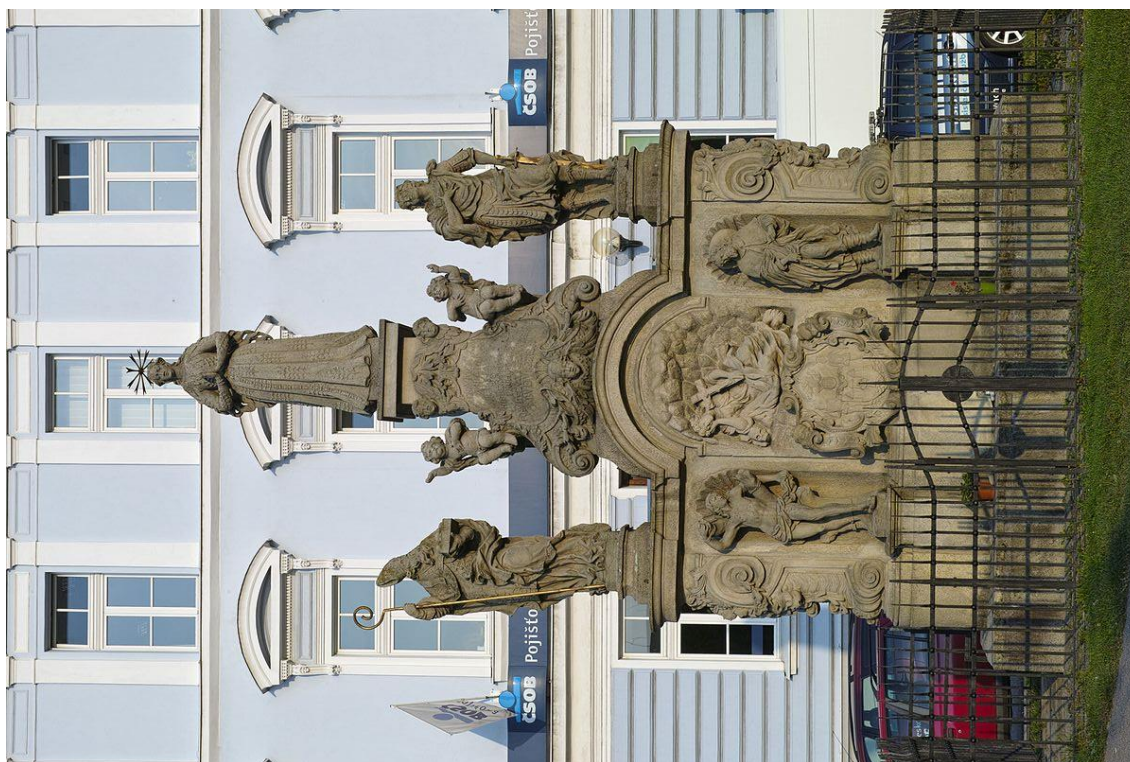
57 – zdobení na lebce sv. Auraciána, nejspíše vavřínové listy, detail pod mikroskopem (foto T. Šálková)

vzorek UGAMS 19564	materiál	$\delta^{13}\text{C}, \text{‰}$	14C age, years BP	$\pm$	pMC	$\pm$	kalibrovaná data (2 sigma - 95.4%)
st. Auratianus	vosk	-24.0	310	20	96.27	0.27	1497 – 1646 AD
st. Auratianus	bioapatit	-17.3	2010	70	77.63	0.7	200 BC – 131 AD

58 – tabulka s daty radiokarbonového měření (podle Cherkinsky 2014)

59 – morové sousoší z roku 1716 s patrona města sv. Mikulášem, Pannou Marií Budějovickou a sv. Auraciánem, dole sv. Rozálie uprostřed, Šebestián a Roch (převzato z Adámek a kol. 2014)

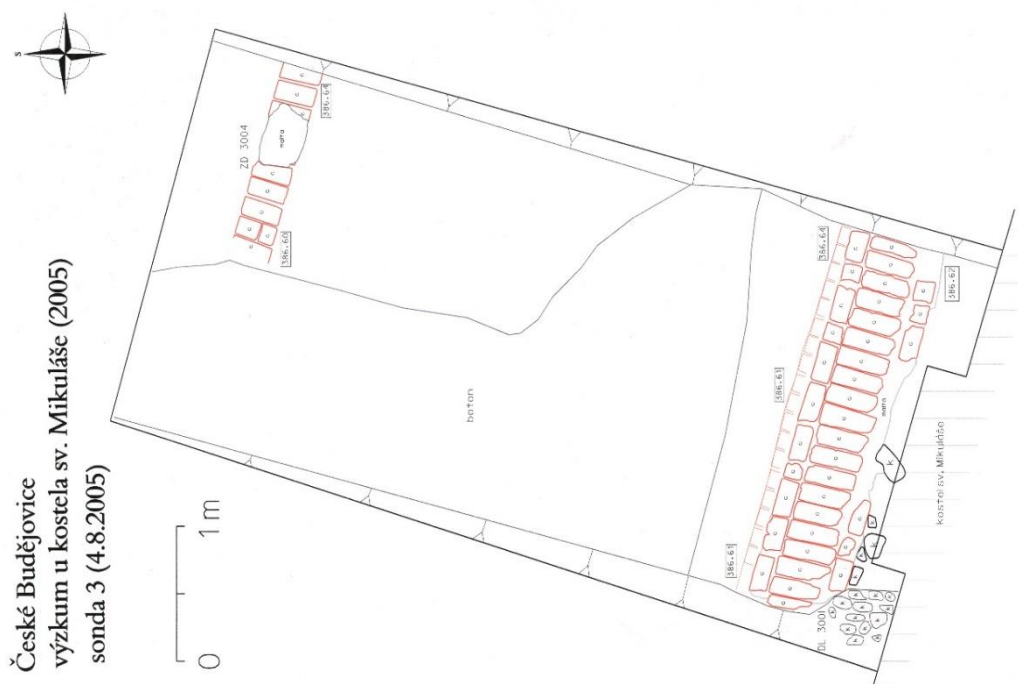

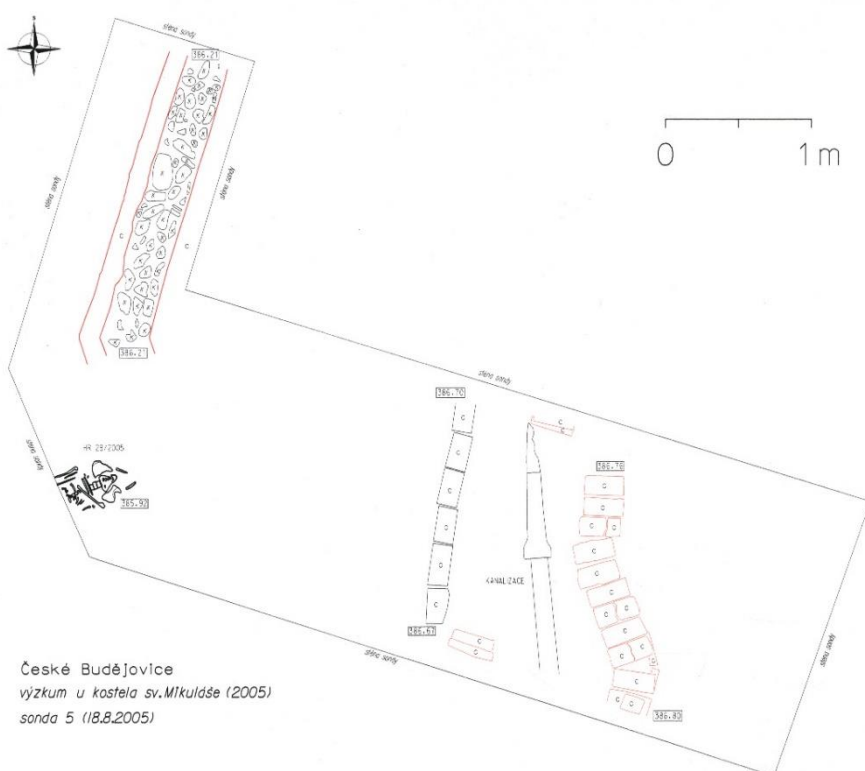
60 – druhotně vyskládané lidské pozůstatky v severní kryptě pod kostelem sv. Mikuláše (foto L. Bílý)

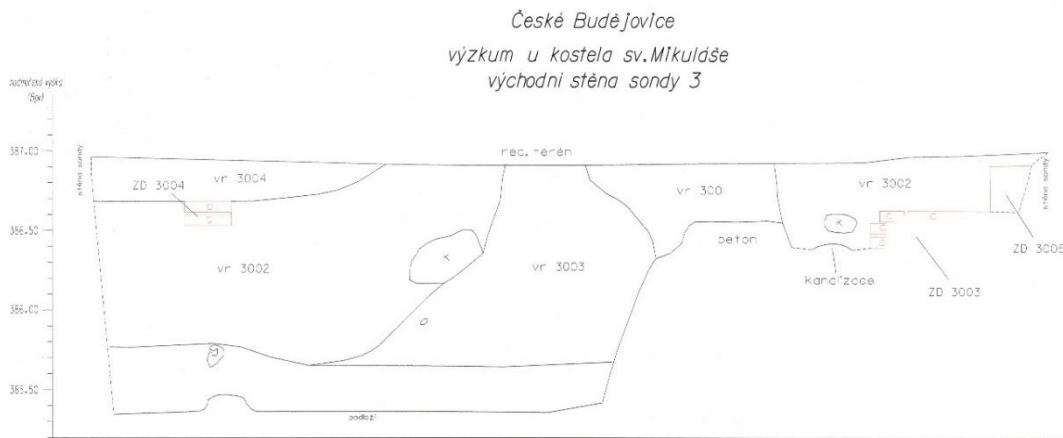
61 – ubourané zaklenuté prostory v sondě po začištění, sonda S1/2005 vyměřená jižně od kaple Smrtných úzkostí Páně (foto J. Šindelář)

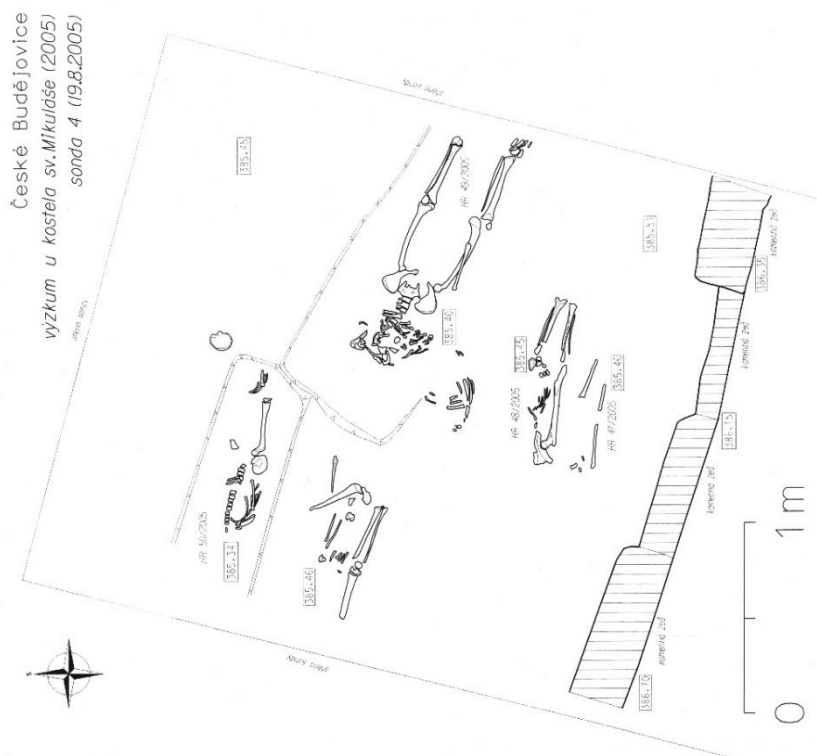
62 – zbytky odvětrávacího kanálku po obvodu kostela sv. Mikuláše (měřil J. Šindelář)

63 – východní strana pohřebiště porušená kanalizací a elektrickým kabelem (měřil J. Šindelář)

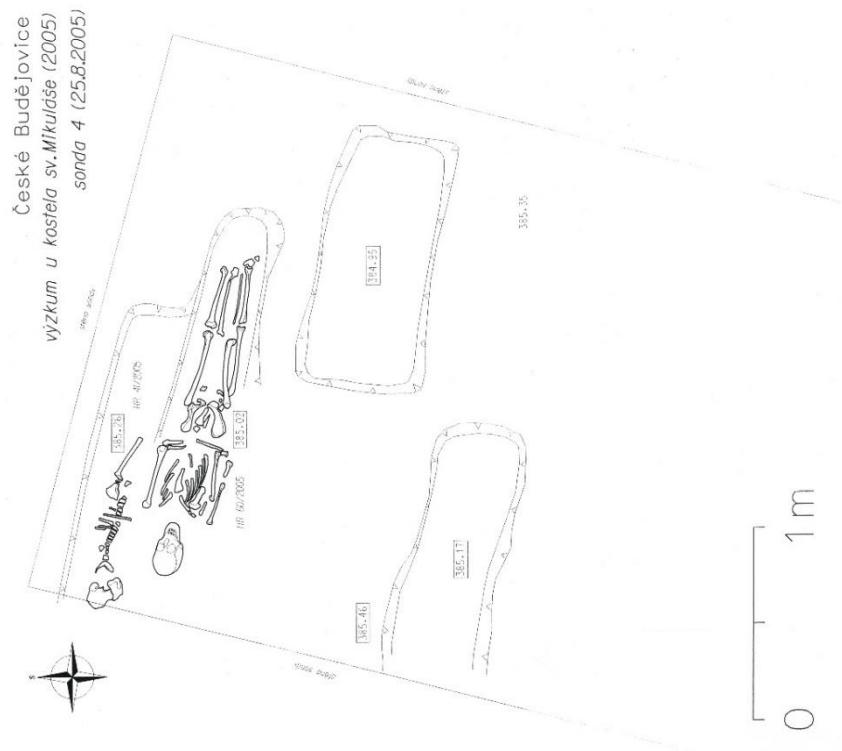

64 – profil východní stěny sondy S3/2005, kostel sv. Mikuláše (měřil J. Šindelář)

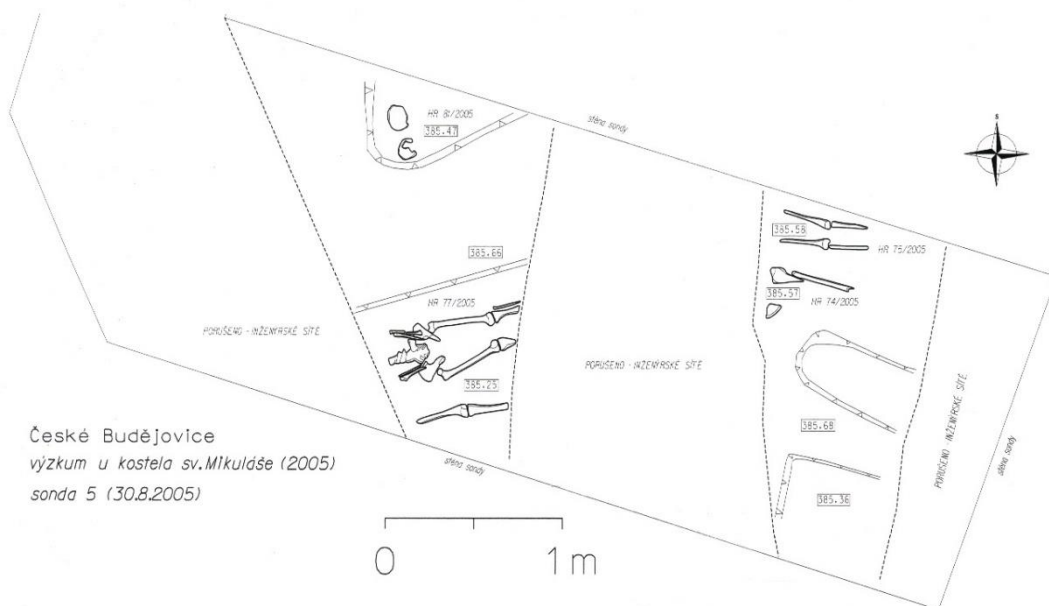

65 – některé hroby zahloubené do podlaží, sonda S4/2005, kostel sv. Mikuláše (měřil J. Šindelář)

66 – různé tvary hrobových jam, sonda S4/2005, kostel sv. Mikuláše (měřil J. Šindelář)

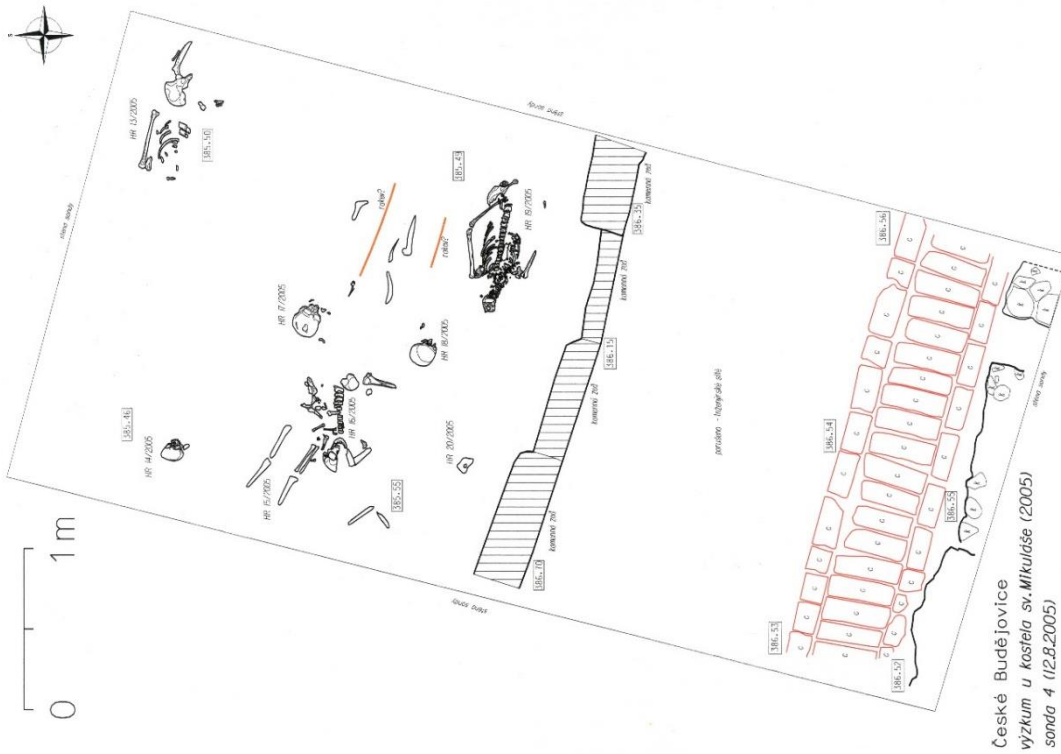

67 – porušené hrobové jámy novověkými stavebními zásahy, kostel sv. Mikuláše (měřil J. Šindelář)

České Budějovice
výzkum u kostela sv. Mikuláše (2005)
sonda 4 (25.8.2005)

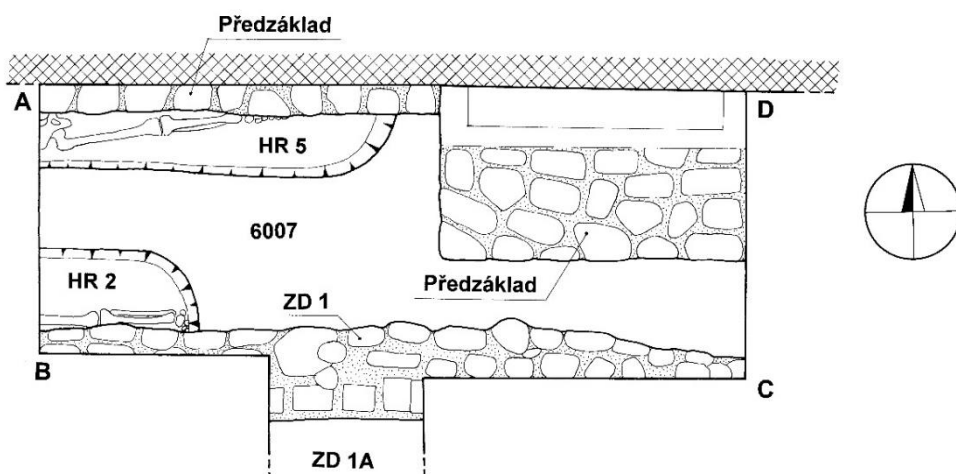

68 – úsporné kopání hrobových jam, sonda S4/2005, hrob HR 60/2005, kostel sv. Mikuláše (měřil J. Šindelář)

69 – tenké vrstvy po otiscích dřev v nepřehledné situaci hrobových jam, sonda S4/2005, kostel sv. Mikuláše (měřil J. Šindelář)

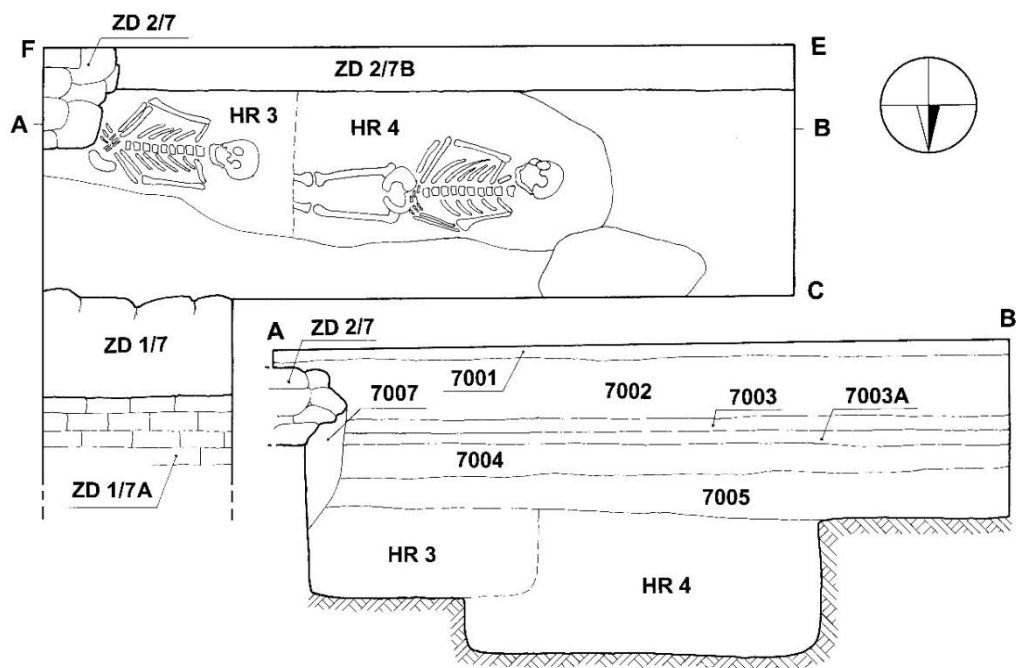

ČESKÉ BUDĚJOVICE kostel sv. Mikuláše
Sonda 6/2011

0 0,5 1 m

70 – nejstarší hrob v interiéru kostela sv. Mikuláše porušený stavbou předzákladu presbytáře, zahluubený do podloží sonda S6/2011, hrob HR 5/2011 (kreslil L. Bílý)

ČESKÉ BUDĚJOVICE, kostel sv. Mikuláše
Sonda 7/2011

0 0,5 1 m

71 – celková hrobová situace v sondě S7/2011 s hroby HR 3/2011 a HR 4/2011, kostel sv. Mikuláše (kreslil L. Bílý)

72 – severní hrobka v kostele sv. Mikuláše a u západního zdiva vyskládaná kostnice (foto L. Bílý)

73 – zbytky dřevěných trámů a lidské pozůstatky v severní hrobce, kostel sv. Mikuláše (foto L. Bílý)

74 – několik rozpadlých skeletů u severního zdiva hrobky pod severní chórovou kaplí, kostel sv. Mikuláše (foto L. Bílý)

75 – pohřby v kryptě pod presbytářem kostela sv. Mikuláše (foto L. Bílý)

76 – východní část zdiva krypty pod presbytářem kostela sv. Mikuláše s vyskládanou kostnicí (foto L. Bílý)

77 – pohřby uložené v kryptě pod presbytářem kostela sv. Mikuláše na dřevěných trámech a prknech (foto L. Bílý)

78 – situace v hrobce pod jižní chórovou kaplí v přední části hrobky s rozházenými pohřby, kostel sv. Mikuláše (foto L. Bílý)

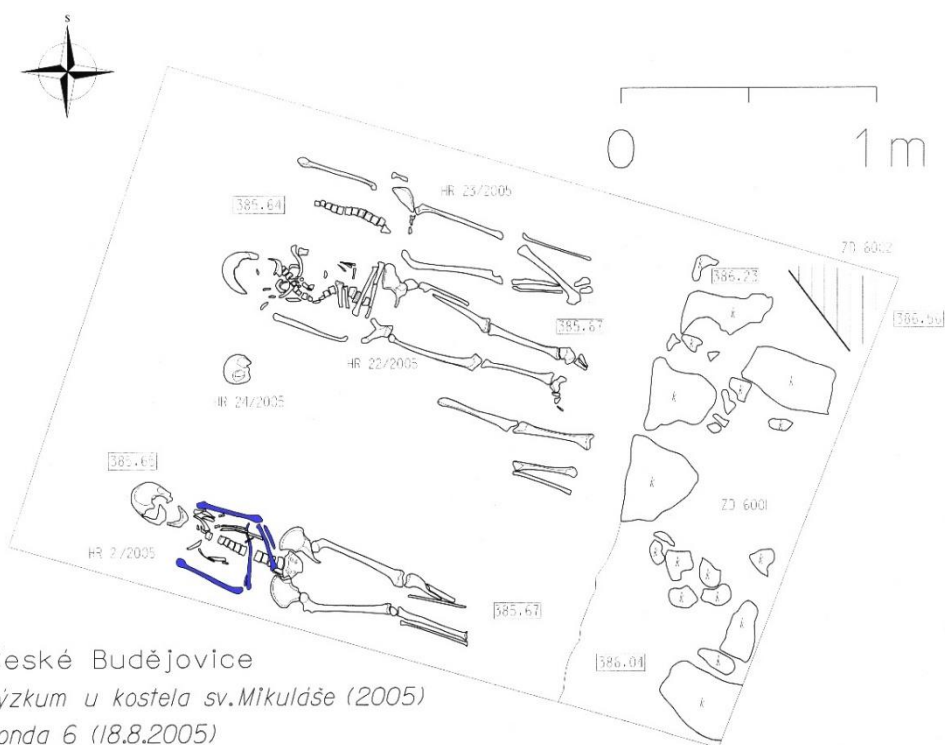

79 – pohřby ve východní části hrobky pod jižní chórovou kaplí vyskládané v několika vrstvách, kostel sv. Mikuláše (foto L. Bílý)

80 – detail složených rukou v ostrém úhlu na hrudi, kostel sv. Mikuláše (foto J. Šindelář)

81 – nepravidelné uložení rukou v sondě S6/2005, HR 21/2005, kostel sv. Mikuláše (kreslil L. Bílý)

82 – hrob s uložením rukou podél těla, značně rozpadlý, sonda S9/2011, HR 6/2011 (foto L. Bílý)

83 – jeden z pohřbů v presbytáři kostela sv. Mikuláše s uložením rukou v klíně v měkkém úhlu, sonda S7/2011, HR 3/2011, (foto L. Bílý)

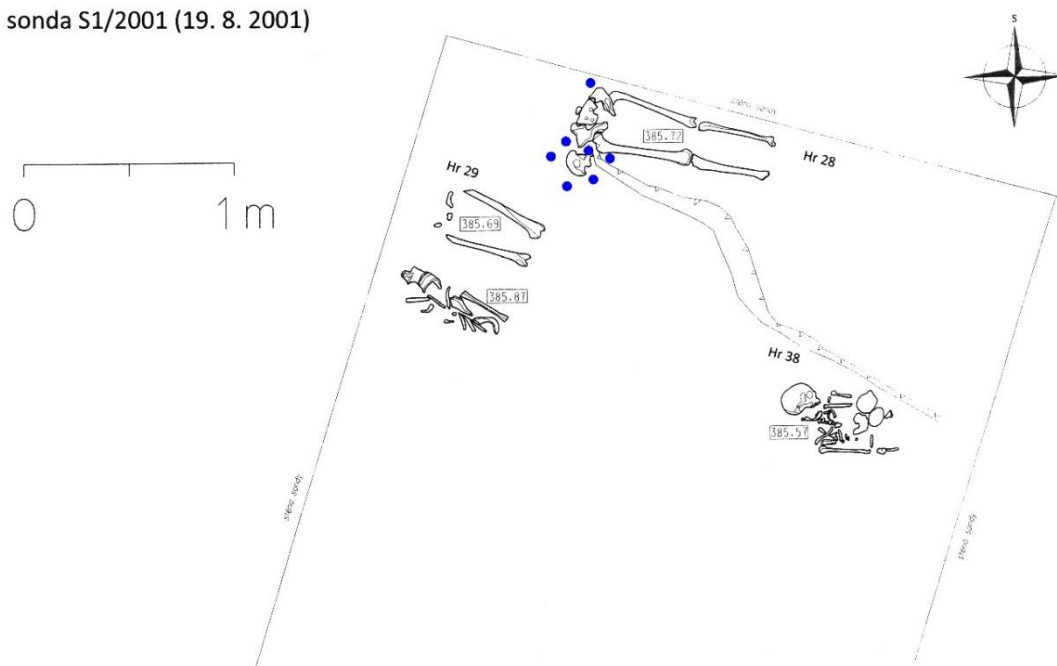
84 – detailní pohled na jméno a místo donátora nebo výrobce cihel speciálních rozměrů na výstavbu odzdušňovacího kanálku kolem kostela sv. Mikuláše (foto J. Šindelář)

85 – růženec s křížem odevzdaný do Jihočeského muzea v Českých Budějovicích v roce 1971 při výstavbě parovodu, kostel sv. Mikuláše (foto F. Janda)

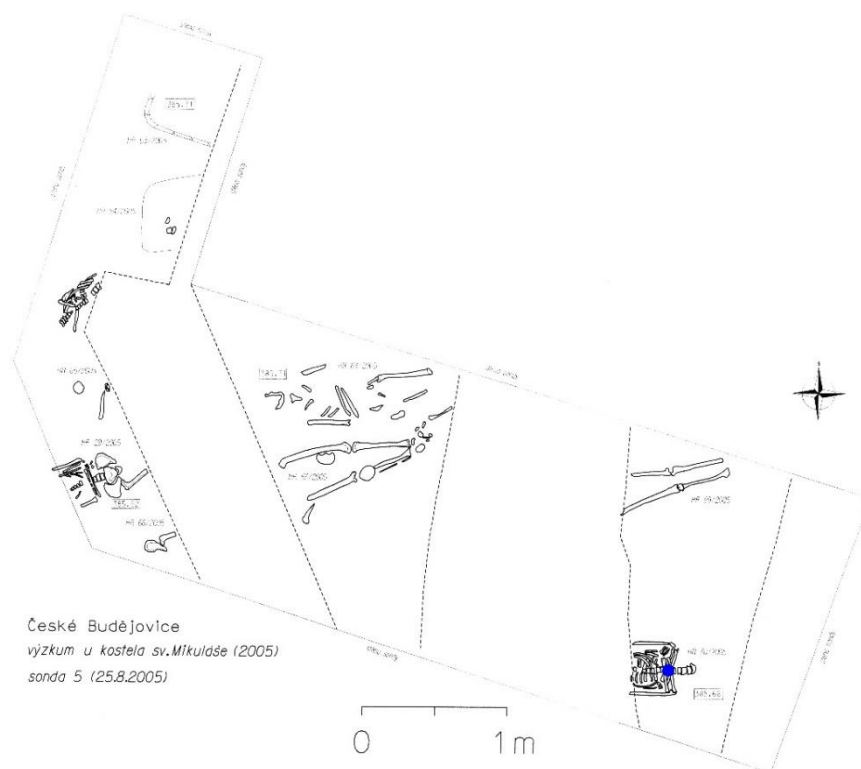
České Budějovice
výzkum u kostela sv. Mikuláše 2001
sonda S1/2001 (19. 8. 2001)

86 – sonda S1/2001 a hrob HR 28 s vyznačením nálezů jednotlivých medailonů, kostel sv. Mikuláše (měřil J. Šindelář)

87 – avers a revers medailonu z okruhu výrobní dílny švábského Gmündu, na medailonu zachycen Jan Nepomucký a Panna Marie, medailon vyrobený ražením, kostel u sv. Mikuláše (foto F. Janda)

88 – sonda S5/2005, HR 70 s vyznačením nálezu medailonů s korálky z růžence, kostel sv. Mikuláše (měřil J. Šindelář)

89 – detail aversu kříže typu Caravaca, kostel u sv. Mikuláše (foto L. Töröková)

90 – detail reversu kříže typu Caravaca, kostel u sv. Mikuláše (foto L. Töröková)

91 – detail křížku caravackého typu s prolamováním, koste u sv. Mikuláše (foto F. Janda)

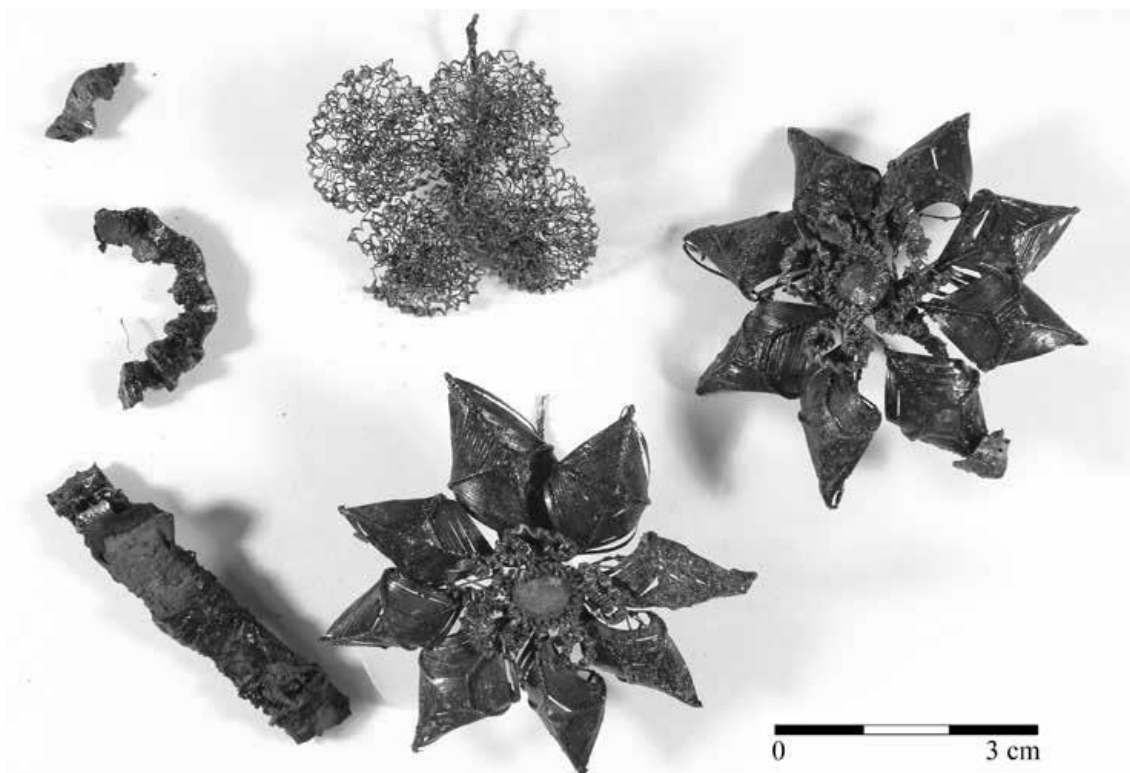

92 – avers závěsného relikviáře s Pannou Marií (foto F. Janda)

93 – revers závěsného relikviáře s Pannou Marií (foto F. Janda)

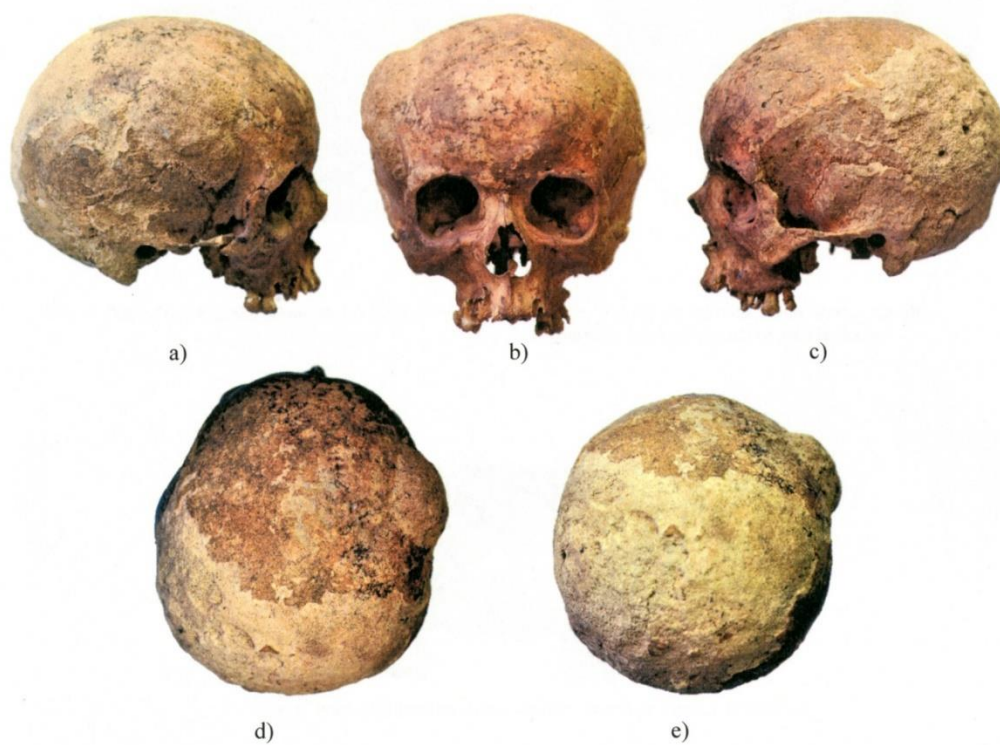
94 – torzo pohřebního čepce z květů z drobných kovových pásků, kostel u sv. Mikuláše (foto L. Töröková)

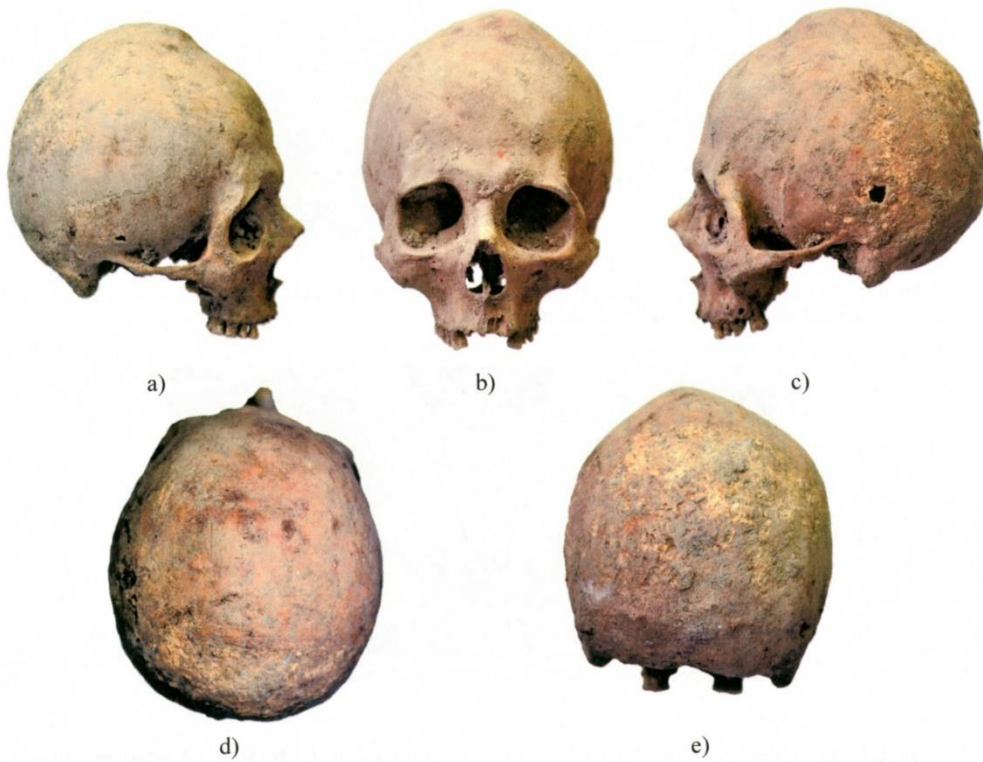
95 – zlacené knoflíky, kostel sv. Mikuláše (foto L. Töröková)

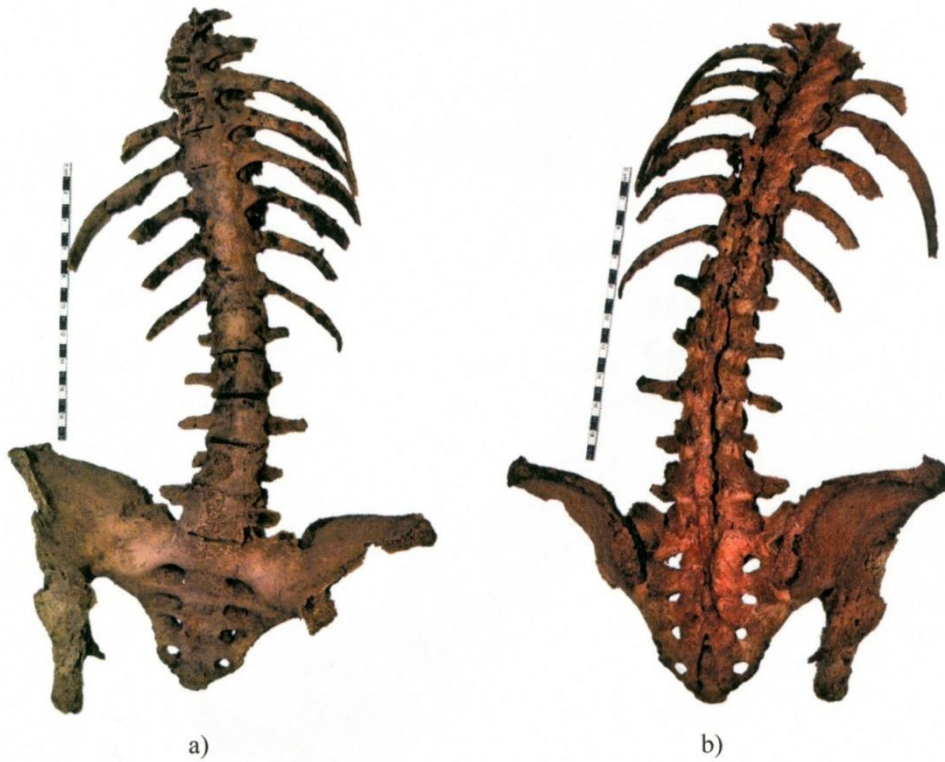
96 – detailní pohled na plombu, kostel sv. Mikuláše (foto L. Töröková)

97 – pohled na lebku z několika úhlů, vzorek č. 1 (převzato z Drozdová 2013)

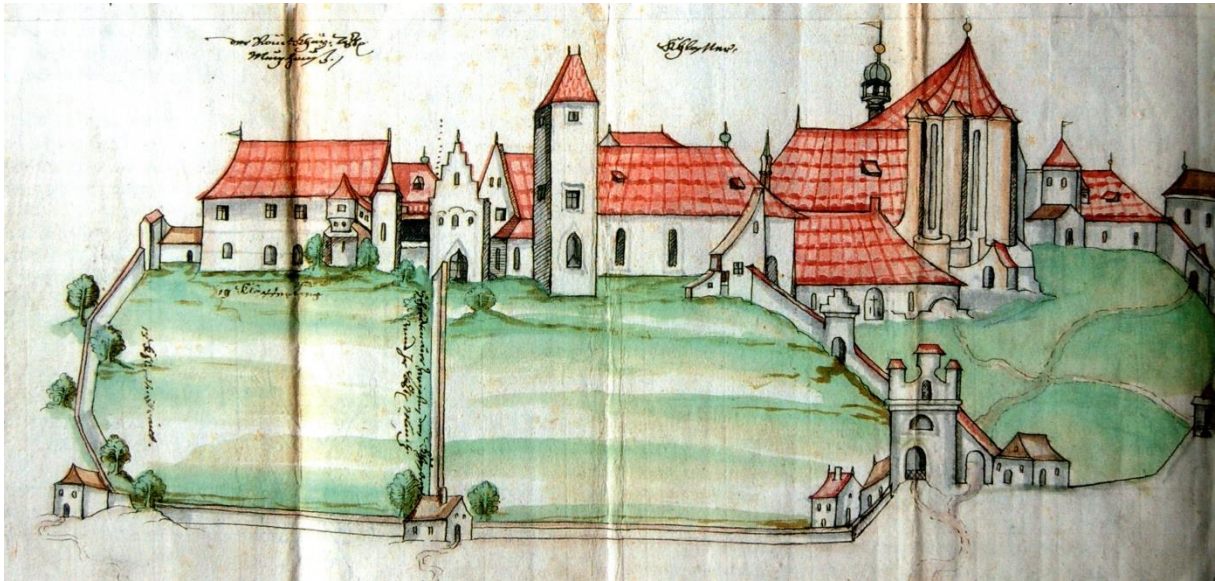

98 – pohled na lebku z několika úhlů, vzorek č. 2 (převzato z Drozdová 2013)

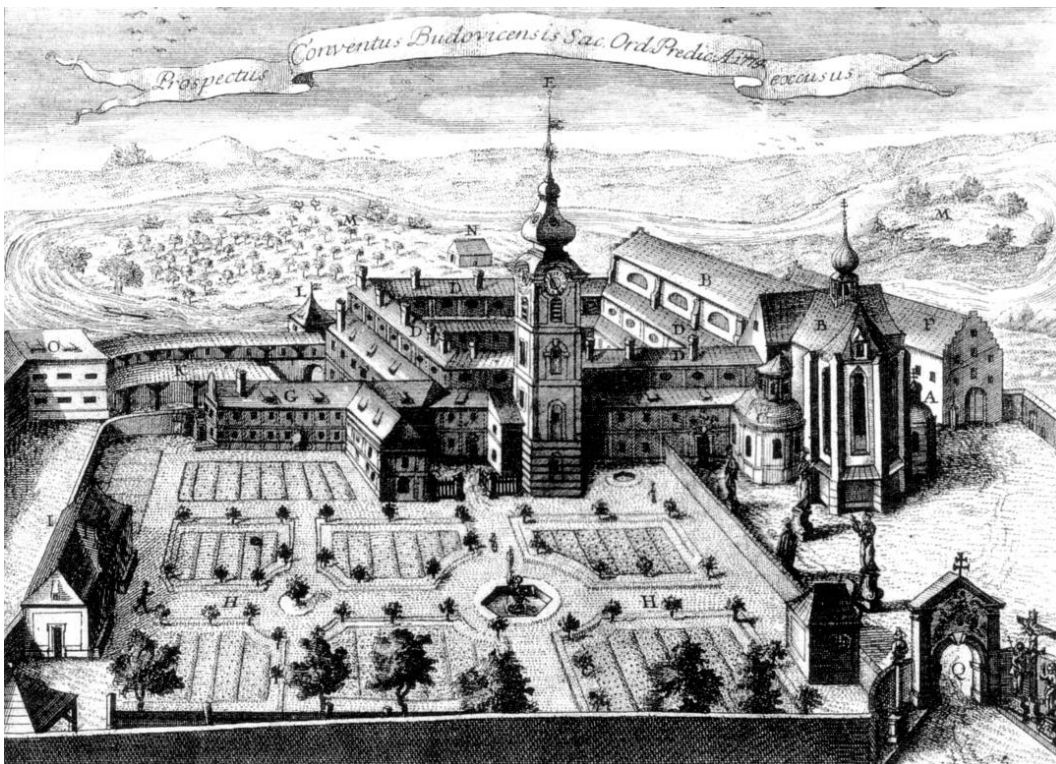

99 – pohled na srostlý trup, vzorek č. 3 (převzato z Drozdová 2013)

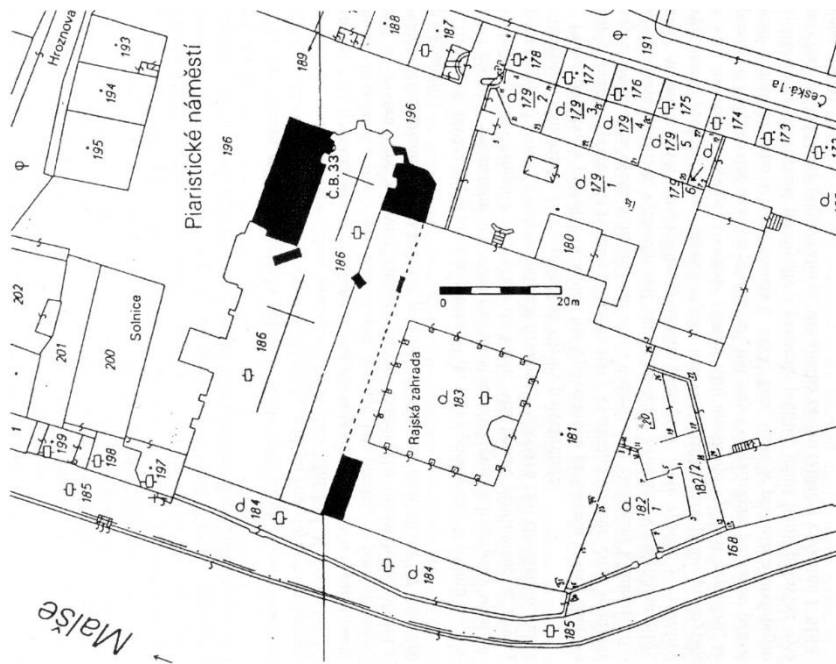

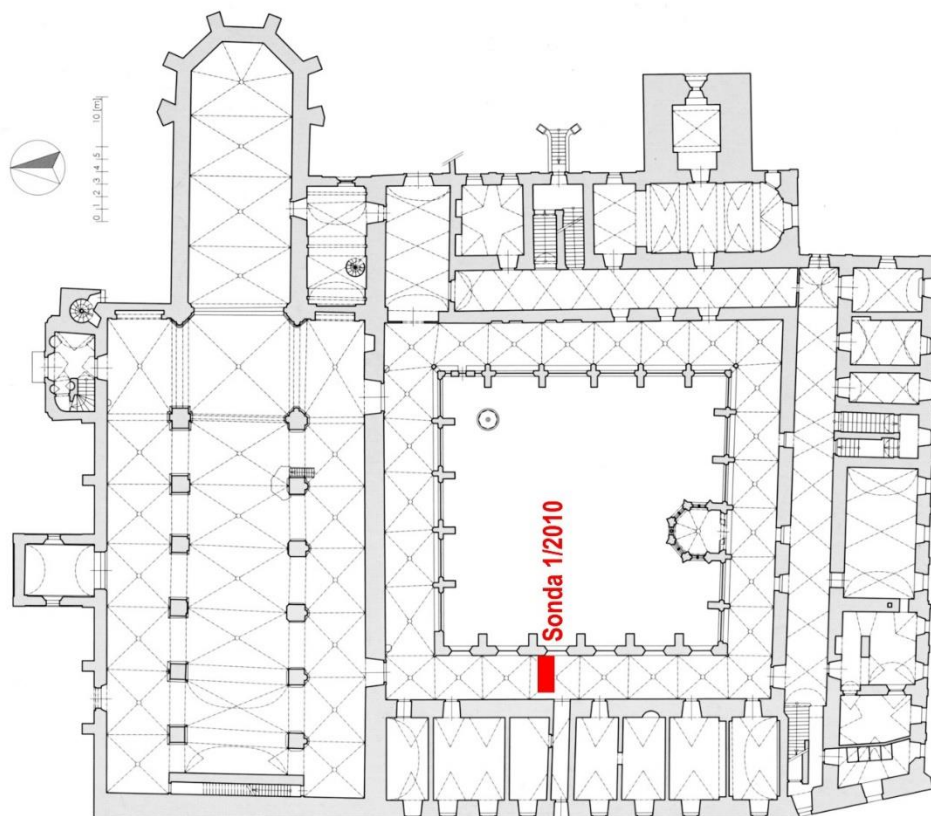
100 – dominikánský klášter v Českých Budějovicích, kolorovaná kresba, druhá polovina 16. století (převzato z Kovář 2009)

101 – dominikánský klášter v Českých Budějovicích, veduta od Františka Jakuba Prokyše, 1774 (převzato z Kovář 2009)

102 – plochy zkoumané v bezprostřední blízkosti kostela Obětování Panny Marie v roce 1996, na plánu vyznačeny černou barvou (převzato z Thoma 1996)

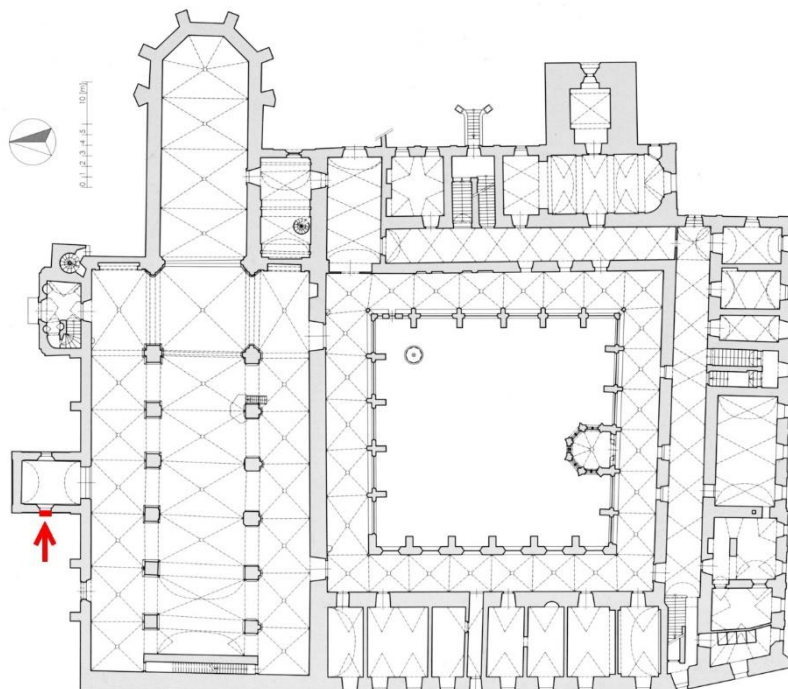

103 – sonda v západním křídle ambitu kláštera na Piaristickém náměstí v Českých Budějovicích (převzato z Kovář a kol. 2017)

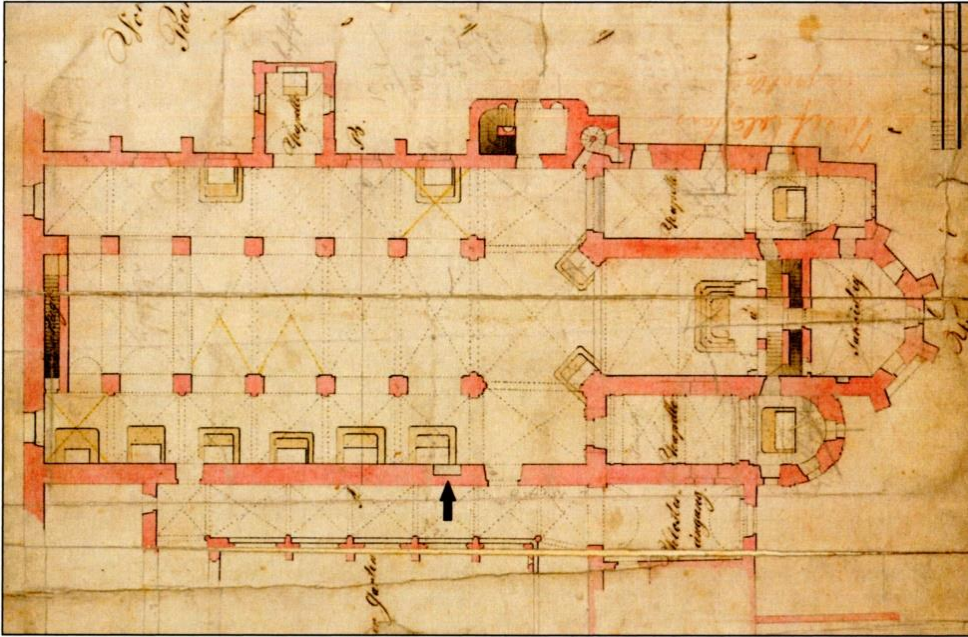

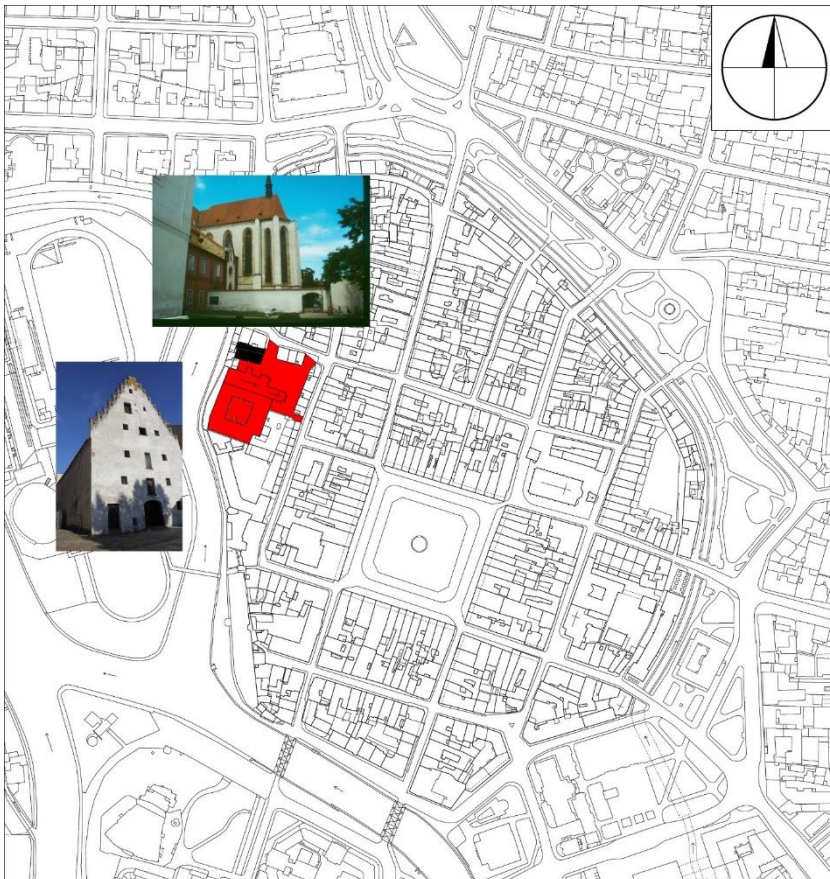
104 – zaměření nalezených pohřbů na severním okraji hřbitova na Piaristickém náměstí v Českých Budějovicích, před výstavbou podzemních kontejnerů v roce 2016 (měřil A. Majer)

105 – půdorys dominikánského kláštera a kostela Obětování Panny Marie v Českých Budějovicích s vyznačením nálezu vyhazovacího otvoru do kostnice pod dnešní kaplí sv. Anny (převzato z Kovář a kol. 2017)

106 – půdorys klášterního kostela Obětování Panny Marie s vyznačením výklenkového hrobu (převzato z Kovář 2020)

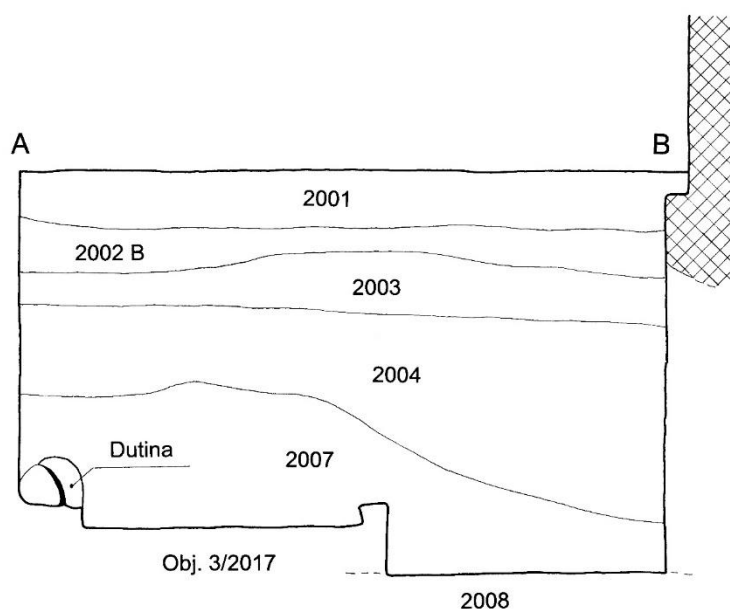

107 – umístění dominikánského kláštera a budovy Solnice ve městě České Budějovice (archiv Jihočeského muzea)

108 – sonda S2/2017 se zbytkem objektu 3/2017 a kamennou konstrukcí pod Solnicí (foto M. Konrádová)

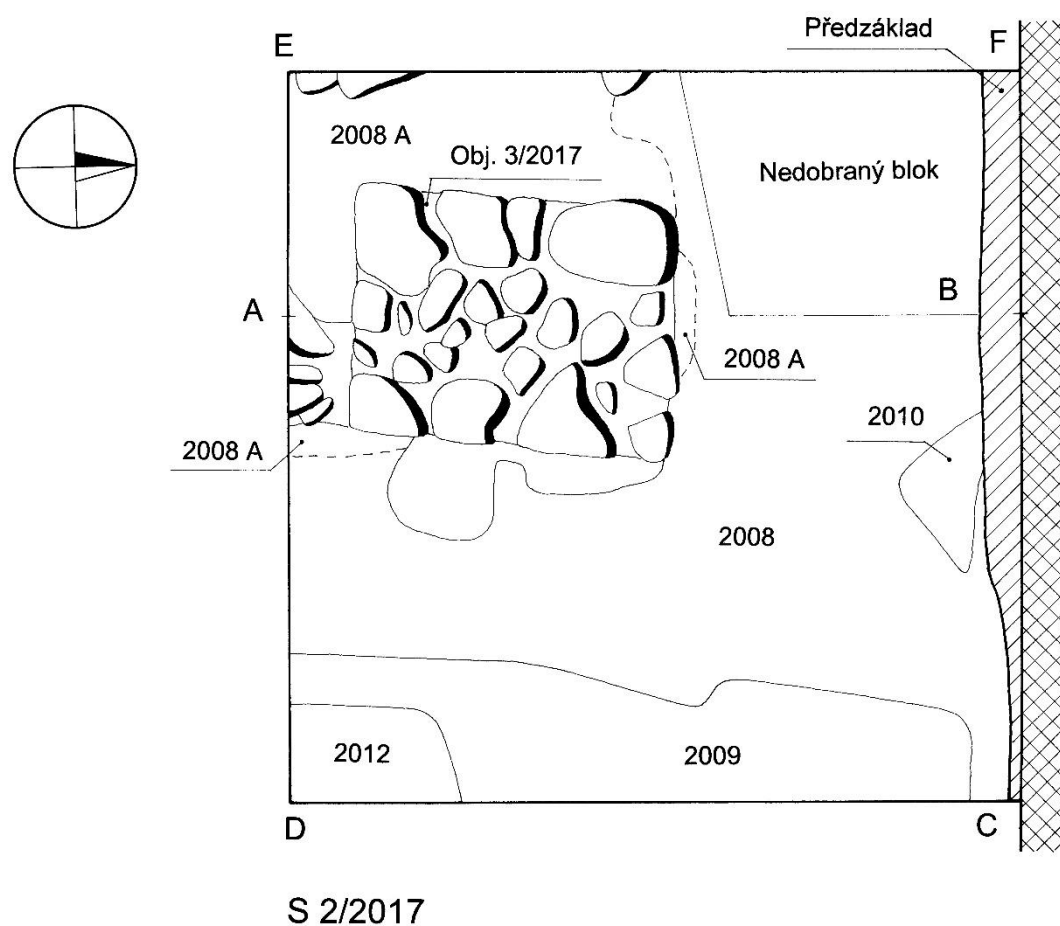

S 2/2017

109 – západní profil sondy S2/2017 s dokumentací drobné zakřivené dutiny oválného tvaru v jihovýchodním rohu objektu 3/2017, Solnice (kresba L. Bílý)

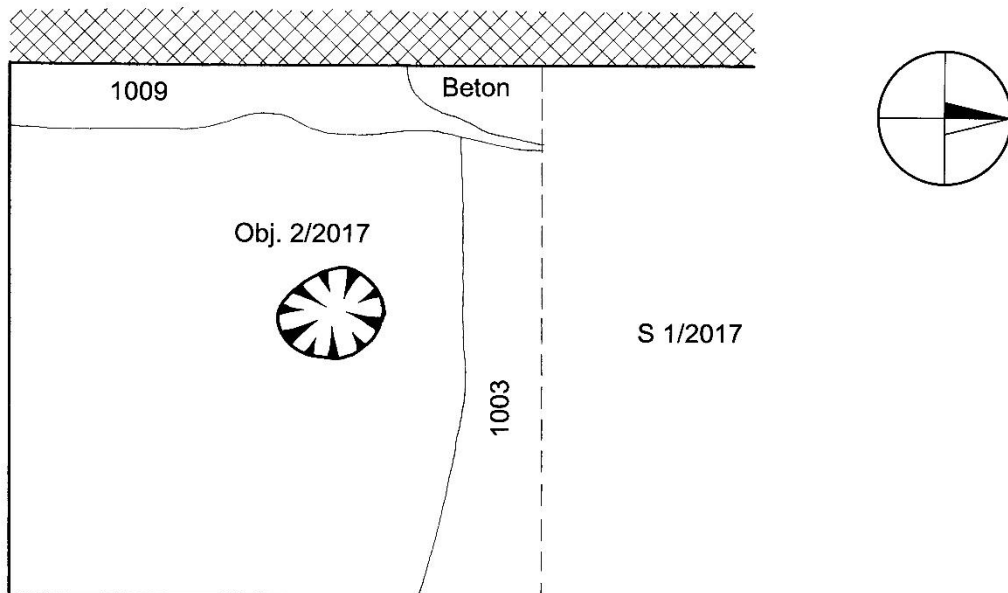
110 – mince nalezené při archeologickém výzkumu v interiéru Solnice, avers (převzato z Thomová a kol. 2019)

111 – půdorys sondy S2/2017 se zbytkem objektu 3/2017 a v jihovýchodní části s objektem s menší zakřivenou dutinou oválného tvaru vyskládanou z kamenů, Solnice (kresba L. Bílý)

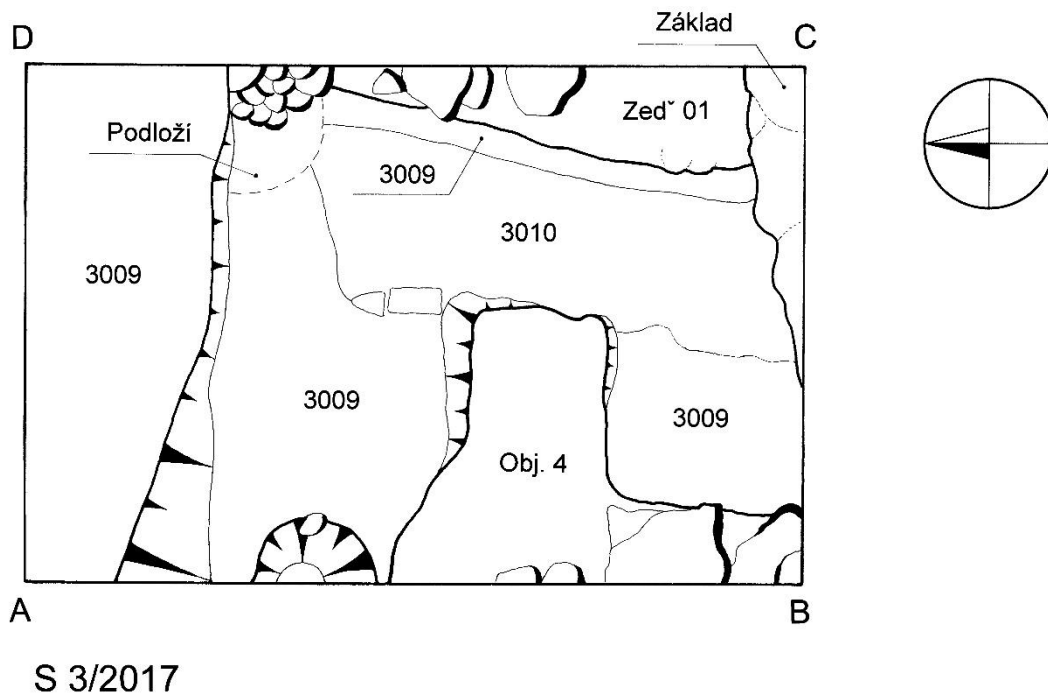
112 – zachované části budějovických hradeb (převzato z Kovář 2015)

S 1/2017

113 – jižní rozšíření sondy S1/2017, půdorys objektu s kůlovou jámou, Solnice (kresba L. Bílý)

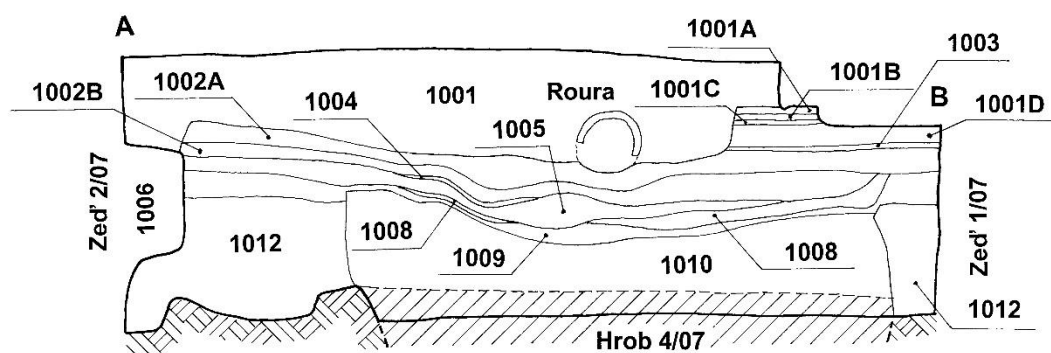

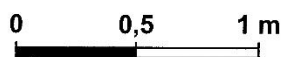
114 – půdorys sondy S3/2017 s objektem 4/2017, který obsahoval větší množství bronzových slitků, Solnice (kresba L. Bílý)

115 – zaměření objektu při severním okraji hřbitova na Piaristickém náměstí v Českých Budějovicích (měřil A. Majer)

ČESKÉ BUDĚJOVICE – Dominikánský klášter
Sonda 1/07, 16.11.2007

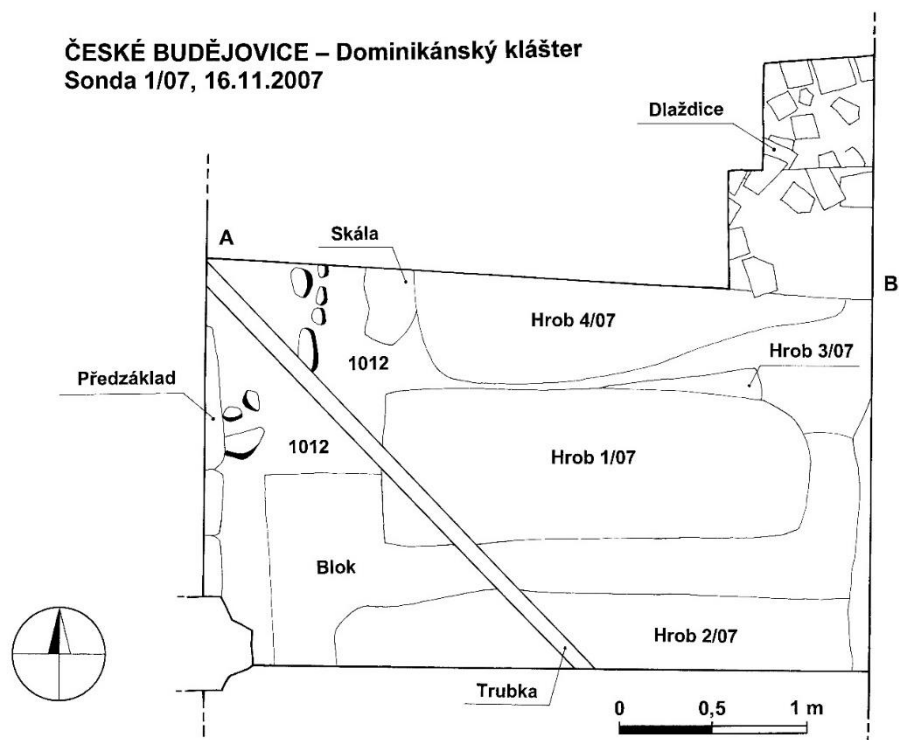

116 – severní profil sondy S1/2007 s hrobem HR 4/2007 zahloubeným do podloží, Solnice
 (kreslil L. Bílý)

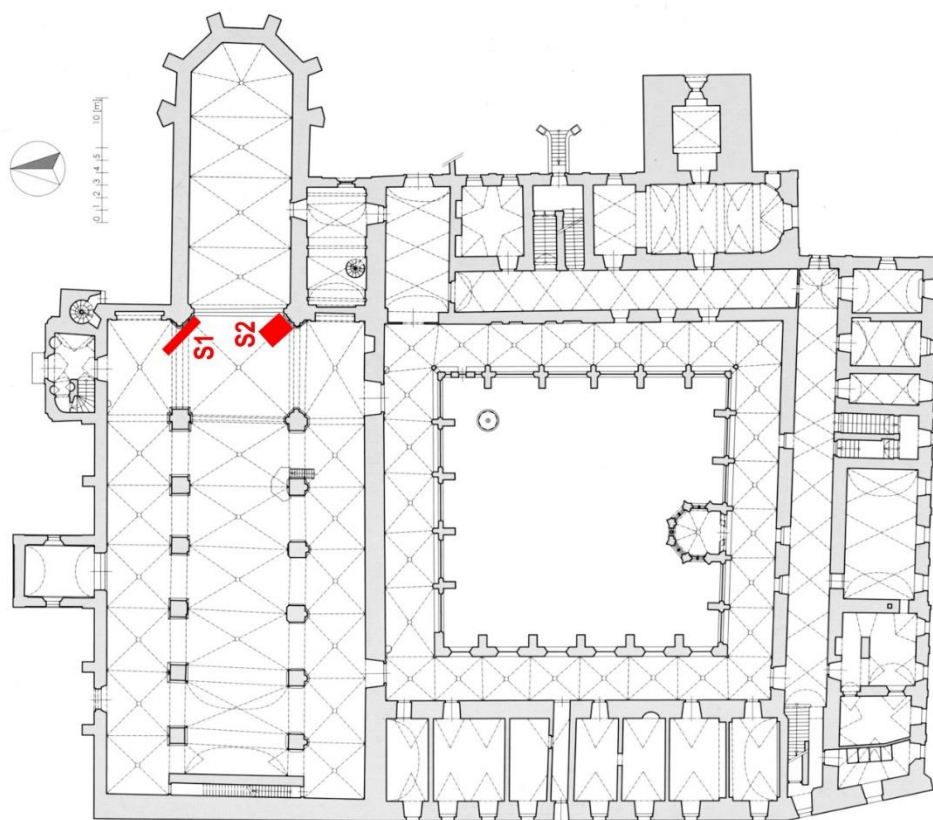

117 – půdorys pravoúhlé rakve hrobu HR 1/2007, ambit kostela Obětování Panny Marie
 (foto O. Chvojka)

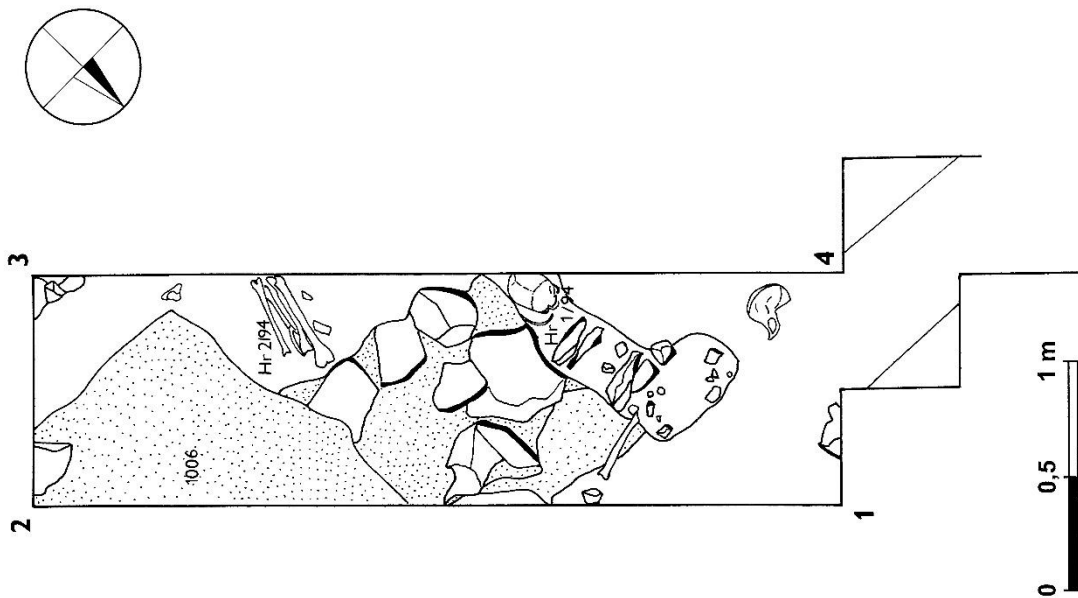
ČESKÉ BUDĚJOVICE – Dominikánský klášter
Sonda 1/07, 16.11.2007

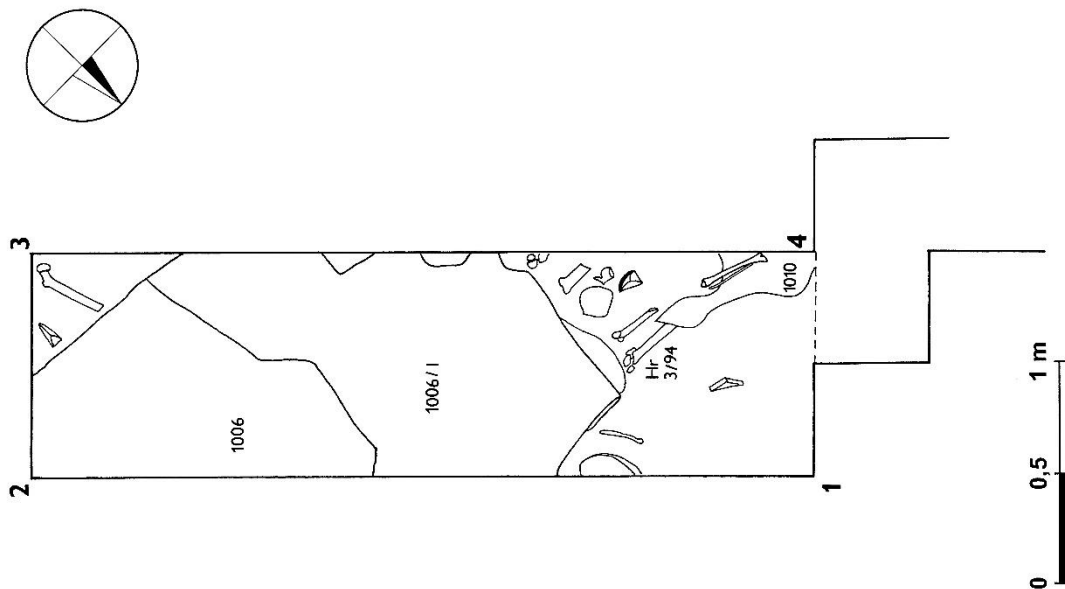
118 – půdorys sondy S1/2007, ambit klášterního kostela Obětování PannMarie (kreslil L. Bílý)

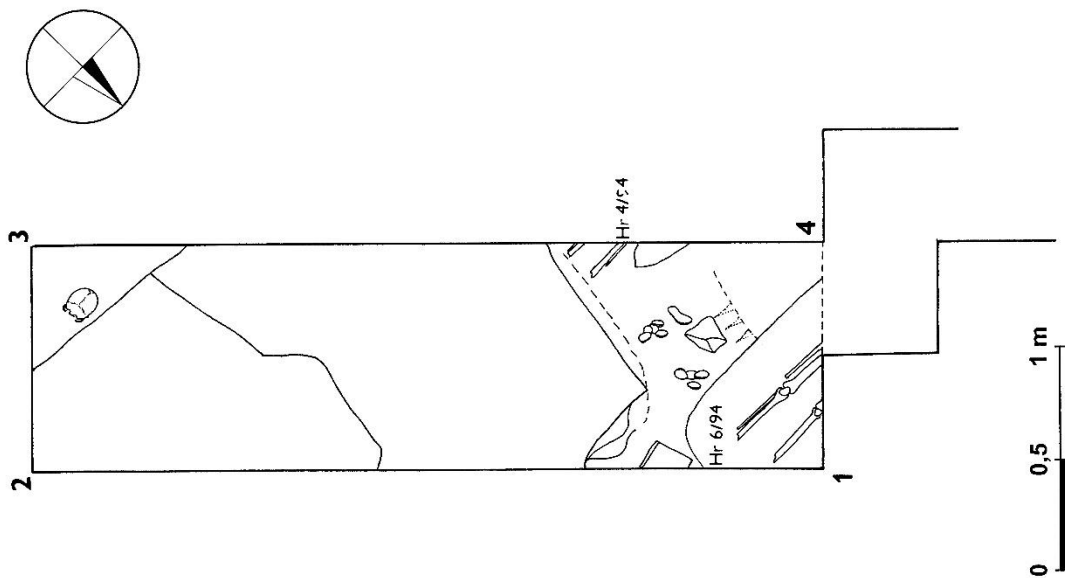
119 – půdorys kláštera s kostelem se zachycenými sondami v oblasti Vítězného oblouku (převzato z Kovář a kol. 2017, kreslil K. Vávra)

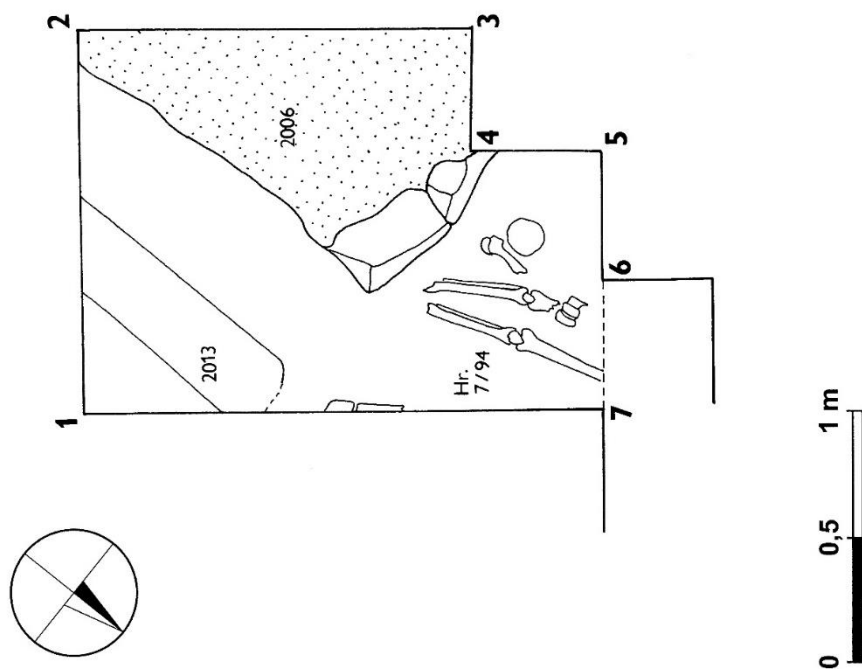
120 – půdorys sondy S1/1994 s kolmo nastavenými kameny, kostel Obětování Panny Marie (kreslil J. Thoma)

121 – půdorys sondy S1/1994 s hrobem HR3/1994 a vrstvou VR 1010, kostel Obětování Panny Marie (kreslil J. Thoma)

122 – půdorys sondy S1/1994 a hroby HR 4/1994 a HR 6/1994, kostel Obětování Panny Marie (kreslil J. Thoma)

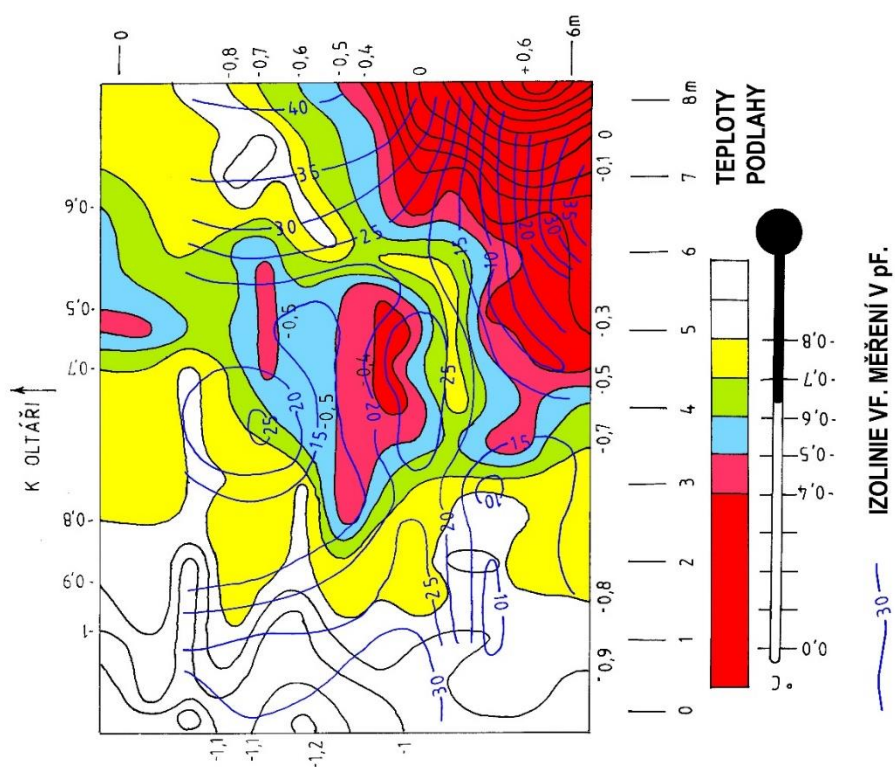

123 – půdorys sondy S2/1994 a hrobem HR 7/1994, kostel Obětování Panny Marie (kreslil J. Thoma)

124 – vřazovací otvor do kostnice pod kaplí sv. Anny na severní straně lodi kostela Obětování Panny Marie (foto L. Bílý)

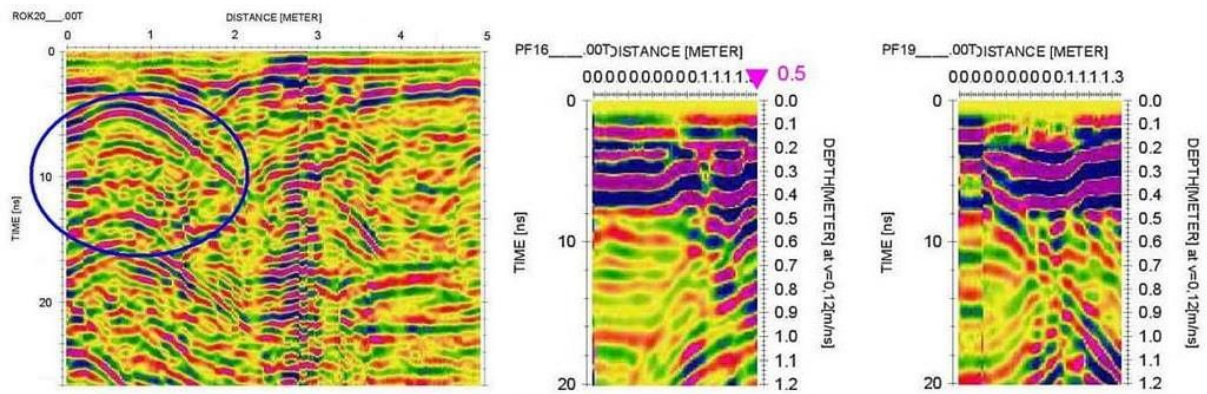

České Budějovice, dominikánský klášter, složení teplotního a vysokofrekvenčního kapacitního měření.

125 – rozložení teplot na podlaze kostela Obětování Panny Marie, infračervené měření (měřil A. Majer)

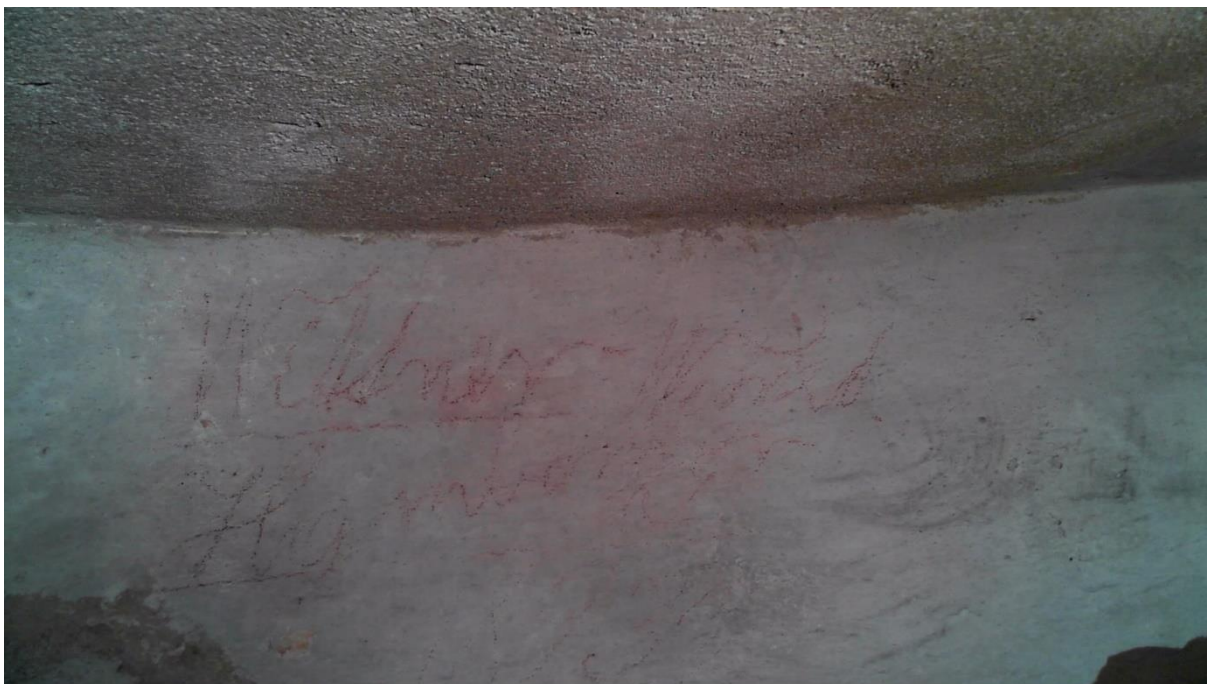

126 – sledované místo v jižní stěně trojlodí kostela Obětování Panny Marie v Českých Budějovicích (foto J. Šindelář)

127 – geofyzikální měření ve zdivu v jižní stěně trojlodí (měřil A. Tomešek)

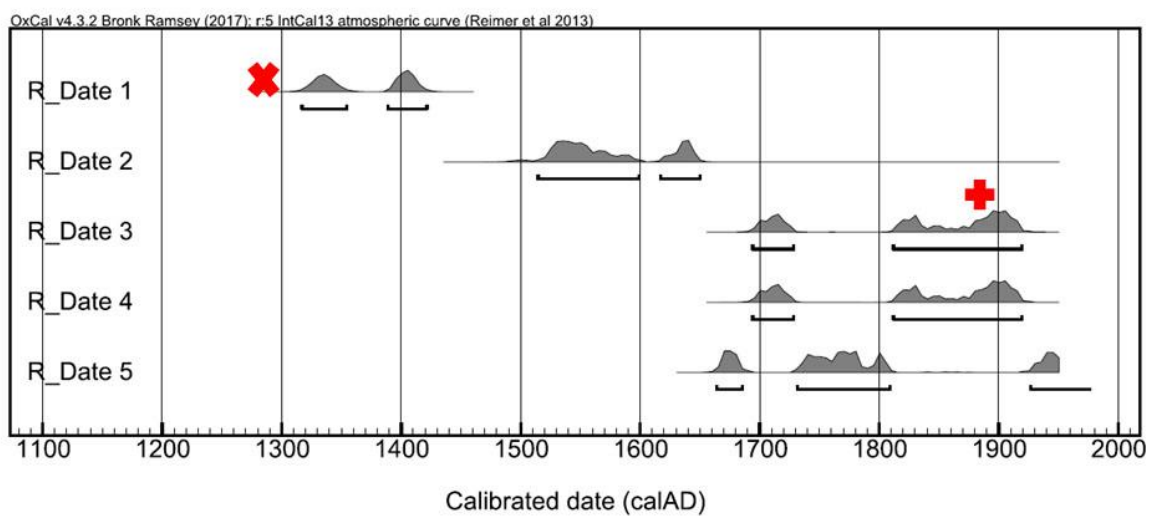
128 – jména zedníků, kteří niku v roce 1893 zazdívali, kostel Obětování Panny Marie (foto minisonda)

129 – pohled na obsah niky, kostel Obětování Panny Marie (foto minisonda)

130 – nápis na horním víku dřevěné schránky, vyjmuté z niky v kostele Obětování Panny Marie, stav po zrestaurování (foto P. Svobodová)

✘ 1281

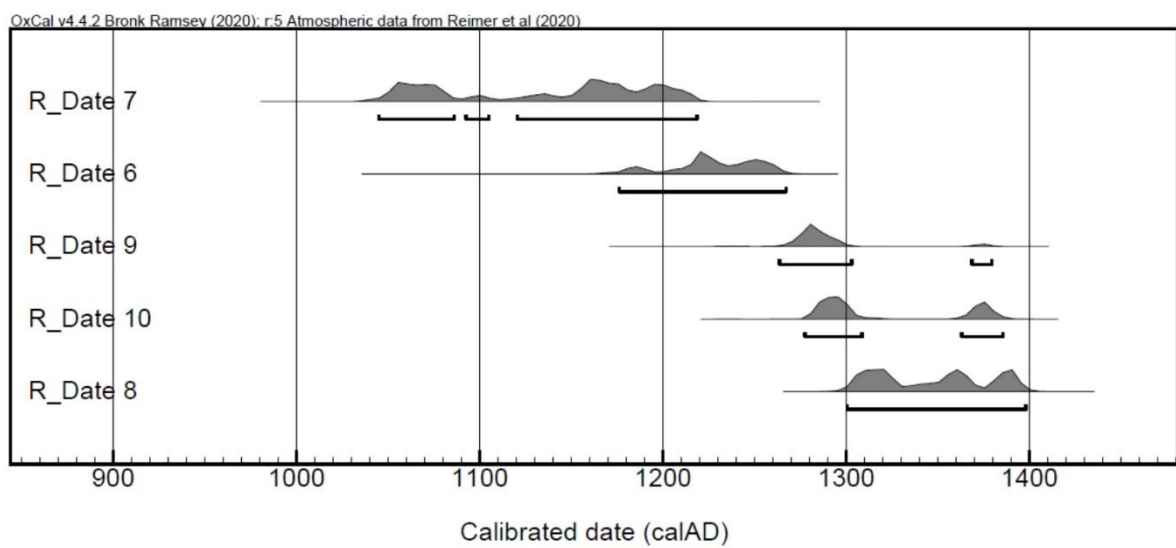
✚ 1893

131 – radiokarbonové datování, tabulka, kosti z niky, kostel Obětování Panny Marie (převzato z Šálková 2020)

132 – model situace pod oltářní mensou v gotické nice, kostel Obětování Panny Marie, (měřil J. Šindelář)

133 – radiokarbonové datování, tabulka, kosti pod oltářní mensou v nice v kostele Obětování Panny Marie (podle A. Cherkinsky)

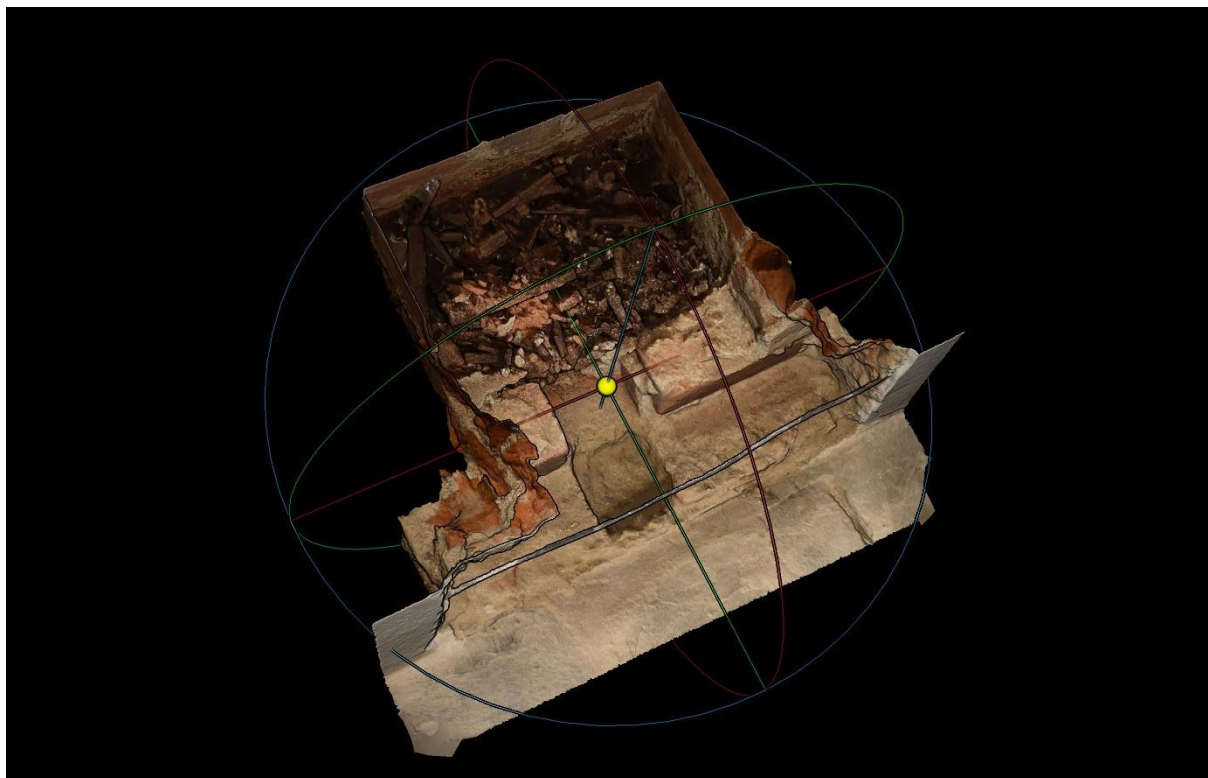

134 – vyjmutí kompletní nálezové situace z prostoru pod oltářní mensou v gotické nice, kostel Obětování Panny Marie (foto J. Šindelář)

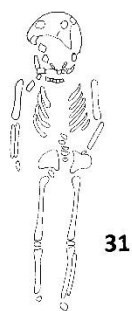

135 – rozebrané jednotlivé vrstvy z prostoru pod oltářní mensou v gotické nice, kostel Obětování Panny Marie (převzto z Průchová 2018)

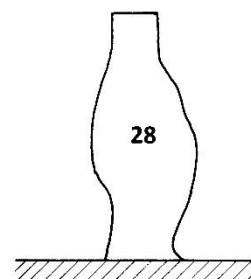

136 – 3D model nálezové situace pod oltářní mensou v gotické nice, kostel Obětování Panny Marie (měřil J. Šindelář)

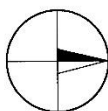

31

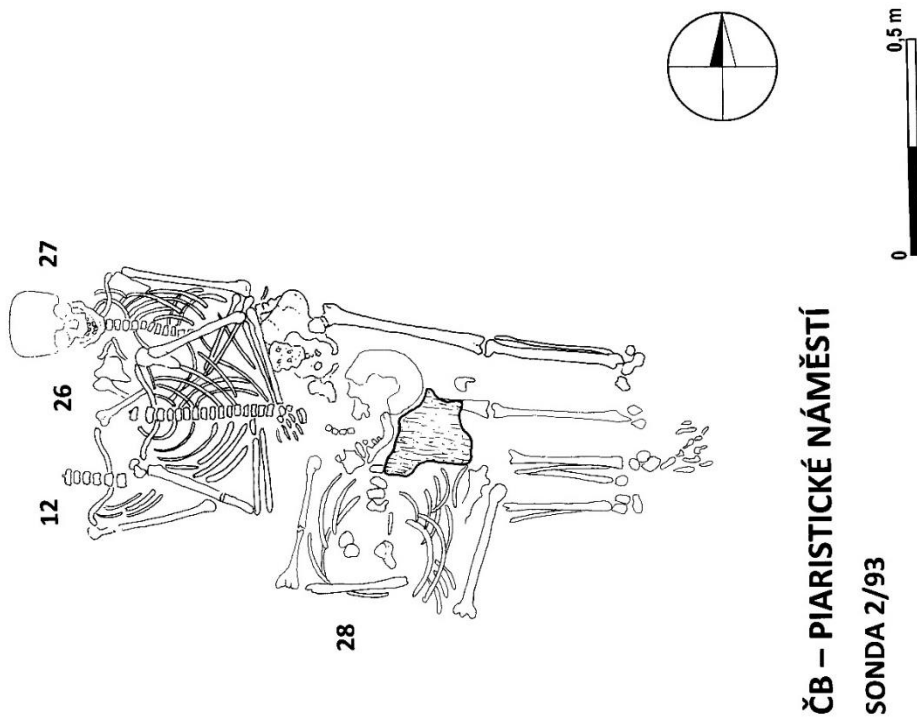
Dřevěná deska pod skeletem

ČB – PIARISTICKÉ NÁMĚSTÍ
SONDA 2/93

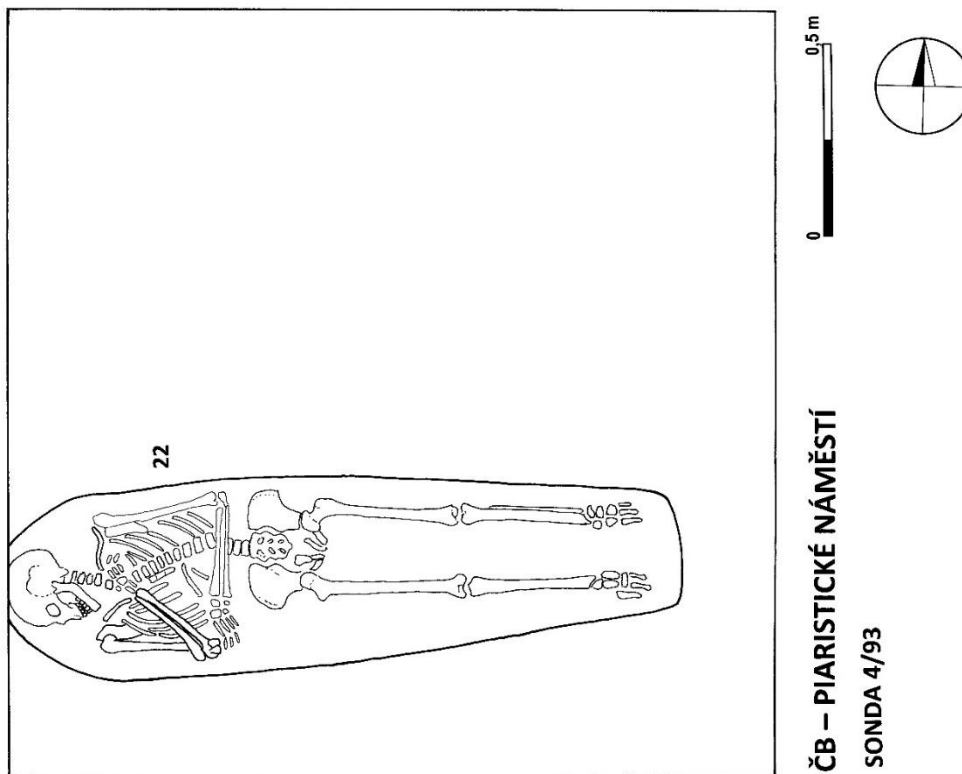

0 0,5 m

137 – sonda S 2/1993, hrob HR 31/1993, dětský pohřeb uložený na dřevěné desce, Piaristické náměstí, České Budějovice (kreslil L. Bílý)

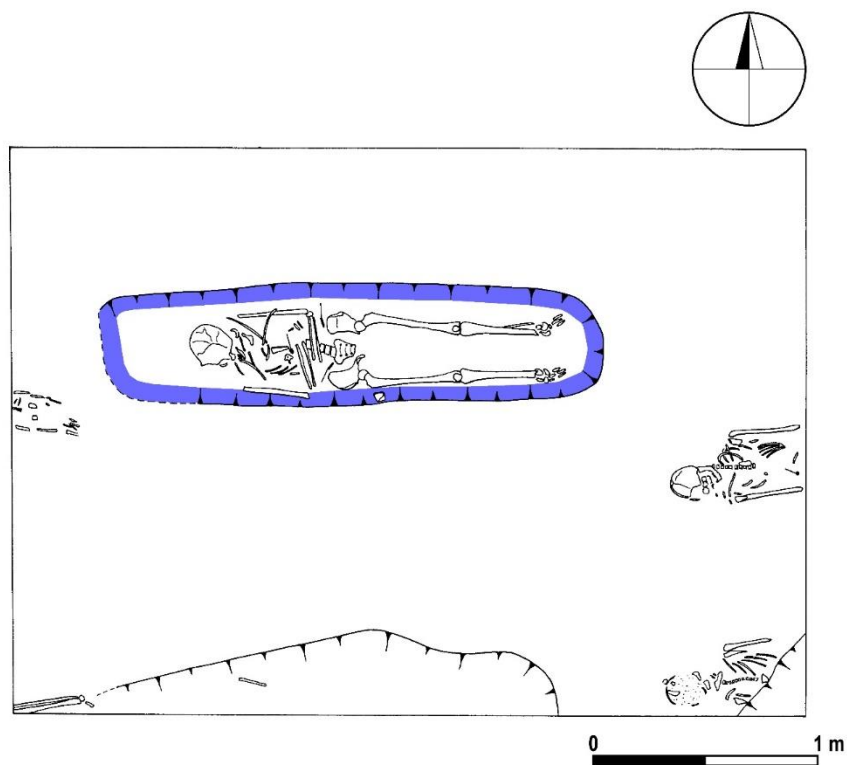

138 – sonda S 2/1993, hroby HR 12/1993, HR 26/1993, HR 27/1993, HR 28/1993 a zbytek dřevěného prkna z rakve (?), Piaristické náměstí, České Budějovice (kreslil L. Bílý)

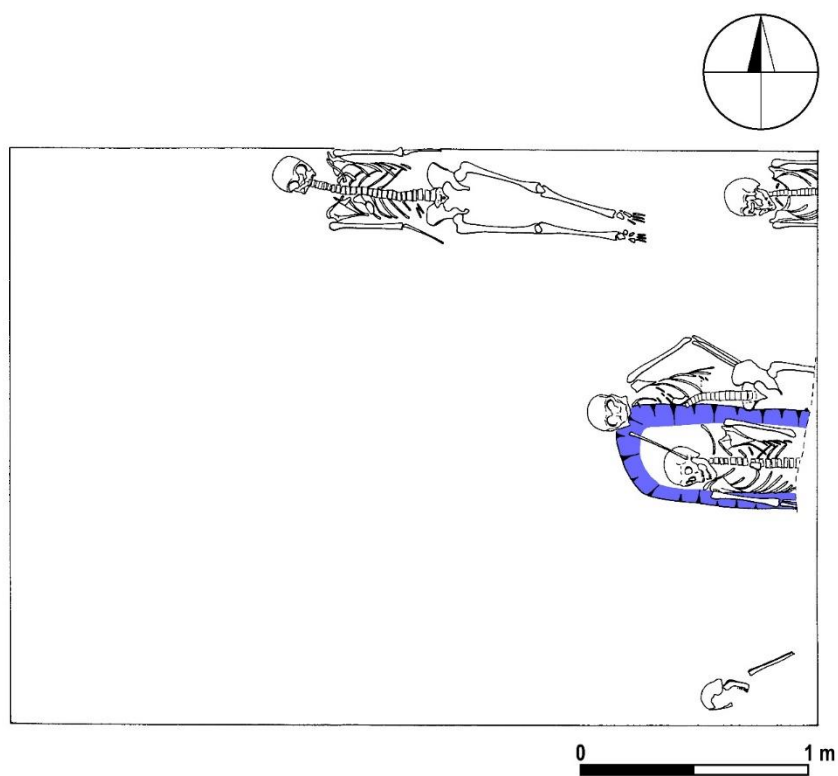

139 – sonda S 4/1993, hrob HR 22/1993, Piaristické náměstí, České Budějovice (kreslil L. Bílý)

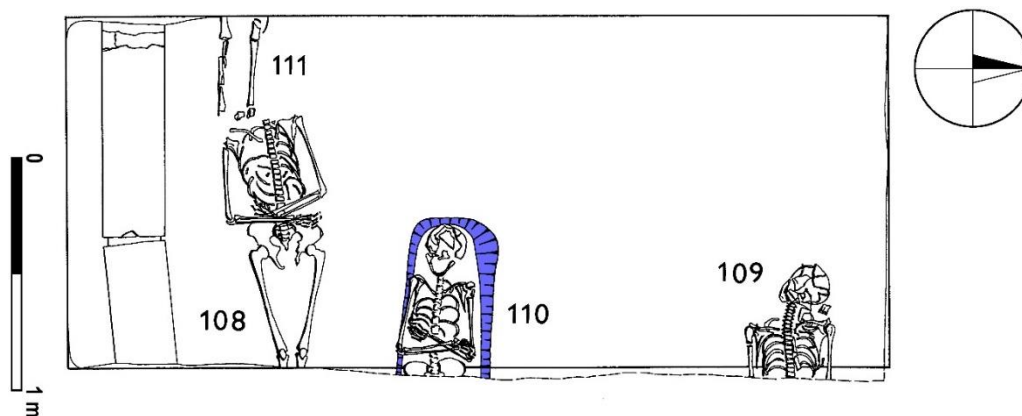

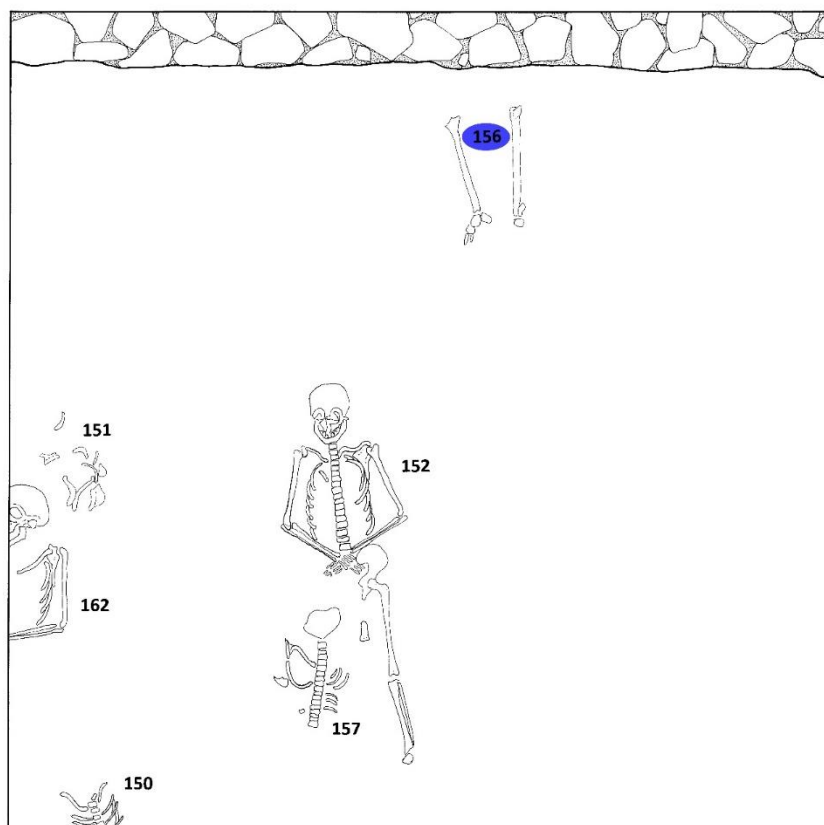
140 – sonda S 6/1993, hrob HR 76/1993, Piaristické náměstí, České Budějovice, modře zvýrazněná hrobová jáma (kreslil K. Vávra)

141 – sonda S 6/1993, hrob HR 94/1993, Piaristické náměstí, České Budějovice, modře zvýrazněná hrobová jáma (kreslil K. Vávra)

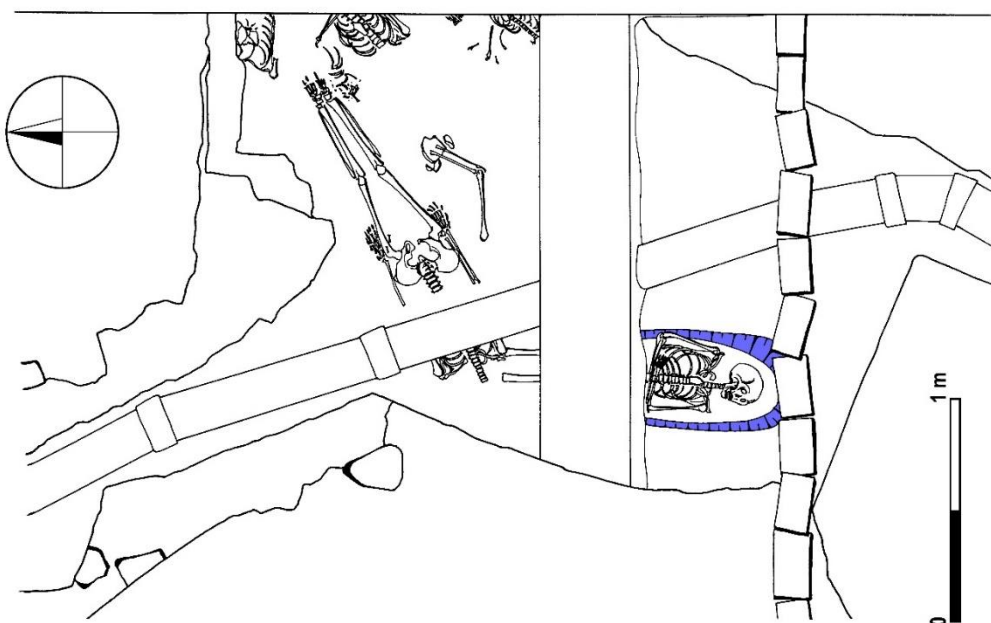

142 – sonda S 8/1993, hrob HR 110/1993, Piaristické náměstí, České Budějovice, modře zvýrazněná hrobová jáma (kreslil K. Vávra)

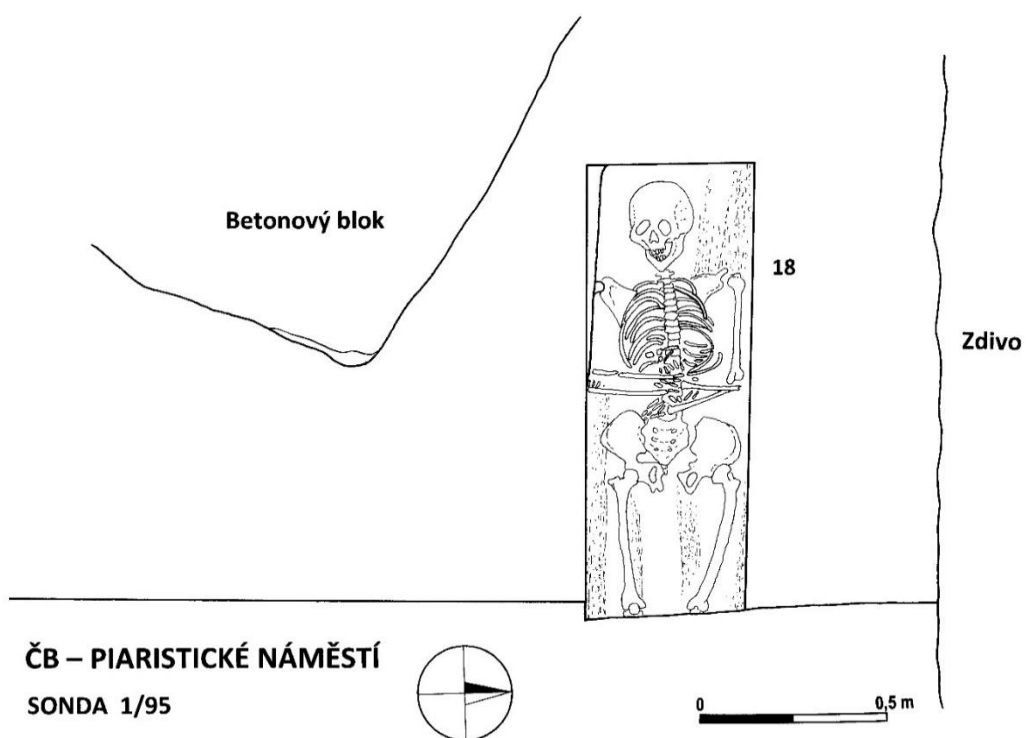

ČB – PIARISTICKÉ NÁMĚSTÍ
SONDA 9/93

143 – sonda S 9/1993, hrob HR 156, který zachází pod zdivo presbytáře, Piaristické náměstí, České Budějovice (kreslil L. Bílý)

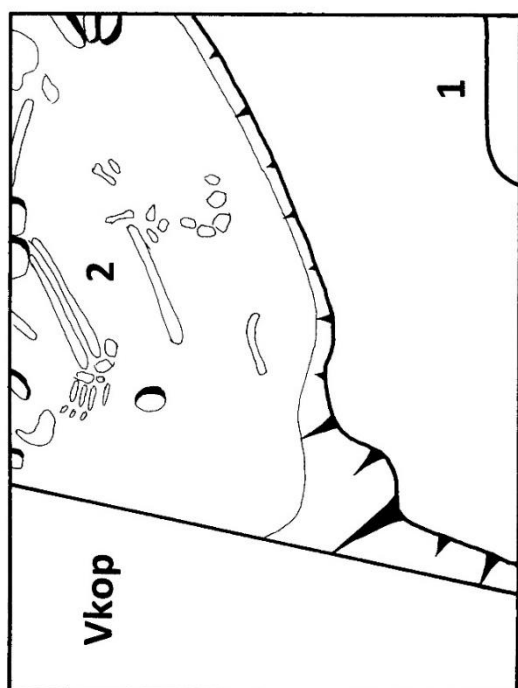
144 – sonda S 10/1993, hrob HR 178/1993, Piaristické náměstí, České Budějovice, modře zvýrazněná hrobová jáma (kreslil K. Vávra)

145 – sonda S1/1995, hrob HR 18/1995 pohřeb uložený v dřevěné rakvi, Piaristické náměstí, České Budějovice (kreslil L. Bílý)

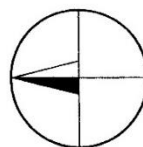

146 – hrob se třemi pohřby HR 27/2016, HR 28/2016, HR 29/2016 v jedné hrobové jámě, Piaristické náměstí, České Budějovice (měřil A. Majer)

ČB – PIARISTICKÉ NÁMĚSTÍ

SONDA 1/17

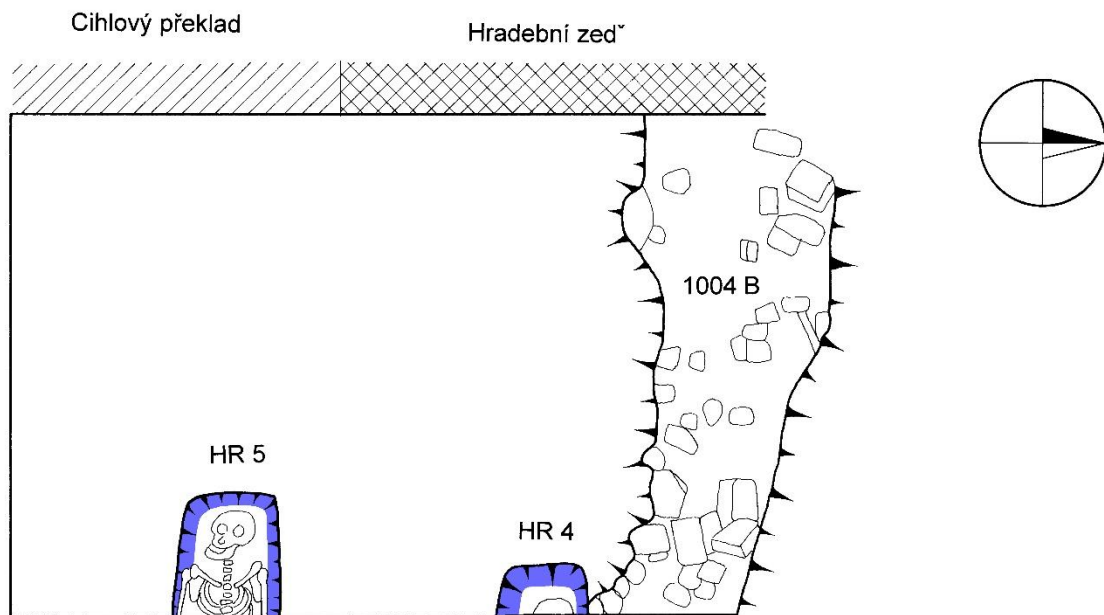

147 – sonda S 1/2017, půdorys hromadného hrobu, Piaristické náměstí, České Budějovice (kreslil L. Bílý)

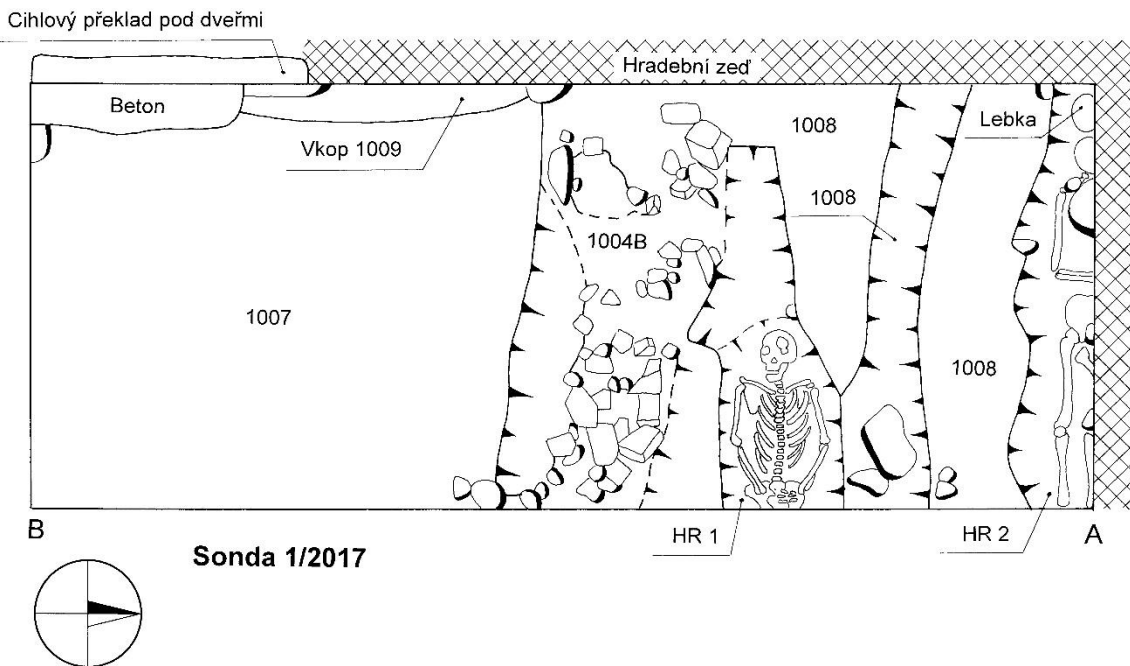

148 – sonda S1/2017, okraj hromadného hrobu, Piaristické náměstí, České Budějovice (foto Z. Thomová)

S 1/2017

149 – sonda S1/2017, hroby HR 4/2017, HR 5/2017 zahloubené do podloží, modře vyznačené hrobové jámy, Solnice, České Budějovice (kreslil K. Vávra)

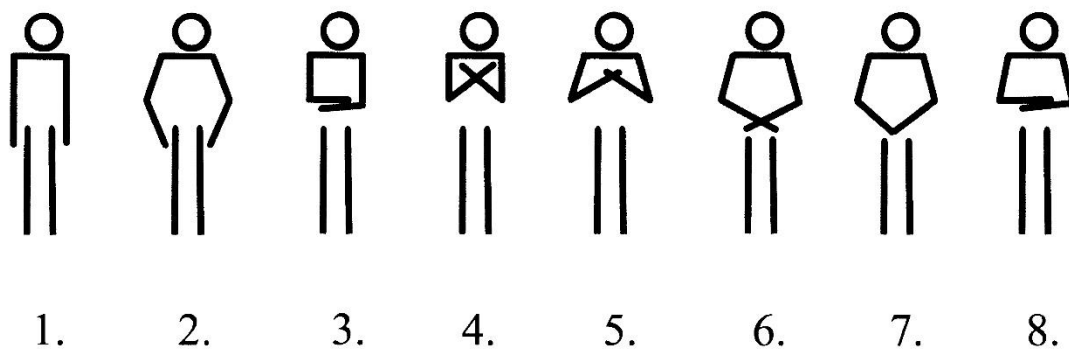

150 – sonda S1/2017, HR 1/2017 bez hrobové jámy, mladší horizont pohřbívání pod budovou Solnice, České Budějovice (kreslil L. Bílý)

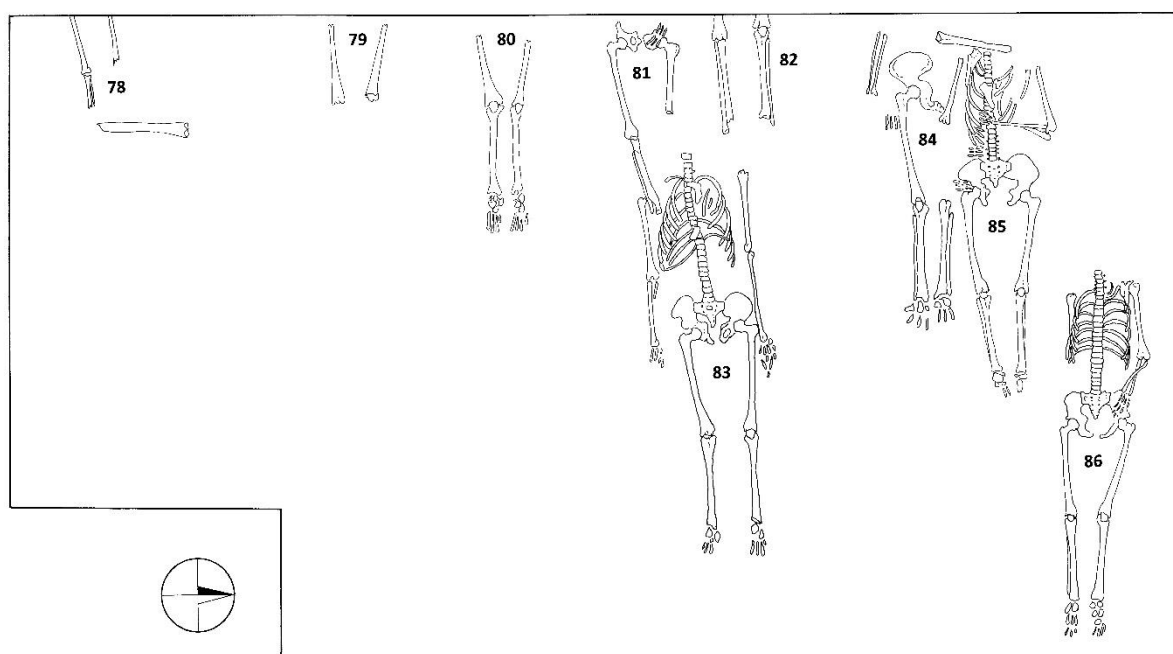

151 – sonda S 1/2016, hrob HR 1/2016 v pravidelné obdélné hrobové jámě, ruce složené v ostrém úhlu na břicho, nohy rovnoměrně vedle sebe uloženy, Piaristické náměstí, České Budějovice (měřil A. Majer)

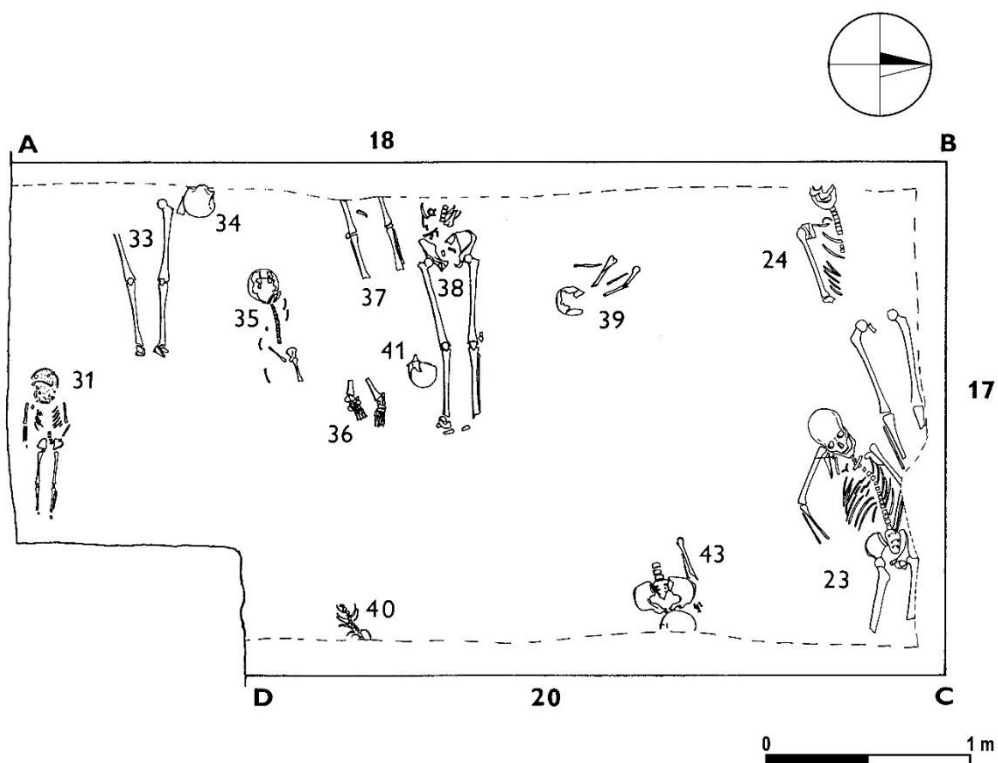

152 – způsoby uložení rukou na hřbitově na Piaristickém náměstí v Českých Budějovicích
(kreslil T. Kolegar)

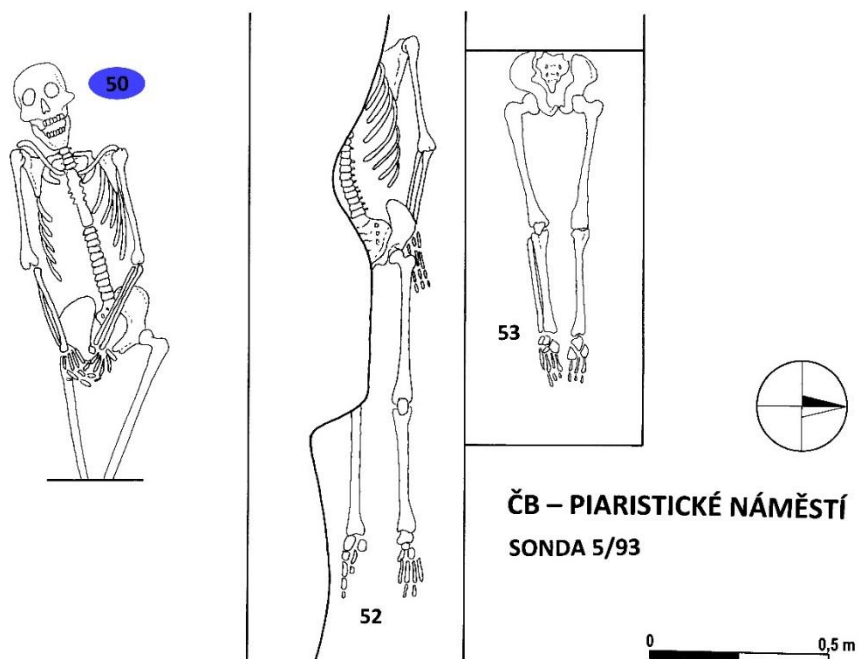

ČB – PIARISTICKÉ NÁMĚSTÍ
SONDA 2/93

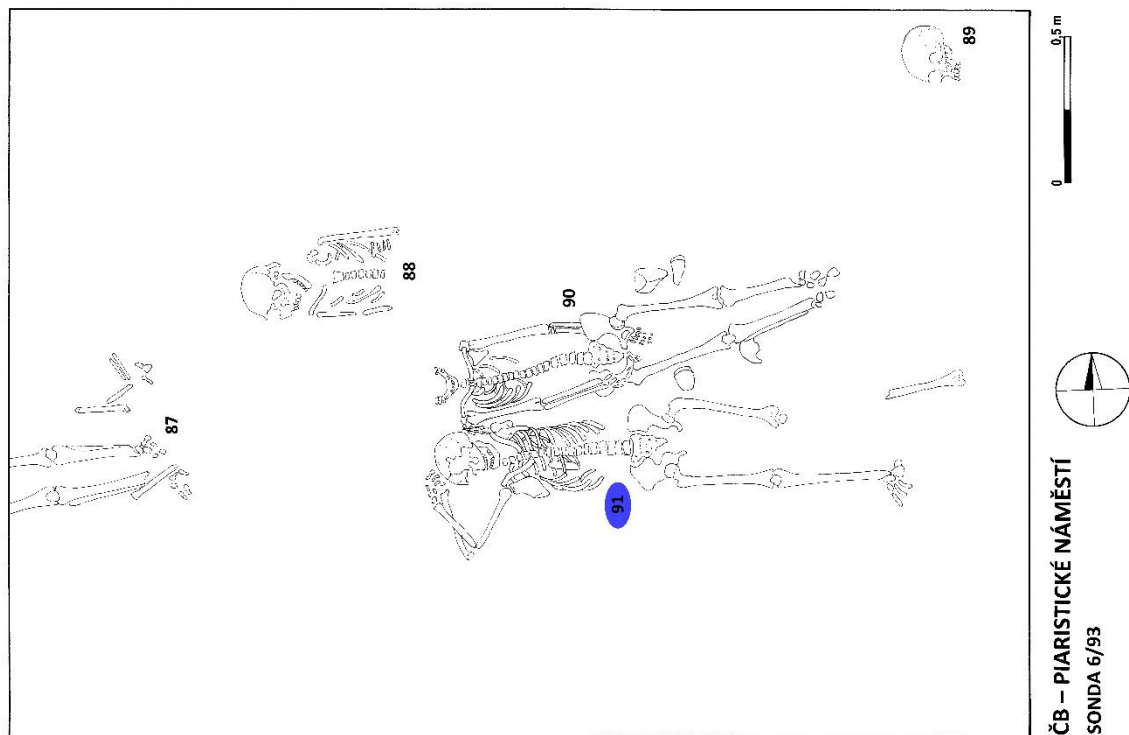
153 – sonda S 2/1993, hroby s nohama uloženými rovnoběžně vedle sebe, Piaristické náměstí, České Budějovice (kreslil L. Bílý)

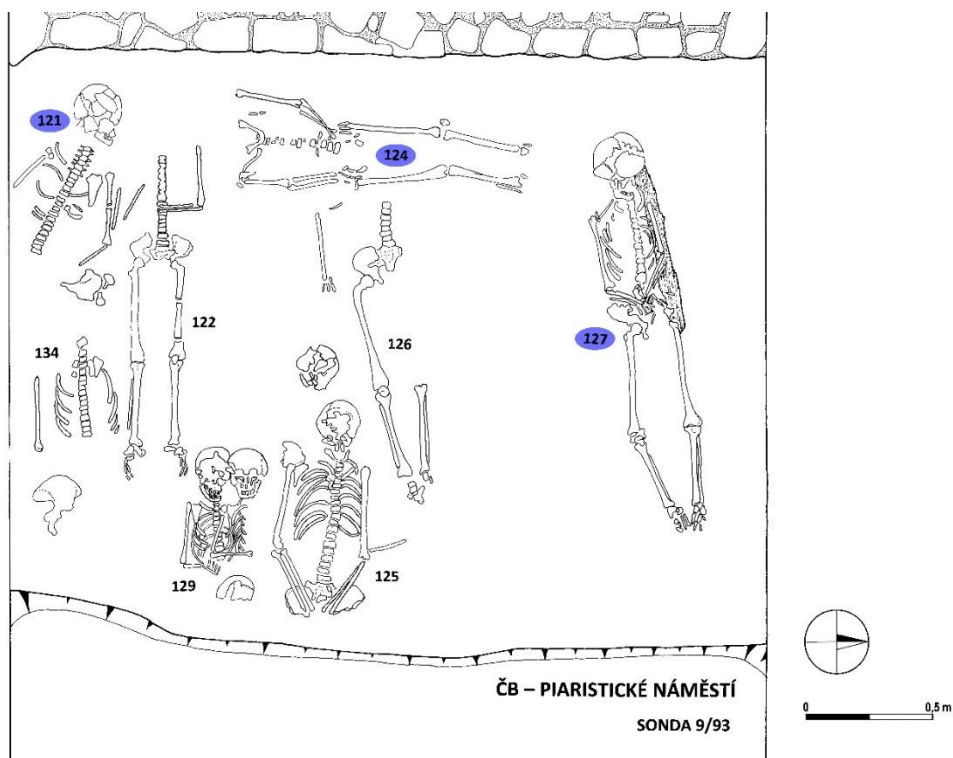
154 – sonda S 2/1993, hrob HR 23/1993 nepravidelně uložený, Piaristické náměstí, České Budějovice (kreslil L. Bílý)

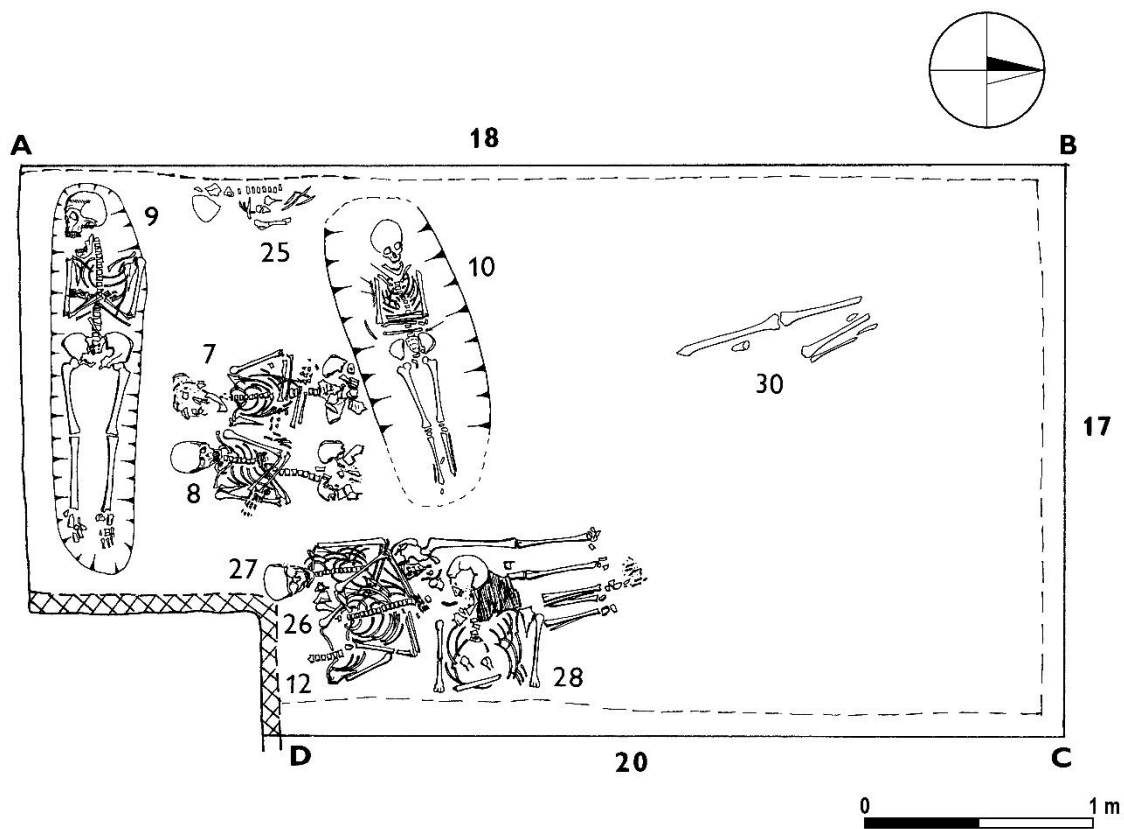
155 – sonda s 5/1993, hrob HR 50 s pootočeným skeletem, Piaristické náměstí, České Budějovice (kreslil L. Bílý)

156 – sonda S 6/1993, hrob HR 91 s pravou horní končetinou uloženou za hlavou, Piaristické náměstí, České Budějovice, (kreslil L. Bílý)

157 – sonda S 9/1993, hroby modře vyznačené s jinou orientací uložení a hrob HR 127/1993 se zbytkem rakve, Piaristické náměstí, České Budějovice (kreslil L. Bílý)

158 – sonda S 2/1993, nepravidelně uložené pohřby, orientace východ – západ, ale i sever – jih, Piaristické náměstí, České Budějovice (kreslil L. Bílý)

159 – sonda S 1/1993, hrob HR 18/1995, růženec, Piaristické náměstí, České Budějovice (foto L. Töröková)

160 – sonda S 1/1993, hrob HR 38/1995, růženec, Piaristické náměstí, České Budějovice (foto L. Töröková)

161 – sonda S 7/1993, hrob HR 114, růženec, Piaristické náměstí, České Budějovice (foto L. Töröková)

162 – sonda S 1/1995, hrob HR 1/1995, avers medailonku, Piaristické náměstí, České Budějovice (foto L. Töröková)

163 – sonda S 1/1995, hrob HR 1/1995, revers medailonku, Piaristické náměstí, České Budějovice (foto L. Töröková)

164 – sonda S 2/1993, hrob HR 29/1993, pozůstatky z pohřebního vínku, Piaristické náměstí, České Budějovice (foto L. Töröková)

165 – bronzové oděvní zapínací háčky, Piaristické náměstí, České Budějovice (foto L. Töröková)

166 – bronzové oděvní nákončí, Piaristické náměstí, České Budějovice (foto L. Töröková)

167 – oděvní přezka, Piaristické náměstí, České Budějovice (foto L. Töröková)

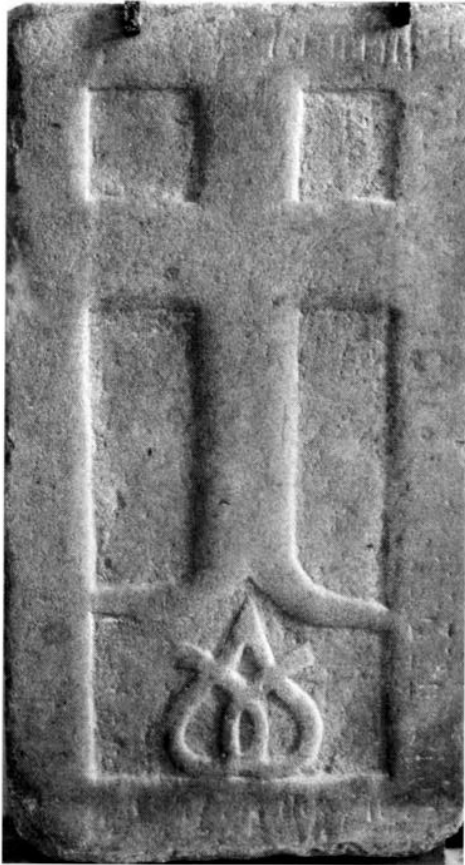

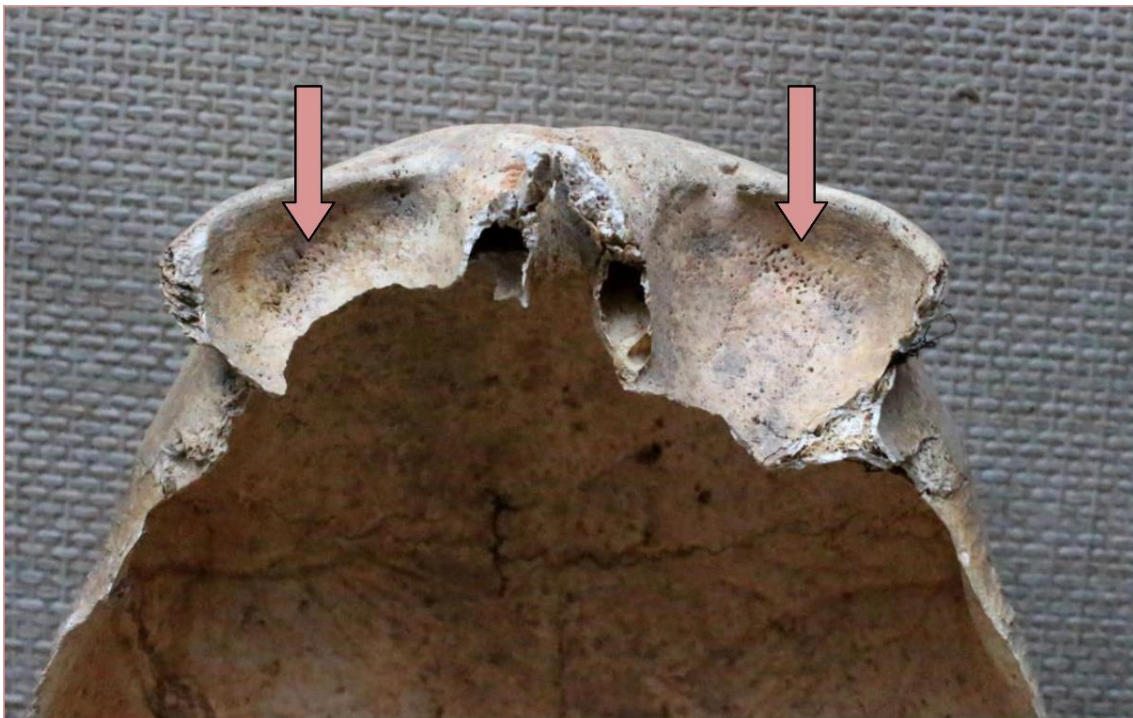
168 – černé skleněné knoflíky, Piaristické náměstí, České Budějovice (foto L. Töröková)

169 – vlevo nejstarší náhrobník ze 13. – 14. století, vpravo náhrobník Kunášů z Machovic, kostel Obětování Panny Marie, České Budějovice (převzato z Kovář a kol. 2017)

170 – náhrobek pekaře, kostel Obětování Panny Marie, České Budějovice (převzato z Kovář a kol. 2017)

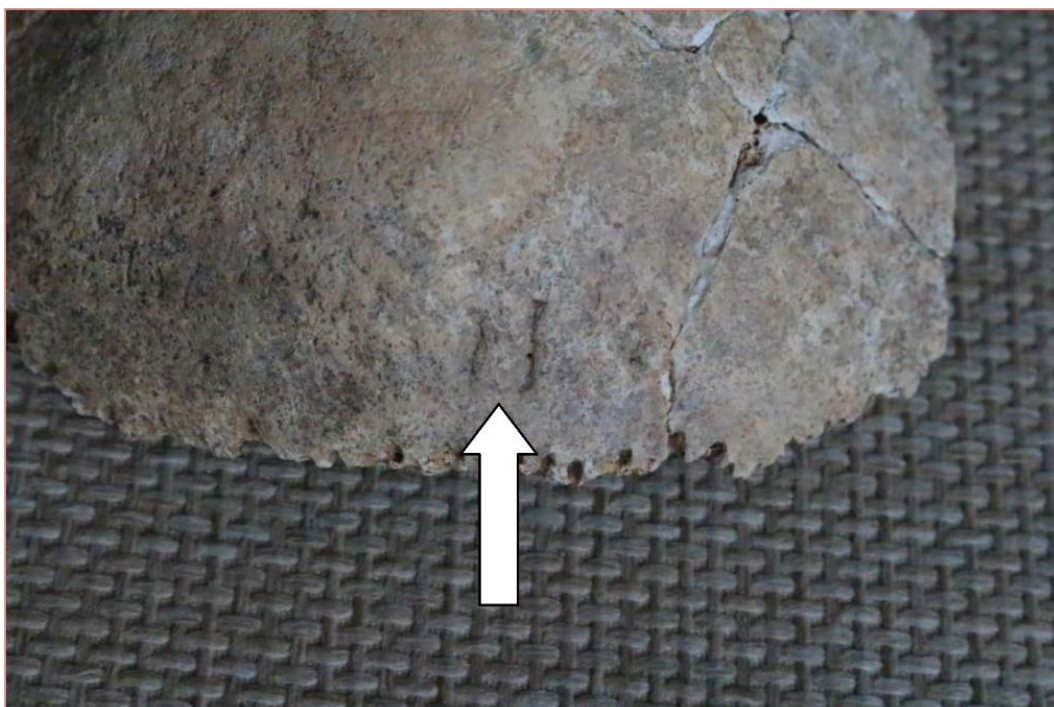

171 – sonda S 2/2017, hrob HR 3/2017, šipky v místech, kde se vyskytuje cribra orbitalia, Piaristické náměstí, České Budějovice (převzato z Průchová 2018)

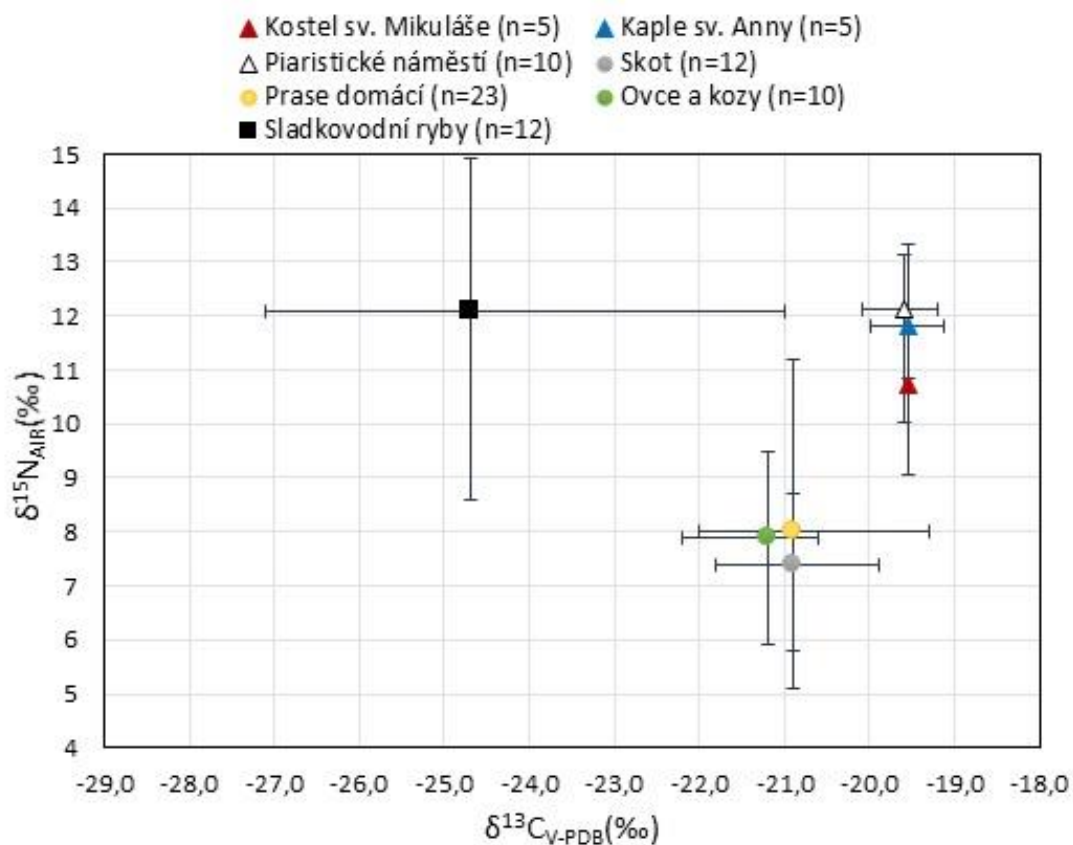

172 – sonda S 1/2017, hrob HR 5/2017, metopizmus, Piaristické náměstí, České Budějovice (převzato z Průchová 2018)

173 – sonda S 3/2017, hrob HR 4, paralelní záseky na lebce, Piaristické náměstí, České Budějovice (převzato z Průchová 2018)

174 – zobrazení výsledků analýzy stabilních izotopů uhlíku a dusíku, u každé skupiny dat je vyjádřen průměr, maximální a minimální rozsah měřených hodnot, ze zástupců sladkovodních ryb byly použity publikované hodnoty pro okouna říčního, candáta obecného, štika obecnou a cejna říčního (Doufour – Bocherens – Mariotti 1999; Katzenberg – Weber 1999), hodnoty pro hospodářská zvířata byly převzaty ze studie Kovačiková – Trojánková – Starec – Meduna – Limburský 2020 (podle Kovačiková 2023)

TABULKA I

1

2

3

4

5

Tab. I, obr. 1 – 5 – výběr růženců ze hřbitova u kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích (foto V. Hanušová)

TABULKA II

1

1

2

2

3

3

4

4

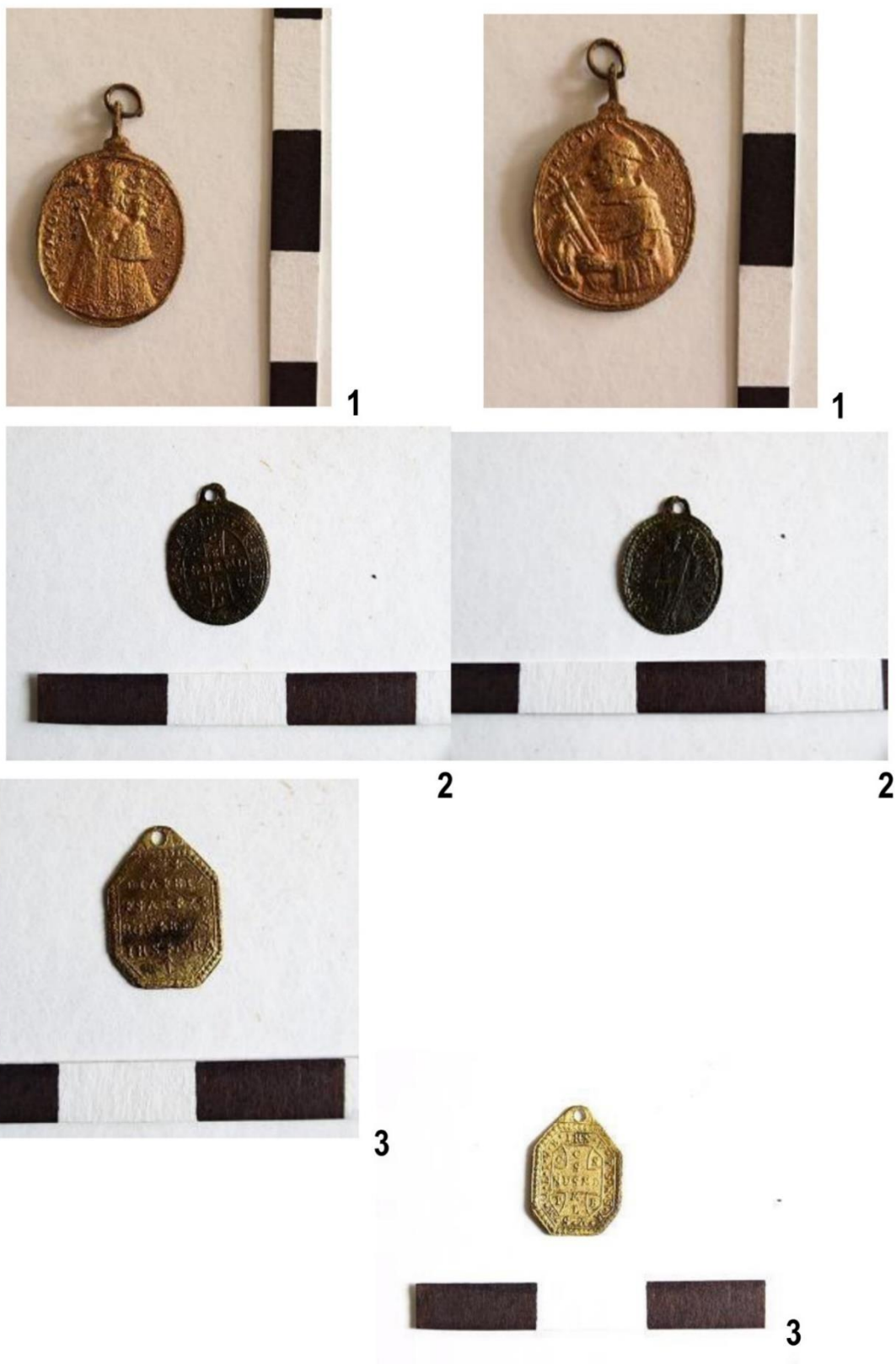
Tab. II, obr. 1 – 4 – výběr medailonů ze hřbitova u kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích (foto V. Hanušová)

TABULKA III

Tab. III, obr. 1 – 3 – výběr medailonů z pohřebiště u kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích (foto V. Hanušová)

TABULKA IV

Tab. IV, obr. 1 – 3 – výběr medailonů a Benediktinských feniků ze hřbitova u kostela v Českých Budějovicích (foto V. Hanušová)

TABULKA V

1

1

2

2

3

3

Tab. V, obr. 1 – 3 – výběr medailonů a čtvercového Benediktinského feniku ze hřbitova u kostela v Českých Budějovicích (foto V. Hanušová)

TABULKA VI

1

1

2

2

3

3

Tab. VI, obr. 1 – 3 – výběr medailonů ze hřbitova u kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích (foto V. Hanušová)

TABULKA VII

1

1

2

2

3

Tab. VII, obr. 1 – 3 – výběr medailonů ze hřbitova u kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích (foto V. Hanušová)

TABULKA VIII

1

2

3

4

5

6

Tab. VIII, obr. 1 – 6 – výběr křížků ze hřbitova u kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích (foto V. Hanušová)

TABULKA IX

1

2

3

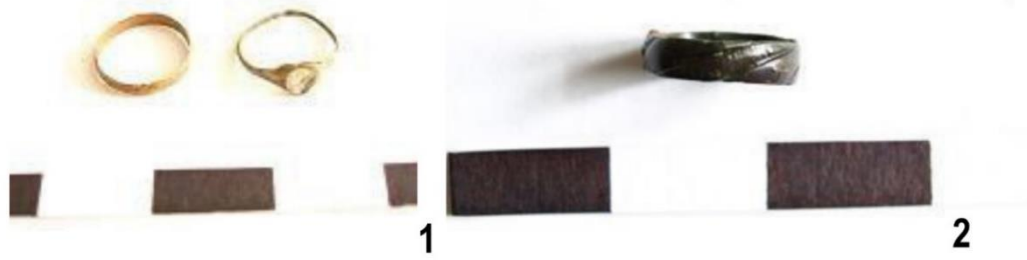
4

5

Tab. IX, obr. 1 – 5 – torza pohřebních vínků a členky ze hřbitova u kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích (foto V. Hanušová)

TABULKA X

Tab. X, obr. 1 – 2 – nalezené prsteny na hřbitově; obr. 3 – oděvní nákončí; obr. 4 – náprstek; obr. 5 – torzo zdobeného klíče; obr. 6 – slepenec několika mincí; hřbitov u kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích (foto V. Hanušová)

TABULKA XI

Analýza stabilních izotopů dusíku a uhlíku - České Budějovice (Zuzana Thomová - 2020-2021), nálezy lidských žeber

vzorek	popis	navážka IRMS (mg)	množství N [mg]	N (%)	$\delta^{15}\text{N}$ [‰] vs. AT-Air	množství C [mg]	C (%)	$\delta^{13}\text{C}$ [‰] vs. VPDB	kvalita vzorků
SM1	Kostel sv. Mikuláše (hřbitov), VR5002	0,959	0,147	15,37	10,782	0,406	42,37	-19,40	3,2
SM2	Kostel sv. Mikuláše (hřbitov), VR1003	0,928	0,124	13,41	10,705	0,345	37,20	-19,69	3,2
SM3	Kostel sv. Mikuláše (hřbitov), VR2004	1,004	0,156	15,53	10,837	0,426	42,43	-19,59	3,2
SM4	Kostel sv. Mikuláše (hřbitov), VR3004	0,907	0,140	15,42	10,719	0,385	42,48	-19,52	3,2
SM5	Kostel sv. Mikuláše (hřbitov), VR2004	0,874	0,136	15,55	10,629	0,373	42,66	-19,47	3,2

Kvalita kolagenu ve všech vzorcích je v přijatelném rozmezí (van Klinken 1999):
% C - 37,08 až 42,73 %, % N - 13,29 až 15,57 %, C:N - 3,2 až 3,3

Standard:		USGS40	
$\delta^{15}\text{N}$	množství N	$\delta^{13}\text{C}$	množství C
5	5	5	5
SD	0,079	0,08	0,19

$\delta^{15}\text{N}$ [‰]	Počet vzorků	Průměr	Min	Max	Směrodatná odchylka	Rozptyl
Kostel sv. Mikuláše	5	10,7	10,6	10,8	0,1	0,0

$\delta^{13}\text{C}$ [‰]	Počet vzorků	Průměr	Min	Max	Směrodatná odchylka	Rozptyl
Kostel sv. Mikuláše	5	-19,5	-19,7	-19,4	0,1	0,0

Testujeme-li rozdíly mezi jedinci ze třech míst (Kruskal-Wallis Test, hladina významnosti $\alpha = 0,05$), pak se hodnoty $\delta^{13}\text{C}$ se statisticky neliší ($p = 0,8365$) a hodnoty $\delta^{15}\text{N}$ jsou na hranici průkaznosti ($p = 0,0544$).

Tab. XI: Analýza stabilních izotopů dusíku a uhlíku – České Budějovice, kostel sv. Mikuláše

TABULKA XII

Analýza stabilních izotopů dusíku a uhlíku - České Budějovice (Zuzana Thomová - 2020-2021), nálezy lidských žeber

vzorek	popis	navážka IRMS (mg)	množství N [mg]	N (%)	$\delta^{15}\text{N}$ [‰] vs. AT-Air	množství C [mg]	C (%)	$\delta^{13}\text{C}$ [‰] vs. VPDB	kvalita vzorků
SA1	Kaple sv. Anny (dominikáni)	0,901	0,139	15,40	11,818	0,384	42,63	-19,86	3,2
SA2	Kaple sv. Anny (dominikáni)	0,943	0,145	15,34	13,286	0,398	42,24	-19,14	3,2
SA3	Kaple sv. Anny (dominikáni)	0,973	0,152	15,57	13,125	0,416	42,73	-19,40	3,2
SA4	Kaple sv. Anny (dominikáni)	0,970	0,133	13,70	9,05	0,370	38,14	-19,23	3,2
SA5	Kaple sv. Anny (dominikáni)	0,853	0,121	14,20	11,761	0,338	39,58	-19,99	3,2
PN1	Piaristické náměstí, HR 9/95	1,000	0,138	13,75	13,132	0,382	38,20	-19,85	3,2
PN2	Piaristické náměstí, HR 21/95	0,775	0,115	14,86	10,019	0,315	40,71	-19,68	3,2
PN3	Piaristické náměstí, HR 25	0,826	0,120	14,47	11,439	0,328	39,72	-19,48	3,2
PN4	Piaristické náměstí, HR 51	0,785	0,111	14,10	12,064	0,306	38,97	-19,25	3,2
PN5	Piaristické náměstí, HR 58A	0,920	0,129	13,98	12,936	0,359	39,05	-19,54	3,2
PN6	Piaristické náměstí, HR 68	0,862	0,118	13,65	12,032	0,325	37,67	-19,78	3,2
PN7	Piaristické náměstí, HR 36	0,758	0,111	14,61	11,815	0,307	40,51	-19,23	3,2
PN8	Piaristické náměstí, HR 33/95	0,930	0,135	14,55	13,112	0,378	40,66	-19,79	3,2
PN9	Piaristické náměstí, HR 60/96	0,783	0,104	13,29	12,807	0,290	37,08	-19,33	3,2
PN10	Piaristické náměstí, HR 27	0,807	0,109	13,50	11,883	0,307	38,09	-20,09	3,3

Kvalita kolagenu ve všech vzorcích je v přijatelném rozmezí (van Klinken 1999):

% C - 37,08 až 42,73 %, % N - 13,29 až 15,57 %, C:N - 3,2 až 3,3

Standard:		USGS40	
$\delta^{15}\text{N}$	množství N	$\delta^{13}\text{C}$	množství C
5	5	5	5
SD	0,079	0,110	0,19

$\delta^{15}\text{N}$ [‰]	Počet vzorků	Průměr	Min	Max	Směrodatná odchylka	Rozptyl
Kaple sv. Anny	5	11,8	9,1	13,3	1,7	2,9
Piaristické náměstí	10	12,1	10,0	13,1	1,0	0,9
$\delta^{13}\text{C}$ [‰]	Počet vzorků	Průměr	Min	Max	Směrodatná odchylka	Rozptyl
Kaple sv. Anny	5	-19,5	-20,0	-19,1	0,4	0,1
Piaristické náměstí	10	-19,6	-20,1	-19,2	0,3	0,1

Testujeme-li rozdíl mezi jedinci ze třech míst (Kruskal-Wallis Test, hladina významnosti $\alpha = 0,05$), pak se hodnoty $\delta^{13}\text{C}$ se statisticky neliší ($p = 0,8365$) a hodnoty $\delta^{15}\text{N}$ jsou na hranici průkaznosti ($p = 0,0544$).

Tab. XII: Analýza stabilních izotopů dusíku a uhlíku – České Budějovice, Piaristické náměstí a kostnice pod kaplí sv. Anny

TABULKA XIII

Analýza stabilních izotopů dusíku a uhlíku - České Budějovice (Zuzana Thomová - 2020-2021), nálezy lidských zěber

vzorek	popis	výřeznost (%)	navážka IRMS (mg)	množství N [mg]	N (%)	δ 15N [‰] vs. AT-Air	množství C [mg]	C (%)	δ 13C [‰] vs. VPDB	kvalita vzorků
SM1	Kostel sv. Mikuláše (hřbitov), VR5002	13,7	0,959	0,147	15,37	10,782	0,406	42,37	-19,40	3,2
SM2	Kostel sv. Mikuláše (hřbitov), VR1003	5,3	0,928	0,124	13,41	10,705	0,345	37,20	-19,69	3,2
SM3	Kostel sv. Mikuláše (hřbitov), VR2004	14,6	1,004	0,156	15,53	10,837	0,426	42,43	-19,59	3,2
SM4	Kostel sv. Mikuláše (hřbitov), VR3004	14,7	0,907	0,140	15,42	10,719	0,385	42,48	-19,52	3,2
SM5	Kostel sv. Mikuláše (hřbitov), VR2004	14,4	0,874	0,136	15,55	10,629	0,373	42,66	-19,47	3,2
SA1	Kaple sv. Anny (dominikáni)	17,0	0,901	0,139	15,40	11,818	0,384	42,63	-19,86	3,2
SA2	Kaple sv. Anny (dominikáni)	17,2	0,943	0,145	15,34	13,286	0,398	42,24	-19,14	3,2
SA3	Kaple sv. Anny (dominikáni)	18,7	0,973	0,152	15,57	13,125	0,416	42,73	-19,40	3,2
SA4	Kaple sv. Anny (dominikáni)	4,6	0,970	0,133	13,70	9,05	0,370	38,14	-19,23	3,2
SA5	Kaple sv. Anny (dominikáni)	10,0	0,853	0,121	14,20	11,761	0,338	39,58	-19,99	3,2
PN1	Piaristické náměstí, HR 9/95	5,2	1,000	0,138	13,75	13,132	0,382	38,20	-19,85	3,2
PN2	Piaristické náměstí, HR 21/95, S1/95, 16272 ANT, 27p. 3/96	11,4	0,775	0,115	14,86	10,019	0,315	40,71	-19,68	3,2
PN3	Piaristické náměstí, HR 25, 16274 ANT, P7p. 3/96	8,0	0,826	0,120	14,47	11,439	0,328	39,72	-19,48	3,2
PN4	Piaristické náměstí, HR 51	3,2	0,785	0,111	14,10	12,064	0,306	38,97	-19,25	3,2
PN5	Piaristické náměstí, HR 58A	4,0	0,920	0,129	13,98	12,936	0,359	39,05	-19,54	3,2
PN6	Piaristické náměstí, HR 68	4,3	0,862	0,118	13,65	12,032	0,325	37,67	-19,78	3,2
PN7	Piaristické náměstí, HR 36, P7p3/96, 16282 ANT	11,1	0,758	0,111	14,61	11,815	0,307	40,51	-19,23	3,2
PN8	Piaristické náměstí, HR 33/95, 16278, 3/96	10,8	0,930	0,135	14,55	13,112	0,378	40,66	-19,79	3,2
PN9	Piaristické náměstí, HR 60, 3/96	3,4	0,783	0,104	13,29	12,807	0,290	37,08	-19,33	3,2
PN10	Piaristické náměstí, HR 27, 16275 ANT.	4,2	0,807	0,109	13,50	11,883	0,307	38,09	-20,09	3,3

Kvalita kolagenu ve všech vzorcích je v přijatelném rozmezí (van Klinken 1999):

% C - 37,08 až 42,73 %, % N - 13,29 až 15,57 %, C:N - 3,2 až 3,3

Standard:			USGS40		
δ 15N	množství N	δ 13C	δ 15N	množství N	δ 13C
5	5	5	5	5	5
SD	0,079	0,08	0,110	0,19	0,19

δ 15N [‰]	Počet vzorků	Průměr	Min	Max	Směrodatná odchylka	Rozptyl
Kostel sv. Mikuláše	5	10,7	10,6	10,8	0,1	0,0
Kaple sv. Anny	5	11,8	9,1	13,3	1,7	2,9
Piaristické náměstí	10	12,1	10,0	13,1	1,0	0,9

δ 13C [‰]	Počet vzorků	Průměr	Min	Max	Směrodatná odchylka	Rozptyl
Kostel sv. Mikuláše	5	-19,5	-19,7	-19,4	0,1	0,0
Kaple sv. Anny	5	-19,5	-20,0	-19,1	0,4	0,1
Piaristické náměstí	10	-19,6	-20,1	-19,2	0,3	0,1

Testujeme-li rozdíly mezi jedinci ze třech míst (Kruskal-Wallis Test, hladina významnosti $\alpha = 0,05$), pak se hodnoty $\delta^{13}C$ se statisticky neliší ($p = 0,8365$) a hodnoty $\delta^{15}N$ jsou na hranici průkaznosti ($p = 0,0544$).

Tab. XIII: Analýza stabilních izotopů dusíku a uhlíku – České Budějovice, kostel sv. Mikuláše, Piaristické náměstí, kostnice pod kaplí sv. Anny